

**T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI**

**©Kütüphaneler ve Yayınlar
Genel Müdürlüğü**

Eser Adı: Eslâf

Müellifi: Faik Reşâd

Hazırlayan: Emrah Aydemir-Fatih özer

Yayın Yılı: 2019

ISBN: 978-975-17-4285-8

Ana Yayın Numarası: 3641

Kültür Eserleri Dizisi- 614

**Adres: Bahçelievler Mah. İsmet İnönü Bulvarı No:4
06490 Çankaya/ANKARA**

Telefon: +90 312 470 80 00

Faks: +90 312 470 54 71

e-posta: yaphaz@ktb.gov.tr

www.ktb.gov.tr
<http://ekitap.ktb.gov.tr>

FAİK REŞÂD

ESLÂF

Hazırlayanlar

Emrah AYDEMİR - Fatih ÖZER

Ankara

2019

FA'İK REŞÂD HAYATI VE ESERLERİ

1. HAYATI

1267/1851'de İstanbul'da dünyaya gelen Faik Reşâd'ın asıl adı Ahmed Reşâd'dır. Divan-ı Hümâyûn kalemi görevindeyken "Faik" mahlasını alan müellif daha çok Faik Reşâd olarak tanınmıştır. Büyükbabası İhya Efendi'ye bağlı olarak uzun süre "İhyâ Efendi Hafidi Reşâd" mahlasıyla da eserler yazdı¹. Faik Reşâd isminin yanı sıra "Reşâd, R. Fâ'ik, F., Fâ'ik, Fâ'ik R., Fâ'ik Reşâd, F. Reşâd, F. R., Reşâd Fâ'ik, İhyâ Efendi Hafidi Reşâd, (elif) Reşâd, Matbuat-ı Dâhiliye Mümeyyizi Reşâd, Van Maarif Müdürü Reşâd, Diyarbakır Maarif Müdürü Reşâd" gibi unvan ve imzalar da kullanmıştır.

Sırasıyla Sıbyan Mektebi, İrfaniye Rüşdiyesi ve Bezm-i Âlem Valide Rüşdiyesi'nde okuyan Faik Reşâd; başta Harbiye Nazırlığı kalemi olmak üzere Divan-ı Hümâyûn, Hariciye Mektubî kalemlerinde kâtiplik yapmıştır². Daha sonra ise Trablusgarb ve Humus tahrirat müdürlüklerinde; Diyarbakır, Van ve Yanya maarif müdürlüklerinde bulundu. Takvîm-i Vekâyi'nin ikinci yazarlığını ve müdürlüğünü yaptı, Dârülfünûn'da edebiyat tarihi dersleri verdi 19 Receb 1332/13 Haziran 1914'te vefat eden Faik Reşâd, Sahrâ-yı Cedid Mezarlığına defnedilmiştir³.

Medeniyet, Şark, Hakâyıkü'l- Vekâyi, Tercümân-ı Hakikat, Resimli Gazete, Mürüvvet, Envâr-ı Zekâ, Hazîne-i Fünûn, Mekteb, Malûmat, İrtikâ, Musavver Terakki, Terakki, Musavver Devr-i Cedid, Ümmet, Hamiyet, Marifet, Nevsâl-ı Asr, Nevsâl-i Osmânî ve Servet olmak üzere çeşitli gazete ve dergi gibi süreli yayınlarda yazıları çıktı. 63 yıllık ömrüne birçok eser sığdıran Faik Reşâd bulunduğu yerlerde bu süre zarfında bilgi ve birikimini derleyerek son derece önemli eserler kaleme almıştır. Romandan fıkra türün, biyografiden edebiyat tarihine kadar birçok alanda eserler vermiştir. Yazarın biri tercüme olmak üzere dört romanı vardır. Faik Reşâd, elyazması ve nadir eserlere karşı son derece ilgi duyan biriydi. Kütüphanesinde önemli eserlerin yanı sıra birçok kitap yer almaktaydı. Bunların yanında şiir kitabı, romanları; inceleme ve araştırma eserleri; edebiyat tarihi, biyografi, antoloji ve sözlük konularında hatırı sayılır birçok eser vermiştir.

¹ Mustafa İsen (Editör), Filiz Kılıç, İsmail Hakkı Aksoyak, Aysun Sungurhan, Mustafa Durmuş (2011). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yay. 159.

² Ömer Faruk Akün (1995). "Fâik Reşâd". *İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 103-104; Gülsemin Pekdoğan (1996). *Faik Reşâd Külliyyât-ı Letâif (İnceleme-Metin) I*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi. 23.

³ A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen (1972). *Bursalı Mehmed Tahir Bey Osmanlı Müellifleri II*. İstanbul: Meral Yay. 337.

2. ESERLERİ

1. Eslâf: Eserin inceleme kısmında “*Eslâf*” başlığı altında hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

2. Terâcim-i Ahvâl: *Eslâf*’ın devamı kabul edilen; ama ondan hacimce daha küçük olan eserdir. Bu eser, *Eslâf*’tan farklı olarak çağdaş isimlere de yer vermiştir.

3. Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir: Bir kitapçık mahiyetinde olan bu eser de *Eslâf*’ın devamı niteliğinde onu devam ettiren son kısmıdır.

4. Güldeste: Mecmua-i Âsâr-ı Reşâd, Gülzâr-ı Edeb yahud Eş’âr-ı Müntahâbe olarak da bilinen eserdir. “Ahmed Reşâd” imzasıyla kaleme alınmıştır. Eser; Erbâb-ı Mütalaaya, Kitâb-ı Evvel ve Kısım-ı Sâni olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

5. Hikâve-i Aristonous: Fenelon’dan çeviri olan bu eser bazı kaynaklarda ilk tercüme romanımız olarak düşünülen *Telemak*’ın devamı olarak gösterirler.

6. Ümit Yahut Bir Katilin Akıbeti: 1880’de Trablusgarb’a giderken tanıştığı bir gencin macerasını anlattığı romandır. 48 sayfalık bir romandır⁴.

7. Sergüzeşt-i Hulusi: 1888’de Mürüvvet, 1889’da İrtikâ’da tefrika edilen bu eser, yazarın 1882-1888 arasında İstanbul dışında bulunduğu yıllarda tanıdığı bir gencin macerasını anlatmaktadır.

8. Netîce-i Sefâlet: 1896 yılında Resimli Gazete’de tefrika edilmiştir. Eserin konusu Fransızca bir metinden alınmıştır.

9. Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye: Faik Reşâd’ın en önemli eseridir. Dârülfünûn’da verdiği edebiyat tarihi ders notlarından meydana getirmiştir. Eser; 3 cilt olup “İfâde-i Mahsûsa, Medhal, Târîh-i Edebiyât-ı Osmâniye ve İfâde-i Mahsûsa” adlı bölümlerden oluşmaktadır.

10. Edîb-i Azam Kemâl (Kemâl ile Muhâberemiz): Eserde, Faik Reşâd’ın Namık Kemal ile tanışması, onunla ilgili hatıralarının yer aldığı bu eserde ayrıca “Son Pişmanlık Mukaddimesi” de yer almıştır.

11. Yeni Letâif-i İnşâ: Letâif-i İnşâ adlı kitabın devamıdır. Eser beş kitaptan oluşmaktadır. Eserde, Divan edebiyatının önde gelen isimleri ve Tanzimat Dönemi yazarlarından seçilmiş nesir örneklerine yer verilmiştir⁵.

12. Gencîne-i Letâif: Yazarın fıkra kitaplarındandır. Ünlü isimlerin hayatlarına dair fıkra ve anekdotlar yer almaktadır.

13. Külliyât-ı Letâif: 2 ciltlik bir eser olup fıkra türünde kaleme alınmıştır. Kitap, 30 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, belli bir tarihi sıralama çerçevesinde meslek ve unvanlara göre sınıflandırılmıştır. Külliyât-ı Letâif adlı eser, Gülsemin Pekdoğan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır⁶.

⁴ Gülsemin Pekdoğan (1996). *Faik Reşâd Külliyât-ı Letâif (İnceleme-Metin) I*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

⁵ Mustafa İsen (Editör), Filiz Kılıç, İsmail Hakkı Aksoyak, Aysun Sungurhan, Mustafa Durmuş (2011). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yay. 162-163.

⁶ Gülsemin Pekdoğan (1996). *Faik Reşâd Külliyât-ı Letâif (İnceleme-Metin) I*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi. 27.

14. Yeni Tertip Esmâ-yı Türkiye: Aynı isimli üç farklı kitap olarak bilinen eserdir.

15. Amelî ve Nazarî Talîm-i Kitâbet yahud Mükemmel İnşâ: Tanınmış yazar ve edebiyatçılarımızdan çeşitli metinlere yer veren eserdir.

16. Numûne-i Şiir ve İnşâ: İki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda “kitabete” dair bilgiler, ikinci kısımda ise şiir hakkında bilgiler ve Divan şiiriyle ilgili bazı metinler verilmiştir.

17. Mükemmel Osmanlı Lûgati: Ali Nizami Bey ile beraber hazırladığı bu eseri devrin önde gelen sözlüklerinden birisi olarak kabul görmektedir.

18. Dîvânçe-i Vecdî: İhyâ-yı Âsâr başlığı altında bu eserini hazırlamıştır.

Faik Reşâd’ın Diğer Eserleri:

19. Muharrerât-ı Nâdire yahud Hazîne-i Muntehabât:
20. Talîm-i Kitâbet
21. Numûne-i Kitâbet
22. Fenn-i İnşâ
23. Birinci Seneye Mahsûs Kıraât
24. İkinci Seneye Mahsûs Kıraât (İbrahim Aşkî ile)
25. Üçüncü Seneye Mahsûs Kıraât
26. Dördüncü Seneye Mahsûs Kıraât (İbrahim Aşkî ile)
27. Beşinci Seneye Mahsûs Kıraât (İbrahim Aşkî ile)
28. Tarz-ı Nevîn Kıraât (Kısım adı altında beş farklı kitap)
29. Muntehab Kıraât
30. Mükemmel Türkçe Lûgat
31. Rik’a Meşki Mecmûası
32. Fuzûlî’nin Gayr-i Matbû’ Eş’ârı
33. Muhtasar Osmanlı Tarihi
34. Câmîü’l-İber
35. Rehber-i İmlâ yahud Esmâ-yı Türkiye

Faik Reşâd’ın hayatı ve eserleri Süheylâ Yüksel (Seçkin) tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır⁷.

⁷ Süheylâ Yüksel (Seçkin) (1997). *Faik Reşâd’ın Hayatı ve Eserleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

ESLÂF

Eslâf kelimesi “selefler” anlamında bir sözcüktür. *Eslâf* (Selefler) sözlükte: “*Yer ve makam olarak diğerinden önce bulunmuş olan, geçmiş, eski*”⁸ anlamına gelmektedir. Sözcük zamanla dilimizde: “*Eski Türk hayatında uzun yüzyıllar eslâf dendiği vakit ‘geçmişimizin büyük değerleri, büyük düşünürleri ve sanatçıları’ kastedilmiş ve kelime, sözlük anlamından sıyrılarak böylece saygı da ifade eden bir terim niteliğine bürünmüştür.*”⁹. XX. yüzyıla ait bir biyografi eserdir. Faik Reşâd tarafından “tezkire” adıyla zikredilmiştir. Osmanlı şair ve âlimleri hayatları, meslekleri ve şiirleri hakkında bilgiler veren biyografi eseridir. Şairlerin daha fazla yer aldığı bu kitapta farklı meslek gruplarından düşünür ve isimlere de yer vermiştir.

Eslâf, Hazîne-i Fünûn mecmuasında neşredilmiştir. Hayatları, eserleri hakkında bilgi ve eserlerinden örnekler verilen –daha çok nazım olmakla beraber nesir örnekleri de mevcuttur- kişiler ne bir harf ne bir isim, meslek veya esere ne de kronoloji bakımından belli bir düzen ve sıralamada verilmemiştir. Ayrıca “*Terâcim-i Ahvâl*” ve “*Terâcim-i Ahvâl-i Meşâhir*” adlı eserler de *Eslâf*’ın devamı olarak kabul edilmektedir. Bu eserlerin çoğu *Hazîne-i Fünûn*’da neşredilmiştir. *Eslâf*’ın Latin alfabesine transkripsiyonsuz aktarımı ise Tercüman gazetesi “1001 Temel Eser” serisinde yayımlanmıştır¹⁰. Bu çalışmada *Eslâf*’ın Toronto Üniversitesi Kütüphanesinde yer alan nüshası ile *Hazîne-i Fünûn*’da yayımlanan nüshaları karşılaştırma yapılarak okunmuş ve tam transkribe edilmiştir.

Faik Reşâd’ın eserinde bilgi verdiği kişilerin bazıları hakkında daha fazla detaya girdiği görülmektedir. Genellikle bunlar şeyhülislam olmakla beraber Hoca-zâde, Ebussuud, Mollâ Fenârî, Hızır Beg gibi isimler bu kişilerden bazılarıdır. *Eslâf*’ta 80 biyografi yer almıştır. Faik Reşâd biyografileri verirken şairlerin şiir gücü, şairlerden anekdotlar, latifeler, şairlerin kişisel özellikleri gibi çeşitli bilgilere de yer vermiştir. Ayrıca müellif eserini vücuda getirirken gerekli gördüğü durumlarda kelimelerin anlamların üzerinden bilgiler de vermiştir:

1/12

“H’âce” üstâd, mu’allim ma’nâsına geldiği gibi tâcir ve bâzîrgân ma’nâsına da gelir. İkinci ma’nâ zamânımızda mehcûrdur. [12]

Biyografileri verilen kişiler aşağıda yer alan tabloda “Mahlas, Şair Adı, Unvanı, Doğum Yılı, Ölüm Yılı, Ölüm Yaşı, Doğum yeri, Ölüm Yeri, Memleket, Mesleği, Baba Adı, Baba Mesleği, Akrabaları” konu başlıkları altında bir araya getirilmiştir:

⁸ İsmail Parlatır (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: Yargı Yay. 1480.

⁹ Şemsettin Kutlu (Tarihsiz). *Faik Reşat Eslâf Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yay. 9.

¹⁰ Şemsettin Kutlu. (Tarihsiz). *Faik Reşat Eslâf Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.

Sıra No	Mahlas	Şair Adı	Unvanı	Doğum Yılı	Ölüm Yılı	Doğum Yeri	Ölüm Yeri	Memleket	Mesleği	Baba Adı	Baba Mesleği	Akrabaları
1	Veysî			969	14 Zilhicce 1037			Alaşehir	Kadı	Mehmet Efendi	Kadı	Maķālî (Hemşire-zade)
2	İbn-i Kemâl	Şemseddîn Aħmed Çelebi	Müftiyyü's- şakaleyn			Toķat		Edirne	Müderriş - Kadı - Kadıasker		Emir	Kemâl Paşa- zāde Süleymān Çelebi'niñ ferzendi
3		(Hıvāce-zāde) Mevlānā Muştafā Muşliħiddīn biñ Yūsuf biñ Şāliħ Efendi	Hıvāce-zāde		893	Bursa	Bursa		Müderriş - Kadı - Kadıasker	Hıvāce Yūsuf	Tacir	
4		Hızır Beg	İlm tağarcıģı		863	Sivrihişār	İstanbul		Müderriş - Kadı - İlk İstanbul kadısı	Kağı Celāleddīn	Kadı	Hıvāce Naşreddīn Efendi'niñ kızınıñ oğlıdur Yegan Mevlānā Meħemmed biñ Armağan'ın damadı

5		Ebüs-su'üd Aḥmed Efendi biñ Şeyḥ Meḥammed biñ Muştafâ el-'îmâdi	Ebû Ḥanîfe-i şânî	17 Safer 896	982	İstanbul ḳurbunda (Müderris) Kûyu'nda	İstanbul		Şeyḫü'l-islâm			Dâmâd-ı Ma'lûl-zâde Efendi
6	Nev'i	Yaḥyâ biñ Pîr 'Ali biñ Naşûḥ		940	1007 Zi'l-ḳa'desinin sulḫi	Malkara	İstanbul					ḳayın pederi Nişâncı Meḥammed Beg
7		Ḳınalı-zâde 'Ali Efendi	Ḳınalı-zâde	917		Isparta	Edirne		Müderris - Kadı - Kadıasker			Mevlânâ 'Abdü'l-ḳâdir Efendi'niñ veled-i reşîdi
8	Şeyhî	Sinân		Yedinci 'aşr-ı hicrî avâsıtında		Kütahya			Tabip - Attar (eczacı)			hem-şîre-zâdesi (Cemâlî)
9	Nizâmî					Ḳonya				Veliyü'd-dîn	Vâ'iz ve müderris	
10		İşḫâḳ Çelebi						Üsküp	Müderris - Kadı	İbrâhim		
11	Ahmedî			Yedinci 'aşr-ı hicrî evâ'ilinde	815 (1413)	Amasya	Amasya		Şehzade Hocası - Şair			

12	Azeri	İbrâhim	Mu'allim-zâde		993		Ḥama		mağbu'ü'l- amâşil - kadı			Mevlânâ Aḥmed biñ Şeyḥ Müslihiddîn Efendi'niñ ferzendi, Nişâncı Maḥmûd Çelebi'niñ birâderidir
13		‘Abdulḥayy	Ḳaf-zâde Fâ’izî	998	1031 Recep Sonu	İstanbul			Müderriş - Kadı	Ḳaf-zâde Feyzullah Efendi	Şudûr	
14		‘Alaaddîn ‘Ali biñ Şâliḥ										Mevlânâ Abdulvâsi‘ Efendi
15		‘Azmi-zâde Ḥâletî		977(1570) Şa‘bânı	26 Şaban 1040	İstanbul			Müderriş - Kadı - Kadıasker	Pîr Meḥmed ‘Azmi Efendi	Ecille-i şudûr	
16		Aḥmed Feridûn Beg Efendi							Ser katibi- Mektupcu - Nişancı			Şeyḥü'l-islâm Çivi-zâde Meḥmed Efendi'niñ birâderi

17	Lâmi'î	Şeyh Maḥmūd biñ ‘Osmān biñ ‘Ali	Camī-i Rūm		938 (1531)			Bursa			Defterdār	
18		Hāfızeddīn Meḥemmed biñ Aḥmed biñ ‘Ādil	Acem		967	Berda‘ı		Tebrīz	Müderris			
19	Gazali	Meḥemmed		870 veya 72	940 veya 41			Bursa	Müderris			
20	Cinānī	Muṣṭafā			1004 Muharremi			Bursa	Müderris			
21	Cevrī				1065 (1654)			İstanbul				
22	Boş											
23	Ḥayālī	Meḥemmed			964		Edirne	Vardar Yeñicesi	Nedīm-i Ḥāşş	Çalkı ‘Ali Efendi’niñ oğlu		‘Abdurrahman Efendi’niñ küçük birāderidir
24	Mānī	Meḥemmed Çelebi			1008 (1599)		Hezārgrad		Kadı			
25	‘İzārī	Ḳāsım Germiyānī			Onbeş Ramazan 901			Kütahya	Müderris			Şeyhī’niñ hemşire-zādesi
26		Ḥasan Çelebi		953			Mısır - Reşīd		Müderris - kadı	Ḳınalı-zāde ‘Ali Efendi	Müderris	

27	Ġubārī	Şeyh ‘Abdurrahman			974			Akşehir	Kadı			
28		[‘Ali bin Mecdeddīn Mehemmed	Muşannifiñ	803	875	Herāt - Şāh-rūd	İstanbul		Müderris			
29	Hüsrev	Mehemmed	Mollā Hüsrev		885 Şaban		İstanbul		Müderris - Şeyhülislam	Framrez		
30	Nergisī	Nergisī-zade Mehemmed) Efendi			1044	Bosna	Gebze		Kadı	Ahmed Efendi	Kadı	
31	Hıbbī	Ayşe	Hıbbī Kaçın					İstanbul				Şeyh Yahyā ħaffidesi - Sultān Selīm Şanī Ĥazretleri’niñ nedimesi
32	Hāşimī	Seyyid Mehemmed			1040 (1631) senese toğru veyā andan soñra olmaqlāzım geliyor			Bursa				
33		[‘Alāeddīn ‘Alibiñ Mehemmed	‘Ali Kuşcı		8 Şaban 879			Semerķand	Müderris	Mollā Mehemmed	Uluğ Beg’in bāzdarı	

											ya'ni toğancısı	
34		Muştafâ	“Hâcî Halîfe” ve “Kâtib Çelebi”		1068 Zi'l- hicce	İstanbul			Müderriş	‘Abdullah	Asker	
35	Ṭâlib	Meḥemmed Efendi	Üstâd-ı Süḥan		1118 (1706) Recep		Erzurum		Kadı	Kürd Muştafâ	İmam	
36		Aḥmed Çelebi	Ḥaylî Beg		1040 (1630)			Bursa	Sipahi	Kej-dehân Aḥmed Beg	Sipahi	
37	Vâlihî	Ḳurt-zâde Şeyḫ			994 (1585)			Edirne	Vaiz			
38	Nâdirî	Ġani-zâde Meḥemmed Efendi		980					Müderriş - Kadı - Kadıasker	Abdülġanî Efendi		
39		Abdülġanî Efendi			995	Bolu Gerede	Bursa		Müderriş - Kadı	Emîr Şâh Efendi’niñ maḥdûmu	Kuzatdan	
40	Resmî / Vaḥîd	Meḥemmed			1094 (1682)		Bursa	Şofya				(Üftâde) ḥazretleriniñ Câmi‘-i Şerîfi Ḥaṭîbi Pîr ‘Ali Efendi’ye dâmâd oldı
41	Cününî	Şeyḫ Aḥmed el- Mevlevî	Cününî Dede		1030		Puñarbaşı					

42		‘Alâeddîn biñ Yūsuf Bālī biñ Şemseddīn Fenārī	‘Ali Fenārī		903		Bursa	Bursa	Müderriş - Kadı - Kadıasker	Yūsuf Bālī Efendi	Mevlānā Fenārī ‘Ali raḥmetü’l- Bārīniñ muḥādim-i kirāmı	
43	Neşāṭī				1085							
44	Rāmī	Rāmī Paşa			1119		Rodos		Nedim-i Has - Beylikçi - Reisül Küttap - Vali			
45	Behiştī	Ramazān biñ ‘Abdülmuḥsin			979	Edirne - Vize			Vaiz			
46	Vecdī	‘Abdülbākī Beg		‘Aşr-ı hicrī evā’ili	4 Ramazan 1073				Beglikci			Boğuk Muştafā Ağa’nın ferzendi
47		Edhem Pertev Paşa		1240					Mektupçuluğ ve dīvānkātipliği			Söylemez- zāde” Meḥemmed Tīmūr Fennī Efendi’niñ şulbünden

48		Sinānū'd-dīn Yūsuf (Sinan Paşa)	Hı'āce Paşa	16 Recep 844	24 Safer 891	İstanbul	Edirne /İstanbul		Müderriş - Fatih'in Hocası			Kağı-zāde Hızır Beg'in ferzend- i necbī
49		Süleymān Sālim Beg		18 Recep 1260		Üsküdar			Memur	Sa'īd Efendi		Şüfī Meĥemmed Paşa'nıñ sülālesindendir
50	Rāşid	Meĥemmeddir			18 Safer 1148		İstanbul		Müderriş - Kadı - beylerbeyi - Vaĥ'anüvīs, yāĥūd müverriĥ			Malatıyyeli Muştafā Efendi'niñ ferzend-i ercümendidir
51		Ķara Ķelebi-zāde 'Abdul-'azīz Efendi		1000	6 RE 1068		Bursa		Müderriş - Kadı - Kazasker - Şislam	Ķara Ķelebi- zāde Hüsām Efendi	Sulţān Meĥemmed Ĥan Şālis 'ahd-i şudūrunda n	

52		Ahmed Paşa	Veliyü'd- dīnoğlu		902		Bursa		Mutaşarrıf - memur	Veliyüddīn biñ İlyās	Kağı-asker	
53	Bākī	Abdülbākī / Maħmūd		933	24 Ramazan 1008	İstanbul	İstanbul		Kadı - Kazasker	Hoş-āvāzī	Müezzin	
54	Bezmī	Halīl	İmām Bezmī		1136		Sakız		İmam	İsā Halīfe	Çadırcı Ahmed Mescidi mü'ezzini	
55	Hezārī/Münif	Muştafā Efendi			Muhtemele n 1164		İstanbul			Meħemmed Efendi		
56	Zātī	İvaż		876	954			Balıkeşir	Dikici			
57	Yahyā	Şeyhü'l-İslām Yahyā Efendi			18 Zhicce 1053				Şeyhülislam	Zekerıyyā Efendi	Şeyhü'l- İslām	
58	Haķanı	Meħemmed	Meħemmed Beg		1015		İstanbul		Memur			Güzelce Rüstem Paşa'nın kerīme-zādesi

59	Sa'îd	Diyârbakırlı Sa'îd Paşa		1248	18 T. Sani 1307				Memur - Mutasarrıf			Dîvân Efendisi- zâde Süleymân Nazîf Efendi'niñ şulbünden
60	Surûrî	Müşlühiddîn Muşafâ	Şârih-i Meşnevî Surûrî	897	7 C.Evvel 969				Müderriş			
61	Naḥîfî	Süleymân			1151				Defterdâr			
62	Şâbit	‘Alâeddin			1124		Diyarbakı r	Uziçe	Mevlevî Mensubu			
63	Vehbî		Sünbül-zâde Vehbî		14 RE 1224			Maraş		Reşîd Efendi	Şair	
64		İsmail Efendi	Gelenbevî İsmâ‘îl Efendi	1143				Gelenbe	Müderriş			
65		Müfti-zâde Es- Seyyid Mehemmed Efendi	Ayaklı Kütüphâne	1112	1212 Şaferiniñ evâsıtında					Anṭalya müftisiniñ oğlıdır		

66		İşhak Efendi	Başhü'ace İşhak Efendi		1251				Dīvān-ı Hümāyūn şabıķ ser-ħalīfesi ve mühendis-ħāne-yi Hümāyūn başhü'acesi			
67	Emin	Meħemmed	Belīg		1172	Yeñişehir Fenār	Eski Zağra		Kadı olabilir			
68	Belīg	Es-Seyyid İsmā'īl biñ İbrāhim	Emīr-i Şāh-zāde	1079	1142 veyā 43	Bursa	Bursa		İmam	İbrāhim Efendi	Emānetci Maħallesi mescidinde imām	

69	‘İzzetî	Meḥemmed	Vişne-zāde ‘İzzetî		1092		İstanbul			Lütfullah Efendi	mevāliden	Şeyhü'l-İslām Zekeriyyā Efendi'niñ ikinci oğlı ve şā'ir-i meşhūr Yaḥyā Efendi'niñ küçük birāderi olub "Vişne Efendi" laḳabıyla benām olan mevāliden Lütfullah Efendi
70	Neş'et	Süleymān	Hü'āce Neş'et	1148	1222	Edirne			Mevlevî - müderriş			
71		Es-Seyyid Pīr Meḥemmed biñ Ali	‘Āşık Çelebi	924	979 Şa'bānınıñ evāḫiri	Prezrin			Kadı	Seyyid ‘Ali	Kadı	Seyyid Naṭṭā Seyyid Meḥemmed dedesi
72	Naẓīm	Yaḥyā				İstanbul						

73	Ḥüsāmī / Vehbī	Ḥüseyn	Seyyid Vehbī		1149	İstanbul			Mevlevī	Ḥacı Aḥmed	iden İmām-zāde'niñ kedḥudāsı	
74		Ḥüseyn	Celāl Beg			Manastır	Manastır					Ca'fer Paşa'nın damadı
75	Şānī-zāde	Meḥemmed 'Aṭāullah			Muhtemele n 1242	İstanbul			Kadı - Vakanüvis			Medine-i Münevvere kaçısı Şānī-zāde Şādık Efendi'niñ şulbundan
76	Semendi/Neşātī	Muştafā	Nā'ilī Qādīm		1077			İstanbul	Qalemde ser-ḥalīfe			
76			Ḥāmī-i Āmidī		1160		Diyārbekir	Diyārbekir				
77		Seyyid Meḥemmed Naşīb	İki Bayraqlı-zāde	1153	1204	İstanbul	İstanbul		Mektupçu - Memur - mühürdar			

78		Râgıb Mehemmed Paşa	Çoca Râgıp	1110	24 Ramazan 1176				R.Küttap - Vali- Sadrazam	Mehemmed Şevkî Efendi	defterhâne ketebesi	
79	Hüdâyî	Şeyhü'l-İslâm Âhi- zâde Hüseyin Efendi		980 Cumâdiye 'l- ûlâsında	Muh. 1032				Kadı - kazasker - şislam.			Âhi-zâde Mehemmed Efendi'niñ necl-i necibidir.
80		Muşafâ	Hüdâyî Mü'ezzin			İstanbul						

Faik Reşâd *Eslâf*'ı kaleme alırken birçok kaynaktan faydalanmıştır. Bu kaynakları da biyografileri anlatırken yeri geldikçe isimlerini vermiştir. Söz gelimi Faik Reşâd gerekli olduğu durumlarda biyografisi yazılan kişinin diğer tezkirelerde hakkındaki cümleleri eserinde dile getirmiştir. Bazı şairlerde diğer tezkirelerde geçen bilgiyi doğrudan oradan yazdığı gibi aktarırken bazı şairlerde de bunu kendi bilgisiyle eşleştirerek vermiştir:

1-6-7

(Şakâyık)'da mufaşşalen mezkûr olduğu üzere müşârun ileyhiñ ıarık-i 'ilme duĥûli Şu vech ile vuĥû' bulmuşdur:

Merĥûm gencligi zamânında cennet mekân Sulıân Bâyezîd Ĥan sâni ĥazretleriniñ ma'iyyet-i seniyyelerinde müteveccihi-i sefer [6] iken bir gün bir maĥâlde ba'zı ümerâ ile birlikte Vezîr İbrâhim biñ Ĥalîl Paşa'nıñ nezdinde bulunduĥı Şırâda Şanâdîd-i 'ulemâdan Mevlânâ Lüııfî Zeyyi dervîşâne ile gelüb ümerânıñ eñ ileri gelenlerinden olan Evranos-zâde Aĥmed Beg'in üst ıarafına oturur. [7]

Müellifin eseri boyunca faydalandığı kaynakların listesi Şu Őekildedir:

1. Latîfi
2. Şakâyık
3. Kühü'l-Ahbâr ĤâŐiye-i 'azd
4. Şair Sehî Beg
5. Naîma
6. Hasan Çelebi
7. Beliĥ (Güldeste-i Riyâz-ı İrfân)
8. Kâfile-i Őuarâ
9. Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi
10. Tarih-i Enderûn
11. Atrâbü'l-Âsâr
12. Tarih-i Cevdet
13. 'Atâyî (Zeyl-i Şakâyık)
14. Mevlânâ ibn-i 'Arab Şah ('Ukûdü'n-Nasîha)
15. Ma'n-zâde
16. Zihnî Efendi (MeŐâhirü'l-İnşâ)
17. Sicill-i Ahvâl Varakası
18. Hanîf-zâde'niñ "Keşfü'z-zünûn" zeyli olarak telif eylediĥi (Âsâr-ı Nev)
19. Hadîkatü'l-Cevâmi'
20. Tezkire-i Fatîn
21. Muallim Nâci

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa (2000). *Lehce-i Osmânî*. (Haz. Recep Toparlı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Aksoy, Ömer Asım (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılâp Yay.
- Akün, Ömer Faruk (1995) “*Fâik Reşâd*”. İslâm Ansiklopedisi. C. 12. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*. (2016). (Haz. Mustafa S. Kaçalın). (Birleştirilmiş Baskı). Ankara. Türk Dil Kurumu Yay.
- Develioğlu, Ferit (2010). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (Haz. Aydın Sami Güneşçâl). (Yirmi altıncı Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, Cem (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (2004). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İnternet: Süheyla Yüksel “*Fâ'ik Reşâd*”. (2015). <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com> [erişim tarihi: 29.05.2018].
- İsen, Mustafa (Editör), Filiz Kılıç-İsmail Hakkı Aksoyak-Aysun Sungurhan-Mustafa Durmuş. (2011). *Şair Tezkireleri*. (On birinci Baskı). Ankara: Grafiker Yay.
- Johnson, Francis (1852). *Dictionary, Persian, Arabic and English*. London: W. H. Allen and co.
- Kanar, Mehmet (2009). *Türkçe Farsça Sözlük*. (Birinci Baskı). İstanbul: Say Yay.
- Kanar, Mehmet (2011). *Farsça Türkçe Sözlük*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Say Yay.
- Karaman, Fikret, İ. Karagöz, İ. Paçacı, M. Canbulat, A. Gelişgen, İ. Ural (2006). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Kutlu, Şemsettin (Tarihsiz). *Faik Reşat Eslâf Eski Bilginler, Düşünürler, Şairler*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yay.
- Mutçalı, Serdar (2004). *Türkçe-Arapça Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yay.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. (İkinci Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi Yay.
- Parlatır, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. (Birinci Baskı). Ankara: Yargı Yay.
- Parlatır, İsmail (2008). *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü I-Atasözleri*. Ankara: Yargı Yay.
- Parlatır, İsmail (2008). *Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü II-Deyimler*. Ankara: Yargı Yay.
- Pekdoğan, Gülsemin (1996). *Faik Reşâd Külliyyât-ı Letâif (İnceleme-Metin) I*. Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.

- Redhouse, Sir James William (1987). *A Turkish and English Lexicon Shewing in English The Significations of The Turkish Terms*. İstanbul: Printed for the American mission by A. H. Boyajian.
- Soykot, İ. Hilmi (1974). *Türk Atalar Sözü Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yay.
- Süheylâ Yüksel (Seçkin) (1997). *Faik Reşâd'ın Hayatı ve Eserleri*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Şemseddin Sami (2007). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. (Haz. Akalın, Ş. H.). (On birinci Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türk Dil Kurumu (2012). *Yazım Kılavuzu*. (Haz. Akalın Ş. H.). (Yirmi yedinci Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Uludağ, Süleyman (2002). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.
- Ünver, İsmail (2008). “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 3 (6).
- Yavuz, A. Fikri- Özen, İsmail (1972). *Bursalı Mehmed Tahir Bey Osmanlı Müellifleri II*. İstanbul: Meral Yay.
- Yılmaz, Mehmet (1992). *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yay.
- Yurtbaşı, Metin (1996). *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*. (İkinci Baskı). Ankara: Mem Matb.
- Yurtbaşı, Metin (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. (Onuncu Baskı). İstanbul: Barış Matbaası.

ESLÂF

[2]

ESLÂF

‘Osmānlı ‘ulemā, üdebā, şu‘arāsınıñ müteḳaddimini terācim-i ahvāliyle munteḥābāt-ı
āṣārını ḥāvī tezkire

Eser

Fā’iḳ Reşād

FİHRİST

Esâmî	Şahîfe
Hâfız-ı ‘Acem	69
Ġazālî	72
Cinânî	75
Cevrî Dede	78
Hayālî Beg	81
Mânî	85
‘îzârî	88
Hasan Çelebi	90
Ġubârî	92
Mevlânâ Muşannifek	94
[Köşovalı Kâmil Efendi’nin]	
Mollâ Husrev	100
Nergisî	106
Hubbî Kaçın	109
Hâşimî	112
‘Ali Kuşcı	117
Kâtib Çelebi	123
Ṭalib Bursevî	130

Hızır Beg	20
Ebû’s-su‘ûd	24
Nev‘î	21
Kınalızâde ‘Ali	33
Şeyhî	36
Nizâmî-i Karamanî	40
İşhâk	43
Ahmedî	46
Âzerî İbrâhim	50
Kaf-zâde Fâ’izî	52
‘Ali bin Şâlih (Hümâyün-nâme mü’ellifi)	55
‘Azmî-zâde Hâletî	58
Feridün Beg	62
Lâmi‘î	64

Esâmî	Şahîfe
Veysî	2
İbn-i Kemâl	6
Hü‘ace-zâde	11

Esāmī	Şahīfe
Vecdī	175
Edhem Pertev Paşa	180
Sinān Paşa	187
Süleymān Sālim Beg	194
Rāşid Müverrih	199
Qara Çelebi-zāde	205
Ahmed Paşa	209
[Mu‘allim Nācī merhūmuñ]	
Bāķī [kezā]	217
Bezmī	232
Münīf [kezā]	234

Esāmī	Şahīfe
Haylī Beg	133
Vālihī -i Edirnevī	139
Ġanī-zāde Nādirī	143
‘Abdu’l-ġanī Efendi	146
Vaḥīd	148
Cünūnī Dede	150
‘Ali Fenārī	154
Neşātī-i Mevlevī	162
Rāmī Paşa	166
[Müstecābī-zāde ‘İşmet Efendi’niñ]	
Behiştī Vā‘iz	183

Muḳaddime Yollu Birḳaç Söz

(Ḥazîne Fünûn) te'sîsi olduğu zamân muḥteviyâtından bir kısmında terâcim-i aḥvâl"e dâ'ir olması ḳarârlaşdırılmađla ḳudemâyı üdebâ vü şu'arâ-yı 'Osmâniyye'den ba'zılarınıñ terceme-i ḥâl u münteḥabât-ı âsârını ḥâvî-i evvelce yazdığım bir iki parça müsveddeyi *Eslâf* 'unvânı altında per-der-pey derce başlamışdım.

Ma'lûm olduğu üzere bizde –her neden ise– 'Arablarla ğarblılar derecesinde terâcim-i aḥvâle ehemmiyet verilmemiş olduđundan¹¹ yazdığım seyler –me'ḥazlarım gibi– pür ḳuşûr olmakla ber-â-ber müṭâla'asına tenezzül buyuranlar tarafından fevḳu'l-me'mûl eser ḥüsn-i ḳabûl gösterilmiş ve bu da lüzümü ḳadar tevsî'iyile ber-â-ber yalnız Ḥazîne-i Fünûn şaḫîfelerinde bırakılmayarak ayrıca kitâb şeklinde ṭab' u neşri için mücib-i şevḳ u cesâret olmuşdur.

(Eslâf)ımız 'Arab u 'Acem'de ve bi'l-ḥaşşa Türk'de zamânımıza gelinceye ḳadar zühür eden 'ulemâ, ḥükemâ, üdebâ, şu'arâdan birçođunuñ terâcim-i aḥvâliyle 'Osmânlı üdebâ vü şu'arâsınıñ âsârı manzûme ve menşûrelerinden münteḥab parçaları ḥâvî olmak üzere vücûda getirilmek muḳarrir ve faḳat nümüneler görüldüğü derecede bırakılmayarak bi't-tavsi' (müntaḥabât) nâmıyla başḳaca neşr edilmek mutaşavverdir.

'Ulemâ vü üdebâyı suñûf-ı sâ'ire meşâhîrine taḳdîmen yazışımında iki sebep var: Biri edebiyâta ve erbâbına olan şiddet-i temayülüm, biri de zamânımızda şi'r ile iştigâl eden erbâb-ı şebâba– şi'r" demek kelamı efa'îl u tefâ'ile uydurmak, şâ'irlikde bunda meleke şâḫibi olmak demek olmadığını ve gerçekten şâ'ir olmak –eslâfımız gibi– 'âlim, mütefennin, ḥakîm olmağa mütevaḳḳıf bulunduğunu añlamak maḳsadıdır.

Evet; eslâfdan her kimiñ tercüme-i ḥâline, âsârına munşifâne ve mâ'îl-i şinâsâne bakılacak olsa fazl u 'irfânı teslîm olunmamak ḳâbil olamaz.

Ta'rîf-i meziyyetine yâd-ı nâmı kâfî olan Fuzûlî merḥûm, şâ'iriñ 'âlim olması lüzümünü dîbâce-i dîvânında –kendine maḥşûş bir edâ-yı dil-firîb ile– ne güzel yazmışdır:

“Meşşâta-i himmetim revâ görmedi ki muḥaddere-i ḥüsn-i nazmım pîrâye-i ma'ârifden ḥâlî minâssa-i dehrde cilve ḳıla ve şarrâf-ı isti'dâd-ı 'ulüvv-i rif'atım rızâ vermedi ki rişte-i silk-i şi'rim cevahir-i 'ilmden 'arî gerden-bendi 'âlem ola zîrâ ki 'ilmsiz şi'r esâsı yok dîvâr olur ve esâssız dîvâr ğâyet de bî-i'tibâr olur pây-e-i şi'rîmi ḫilye-i 'ilmden mu'arrâ görmegi ihânet bilip ve 'ilmsiz şi'rden ḳâleb-i bî-rûḫ gibi teneffür ḳılıp bir

¹¹ [*] Mü'ellefât-ı 'Arabiyye tettebbu' edilse Monlâ bir ḥakîm için yüzlerce şaḫîfelerden 'ibâret yüzlerce cildler görülür ki aşḫâb-ı tettebbu' her birinden –güyâ o ḥakîm ile birlikde yaşamış gibi– ma'lûmât u tafşîlâta dest-res olur.

müddet nakd-ı hayâtım şarf-ı iktisâb-ı fünûn-ı aklî vu na'î ve hâşıl-ı 'ömrüm bezl-i iktinâ-yı fevâ'id-i hikemî ve hendesî kılmagın mürûr ile le'âlî-i eşnâf-ı hünerden şahidi-nazma pîrâyeler kıldım ve tedric ile tettebbu'ı ehadîs-i tefâsîr edip şî're mezemmet-i isnâdı nakz-ı himmet oldığınıñ haqîkatın bildim.”

(Eslâf)da her kimin tercüme-i hâlî yazılmaq istenilmiş ve aña dâ'ir ma'lûmât lâzıma istihsâl edilmiş ise yazılıp birer maqâle-i müştâkıle şüretinde gazeteye derc edildiği cihetle bi't-ıtab' esâmî ve ezmînece şıra gözedilmedi. Ancağ şöyle her on beş formadan 'ibâret bir cild neşr edildikce nihâyetine hurûf-ı hecâ tertîbi üzere bir cedvel dağı 'ilâve edileceğinden ma'flûb olan şâhib-i terceme cedvele mürâca'atla bi's-suhûle bulunabilir.

(Eslâf)ı vaqtimiñ müsâ'id olduğu, vüs'amiñ yetdiği kadar tettebbu'ât icrâsıyla yazmaqda isem de insân sehv u haçadan sâlim olamayacağı gibi bir muharririñ bir sey haqqında ne kadar eşer yazılmış ise cümlesini gözden geçirmesi veyâ vücûduna mu'ṭalı' olması 'adîmü'l-ımkân olduğundan bir gûne sehv vukû' bulur veyâhud şâhib-i terceme ile âşârı haqqında mu'ahharen fazla ma'lûmâtı dest-res olunur ise sehviyyât-ı vâkı'a-yı taşhîh ve bu fazla ma'lûmâtı derc için başkaca bir “zeyl” yazılmak muşammemdir.

Gerek ba'z ihvân u muhibbânımız tarafından yazılıp ihdâ buyurulan, gerek -Mu'allim Nâcî Efendi merhûmuñ “Oşmânlı şâ'irleri”nden eytdigimiz iktibâs-ı vech ile- âşârı mu'tebereden 'aynen veyâ cüz'î-i tebdîl ile alınan Terâcim-i Ahvâl Hazîne-i Fünûn'a geçdiği gibi kitâba dağı geçirilecek ve yalnız muharririniñ ismi cedveliñ bir tarafında göster-ilecekdir.

Eslâf içinde Edhem Pertev Paşa gibi, Süleymân Sâlim ve 'Avnî Begler gibi ihlâfa 'â'id zevâtda görülür; bunlarıñ Eslâf'a qarışdırılması bağıyyetü's-selef olmaları i'tibariledir.

ESLÂF

Eşer

Reşâd {Fâ'ik}

“Hızîne-i Fünûn” risâlesine derc oluñduktan soñra bu şüretle tab' edildi

Ma'ârif-i Nezâret-i Celîlesiniñ ruşsatını hâ'izdir

İstanbul

(‘Âlem) Maţba‘ası –Aḥmed İḥsân ve Şürekâsı

1311

Şâhib u nâşirî: ‘Asır Kütübḥânesi şâhibi Kirkor

- 1 -
Veysî

‘Aşrlarca müddet-i ‘Osmānlı aşhāb-ı fenn-i inşāsının maqām-ı ma‘nevî-i riyāsetini hā’iz olmak gibi bir şeref-i cihān-bahāyı muhāfaza etmiş olan bu dehā-yı ‘azīm, Mehemmed Efendi nāmında Alaşehirli bir kādīnīn oğlu ve şā’ir Maqālī’niñ hemşīre-zādesidir. Hicretiñ 969 senesinde mehd-ārā-yı vücūd olmuşdur.

Muqaddimāt-ı ‘ulūmu taḥṣīl etdikten soñra şudūrdan Şālih Mollā Efendi’ye bi’l-intisāb mülāzemetle kām-yāb olarak 996’da Anaṭolı kādī-‘askeri Mollā Aḥmed Efendi’niñ -isā’et muqābilinde iḥsān nev‘inden olan- himmeti sāyesinde Mıṣır’da ba‘zı kazālar niyābetine, ba‘dehu sırasıyla Akḫiṣār, Tire, Alaşehir, Tırhala kādīlılıklarıyla Aydın, Şaruḥan emvāl müfettişliğine, biraz soñra zamīme-i teftiṣ ile Siroz kazāsına o tārīhde vezīr-i a‘zam ‘Ali Paşa’niñ Macar üzerine serdārlığı vuḳū’unda Ordū-yı Hümāyūn [3] Kādīlığına, vezīr-i müṣārun ileyhiñ şehādetinden soñra ma‘zūlen İstanbul’a ‘avdet ederek 1013 tārīhinde Üsküb kazāsına, 1019’da İnebahtı ve Ağrıboz teftiṣ ve taḥṣīl-i emvāl me’mūriyetlerine, müte‘ākıben yine Üsküb niyābetine ta’yīn olunarak 23 senesine kadar altı def’a -faḫaṭ ba‘dehu inḫızā-yı müddet ibkā şūretiyle- orada bulunmuş ve bir aralık İstanbul’a gelerek Gümülcine’ye ta’yīn olunmuş ise de maḥall-i me’mūriyetine gitmeden yedinci def’a olmak üzere yine Üsküb’e kādī olmuşdur. 1036’da munfaşıl olduysa da artık Üsküb Veysī’niñ vaṭan-ı mütteḥizi ḥūkmüne girdiginden infişalinden soñra daḫı oradan ayrılmamış ve 37 Zilhiccesi’niñ on dördüncü günü altmış sekiz yaşında olduḡu ḫāle irtihāl eylemişdir ki Nev‘i-zāde ‘Atāyī (Ġazel) lafzını tārīḫ düşürmüştür.

Veysī’niñ āsarından şāhib-i kāmūs Fīrūzābādī’niñ Cevheriyye İrād itdiği i’tirāzāta cevābı ve daḫāyık-ı lügāt-i ‘Arabiyye’yi mütezammın bir kitābı ve (*Durretü’t-Tāc fī Şiret-i Şāhibü’l-Mi’rāc*) ismiyle mevsüm olarak “Siyer-i Veysī” diye zeban-zed-i en’ām olan te’līf-i bihīni ki Mekye vü Medīne’si iki cilt olmak üzere bi’t-ta’yīn melḥame-i Bedr’i taḥkīk etmiş ise de “*Seriyye-i ‘Amīr*”ı yazarken ‘ömrü tamām olmaḡla [4] ikmāle muvaffaḫ olamamıştır. (*Düstürü’l-‘Amel*) nāmıyla ma’nūn olup şurūṭ-ı ḫams-i İslāmiyye’niñ mübāhāt u münāzarātını muşavver ve elsine-i enāmda “*Şehādet-nāme-i Veysī*” şöhretiyle dā’ir bir risālesi ve *Fütūḫ-ı Mıṣır*’ı ḫākī ḡayr-ı maṭbū‘ bir eṣer-i bedī‘i ve (*H‘āb-nāme*) ‘unvānlı bir risālesi ve müretteb ve mükemmel bir *divān-ı eş‘arıyla* (*Münşe‘āt*)’ı vardır.

‘Atāyī (*Zeyl-i Şakāyık*)’da Veysī’niñ vaṣf-ı şānında şöyle yazıyor:

“Sūḫan-sāzlıkda ‘ilm, müdde‘ī-perdāzlıkda müselleme, taşarrufāt-ı envā‘i kelāmda

yegâne-i ‘âlim, her qarîne-i bî-karîni âb-rîz-i hâlişden dökülmüş gibi yek-laht u muhkem ve cevâhir-i bedî‘a ve terkîbât-ı reşîka ile muraşsa‘ vu mu‘allemdir. Ba‘zî zurefâ merâtib-i hayşiyâtını bugüne edâ ederlerdi ki ‘ilminden şi‘ri evla, şi‘rinden inşâsı a‘lâ, inşâsından müşâhabeti râcih ola.

--

Veysi‘niñ -manzûmlarından kat‘-ı nazâr- yukarıda ta‘dâd olunan eserlerinden burada birkaç mişâl îrâd edilebilirdi. Ancağ hemân cümlesi ma‘bû‘ olduğdan başka gerek müşârun ileyhiñ gerek emsâl ve pey-revânınıñ tarz-ı taħrîri [5] bugün mehcür olduğundan mücib-i kelâl olmamak mülâhazasıyla şarf-ı nazâr eyledik.

Ma‘a hâzâ şurasını söylemekden geri turmayız ki -aşhâb-ı kalemde birçoğunuñ taht-ı taşdîk ü itirâfında bulunduğu vech ile -muḥâverât u muḥâberâtımızda dü-çar olduğumuz müşkilât u ‘aşerâtiñ esbâb-ı haḳîkiyesinden biri ve belki birincisi mü‘ellifât-ı Eslâf‘ı külliyyen nazâr-ı itibârdan isḳâḫ eylemiş olmaḳlıgımızdır. Ḥâlbuki bunlar lâyıḳ olduğu derecede tetebbu‘ edilmiş olsa müşkilât-ı mebhûşadan eser ḳalmadıktan mâ‘adâ tarz-ı cedîdi inşâmız daha başka bir kuvvet ü vüs‘at, daha başka bir zînet ü leḫâfet peydâ eder idi. Vâkı‘an ekşeriyeti itibârıyla lafzen ma‘nen âlûde-i ğarâbet ve ḫilâf-ı ḫüsn-i ḫabî‘at olduğu ḳâbil-i inkâr degildir; lâkin bunlar ber-ḫaraf edildiği taḳdîrde o ḳadar zarîf ve metîn ve zarâfet ve metâneti nisbetinde müfid kelimât ve terkîbata, o ḳadar ma‘ânî-i bedî‘a ve taşavvurât-ı vesî‘aya teşâdüf olunur ki intizâmı ve binâ‘en ‘aleyh her dürlü ifâdeye ḳâbiliyeti cihetiyle bugün ḫayretimizi mücib olmaḳda bulunan elsine-i ḫâzıra edebiyâtında daḫı emsâli nâdir görölür dinilse mübâlağa edilmemiş olur.

Maḳşad-ı ‘âcizânemiz rüçḫân u leḫâfeti meydânda olan tarz-ı cedîd-i inşâmızın terkiyle üslûb-ı ḳadîmin iḫyâsını [6] tavşiyeye etmek degildir; âşâr-ı ḳudemâyı nesyen [,] mensiyyen ḫükmünde tutmayarak aralıḳda bir müḫâla‘a ile ma‘ḳûl ve şâyân-ı ḳabûl gördüğümüz terâkib-i ma‘ânîyi aḫz u isti‘mâl etmeḳligimiz lüzûmunu iḫḫârdan ‘ibâretdir.

- 2 -

İbn-i Kemâl

[Kemâl Paşa-zâde Süleymân Çelebi'niñ ferzend-i necîbi Şemseddîn Ahmed Çelebi.] Mevlidi Tokat, menşe'i Edirne'dir. Ceddi ümerâ-yı 'Osmâniyye'den, kendi de evâ'il-i hâlinde o zümreden iken âtîde hikâyeye olunacağı üzere tarîk-i 'ilme dâhil ve sevki isti'dâd-ı Hudâ-dâd ile nâm-ı bâ-ihtirâmını şahîfe-i eyyâm-ı 'âlemde ibkâ edecek kadar mukteseb-i envâ'-ı ma'ârif ü fezâ'il olarak maqâm-ı meşîhat-ı İslâmiyye'ye irtikâ eylemiştir.

(Şakâyık)'da mufaşşalen mezkûr olduğu üzere müşârun ileyhiñ tarîk-i 'ilme duhûli şu vech ile vukû' bulmuştur:

Merhûm gencligi zamânında cennet mekân Sulţân Bâyezîd Han-ı sâni hazretleriniñ ma'iyet-i seniyyelerinde müteveccih-i sefer [7] iken bir gün bir maħalde ba'zı ümerâ ile birlikte Vezîr İbrâhim biñ Halîl Paşa'nıñ nezdinde bulunduğu şırâda şanâdîd-i 'ulemâdan Mevlânâ Lütfî Zeyyi dervîşâne ile gelüp ümerânıñ eñ ileri gelenlerinden olan Evranos-zâde Ahmed Beg'in üst tarafına oturur.

Kemâl Paşa-zâde o zamâna kadar Mollâ Lütfî'yi bilmez imiş. Kim olduğunu refîklerinden birine sorup da müderrisinden olduğunu taħkîk idince Ahmed Beg gibi şâhib-i 'izz u i'tibâr bir emîre böyle nişâb-ı münâşib-i 'âliyyeden bî-naşîb bir müderrisiñ bilâ tereddüd teħaddüm eyledigine izhâr-ı kemâl-i hayret ve ihtimâl ki ğayret-i meslekdaşı ile Mollâ'ya hiddet ederse de refîkasından bir şâhib-i 'aķıl u edebiñ birtakım muqaddimât-ı ma'ķûle ile rütbe-i 'ilmiñ i'lâ-yı merâtib ve binâ'en 'aleyh şımf-ı 'ulemânıñ şunûf-ı sâ'ireden mümtâz olması lâzım u vâcib olduğuna dâ'ir vâki' olan ifâdesini Çelebi'niñ hızâne-i fıtratında meknûz olan cevher-i kâbiliyet ve 'uluvv-i himmetiñ şa'sa'a-nümâ-yı zuhûr olmasını mücib olduğundan zihninde "bence Ahmed Beg'in mertebesini istişâl-i mümkün degildir; ammâ ikdâm u ihtimâm ile şu Mollâ'nıñ derecesine vuşul, belki aña tefevvuk kâbildir. İnşâ'allah seferden 'avdet müyesser olursa esbâb-ı lâzimesine teşebbüs edeyim" şüretine karar verir. Fi'l-vâki' 'avdetinde [8] Edirne Dârü'l-ħadîs'ine devâma ve ğarâ'ib-i ittifâkıyâtdan olmak üzere o şırada medrese-i mezkûreye müderris ta'yîn olunan müşârun ileyh Mollâ Lütfî'niñ tedrisâtından istifâdeye başlayarak havâşiyesiyle ber-â-ber Şerh-i Meţâli'i andan, sâ'ir 'ulûmu da Mevlânâ Kestelî ve Hatîb-zâde ve Mu'arref-zâde gibi fuħûlden aħz u ta'allüm, ya'ni de'b-i kadîm üzere levâzım tarîki tekmiñ eyledikten sonra ibtidâ Edirne'de Taşlık Medresesi ba'dehu şırasıyla Haleb'i ve Üç Şerefeli ve 'Osmâniyye ve Sulţân Bâyezîd Medreseleri ve bir aralık Üsküb'te İshâķ Paşa Medresesi müderrisliklerine ve mu'aħħaran tarîk-i kazâ ihtiyâr ederek Edirne kâdîlığına, bir müddet sonra Anaķolı

ķāđī-‘askerliğine nā’il olmuşdur.

Zāde-i şab‘ı olan:

“Nā-ehl olur mu‘ārız-ı ehil

Her Aĥmed’e bulunur Ebū Cehil”

Neşidesiniñ nāñık olduğu üzere ba‘zı erbāb-ı ĥasediñ si‘āyetiyle mesned-i ķāđī-‘askeriyeden ‘azl ile yine Edirne Dārū’l-ĥadīs’i müderrisliğine ta‘yīn edilmiş ise de enfās-ı zāyi‘a ķabīlinden olan bu gibi güft-gūlar Mollā’niñ āyine-i ‘işmetini jeng-dār edemediginden pādişāh-ı ķadr-dān Sulţān Süleymān Ĥazretleri 932’de irtiĥāl eden Müftī ‘Ali Ćelebi Efendi’den [9] münĥal ķalan mesned-i celīl-i fetvāyı Kemāl Paşazāde’niñ ‘uhde-i istiĥbāline tefvīz buyurmuşdur ki emr-i fetvāda āyet-i kübrā ve cemī‘ mesā’il-i ‘akliyye ve nakliyyede ĥ‘āce-i müşkil-güşā olmak münāsebetiyle “Müftiyyü’s-şakaleyn” ‘unvān-ı tekrīmini de iĥrāz eylemiştir.

“İrtiĥālū’l-‘ulūm bi’l-kemāl” tārīĥiniñ gösterdiği üzere 930 senesi Şevvāliniñ ikinci günü irtiĥālī vuķū‘ bularak Edirne Ķapusu ĥāricinde Maĥmūd Ćelebi Zāviyesi’nde vedī‘a-i ĥāk-i raĥmet ķılınmıştır.

Mezārına “Hāza maķāmu Aĥmed” güftini “Hiye āĥirū’l-libās” tārīĥ vāki‘ olduğu gibi ĥāl-i iĥtizārında dehān-ı istiĥfārından şādır olan “Yā Eĥad neccinā mimmā neĥāf” cümle-i du‘āiyesi daĥı ba‘de’l-vefāt ĥisāb edildikde tārīĥ-i vefātını göstermiştir.

Mevlānā Kemāl Paşazāde’niñ Devlet-i ‘Aliyye-i ‘Osmāniyye’de nazīri gelmemiş bir ‘allāme olduğu müttefeķun ‘aleyhdir.

Mervīdir ki bir gün ‘ulemā-i ‘Arabdan bir zāt gelir. Müşārun ileyhe fūnūn-ı mütedāvile ve ‘āliyyeye müte‘allık birçok mesā’ili ĥāvī bir kitāb taķdīm ile ĥallini ‘ulemā-yı Mışır nāmına iltimās eder. Merĥūm kitābı bir gice zarfında ser-ā-pā müţāla‘a ve ĭcāb eden cevāblarını mufaşşal ve muĥtāsār kenārına yazarak ‘ale’ş-şabāĥ i‘āde eyler. [10]

Hiĥbir zamān iştigālāt-ı ‘ilmiyyeden ĥālī ķalmaz, her gün biñ ķadar fetvāya imzā-nüvīs-i cevāb olur, yüzlerce ťullāba ders verir, bir cüz’ teşķil edecek ķadar eşer te’līf ü taĥrīr eder imiş.

Güşāde-rüyluĥı, laţīfe-güyluĥı daĥı cümle-i meziyyātından ‘add olunuyor ki fi’l-vāki‘ ba‘zı tezķirelerde eski mecmū‘alarda birçok letā’if u zārā’ifi müşādif-i nazar-ı istifādemiz olmuşdur.

Te’līfatınıñ ‘adedi üç yüze ķarīb olarak ekşeri mesā’ilden başlıca āşārı da aşāĥıda esāmīsi münderic bulunanlardan ‘ibāretidir:

Tamāma qarīb bir tefsīr -Keşşāf a nā-tamām bir hāşiye - Şerh-i Hidāye - Metīn ve Şerhi hāvī “İşlāh” ve “İzāh” - Ke-zālike metīn ve Şerhi mütezammin “Tağyir” ve “Tenkiḥ” - Sa‘deddīn’iñ “Telviḥ”ine hāşiye- ‘ilm-i kelāmdan metīn ve şerhi mütezammin “Tecvid” ve “Teciḍ”- mütekellimīn ile ḥukemā beynindeki aqvālin muḥākemesini hāvī “Tehāfet” -fenn-i ma‘ānīden şerḥ ve metni hāvī “İşlāh” ve “Miftāḥ”- Seyyid Şerīf’iñ “Şerḥ-i Miftāḥı”na hāşiye -Tārīḥ-i Āl-i ‘Osmān- Lüğāt-i Fārsiyye’niñ daḳāyıkını müştamil “Daḳāyıkü’l-Ḥaḳāyık” -“Şaḥīḥ-i Buḥārī” şerhi- “Meşārīḳ-ı Envār” şerhi -“Necmü’z-Zāhire [11] fi Ahvāl-i Mıṣrū’l-ḳāhire” tercemesi -fenn-i tıbdan “Rücū‘u’ş-Şeyḥ ilā Şabāḥ” tercemesi-fetāvādan birçok mesā’il-i müşkileyi hāvī “Mühimmāt” -Lügāt-i ‘Arabiyye ve Fārsiyye tercemelerine dā’ir “Muḥitü’l-Lügāt”- Şeyḥ Sa‘dī’niñ “Gülistān’ı”na nazīre olmaḳ üzere Fārsiyyü’l-‘ibāre “Nigāristān”.

‘Allāme-i müşārun ileyh ara şıra tanzīm-i şi‘re daḫı rağbet buyurup ‘Arabī, Fārsī, Türkī olmaḳ üzere bir ḫayli eş‘ār ile “Yūsuf [u] Züleyḫā” nāmında bir manzūme vücūda getirmiştir.

Şi‘ri pek metīn ve ma‘nā-dār ise de şu zamāna göre ḫoş görülmeyecek derecede imālāt ve zihāfāt ile ālūde olduğundan numūne dercinden şarf-ı nazār eyledik.

- 3 -

Hâce-zâde

Devlet-i ebed-müddet-i ‘Osmâniyye’de zühür eden ecille-i ‘ulemâdan biri de Ebû'l-feth Sultân Mehemmed Han Hazretleri’niñ hizmeti ta‘lîmiyyeleriyle şeref-yâb-ı imtiyâz olan Burusalı (Hâce-zâde) Mevlânâ Muştafâ Muşliḥiddîn biñ Yûsuf biñ Şâlih [12] Efendi’dir. Bu vech ile telkîbine pederiniñ tüccârdan olması bâ‘is olmuşdur¹². Müşârun ileyh bir tâcir-zâde olduğu ve -aşağıda beyân olunacaḡ bir sebebeden ṭolayı- bir müddet pederiniñ nazâr-ı iltifâtından sâkıṭ bulunduğu ḡâlde kendini ‘allâmelik derecesine, pâdişâh ḡâceligi mertebesine iş‘âd edecek ḡadar kesb-i Kemâl etmesi mahzâ iḡdâm ve ictihâdı sâyesinde ḡâsıl olmuşdur ki bu şüret, fazîlet-i ‘ilmi pek âşikâr gösterecek mevâddan olduğdan başka ṭarîḡ-i taḡşilde bulunan erbâb-ı şebâb için mücib-i ‘ibret olacaḡından bir tafşîl hikâyesi münâsib görüldü.

(Şakâyık)’da ve sâ’ir kütüb-i muḡazirâtda mezkûr olduğu üzere merḡūmuñ pederi Hâce Yûsuf şâhib-i terceme ile daha birkaç evlâdını da yanına alaraḡ kibâr-ı meşâyihden (Velî Şemseddîn) nâmında mazanne-i kirâmdan bir şeyḡiñ ziyâretine gider. Şeyḡ Efendi çocuklara bakup da eñ küçükleri olan Muştafâ’dan ya’ni Mevlânâ Hâce-zâde’den mâ‘adâsını ḡiyâb-ı fâḡhire ile şâd u memnûn, Muştafâ’yı ise pejmürde ḡıyâfetle ḡam-gân u mahzûn görünce sebebini pederlerinden istifsâr eder. [13]

Hâce Yûsuf cevâba taşaddî ile oḡullarınıñ cümlesi emr-i ticâretde kendine şerîk olarak her biri ticaret-ḡânenin ḡüsn-i idâre ve te’mîn-i beḡâ vü i‘tibârı için gice gündüz ḡalışmaḡda olduğu ḡâlde Muştafâ’nun ne ticâretde ne başka bir şeyde gözi olmayup yalnız “‘ilim”, “taḡşîl” nâmını virdiḡi birṭaḡım aşılısız ḡâ’idesiz [!] şeylerle uğraştıḡını ve bu ḡâl ise de ḡilâf-ı rızâsı olmaḡla belki ‘âqlını başına alır da anlar gibi olur mülâḡazasıyla birâderleriniñ nâ’il olduğu iltifât vesâ’ir ni‘metlerden maḡrûm bıraktıḡını söyler.

Hâzret-i şeyḡ ise çocuḡu nezdine takrîb ve taḡşîl ḡaḡkında gösterdiḡi raḡbet ve ḡayretini taşvîb etdikden mâ‘adâ çenesini oḡşayaraḡ “Oḡlum! Sen işiñe bak. Girdiḡiñ yolu bıraḡma. İnşâ’allah bu sâyede pek ‘âlî derecelere vâşıl olursuñ da birâderlerin ḡarşuñda el baḡlarlar.” diye bir de ḡayır du‘â eder. Şeyḡ Efendi’niñ söylediḡi teşvîḡ ve himmetinden bir ḡat daha ḡayrete gelen genç Muştafâ artık pederiniñ -meşrû‘ olmadığı bu şüretle ḡâbit olan- rızâsını beklemeyerek Celâl-zâde Hızır Beg, Ḳâdî Ayaşluḡ gibi esâtzeeye intisâb ile ‘ulûm-ı lâzımeḡi ittikâne şarf-ı sa’y-i bî-ḡisâb eyledi. [14]

¹² “Hâce” üstâd, mu‘allim ma’nâsına geldiḡi gibi tâcir ve bâzırgân ma’nâsına da gelir. İkinci ma’nâ zamânımızda mehcûrdur.

Hızır Beg H^vâce-zâde'yi mükâfât-ı isti'dâdı olarak fevka'l-ḥad teveccüh ü iltifâta mazhar itdi. Hattâ bir mes'ele-i müşkilede kendine mürâca'at edenlere -H^vâce-zâde'den kinâye olmak üzere- "aql-ı selîme mürâca'at idiniz" dir idi. Bir aralık şûret-i maḥşûşada İstanbul'a i'zâm ü tadrîs ü ifâdeye olan istihkâkıını 'atabe-i 'ulyâya 'arz u i'lâm eylemişdir. Lâkin pâdişâh ḥazretleri o şırada müteveccih-i sefer olarak talâtife vaqt bulamadıkları cihetle bu ḥuşûşu 'avdete ta'lîk ve sonra Burusa'da kâ'in (Esediyye) Medresesi müderrisliğine tevcih buyurdular. Mevlânâ H^vâce-zâde medrese-i mezkûrede tamâm altı sene kanâ'atkârâne hem vazîfe-i tadrîsi ifâ hem mü'tâlâ'at u tebe'âtında devâm eyledi.

Vaktâ ki zât-ı 'ilme ragbeti, aşḥâbına nihâyet derecede ri'âyeti ḍarbü'l-meşel ḥükmünde olan Fâtih Sultân Meḥammed Ḥan ḥazretleri taht-ı 'âlî-i saltanata zînet-baḥş olmalarını müte'âkıb dünyânın her tarafından 'ulemâyı, ḥukemâyı ve sâ'ir erbâb-ı istihkâkı Dârü'l-ḥilâfe'ye celbe teşebbüs buyurdular, Mevlânâ H^vâce-zâde daḥı dergâh-ı mu'allâ-yı pâdişâhiye intisâb etmeği taşmîm ve ḥidmetkârından istikrâz edebildiği bir miqdâr akçe ile levâzım-ı seferi tetmîm ederek İstanbul'a geldi. [15]

H^vâce-zâde'niñ vürüd-ı pâdişâh-ı enâm ḥazretleriniñ Edirne'yi teşrîf için ḥareket buyurdıkları güne müşâdif olmuşdı. Muḳaddemen beynlerinde mu'ârefe peydâ olmuş olan Vezîr Maḥmûd Paşa'nıñ sevḳ u delâletiyile müsîl-i şeref-i 'âlem-bahâsına nâ'il, ba'dehu şâdır olan müsâ'ade-i seniyye üzerine rikâb-ı hümâyûnda hem-'inân-ı 'azîmet olan fuḥûl-ı 'ulemâdan Mevlânâ (Zeyrek) ve Mevlânâ (Seyyid Ali)'niñ dâ'ire-i mebhâşişâtına dâḥil oldu.

İlk menzile kadar devâm eden şu mübâheşese esnâsında H^vâce-zâde'niñ izhâr eylediği iktidâr fevka'l-'âde nezd-i pâdişâh-ı ma'ârif-perverde taḥsîn ve müşârun ileyhimânıñ her ikisi de cevâ'iz-i seniyye ile talâtif buyurulmuş ise de her naşılta H^vâce-zâde bundan maḥrûm kalmış ve bu ḥâl ise H^vâce-zâde'den ziyâde ḥidmetkâr-ı tama'kârın me'yûsiyyetini mücib olmuşdı.

Birkaç gün daha gidildi. Bir gün bu bevvâbîn-i ḥâşşadan ba'zıları gelib ḥ^vâceyi bu ḥâl-i perîşânîde, görerek elini öpdükden, selâm-ı sa'âdet-encâm ḥazret-i pâdişâhiyi teblîğ ve kendilerine mu'allim ta'cyîn buyurdıklarını tebşîr eyledikden soñra 'aṭiyye-i seniyye olmak üzere on biñ akçe, bir a'lâ çadır, birkaç at ve ḥidmetkâr, bir miqdâr elbise-i [16] fâḥireyi bi't-teslîm ḥazret-i pâdişâhiñ muntazır-ı ḳudûm olduklarını tefhîm eylediler.

Neye uğradığını bilmeyen H^vâce-zâde Efendi eñ evvel ḥidmetkârınıñ borcunu kâmilen edâ ve kemâl-i kereminden cerâ'im-i sâbıkasını 'afv ile ḥidmetinde ibḳa eyleyerek ba'dehu bir mantûḳ-ı irâde-i seniyye ḥuzûr-ı hümâyûna duḥûle musâra'at ve o günden

i'tibâren îfâ-yı vazîfeye mübâşeret eyledi.

Hâ'iz olduğu kemâl-i fazîlet ve fazîlet-i kemâl ile az vakt içinde nezd-i şâhânedede gereği gibi şeref-i takarrüb ve imtiyâz bulmuşdı. Ne çâre ki ibtidâ-i vâsıta-i tereddüdi olan Maḥmûd Paşa bu mazhariyyeti çekememekle anıñ eser-i iğfâli olarak kâdî-askerliğe tâlib ve bu takrîb ile şeref-i kurb-ı sultândan devr olmuşdur.

Biri tarafda pederi H'âce Yûsuf ise oğlunun kâdî-asker olduğunu istibşâr etmesiyle ziyâreti maqsadıyla Edirne'ye gelmeği karârlaştırdı. Şüret-i karârını da oğluna bildirdi. Bir müddet soñra babasının Edirne'ye karîb bir mahalle geldigini haber alan H'âce-zâde 'ulemâdan bir cem'-i keşîr ile istikbâline gitdi.

Herkes üzerinde az çok icrâ-yı te'sîrden hâlî kalmayan taklîbât-ı eyyâma esbâb-ı ihtîşâmıñ daḥı munzam olması [17] H'âce-zâde Efendi'yi gerçekten tanınmaz bir hâle getirmiş olmalıdır ki pederi ibtidâ-yı muşâdefede oğlunu tanıyamamış ve soñra öğrenmesi üzerine ellerini kaldırıp giryân giryân Cenâb-ı Hakk'a ḥamd-i firâvân eylemiştir.

İbtidâ-yı emirde gerek pederi gerek birâderleri takşîrât-ı vâkı'alarından ṭolayı i'tizâr etmek istemişler ise de

“Be-vüs'at neyâbed kesî kâm-ı dil

Be-renc-i ten efzâyed ârâm-ı dil”

Ma'nâsından ḥaberdâr olan H'âce-zâde-i kerem-kirdâr “eger siziñ baña bu yolda mu'âmeleñiz olmasaydı şimdiki mertebeye vuşûlüm müyesser olmazdı. İ'tizâra lüzûm yok” diye men' eyledikten başka bi'l-istizân istiḥşâl eylediği müsâ'ade-i seniyye üzerine pederini ḥuzûr-ı Ḥazret-i Fâtih'e 'arz u taqdîm ile Hakk-ı übüvveteye olan ri'âyetini bu şüretle de izhâr itdi.

Müte'âkıben bunlarıñ şereflerine olarak bir ziyâfet-i 'azîme tertîb ederek a'yân u 'ulemâdan birçok zevâtı da'vet eyledi.

Esnâ-yı ziyâfetde pederini kendi yanına alup med'uvvînde 'alâ-kadri'l-merâtib birer maḥâm-ı münâsibde iḳ'ad itdiginden birâderleri kendilerine lâyıḳ maḥal bulamayarak uşaḳlarla [18] ber-â-ber ayaḳda ṭurmaḡa mecbûr oldılar. Sübhânü'l-kâdirü'l-kerîm!..

Birâderlerini bu hâlde gören Mevlânâ H'âce-zâde Şeyḫ Velî Şemseddîn'in muḳaddemen kendisine söylediği sözü taḥaṭtur ve ḥilâf-i me'mûl-i mazhar olduğu eltâf-ı şamedâniyyeye 'azîm teşekkür itdi!

Bir müddet soñra Burusa'da Sultân Medresesi müderrisi, 871'de Edirne kâdîsı, 872'de -

meşhür Mollâ Husrev'in yerine- İstanbul kâdîsı olmuştur.

Faḫaṭ Şadr-ı Aḫzam Karamanlı Meḫammed Paşa'nın li-ğaraz vuḫūḫ bulaṅ arzı üzerine İznik müderrisliğiyle İstanbul'dan çıkarıldı.

Bir aralık ʿulemâdan Ḥaṭîb-zâde ile baʿzı mübâheşât-ı ʿilmiyyede bulunmak için celb edildiyse de vüzerâdan Sinân Paşa'nın esbâb-ı maḫḫüleye mebnî menʿ-ı mübâheşe için vâkiʿ olan ısrârı üzerine iʿâde edildi.

Sultân Bâyezîd Han Ḥazretleri'nin ibtidâ-yı cülûslarında Sultân Medresesi müderrisliğiyle ber-â-ber Burusa müftiligine taʿyîn olunmuş ve 893 senesinde vuḫūḫ bulaṅ irtihâline kadar o ḫidmetde ḫalmışdır. ḫabri Burusa'dadır. [19]

Evâḫir-ı ʿömründe iki ayağıyla sağ eli muʿaṭṭal ḫalmışdı. O ḫâlinde Sultân Bâyezîd Ḥazretleri'nin emriyle Şerḫ-i Mevâkıf'a ḫâşiye yazdı. Faḫaṭ ikmâle muvaffaḫ olamadan vefâtı vuḫūḫ bulmağla telâmizinden Mollâ Bahâeddîn tarafından ikmâl edildi. Mantıḫa dâʿir “*Tehâfet*”¹³ nâmında bir kitâbı ve *Hidâyetü'l-ḫikme* şerḫine ḫâşiyesi vardır. *Metn-i Tavâliʿe* şerḫ ve *Telviḫ*'e ḫâşiye yazmış ise de müsvedde ḫâlinde ḫalmış ve soñra büsbütün zâyiʿ olmuştur.

Ḥʿâce-zâde'nin edebiyât ile iştigâli ve tezâkir-ı şuʿarâda nâm u eseri olmamaḫla ber-â-ber bir hüccet-ı şerʿiyye zîrine imzâ maḫâmında irtihâlen yazdığı âtîde mûnderic ebyât-ı ʿArabiyye müşârun ileyhiñ şîʿrden daḫı naşîbi olduğunu gösteriyor:

“Mâ-hüvel-mestür fi ṭayyi'l-kitâb

Şaḫḫ-ı ʿindî ḫâliyâ ʿan irtiyâb

Muştafâ biñ Yûsuf ḫadd harere

Râciyen min Rabbihî ḫüsne's-şevâb

El-Mevlâ fîhi mimmen emirah

Nâfiz Vallahi aʿlem bi's-şavâb”[20]

¹³ Bu isimde daha birçok ʿulemânın te'lîfleri vardır. Cümlesinin mevzûʿu da birdir.

- 4 -

Hızır Beg

Meşhûr H'âce Naşreddîn Efendi'niñ kızınıñ oğludur. Mevlidi (Sivrihişâr'dır.) Mebâdi-i 'ulûmu pederi Kâdî Celâleddîn'den, 'ulûm-ı 'âliyye ve sâ'ir fûnûn-ı mütedâvileyi de - mu'ahhâren dâmâdı olduğu- (Yegân) lakabıyla mulakğab Mevlânâ Mehemmed biñ Armağan'dan ahz u ta'allüm eyledikten soñra Sivrihişâr'a müderris olarak bir tarafından ifâdeye, bir tarafından taħkîk ve tetabbu' ile istifâdeye haşr-ı himmet eylemişdir. Ammâ bu taħkîk ve tetabbu' öyle birkaç kitâb ile birkaç fen dâ'iresinde maşşûr degil, imkânıñ müsâ'adesi derecesinde vâsi' olarak icrâ ve hattâ o zamâna kadar bu taraflarca şâyi' ve mesmû' olmayan ba'zı "fûnûn-ı ğarîbe"yi de erbâbından ahze i'tinâ eylediginden yalnız zamânınıñ degil eslâf ü ahlâfınıñ bile ferîdi olmuşdur.

(Şakâyık)'da, ba'zı tezâkir-i şu'arâda tafşîl edildiği üzere Ebû'l-feth Sultân Mehemmed Han Hazretleri'niñ evâ'il-i salţanâtlarında Dârü'l-hilâfe-i Edirne'ye cemî'-i 'ulûmda kâmil bir fâzil 'Arab gelir. Erzân buyurulan müsâ'ade-yi seniyye üzerine huşûr-ı hümâyûnda ba'zı 'ulemâ ile mübâheşse ve münâzaraya girişerek cümlesini elzâm eder. [21]

Şu hâl tab'-ı hümâyûnı pâdişâhîde mûcib huşûl-ı melâl olmağla "Hızır Beg isminde birini haber veriyorlar idi. İhâta-i külliye şâhibi bir âdem imiş; bir de o getirilsin bakalım" buyururlar. Bunuñ üzerine derhâl Sivrihişâr'a âdem gönderilerek Hızır Beg celb edilir.

Müşârun ileyh müderris olmağla ber-â-ber mensûb olduğu sipâhi tã'ifesine maşşûş kisveyi libâs bulunduğu gibi o eşnâda henüz otuz yaşına varmamış bir babayigit olduğundan meclis-i mübâheşseye duğûli cümleñiñ hayretine mûcib, bâ-huşûş şahş-ı bahğhâşıñ müstehziyâna handelerini câlib olur.

İzn-i pâdişâhî ile bâb-ı mübâheşse tekrâr açılır. Evvelce bu kadar 'ulemâyı mebhûş ve lâl eden mesâ'il-i ğâmıza yeñiden mevki'-i münâzaraya konulur. Hızır Beg cümlesine iktizâ eden cevâbları virdikden soñra:

"Arşa-i pehnâ-yı ma'nâyı kılar pür zelzele

Şehsuvâr-ı tab'ım itse rahş-ı fikri zîr-rân"

Fesaħat-ğâhında türk-tâze başlayan eşheb-i kelâmı harîfiñ râcil olduğu birtakım vâdîlere sevğ eylemiş, o kadar cevlângerlikler icrâ etmişdir ki Hızır Beg Efendi 'aynü'l-hayât-ı zafere nâ'il olduğu hâlde bî-çâre bâhis: [22]

"İlzâm ederler etmesini iltizâm-ı bahş"

Zulümâtında dü-çar lengî-i hüsrân ve muqaddemen kemâl-i gurûrundan handân iken şimdi nihâyet hicâbından giryân olur.

Pâdişâh hazretleri ise fâzıl-ı müşârun ileyhi birçok taḥsîn idib mükâfât olmak üzere Bursa'da Sultân Medresesi müderrisliğine iḥsân buyururlar.

Ḥazret-i Fâtih İstanbul'u fetḥ eylediklerini müte'âkıb Hızır Beg Efendi'yi kâḏî naşb itdiler ki İstanbul'da eñ evvel kâḏî olan bu zâtdır. Mesned-i kazâ 'uhdesinde iken 863'te rahmet-i Ḥaḳḳ'a intikâl eyledi. Ḳabr-i pür-envârı Şeyḫ Vefâ ḳurbunda şâ'ir Necâtî merhûmuñ medfûn bulunduḡu tekye derûnundadır.

Târîḫ ve terâcim-i aḫvâl kitâbları eslâf-ı 'ulemâ-yı 'Osmâniyye meyânında Mollâ (Fenâri)'den soñra Hızır Beg gibi ihâṭâ-yı kâmile şâhibi kimse gelmemiş olduḡunu yazıyorlar. Vüs'at-i ḥâfızası da fevḳa'l-'âde imiş. Boyu kışa olmak münâsebetiyle lisanân-ı ḫalkda nâmı "İlm taḡarcığı" diye añılır imiş.

Elsine-i selâsede, ya'ni 'Arabî, Fârsî, Türkî lisânlarında eş'âr-ı belîḡası vardır. 'Aḳâ'id-i İslâm'a müte'allıḳ 'Arabî [23] Bir Ḳasîde-i Nûniyye ibda' etmiştir ki şâ'ir-i meşhûr Ḥayâlî tarafından metniniñ leṭâfeti nesebinde güzel şerḫ edilmiştir.

"Ucâletu Leyleteyn" 'unvânlı diger bir ḳasîde-i 'Arabiyyesi ve bunuñ ḫâvî olduḡu ebyâtdan:

"Leḳad zâde'l-hevâ fî'l-ba'di yenâ

Ve beyne'l-beyne ba'de'l-maşrıḳeyni"

Beyt-i zarîfinde vâki "zâd" kelimesi ḫaḳḳında Mollâ Gürânî'niñ i'tirâzıyla müşârun ileyhiñ cevâb-ı bâ-şavâbı meşhûrdur.

Ebyât-ı Türkiyyesinden faḳaṭ beyt-i âtî manzûrumuz oldu:

"Gül leşkeri ḫaberlerini lâleden işit

Kim şimdi geldi baḳ ayaḡı tozludur daha"

--

Müşârun ileyhiñ şi'rde "Hızrî" taḫalluş itdigini tezkire-i şu'arâ şâhibi Mevlânâ Laṭîfî yazmış, 'Aşık Çelebi de maḫlaşı yokdur demiş diye şaḳâyıḳ'da bir "Tezyîl" görüldü. Vâkı'an Tezkire-i Laṭîfî'niñ elimizde bulunan nüshasında "Hızrî" maḫlaşlı iki şâ'irden baḫş olunuyor ise de ikisi de Mevlânâ Celâl-zâde Hızır Beg Efendi'niñ ḡayrı olduklarından ḳavlin mezkûrundan hangisiniñ ṭoḡru olduḡu kesdirilemedi. [24]

- 5 -

Ebū's-suūd

Müfessir-i Kelâm-ı Rabbânî Ebū Hanîfe-i şânî Şeyhü'l-islâm Ebüssu'ud Aḥmed Efendi biñ Şeyḥ Meḥemmed biñ Muştafâ el-İmâdî. İstanbul kırbunda (Müderris) Kūyu'nda¹⁴ 896 senesi Şaferi'niñ 17 günü kahvâre-zîb-i vücūd olmuşdur.

Muḳaddimât-ı 'ulūmi pederinden taḥşîle ibtidâ ile ḥaşıye-i tecrîdi bi't-tamâm, Şerḥ-i Miftāḥ'ı iki def'a, Şerḥ-i Mevākıf'ı evvelinden âhirine kadar andan kırâ'at u metîñ Miftāḥü'l-'ulūm'u levḥ-i ḥāfızaya naḳş etmege himmet eylemişdir.

Kemâl-i kâbiliyyeti Sulṭân Bāyezîd Ḥan Ḥazretleri'niñ sem'ı-i hümâyūnlarına vâşıl olunca talṭifen yevmî otuz aḳçe "Çelebi 'Ulūfesi" ve pāye-i 'ilmi iḥsân buyurdular. Müşārun ileyh bu münāsebetiyle devr-i mecālis ders ü taḥkîk eyleyüb bir ḥayli zamān Şadrü'l-ifāde Mü'eyyed-zāde Efendi'den istifāza etdikden soñra ḳāḍî-'asker Seydi Süleymān Efendi'den mülāzemet nâ'il oldı. [25]

922 târîḥinde Kemāl Paşa-zāde müşārun ileyhiñ Kangırı Medresesi müderrisliğine ta'yîniñi 'arz eylemek istemiş ise de ḳabûl etmediğinden ve o eṣnâda İnegöl'de İşḫaḳ Paşa Medresesi münḥal bulunduğundan oraya ta'yîn edildi.

Dört sene kadar medrese-i mezkûrede bulunduktan soñra infişâli vuḳû' bulmuş ve on ay kadar munfaşıl ḳalarak 927'de Dāvūd Paşa Medresesi'ne, bir sene soñra Maḥmūd Paşa Medresesi'ne, 931'de Vezîr Muştafâ Paşa'niñ Kekbûze'de binâ eylediği medreseye, 32'de Burusa'da Sulṭân Medresesi'ne, 34'de Medārisi Şemān'dan Müfti Medresesi'ne, beş sene soñra ya'ni 39'da Burusa ḳāḍılığına, altı ay mürûrunda İstanbul ḳāḍılığına, 44'de Rūmili ḳāḍî-'askerliğine, sekiz sene ḳāḍî-'askerlikde kalup 952 Şa'bānı'nda maḳām-ı celîl-i fetvāya revnaḳ-baḥş olmuş ve tamâm otuz sene o maḳām-ı 'ālîde ḳalmışdır.

Mervîdir ki Cenāb-ı Ebüssu'ud ba'zen keşret-i iştiğâlden izḥār-ı alâ'im-i kelâl ile ḳāḍî-'askerlikde bulunduğı zamānı müteḥassirâne yād u laṭife-i ātiyeyi îrād eylesmiş: "ḳāḍî-'askerliğimden bir hafta evvel bir gece vākı'amda kendimi Fātiḥ Cāmi'ı Şerîfi'nde ikinci namāzı ḳılar iken görmüş idim. [26] Meger bu rü'yâ ḳāḍî-'askerlikde sekiz sene ḳalacağımıza işāret imiş. Ah, kâşki ikinci namāzına bedel yatsu namāzı kılmış olsaydık!"

982 Cemādiye'l-ülāsıniñ beşinci bazar günü 87 yaşında olduğı ḥâlde irtihāl eyledi. Cenāze namāzı Cāmi'-i Sulṭân Meḥemmed'de Muḥaşşî Sinān Efendi imāmetiyle edā olunarak Ḥazret-i Ebū Eyyüb civārında kendi binâ-kerdesi olan mektebiñ saḥāsına defn

¹⁴ Bu ḳaryeye "Müderris Kūyu" denilmesi orasınıñ fâzil-ı şehir Alâeddin Tūsîye temlîk şüretiyle iḥsân buyurulmuş olmasından neş'et eylediği fâzil-ı müşārun ileyhiñ terceme-i ḥālî şirasında yazılı ise de nerede olduğı ve el-yevm bu isim ile yād olunub olunmadığı taḥkîk idilemedi.

edildi.

Müşârun ileyh uzun boylu, yanakları çukurca, buğdây renkli, uzun aķşakallı, nûrânîlikâ, vaķûr, edîb, muhîbb, vecîh, libâs-ı tecemmülden ‘arî, hem-reng-i selef-i şâlihîn, peyrev-i aşhâb u tâbi‘în imiş.

Ebüssu‘üd Merhûm Devlet-i ‘Aliyye-i ‘Osmâniyye’de zühûr eden ecille-i ‘ulemâ ve fuzalâ meyânında Kemâl Paşa-zâde’den soñra birinci add olunur.

Vaşf-ı hâl ve şânı hakkında “Zeyl-i Şakâyık”da ‘ibârât-i âtiye görülmüşdür:

“El-Hakķ Kavâneyn-i ‘Osmâniyye’yi şer‘-i şerîfe taṭbîķ u meşâlih-i dîniyye ve dîvâniyyeyi aḥsen-i nizâm üzere tensîķ bunlarıñ âsâr-ı ictihâdı ve inşâ-ı şukûk u sicilât-ı hukâm u ıslâh imlâ-ı menâşîr aḥkâm-ı tâze-resm-i ‘anberîn sevâdıdır. Mesâ’il-i [27] fıkhiyyeden mâ ‘adâ müşkilât-ı fünûndan iftâ huşûşiyye-i hâme-i ‘ukde-güşâları olup her vâdîde yek-fenn olanlardan fâ’ik u sıyâķ u sebâķ-ı mübâheṣede kaşabü’s-sebķ-i i‘câzı hâ’iz olanlar sebķ-h‘ân dârü’l-ifâdesi olmağa lâyiķdır. Mecmû‘a-i fetvâları reşk-endâz-ı füşûl-i ‘imâdı, belki mevzû‘ât-ı ‘ulûm u fihrist-i mesâ’il-i fünûn ve deķâyık-ı haķâyıkdan mü’ellef olan her cevâb ḥabl-i metîn ve faşlü’l-ḥiṭâb olup “H‘âce Çelebi” laķabınıñ te’şîridir ki ‘aşrlarında üstâd-ı ebnâ-yı zamân oldukları gibi fetvâları ile mes‘ele-âmûz her aşr ve âvândır”.

‘Aşık Çelebi’niñ nakline göre merhûm müşârun ileyh bir def‘a şabâḥ namâzı vaķtinden ikindi namâzı vaķtine kadar 1400’ü mütecâviz ve bir def‘a daḥı yine bu miķdâr fetvâ imzâ etmişdir ki erbâbınca taşdıķ edilecegi vechile haķîķaten iķtidâr-ı beşer ḥâricinde görünür.

“İrşâdü’l-‘Aklü’s-Selîm ilâ Mezâyâi’l-‘Kur‘âni’l-‘Azîm” ismiyle müsemmâ olan tefsîri 982 (972) târiḥinde sûre-i şerîfe-i Şâd’a kadar yazdıķda ṭaraf-ı eşref-i ḥazret-i pâdişâhîden isti‘câl buyurulmasıyla derḥâl tebyîz ve dâmâdı Ma‘lûl-zâde Efendi vâsıṭasıyla ḥuzûr-ı hümâyûna ‘arz etmiş ve bir sene soñra daḥı tamâmını ‘arz ederek envâ‘-ı talṭîfât-ı seniyyeye mazhar olmuşdır. [28]

Ebüssu‘üd merhûmuñ elsine-i selâse üzere ğâyet nefîs ve selîs eş‘ârı vardır. Eş‘âr-ı ‘Arabiyyesiniñ eşheri:

Eb‘ad-ı Selîm’i maṭlab-ı merâm

Vü dūn-ı zürâhâ mevaķıf u maķâm

Beyt-i ‘aşıķanesiyle maşdar olan Kaşîde-i Mîmiyye’sidir. Meḥâdîm-i kirâmından biriniñ vefâtında mersiyegüne inşâd eylediği manzûmeden münteḥab olan şu birkaç beytde pek dil-sûzdur:

“Gel ey huçeste hişâl ü melek-cemâlim gel
Tükendi hasret ile tākāt ü mecâlim gel

Seni beķāda koyup ben fenā bulam dirdim
Vücūd bulmadı endīşe-i muḥâlim gel

Seniñle mülk-i vücūdüm tamām ‘āmir idi
Yıķıldı cümleten oldu ḥarāb ḥâlim gel

Bu rûzgār ise ey ebr, eden yaşıñ seyl-āb
Beni de aĝladan oldur gel aĝlaşalım gel” [29]

- 6 -

Nev'î

[Yaḥyā biñ Pîr 'Ali biñ Naşūḥ] şā'ir-i meşhūr Bākî ile hem-‘aşr. Bir şā'ir-i muḳtedirdir. 940 senesinde Ma'lkara'da dünyāya gelmiştir.

957'de ṭarîḳ-i 'ilme girerek bir ḥayli müddet Karamanlı Aḥmed Efendi'niñ- ki “aḥaveyn” demekle meşhurdur - dārü'l-ifādesine ba‘dehu Şaḥn müderrisi olan birāderi Meḥemmed Efendi'niñ dersine devam ve taḥşîl-i 'ilm ü hünere iḳdām eyledi.

Tezākîr-i şu‘arāda muḥarrer olduḡu üzre Nev'î'niñ tilmîzligi eşnāda müşārun ileyhle ber-ā-ber Bākî, Ḥ'āce-i Şehriyāri Sa‘deddîn Efendi, Remzî-zāde, Ḥusrev-zāde, Üskübî Vālihî, Karamanlı Muḥyiddîn, Mecdî, Cevrî, Camcı-zāde Cāmî gibi on dört şā'ir medrese-i mezḳūrede müctemî‘ olduğundan Bākî'niñ:

“Kimse görmüş mü ola baḥr-i ḥabāb içre nihān”

Mazmūnı ‘ayān olmuştur.

Ḥ'āce Meḥemmed Efendi 962'de Edirne'deki Bāyezid Medresesine terfî‘ olunduḡu zamān Nev'î de ber-ā-ber gitmiş [30] ve 73'de ba‘del-‘avdeh Gelibolu'da kā'in Balaban Medresesine, 75'de yine Gelibolu'da Mesîḥ Paşa Medresesine, 79'da İstanbul'da Şah Kulu Medresesine, 88'de Ca‘fer Ağa Medresesine, 91'de Edirne Kapusu civārında kā'in Mihr ü Māh Sulṭān Medresesine, 95'de Medāris-i Semān'dan Çınarlı Medresesine müderris ve 98'de Bağdād'a kādî olmuşken bir ay geçmeden şehzādegān ḥazarātınıñ ḥidmet-i ta‘lîmleriyle tekrîm olundu.

Beş sene müddet bu ḥidmet-i celîlede ber-ḳarār ve bu sāyede şeref-i muşāḥabet-i seniyye ile de rehîn-i ‘izz ü i‘tibār olmuştur.

1003 tārîḥinde Sulṭān Meḥemmed Sālîḡ Ḥazretleri'nin cüluslarını müte‘ākîb ḥidmet-i mezḳūreden maḥrūm ḳalmış ise de ḥ'ācelige maḥşūş mu‘ayyenātı ibḳā olunduḡtan başka kādî-‘askerlik teḳā‘udu ve biraz soñra daḥı ḳayın pederi Nişāncı Meḥemmed Beg Medresesi zamîme-i merātib ḳılındı.

1007 Zi'l-ḳa‘desiniñ sulḥi olan çar-şenbe günü vaḳt-i ‘aşr'da irtiḥāl eylemekle cenāze namāzı Cāmî‘-i Sulṭān Meḥemmed'de edā olunup Şeyḥ Vefā Cāmî‘i ḥazîresine defn edildi. Vefātına oḡlu ‘Aṭāyî:

“Cinān gülzārını cā itdi Nev'î” [31]

Tārîḥini bulmuştur.

Müşârun ileyh ‘aşr şu‘arâsı meyânında Bâkî’den soñra birincilerden şayılır. Ekşer-i eş‘ârı sâde ve taşannu‘dan âzâde olmaqla ber-â-ber metîn ve ‘âşıkânedir. Nitekim burasını

“Bu sâde nazmı ehl-i şanâyi‘ begenmese

Nev‘î ne ğam, bizim sözüümüz ‘âşıkânedir”

Beytiyle kendi de taşdîk eylemiştir.

Âşâr-ı ‘ilmiyyesinden olmak üzere ‘ilm-i kelâma müte‘allık (*Muħaşşalü’l-kelâm*) isminde bir risâlesi, Fenârî’niñ “*Risâle-i Kudsiyye*”sine şerhi, Süre-i şerîfe-i Mülk’e tefsîri, H‘âce-zâde’niñ “*Tehâfet*”ine ve “*Heyâkilü’n-Nür*”a ve evâ’il-i *Mevâkıf*a hâşiyeleri, “*Telviḥ*”e “*Hidâye*”ye, “*Fuṣūsu’l-Hikem*”e ta‘lîkâtı ve on iki fenni hâvî ve mevzûn olarak (*Netâ’icü’l-Fünûn*)₁, (*Terceme-i Akâ’id*)i (*Risâle-i Mantık*)₁, (*Nevâ-yı Uṣṣâk*)₁ ve H‘âce-i Cihân’niñ *Münşe’ât*’ı tercemesiyle daha birçok risâleleri ve müretteb *Dîvân*-ı eş‘ârı vardır.

Eş‘ârından münteḥab beyitler: [32]

Bilirler cevherinden ḥançeri, âbından elmâsı

Sözünden sen de añla tab‘-ı Nev‘î-i suḥan-dânı

Mâye-i naḫd-i ḥayât olsa eger dîdârı

Ölümümdür benim ağyâr ile görmek yârı

Mecâz-ı kañtara-ı ‘âlem-i ḥaḫîkat idi

Geçilse ol şanemiñ ṭâḫ-ı ebruvânından

Dil şafḥasına baḫdım eṭrâfı cümle meşrûḥ

Bildim bu nüṣḥa çıḫmış bir zû-fünûn elinden

Vaşlında bîm-i hicrân, hicrinde miḫnet-i cân

Derd-i firâḫ böyle, vaşl-ı kenâr böyle!

Hüblarda sen perî-peyker melek-manzar gibi
Cân-ı ʿuşşâka görünmez bir belâ gördüñ mi hiç

Nevʿî kaçır mı küşte-i pâ-mâlûñ olmadan
Ölmek senüñ yolında saʿâdet degil midir [33]

- 7 -

Ƙınalı-zâde ‘Ali Efendi

‘Ulüm-ı ‘aqliyye ve nakliyenîñ kâffesinde hâ’iz nişâb-ı ihtişâş ve siyyemâ-ı fûnûn-ı edebîyye ve hikmet-i ‘ameliyyede muhterî‘ tarz-ı hâşş olmak hasebiyle ‘aşrîñiñ ‘allâmesi ‘add olunan bu zât-ı fâzıl, Ebû’l-feth Sultân Mehemmed Hân-ı Ğâzî Hazretleri’niñ mu‘allimleri Mevlânâ ‘Abdü’l-Ƙâdir Efendi’niñ veled-i reşîdidir.

916 senesinde Isparta’da tevellüd etmiş ve pederinin hıızâb-ı hınnâ ile meşhûr olması “Ƙınalı-zâde” laƘabıyla telƘîbine bâ‘is olmuşdur.

Şudûrdan Ƙadrî Efendi ile Ƙarâbeti olduğundan 938 târihine ya‘ni yigirmi iki yaşına Ƙadar müşârun ileyhiñ hücre-i ta‘lîm ve terbiyesinde perverde olarak ƘarîƘ-i ‘ilme dâhil ve Ma‘lûl Emîr Efendi, Ƙara Şâlih Efendi, Merhâbâ Efendi, gibi esâtize-i kirâmdan şırasıyla istifâde eyledikten soñra o zamân Rûmili Ƙâdî-‘askeri bulunan Mevlânâ Ebüssu‘ûd Efendi merhûma mülâzım ve anlarıñ delâletiyle ibtidâ Edirne’de Hüsâmeddîn Medresesi’ne, 953’de Burusa’da Hamza Beg Medresesi’ne, 955’de yine Burusa’da şâ‘ir-i meşhûr Veliyyü’d-dînoğlu Aħmed Paşa Medresesi’ne 57’de [34] Rüstem Paşa’nıñ Kütâhiyye’de yeñi binâ eylediği medreseye, 58’de müşârun ileyhiñ İstanbul’da daħı inşâ itdirmiş olduğu diğere medreseye, 60’da Hâşeki Medresesi’ne, 63’de Semâniyye’ye gelüp 66’da Sultân Süleymân Han Hazretleri’niñ ihyâ-kerdeleri olan Çifte Medrese’niñ birine müderris ve 70’de Şâm 74’de Mışır, ba‘dehu Burusa, 76’da Edirne Ƙâdîliklarına, bir müddet soñra AnaƘolı Ƙâdî-‘askerligine pîrâye-baħş olmuşdur.

Sultân Selîm Merhûmuñ Edirne meştasına vukû‘ bulan teşrîfleri esnâda Mevkeb-i Hümâyûn ile birlikde ‘azîmete me‘mûr olarak faƘat zâten marâz-ı niƘrîs ile ma‘lûl olan ayakları şiddet-i şitâ sebebiyle büsbütün hareketden Ƙalmış ve rivâyet olunduğu üzere tedâvisine me‘mûr olan Ƙabîb-i nâ-dâniñ sü-i tedbîri ‘illetiñ teşeddüd ve tevessü‘ünü müciç olmasıyla o naħl-i girân-bâr-ı fazl u ‘irfân 63 yaşında olduğu hâlde “şarşar biħ-i efgan-i fenâdan zebûn u derd-i pâ-yı hâtır-fersâdan sâye gibi ser-nigûn” olmuşdur. Cenâzesi ihtifâlât-ı lâzime ile Ƙaldırılıp hâric-i sûrda İstanbul reh-güzârı üzerinde “Nâzır Mezârlığı” dinilen meƘâbir-i müsliminde vedî‘a-i hâk-i rahmet Ƙılındı.

Müşârun ileyhiñ âşâr-ı ‘ilmiyyesi “*Tecdid*” ve “*Mevâkıf*” [35] hâşiyeleriyle “*Dürer*” ve “*Gurer*”e yazdığı hâşiyelerden, “*Hidâye*”niñ *Kitâb-ı Kerâhiyye*’sine ta‘lîkından, vaƘfa müte‘allık iki risâle ile “*İs’âf* nâmında yine vaƘfa müte‘allık bir risâleden, ‘ilm-i tefsîre dâ‘ir bir risâle ile “*Ƙalemiyye*” ve “*Seyfiyye*” tarzında iki risâleden¹⁵ ve elsine-i selâse

¹⁵ Ƙudemâ-yı üdebâdan birçoğunun seyf ve Ƙalemiñ yek-digere olan ruħân u tefâvütü hâƘında ve münâzara tarzında birer risâleleri vardır.

üzere tanzîm eylediği eş‘âr-ı belîğadan ‘ibâretidir.

Eşher-i mü’ellifâtı hikmet-i ‘ilmiyyeye dâ‘ir ve hâvî olduğu ferâ‘id-i fevâ‘id ve dağāyık-ı hağāyık cihetiyle mişl-i sâ‘ir olan (*Ahlāk-ı ‘Alā‘i*) kitâbıdır ki ta‘mîm-i fevâ‘idi mülâhazasıyla geçen sene taraf-ı ‘âcizânemden ba‘zı mebâhişi zamânımızñ şîve-i kitâbetine tevfiқан yeñiden kaleme alınarak (*Mekteb*) risâle-i mevkûtesiniñ ikinci senesi nüshalarına konulmuşdı.

Müşârun ileyhiñ ba‘zı ebyât-ı müntağabesi:

Goftem sühanî güy merâ, goft: dehen nîst

İbrâm ne-kerdem çe konem cāy-ı sühan nîst! [36]

Mülâyemet çoçulurken o şūha lâzım olur

Naşıl ki şem‘i çosañ çoynuña mülâyim olur

Egerçi hâne-i pür-nağşdur binā-yı cihān

Velî kitâbeleri “Küllî men ‘aleyhâ fân[in]” *Rağman/26*¹⁶

Zemîn mağall-i belâ vü zamān medār-ı ‘anā

Budur bu deyr-i cihān nağşına zemîn ü zamān

¹⁶ Yeryüzünde bulunan her şey fanidir.

- 8 -

Şeyhî

İsmi (Sinân)dır. Kütâhiyyelidir. Şi'rde Bâkî zamânına kadar devâm eden tarz-i tanzîmiñ muhterî'lerinden binâ'en 'aleyh -Aḥmedî gibi, Necâtî gibi - ṭabaḳa-i evveli şu'arâsı pîşvâlarındandır.

Yedinci 'aşr-ı hicrî evâsıtında neş'et ederek müşârun ileyh Aḥmedî'den ve sâ'ir 'ulemâ-yı 'aşrdan fûnûn-ı lâzime ile ber-â-ber ṭıbbî daḫı taḫşîle himmet eylemiştir.

Kütüb-i târîḫde mufaşşalen ḫikâye olunduğı üzere Hicretîñ 818 inci sâlinde Çelebi Sulṭân Meḫemmed Ḥan Ḥazretleri'niñ Anḳara'da bulunduḳları hengâmede mizâc-ı şerîflerine 'arız [37] olan inḫirâfîñ izâlesi emrinde ḫazâḳatı meşhûd olmaḫla mûkâfâten ṭabîb-i ḫâşlık ḫidmet-i celîlesi tevcîḫ ve aṭâyâ-yı seniyye ile de talṭîf buyurulmuştur.

Sulṭân-ı müşârun ileyhiñ irtiḫâlinden soñra tekâ'üd-i ihtiyâr ederek vefâtına kadar muvaṭṭın-ı aşlîsinde ḳarâr-ı vâşîḫ rivâyete göre 'aṭṭârlıkla imrâr-ı rûzgâr eylemiştir. Ammâ bu 'aṭṭârlığı -zamânımızda olduğı gibi- ḫurde-fürüşluḳdan 'ibâret zannetmemelidir. Bizde yakın vaḳte kadar 'aṭṭârlık bir nev'î eczâcılık idi. O zamânîñ ḫâli, bâ-ḫuşuş Şeyhî'niñ ṭabîbliğı te'emmül olunursa 'âdetâ bir eczâcı dükkânı açarak icrâ-yı ṭabâbet eylediğı anlaşılr. Her ne ise,

“Ṭabîbü yedâviyü'n-nâs ve hüve marîz”

Müfâdı üzere bizim ṭabîb-i şâ'ir-i müzmin bir marâz-ı 'ayne mübtelâ imiş. Bir gün dükkânına gözü aḫrılıklı bir âdem gelir. Gözini mu'âyene itdirir. Tertîb olunan 'ilâcîñ parasını vireceğı sırada bir de baḳar ki ḫekimiñ de gözleri bozuk hemân pîş-taḫte üzerine bir o kadar daha para ḳoyarak:

- Şu, bizim 'ilâcîñ parası. Bunı da siz alıñız da kendi göziñüz için ilâc parası idiniz. [38] dir. Bu söz Şeyhî'niñ o kadar ḫoşuna gitmiş ki 'ömri olduğı müddetçe unutmamış ve her ne zamân 'aḳlına gelecek olsa ḳahḳahalarla gülerek herifiñ ṭarafına âferîñ dir imiş.

Müşârun ileyhiñ -bir vech-i ma'rûz- ismi Sinân iken (Şeyhî) iştihârî şâ'irliğinden. Bu vechile taḫalluşı daḫı Ḥacı Bayrâm Velî ḳuddise sırrahü'l-celî ḫazretleriniñ müstaḫliflerinden bulunmasından ṭolayıdır.

Müretteb dîvân-ı eş'arıyla “Ḥusrev ü Şîrîn” isminde bir manzûmesi vardır ki el-Ḥaḳ müṭâla'aya şâyân ve edebiyât-ı ḫâzıramızca da mûcib-i istifâdedir. Bu manzûmeyi itmâma muvaffaḳ olmadan vefâtı vuḳû' bulmaḫla alt ṭarafı hem-şîre-zâdesi (Cemâlî) yazmıştır.

Âlî târîhinde Şeyhî'niñ terceme-i hâli yazıldığı sırada tarz-ı kadîm-i şi're dâ'ir bir fıkra derc edilmiştir. Münâsebetine ve fâ'ide-i zâ'ide mülâhazasına binâ'en fıkrayı ber-vech-i âtî 'aynen naql eyledik:

“O zamânda cārî olan Türkî lisân gūyâ ki semt-i belâgatden her lisân, dâhil-i nazm kılınması âsân, bir garîb lügatle nümâyân idi ki şâhid-i ma'nâ şol hüs-n-dâr-ı dilber-i [39] 'Azrâ-'izâr gibi nezâket u zarâfetden berî, huşuşan libâs-ı müste'arı muraqqa'-ı libâsa, belki câme-i pelâsa beñzeyip rûh-ı kelâm-ı hünerveri zîb ü zînet-i muhassenâtdan 'arî idi. Egerçi şi're o mertebede lâzım olan biñer ma'nâ ve libâs-ı edâdan soñra tevriye ve isti'are ve ihâm-ı muhassenâtı idügi zâhir ve hüveydâ iken o 'aşrîñ şu'arâsına ya bu der ki ol i'tibârât şaķîl gelirdi veya hüs-n-i edâya kadar olmadıklarına binâ'en gūyâ ki kabîh-i 'ibârât kendilerine cemîl görünürdü.

Bikr-i sūhan-ı merâm ise evvel edâ gerek

Ba'de ez külâh u câme munaqqaş ridâ gerek

“Fî'l-vâki' ol 'aşrîñ şu'arâsı 'umümen hüs-n-i edâya muqayyed olmazlardı. Gerek Şeyhî gerek Aḥmedî gerek bir iki qarın soñra gelen Aḥmed Paşa ve Nizâmî feşâhat ve belâgat nedir biliyorlardı; hâlâ ki 'amele getirmezlerdi. Fe-ammâ Necâtî anlara nisbet hüs-n-i edâya muqayyed idi. Nihâyet cevâhiriñ nizâmı çesbân olmamağla gūyâ ki leṭâfet-i lisân-ı bedî' vü beyân libâsından mücerred idi. Bi'l-cümle Mevlânâ Şeyhî 'aşrîniñ ser-âmedi ve emîrû'l-kelâm mü'eyyedi idi.”

(Ḥusrev ü Şîrîn)den [40]

Güneş kim nūr-ı a'zâm pertevdür

Hemîşe meskeni dervîş evidür

Cihân muhtâcken meh pertevine

Gelir 'âr eylemez dervîş evine

[Bu manzûme de (Ferhâd) lisânından olmağ üzere:

Kim yoğ bu diyâr içinde deyyâr

Var iste ki yârdır ne kim var

Tercî'ini hâvî bir tevḥîd-i bârî derc etmiştir ki gerek kıymet-i edebiyyece gerek hâvî olduğu ma'ânî-i ulviye ve ḥaķâyıq-ı hikemiyyece El-Ḥaķ tevḥîde müte'allıq şimdiye kadar yapılan manzûmeleriñ kâffesine Fâ'ik ve sūhan-ı aşinâyâniñ cümlesi bu bâbda müttefikdir.]

- 9 -

Nizâmî

Şâ‘ir-i meşhûr Veliyyü’-d-dīnoğlu Aḥmed Paşa ile mu‘āşır ve kuvvet-i ṭabī‘atce de aña mu‘ādil Konyalı bir şâ‘irdir. Aḥmed Paşa gibi bunuñ da pederiniñ ismi Veliyyü’-d-dīn’dir. [41]

Henüz on sekiz yaşında bir civân ve:

“Münteşirdir şî‘r-i ğarrāsı Nizâmî şâ‘iriñ

Her sözi aqṭār-ı ‘ālemde bugün meşhûrdur.”

Beyti nâṭık olduğı üzere āvāze-i şöhret-i şâ‘iriyeti ṭanīn-endāz-ı mesāmi‘-i ‘ālemiyān iken vefāt etmişdir.

Ebū’l-feth Sultān Meḥemmed Ḥan Ḥazretleri Nizâmî’niñ bu kadar şöhretine ve bā-ḥuşuş vezīri Maḥmūd Paşa’niñ “Nizâmî, Aḥmed Paşa’dan daha iyi bir şâ‘irdir; şî‘rinden başka meziyyâtı da vardır” yolunda vākî‘ olan tavşiyesine binā’en İstanbul’a celbini fermān buyurmuşlar idi. *Tezkire-i Latîfi*’niñ beyānına göre bu genç şâ‘ir Aḥmed Paşa’ya ğalebe etmek emeliyle müşārun ileyiñ “la‘l” ve “güneş” ve “kaşr” kasideleleriyle yedi dāne maḳbūl ğazellerine “daḳīḳ ḥayālleri ve raḳīḳ şan‘atları” ḥāvī nazīreler yapmış ḥāzırlamış idi. Lākin ne çāre ki eṣnā-yı rāhda bir mevt-i nā-geh-gīr ile manzūme-i ḥayātınıñ nizāmı bozulduğı gibi şeh-nāme-i ikbālî de bir maṭla‘dan ‘ibāret ḳaldı.

(Şakāyık) Maḥmūd Paşa’niñ ḥuzūr-ı pādīşāhīde Nizâmî için “Aḥmed Paşa’dan iyi bir şâ‘irdir” dediginden baḥş itdigi şırāda diyor ki: “El-Ḥaḳ, ikisi daḥı fenn-i şî‘rde māhir ve kemāl-i ḥüsn-i nazma ḳādir idi. [42] İkisiniñ daḥı ablak-ı tab‘-ı çalāki ḥarekāt-ı fikr ü intīḳālāt-ı şî‘riyye ile meydān-ı nazmda biri birinden ḳalmaz idi. Ammā Mevlānā Nizâmî ser-ḳat şî‘riyye vādīsine uğramayup kimseniñ ma‘nāsını almaz idi”¹⁷

Şu beytler Nizâmî’niñdir:

Ḳılmadan seyl-i fenā ‘ömr diyārını ḥarāb

Ḥuz mine’l-‘ayş naşīben ve mine’l-‘ömr-i nişāb

Ḳāmetim ol dāle dönmüşdür ki derd altındadır

Gözlerim ol ‘ayne beñzer kim ‘azāb üstündedir

¹⁷ Aḥmed Paşa’niñ eş‘arı yarı yarıya ‘Arab ve ‘Acem eş‘arınıñ tercemesinden ‘ibāretdir.

Sâkiyâ sâğar-ı billûra dök ol yâķûtı

Ki teniñ kuvvetidir, rûh-ı revâniñ kuvveti

Cân virdi meger serv-i sehî ķaddi yolunda

Eyler başı üstünde figân murğ-ı seher-ķiz

Nizâmî'niñ Türkçe'den mâ 'adâ Fârsî ve 'Arabî eş'arı dahı var imiş. H'âce Hâfız-ı Şirâzî'niñ ba'zı gazellerini tahmîs ederek lafz u ma'nâsına o kadar ķusn-i [43] irtibâķ virür imiş ki bir ķabî'at maķşûli olduğına ķükme edilebilir imiş.

Pederi Mevlânâ Veliyyü'd-dîn -ki Konya'da vâ'iz ve müderris idi- sebeb-i nizâm-ı zindegânîsi oğlu Nizâmî'niñ vefâtından soñra ğâyet perîşân-ķâl ve müşte't-bâl olduğundan esnâ-yı va'zda muķtezâ-yı maķâm üzere ođlunuñ ba'zı ebyâtını ağlayarak oķur ve müstemi'ini de ağlatır imiş.

- 10 -

İshak

[Mevlânâ İshak Çelebi biñ İbrâhim] Üsküplüdür. Mevlânâ Kara (Bālî)'den tekmi'l-i taḥṣîl etdikden ve bir müddet Edirne'de, Burusa'da, Üsküp'de, İznik'de ba'zı medâris-i 'âliyyeye müderris olduktan soñra 932'de Şâm kâdîliğine ta'yîn olunmuş ve bir sene mürûrunda [943] orada irtihâl vukû' bulmuşdur.

Müşârun ileyh 'ulemâ-yı şuârâdan muhakkık ve müdekkik ḥalûk ve şudûk, zarîf ve nuṭûk, laṭîfe-gû ve ḥandân-rû [44] bir zât-ı cāmi'u'l-muḥsenât olarak bâ-ḥuşuş tevâriḥ ü aḥbâr-ı ümem ve eş'âr-ı laṭîfe-i 'Arab ü 'Acem naḫş-gîr-i ḥâfızası olduğundan herhangi meclisde bulunsa orası, ilâ-nihâye temâdîsi ârzû olunacak, bir dârü'ş-şafâ ḥâlini kesb eder imiş.

Müddet-i 'ömründe te'hîl etmemiş.

İnşâdaki iktidârı derecesinde inşâda daḥı mahâreti var imiş. Ḥattâ Sulṭân Selîm Evvel Ḥan Ḥazretleri'niñ ibtidâ-yı cülûslarında vekâyi' sâlifelerini mütezammın bir kitâb-ı bedî' te'lîf ve taḫdîm ve bu taḫrîb ile:

Gehî zi nazm nümâyim be-şî'r-i siḫr-i ḥelâl

Gehî be-nesr feşânım zi lafz-ı dürr-i semîn

Medîḥasına liyâkatini tefhîm itdiginden mazḥar-ı 'âtîfet-i ḥazret-i pâdişâhî olmuşdur.

Müşârun ileyhiñ ekşer-i eş'ârı mebnî 'ale'l-ḥikâye, ya'ni kendi mâcerâ-yı 'âşıkânesini ḥâkî vü ḥâlât-ı 'aşk ise hemân her ferdde siyyânen mütecellî olduğundan gazelleri:

“Ġam-güsâr-ı 'âşıkân vü mûnis-i dil-ḥastegân”

Mazmûnuna mâ-şadaḫ vâki' olmuşdur.

Müretteb dîvânı olduğu ma'lûm ise de şimdiye kadar [45] manzûremiz olmadığından faḫaṭ tezâkir-i şu'arâda münderic ebyât-ı âtiyeniñ nakliyle iktifâ eyledik:

Zâdemiz ğussa vü ğam, derd ü belâ râḥlemiz

Ka'be-i küyuña 'azm etmededir ḫâfilemiz

Bâde kim nûş ederim ayrı düşüb yârimden

Ḫatre ḫatre dökülür dîde-i ḥ'ân-bârimden

**

Bu çeşmim çeşme-sārınıñ ‘aceb hūnīn aķar yaşı
Meger var ise ol ‘aynıñ çeker tağındadır başı

Men‘ eylese eşkim ruĥ-ı cānānı gözümden
Cevherse de billah atarım anı gözümden

Her mū serimde başladı yer yer ağarmağa
Faşl-ı ĥazānda açılır oldu bahārımız

Sīne-i gül çāk çāk ü cān-ı bülbul derdnāk
Bāğ-ı dehriñ mübtelāsı gül müdür bülbul müdür [46]

Gün yüzüñ görmeyeli gündüzümüz şām oldu
Ay efendim daha gelmez misin aķşam oldu?

Göñül āyinesi şāfīdir ammā
Temāşā bunda bir ehl-i nazār yok

- 11 -

Aḥmedî

Şi'ri 'Osmānî mü'esseselerinden ma'dūd olan bu zāt yedinci 'aşr-ı hicrî evâ'ilinde Amāsiyye'den zühür etmiştir. Ba'zı fuzalâdan 'ulüm-ı lâzimeyi ta'allüm eyledikten sonra fünûn-ı 'aliyye-yi hikemiyeyi daḥî telemmüz için Mısır'a gitmiş ve berâ-yı taḥşîl orada bulunan Mollâ Fenârî ve Hâcî Paşa'ya şerîk-i ders olmuştur.

Mervîdir ki bir gün üçü birlikde kibâr-ı meşâyihden bir zâtın nezdine giderler. Şeyḥ Efendi kuvvet-i kerâmetle her biriniñ aḥvâl-i âtiyesini keşf ederek Aḥmedî'niñ "şî're ḥaşr-ı iştiğâl ile tazyi'-i evkât eder" bir şâ'ir, Mollâ Fenârî'niñ bir 'âlim-i mütebahşir, Hâcî Paşa'niñ bir ṭabîb-i mâhir [47] olacağını söyler. Fi'l-haḳîka, cümlesi de Şeyḥ Efendi'niñ didigi gibi olur.

"Künhü'l-Aḥbâr" şâhibi 'Ali diyor ki:

"Aḥmedî'niñ nazm-ı bî hâlâtı, taşavvuf ve taşarruftan ḥâlî kelimâtı, ḥuşûşan mufaşşal ve muṭavvel meşneviyâtı, ḥalâvet ve selâsetten müberrâ 'ibârâtı tazyi'-i evkâta, belki taşdî'-i eşrâf ü sādâta 'illet-i müstakille olmuştur. Ammâ muḥâveresi şî'r-güylüğüne ğâlib ve meclis-i şoḥbetine mülûk ve ekâbir-i hemvâre ṭâlib idi"

Her ne ise, Aḥmedî diyâr-ı Mısır'dan 'avdetine müte'âkıb Germiyânoğullarından Mîr Selmân'a münâsebet peydâ ederek ibtidâ aña, ba'dehu Yıldırım Bâyezîd Ḥan Ḥazretleri'niñ evlâd-ı emcâdından Süleymân Çelebi'ye mu'allim olmuştur.

Süleymân Çelebi'niñ şî're ve şu'arâya olan kemâl-i raġbet ü i'tibârı cihetiyle Aḥmedî müşârun ileyh nâmına olarak (*İskender-nâme*) 'unvânlı mu'azzam u muṭavvel bir meşnevî ve bî-ḥadd ü bî-şumâr kasâ'id ü eş'âr nazm etmiştir¹⁸. *İskender-nâme*'de riyâziyâta, [48] 'ilm-i tıbbâ, ḥikmet-i ṭabî'iyeye dâ'ir birçok mebâḥiş mündericidir.

- İstidrâd -

Gerek şu şoñ cümleye, gerek şimdiye kadar eslâfdan ba'zılarınıñ yazdığımız terceme-i ḥâllerine nazar-ı im'ân ile bakılsa görölür ki "şâ'ir" nâmını alan ḳudemâ zamânımızda olduğu gibi yalnız efâ'il ve tefâ'ile muṭabîḳ söz söylemeğe degil, edebiyâta ve fünûn-ı mütedâvile-i sâ'ireye bi-ḥaḳḳın vâḳıf imişler. Şunu da 'arz edelim ki terceme-i ḥâl yazmaḳdan maḳşad -ba'zılarınıñ ḳannı gibi- yalnız fülân âdemiñ fülân târîḥte toġduğunu, fülân târîḥte öldüğünü yazmak degildir. "Biyografî" dinilen ve bizce "târîḥ-i ḥayât" demek münâşib olan fenn-i maḥşûşuñ —ki târîḥ-i insâniyyet ü medeniyyetiñ

¹⁸ *Tezkire-i Latîfî*'de *İskender-nâme*'niñ Mîr Süleymân nâmına olduğu gösteriliyorsa da 'ale'l-'umûm târîḥlerle tezâkir-i şu'arâ Süleymân Çelebi nâmına olduğu beyân idilmiştir.

bir mühim şübesidir— haķıķatine muṭṭali olanlara göre tārīḥ-i vilādet, vefāt ikinci derecede kalır. ‘Aşıl nazar-ı i‘tibāra alınmak lāzım gelen cihet-i aḥvālinden baḥş edilen zātın iştihārına bā‘is olan şey haķķında eṭrāflıca i‘tā-yı ma‘lūmāt ile ber-ā-ber icāb etdikce serd-i muḥākemāt eyleyerek aşḥāb-ı müṭāla‘ayı mütenebbih ve müsteffid eylemekdir.

Aḥmedī’niñ muḥāveresi şı‘r-güylüğundan ğālib ve hem-vāre [49] meclis-i şoḥbetine e‘āzımınñ ṭālib olduğuna dā’ir ‘Ali’niñ yazdığı sözü şu fıķra-i meşhūre taşdıķ eder:

Emīr Tīmūr bir gün ḳurenāsıyla ḥamāma girer. Aḥmedī de birlikde bulunur. Tīmūr, laṭife yollu şā’ire ḥiṭāben “— Hepimize birer ḳıymet taḳdīr et” der.

Aḥmedī, Tīmūr’dan mā ‘adā cümlesine birer bahā biçer. Tīmūr, kendisiyçün daḥı bir ḳıymet taḳdīr eylemesini muşırr-āne teklīf eder. Şā’ir aña da seksān aḳçe bahā ta‘yīn eyler. Tīmūr:

“Bu ‘adālet üzre olmadı. Benim yalnız şu izārım seksen aḳçe eder” der. Aḥmedī “Ben de yalnız aña bahā biçdim!” cevābını verir.

815 (1413) tārīḥinde, seksānı geçmiş olduğu ḥālde, Amāsiyye’de vefāt etmiştir.

Mevlānā ibn-i ‘Arab Şāh, “*Ukūdü’n-naşıḥa*” nāmındaki te’līfinde Aḥmedī’den baḥş itdiği sırada şöyle diyor:

“*İskender-nāme*”sinden başķa muşannifāt-ı ‘adīde-i güzīdesi vardır. (Şarşar) ḳasīdesi ki ḥurūf-ı hecā ‘adedince yigirmi ṭoḳuz beyitdir her beyti eksiksiz ḥurūf-ı hecānıñ cümlesini mutazammındır. Ba‘dehu bunu taḥḳıķāt-ı nāfi‘a ve tedḳıķāt-ı cāmī‘a ile şerḥ eyledi.”

Muşarun ileyhiñ mesā’il-i “*Ḳanūn-ı Şifā*”yı şāmil Türkçe bir risāle-i manzūmesi de var imiş. [50]

İskender-nāmesinden şıfat-ı ḥāzāna dā’ir birḳaç beyt:

İ‘tidālinden ‘udül itdi hevā

Gitdi gülden berg, bülbül den nevā

Lāle vü gülden mu‘arrā oldu bāḡ

Bülbülünñ ‘işretgehini ṭutdu zāḡ

Hār-ı püştün hār saqlar cānını

Terligi döker semmūruñ anı

Şā'ir (Sehī) Beg'üñ rivāyetine göre Amedī'niñ (*Cemşid ü Hurşid*) adlı bir manzūm kitābı da var imiş.

- 12 -

Āzerī

İsmi İbrāhim'dir. Sultān Selīm-i Evvel 'aşrında Şadrü'l-şudūr ve "mu'allim-zāde" lakabıyla meşhūr olan Mevlānā Aḥmed biñ Şeyḫ Müslihiddīn Efendi'niñ ferzendi, Nişāncı Maḥmūd Çelebi'niñ birāderidir.

Ebüssu'ūd Efendi'den mülāzım olduğdan soñra 984'de birāderi müşārun ileyh Maḥmūd Çelebi'niñ nişāncı [tuğra-nüvīs] olması üzerine meslek-i kitābete dāḥil ve az müddet içinde [51] ḥayli teraḳḳī ve tefeyyüz ederek mağbuṭü'l-emāsil olmuşdı. Ba'ḍehu ṭarīḳ-i ḳazāya sülūk idüb Tire, Kestel ve emsāli beldelere ḳāḍī olmuş ve 993'de Suriye Vilāyeti dāḥilinde Ḥama Sancağı Ḳāḍīsı iken ḥummā-yı muḥriḳadan terk-i ḥayāt eylemişdir.

"İntikāl eyledikde tārīḥin

Didiler: göçdi Āzerī Çelebi

tārīḥ-i intikālidir¹⁹.

Mezārı belde-i mezkūrededir.

Tezākir-i şu'arāniñ beyānına göre müşārun ileyh 'ālim, şā'ir, kerīm, müşfik, ḥoş-ṭab' ḥoş-şoḥbet, pāk-meşreb, melek-ḥaşlet bir zāt imiş.

Müretteb dīvānı ve (*Naḳş-ı Ḥayāl*) isminde bir manzūme-i belāgat nişānı vardır.

Ātīdeki beytleri Āzerī'niñdir:

Bir serv besledim nice yıl baġbān olup

Serkeşlik itdi ol daḥı dāmen-keşān olup²⁰ [52]

Aḳıtdı çok göñülleri mānend-i cūy-bār

Ol serv-i gül-'izār göñüllense vechi var

Ne aġyār ile yārı ihtiyāra ḳābiliyyet var

Ne peyvend-i ta'alluḳ ḳaṭ'ına ḥāṭırda ruḥşat var

¹⁹ Bu tārīḥ "Göçdi" lafzı "geçdi" şüretinde yazıldığı ḥâlde tamām çıkar.

²⁰ Ba'zı āşārda bunun Kemāl Paşa-zāde'ye isnād idildiği görülmüşdür.

Şûfî! tesbîh ü 'aşâyı mey-i gülfâma değış
Hırka-i zerağ ü riyâyı çıkarup câma değış

Gönlüne gayret gelüp lütfuñla qalbim yıqmadıñ
Var ol ey rûh-ı revânım hâtırımdan çıqmadıñ

Şı'rime qâfiye itsem n'ola mâhî gâhi
Bir bahâne ararım anmağa 'Abdullahı

Ne gam ger Āzerî ālūde-i gerd günāh olsa
Olur rūz-ı cezāda lütfuñ izhār etmege bā'is

- 13 -

Kaf-zâde Fâ'izî

İsmi 'Abdulhâyy'dır. Sultân Aḥmed Ḥan-ı evvel 'aşrı şudûrundan Kaf-zâde Feyzullah Efendi'niñ oğludur. [53] Vâlidesiniñ pederi Ebüssu'ûd Efendi'niñ dâmâdı müftiyyü'l-en'âm Ma'lûl-zâde Emîr Efendi'dir.

998 târîḥinde İstanbul'da tevellüd etmişdir. 1013'de mu'allim-i şehri-yârî Muştafâ Efendi'den mülâzım olarak 1016'da Ekmekci-zâde Aḥmed Paşa Medresesi'ne, 22'de Medâris-i Semâniyyeden birine, 24'de Ebüssu'ûd-zâde Meḥammed Efendi'niñ yerine Üsküdâr'da kâ'in Vâlide Sultân Medresesi'ne müderris ve 25'de Süleymâniye'ye gelüp 27'de Selânik'e kâdî olmuşdur. 29'da manşıbı Şâm kazâsına naql edilmiş ise de İstanbul'a geldiği zamân manşıbı başkasına tevcih olunmağla bir müddet ma'zûl kalmışdır. O aralık zühûr eden bir vaq'a-i hâ'ile eşnâsında fevka'l-'âde korkmağla hastalanmış ve nihâyet 31 senesi Recebiniñ evâḥirinde – 33 yaşında – terk-i 'âlem-i fâni eylemişdir.

Müşârun ileyh bulunduğ zamânıñ birinci derecede şâ'ir ve münşîlerinden olduğu gibi ḥaseb ü neseb ü ḥüsn-i sülûk ve meşreb cihetiyle beyne'l-akrân mümtâz olduğundan ḥânesi bir mekteb-i 'irfân hükminde idi.

Her şâ'ir ve edîbiñ hemân bi'l-cümle eş'âr ve âşârını tetebbu' ve intihâb ile gâyet mükemmel ve nefîs bir mecmû'a-i münteḥabât [54] cem' eylemiş ise de tebyîza ve (*Leylî vü Mecnûn*) ve (*Sâkı-nâme*) ismindeki manzûmelerini daḥı itmâma muvaffak olamamışdır.²¹

Ebyât-ı âtiye müşârun ileyhiñdir:

Hîç cem'iyet-i ḥâḫırdan eşer gördük mü

Bu kadar meclise uğrar yolun ey bād-ı şabâ

Senden özge kimse bilmez derdime hergiz devâ

Bir 'ilâc etmezsiñ ammâ sen bilirsiñ dil-rübâ

Daha ben şimdi bildim rûzgârıñ n'olduğun ey dil

Bilinmezmiş şafâ-yı vaşl-ı dilberle geçen demler

²¹ "Leylî vü Mecnûn"ı mu'aḥḫaren şâ'ir-i meşhûr Seyyid Vehbî ikmâl eylemişdir.

Ehl-i derdüñ berg-i sebzinden mezârı bellidir

Biñ bahâr olsa yine ğam sebzârı bellidir

O rütbe mürtefi^c bünyâddır ıaşr-ı tevâzu^c kim

Riyâz-ı cennete nezzâre mümkündür zemîninden

Geh ğubâr-ı ğam verir gehî şunar câm-ı şafâ

Âdemi geh ağladır geh güldürür devr-i zamân [55]

Olmuş tatalım mîve-i maşşûd-ı resîde

Murgân-ı belâ kor mı anı etmeğe çîde

- 14 -

‘Alâeddîn ‘Ali bin Şâlih

“Hümâyün-nâme” ismiyle meşhûr olan te’lîf-i bihînin mü’ellif-i fâzılıdır. Sultân Süleymân Kânûnî Hazretleri ‘aşrı ‘ulemâsından Mevlânâ Abdolvâsi‘ Efendi’niñ mu‘îdi olmağla zamânında “Abdolvâsi‘ ‘Ali’si” diye yâd edilir idi. Burusa’da, Edirne’de ba‘zı medârisde müderris olduğdan soñra tarîk-i kazâya sâlik olarak Burusa’ya kâdî ve hizmet-i kazâ ‘uhdesinde iken 950 senesinde müddet-i mu‘ayyene-i zinde-gânisi münkazî olmuşdur.

Müşarun ileyhiñ mertebe-i ‘âliyye-i fazl u kemâline (*Hümâyün-nâme*)den büyük bürhân olamaz. Tarz-ı inşası -üslûbu ma‘hûd-ı kadîm üzere olmağla ber-â-ber- el-Hâk pek dilnişindir. Muhteviyâtı ve hoş ve tûyûr-ı lisânından birtaķım meşellerden ‘ibâret olduğu hâlde lafz u ma‘nâsındaki leţâfet u ‘ulviyyet bâ-ħuşuş her hikâye zeylinde derc olunan fikr-i hikmet ve haķikat-i insânî okumağla tøyamayacak bir hâle getirir. [56] *Hümâyün-nâme* bir te’lîf degildir. “*Envâr-ı Süheylî*” nâmında Fârsî bir kitâbın tercemesidir. Lâkin mütercim-i fâzil birçok fevâ’id ve hikmet-‘ilâve ederek aşlından daha güzel bir hâle ifrâğ etmiş ve güya ki ba‘zı kerre fer‘uñ aşla râciħ olduğunu bunuñla göstermek istermiştir.

Hümâyün-nâme Envâr-ı Süheylî’den mütercem olduğu gibi o da “*Kelîle ve Dimne*” nâmında Hindîce yazılmış bir kitâbın terceme-i mûlaħhaşasıdır. “*Kelîle ve Dimne*” Bırahme-i Hindiyeye’den (Beydapa) nâmında ħakîm-i mülûk-ı Hindden (Dabaşlem) için taşnîf eylemişdir.

Rivâyete göre ħakîm-i mûmâ ileyh mîlâddan iki biñ sene, yahut iki biñ yüz elli sene evvel ber-ħayât imiş. Kitâbinâ melik-i müşarun ileyhe taķdîm eyledikde mükâfaten muraşsa‘ bir kelîl ile vezâret rütbesine nâ’il olmuşdur.

Kitâbın münderecâtı, ber-vech-i ma‘rûz, ve hoş ve tûyûr lisânından birtaķım meşelleri ħavî ve tezbîb-i aĥlâķ ile -o zamânlara göre- umûr-ı idâreye müte‘allık düstürlara müteżammın olup gerçi bu yolda soñradan her ķavm ħukemâ ve fużalâsı tarafından birçok kitâblar yazılmış. [57] ise de cümlesiniñ me’ĥâzı budur. Binâ’en ‘aleyh ħakîm-i mûmâ ileyh “El-fazlu müteķaddim” demek levâzım-ı naşfedden görülmelidir.

Kitâb on dört bâb üzerine mürettebdir. Sâsâniyândan meşhûr (Nüşirevân) ħakîm (Bîruziye)yi Hinde a‘zâm ederek kitâb-ı mezķûru istinsâħ etdirmiştir. ħakîm-i mûmâ ileyh bir ħayli maşraf-ı ihtiyârıyla dest-res olduğu bu kitâbı ba‘dehu lisan-ı Hindî’den Fârsî’ye nakl eylediği gibi Ebû Ca‘ferü’l-Manşûr-ı ‘Abbâsîniñ kâtibi (‘Abdullah bin

Muḳaffa‘) Fârsî’den ‘Arabiyye terceme eyledi.

Fârsî’den ‘Arabiyye ve bundan aña nazmen nesren, ‘aynen ve hūlāṣaten birkaç def’a naql edildikten ṣoñra (Ebū’l-Muḳaffer Behrām Şah bin Mes‘ūd-ı Ğaznevî) emriyle ve (Ebū’l-Ma‘āli Naşrullah bin Meḥemmed) ma‘rifetiyle “*Kelīle ve Dimne*” diye meşhūr terceme meydāna geldi. Faḳaṭ bu terceme ğāyet muĝlaḳ yazılmış ve lüzūmundan ziyāde itnāb edilmiş olduğundan (Ḥüseyn Bayḳara) ümerāsından (Emīr Süheylî) nāmında olmaḳ üzere (Ḥüseyn Vā‘iz-i Kāşifi) tarafından telhīs ve tehzīb ve “*Envār-ı Süheylî*” ismiyle tevsīm edilmiştir.

302 tārīhinde me’müren Yanya’da bulunduğum şırada [58] *Hümāyūn-nāme*’yi sādeleşdirmeği ya‘ni “Ḥavāşşa Maḥşūş” bir kitāb olmaḳ ḫālinden çıkarup ḫarc-ı ‘avām bir ḫāle ḳoymağı ārzū etmiş ve ḫattā bir ḫayli miḳdārını yazmış idim. Faḳaṭ Aḫmed Midḫat Efendi Ḥazretleri’nin de böyle bir teşebbüde bulduklarını istiḫbār etmekligim üzerine te’eddüben ‘alā ḫāle bıraḳdım.

Müşārun ileyh bunu ikmāl ve ḫattā ṭab‘ daḫı etmiş ise de neşr etmemiştir.

- 15 -

‘Azmi-zāde Hāletī

Şu‘arā-yı ‘Osmānī’niñ ‘Ömerü’l-Ḥayyām’ı meşābesinde olan bu şā‘ir-i muḳtedir ecille-i şudūrdan Pīr Meḥemmed ‘Azmi Efendi’niñ maḥdūmidır. 977 (1570) Şa‘bānı’niñ leyle-i berāta müşādif olan pazarertesi gicesi İstanbul’da mehd-ārā-yı vüçd olmuşdur.

Fünūn-ı lāzıme-yi taḥşil ü levāzım ṭarīķi tekmīl eyledikten soñra Mu‘allim-i Sultānī Ḥı‘āce Sa‘deddīn Efendi’den mülāzım olaraq ba‘zı medāris-i ‘āliyyede müderris ve ba‘dehu – sırasıyla – Şām, Mısr, Burusa, Edirne [59] ve 1023 (1614)’de İstanbul ḳāḏīsı, 32’de Anaṭolı, 37’de Rūmili ḳāḏī-‘askeri olmuş ve 1040 (1630) Şa‘bānı’niñ 26’ncı günü – altmış üç yaşında olduğu ḥālde- irtiḥāl eylemişdir. Şūfiler Çarşusu ḳurbunda kâ’in ḥānesi ḳarşusunda ta‘mīr eylediği mektebiñ saḥāsında medfūndur.

Vefātına şu‘arā-yı ‘aşrıñdan (Atācı) maḥlaş Ḥüseyn-i Kürdī

“Rūḥ-ı pākine dem-be-dem raḥmet”

tārīḥini söylemişdir ki, seng-i mezārına ḥakk edilmişdir. Envā‘-ı eş‘ār-ı belīğayı ḥāvī müretteb ve mükemmel dīvānından mā‘adā reşk-i revān-ı Ḥayyām ü binā-yı murabba‘ ṭarḥ-ı zībende niżāmı müzekker ma‘nā-yı “ḥūr-ı maḳşūrāt-ı fi’l-Ḥayyām” vaşfına sezā müdevven rubā‘iyyātı, uşūlden (İbn-i Melik)e fıķıhdan (Dürer)e ḥāşiyeleri. (Muğni’l-Leḳīb)e şerḥi, tefsīre müte‘allıķ kelīmātı, müstaḳil kitāb olacaķ şüretde (Hidāye) ve (Miftāḥ) şürūḥuna ta‘līḳātı, bir “Sāḳi-nāme”si, o zamānıñ uşūlüne göre tertīb olunmuş Münşe‘āt’ı vardır.

Pederi Pīr Meḥemmed ‘Azmi Efendi’niñ nā-tamām ḳalan “Mihr ü Müşteri” terceme-i manzūmesine beş yüz beyt ‘ilāve etmişdir. [60]

Ḳınalı-zāde ‘Ali Efendi istiḡnā edilince, zamānında kendisi ḳadar tetebbu‘-ı mü’ellifāt etmiş, mütemādiyen tezyīd-i ma‘lūmāta ḳalışmış cāmi‘ü’l-fünūn bir zāt görülmemiş olduğu müttefeķun ‘aleyhdır. Ḥīn-i irtiḥālinde ḳalemiyle muşahḥaḥ ve ekşer mevāzı‘ı muḥaşşī vü muvaşşah olarak üç dört biñ cild kitāb ile nevādir-i āşār ü bedāyi‘-i eş‘arı ḥāvī yüzden ziyāde mecmū‘a bulunmuşdur.

Ḳāḏī-‘asker olduğu zamān bu pāye-i ‘ālīye vaḳtinden pek geç vāşıl olduğunu

Ḥayli geç virdi bu yıl ḥükmünü eyyām-ı bahār

Diñlene diñlene gelmekle nesīm-i eşḥār

Beytinde telmīḥ eylemişdir.

Tezākir-i şu‘arāda görülen eş‘arından münteḥab parḳalar:

(Kıt‘a)

Erbâb-ı ‘aşk elinde rübâ‘îlerim benim
 Bezm-i şafâya Hâletiyâ çâr-pâredir
 Kimdir anıñla kıt‘a-i elmâsı bir tutan
 Nokşâñı ħod yanında iken âşikâredir

(Diger)

Benem ol âteş-i ħasretle ser-â-pâ sūzân
 Dūr olur ħavf ile sâyem daħı benden şad mîl [61]

Ĥayf ü efsūs ki baĥt-i sitem-âmūz etmiş
 Felek-i kîneveri da‘vî-i ħurmâna vekîl

Ser-i rāhında eger olmasa biñ cān nişār
 Olmaz ol yolda felek güm-reh-i ümmîde delîl

Çarĥdan nice şikâyet edeyim, etdikce
 Düş-ı ümmîdime şad bār-ı belâ-yı taĥmîl

(Rübâ‘î)

Tā berzaĥ-ı reşke şalmandan cānâne
 Atma dili ka‘r-ı dūzaĥ-ı hicrâne
 Ey vây ki bār-ı şîşe-i temkînim
 Uğraddı delîl-i baĥt sengistâne²²

²² Mervîdir ki bu rübâ‘îeñ soñ maĥşûl-i ħâme-i belâgatidir.

(Beytler)

Benem ey Hâletî ol rind kim hâk-i mezârımda
Harâbât ehliniñ kimi kadeh, kimi sebû söyler

Hayâl-ı zülf-i yâr oldukça gözde girye lâzımdır
Yazıkdır şîşe-i bî-âb içinde öyle sünbüller

Göñülde şaklamağa ‘aşkı kudretim yokdur
Ne şaklayım güzelim, şabra tākātım yokdur [62]

Ta‘n itse hūblar n’ola ol serv-kāmete
Münkir degil midir nice insân kıyāmete

Ferzâne-i dehr olmuş idim, lîk zamâne
Gezdirdi beni miḥnet ile hâne-be-hâne

- 16 -

Feridün Beg

Elsine-i nâsda “*Feridün Beg Münşe‘atı*” diye meşhûr olan “*Münşe‘atü’s-selâtin*” ‘unvânlı eser-i mu‘teberîñ²³ şâhibi Aḥmed Feridün Beg Efendi, Şeyḥü’l-islâm Çivi-zâde Meḥemmed Efendi’niñ birâderi Defterdâr ‘Abdullah Çelebi’niñ dâ‘ire-i ta‘lîm ü terbiyesinde perveriş-yâb-ı kemâl olduğdan soñra mürebbiyesiniñ tavşiyesiyle 960 târîhinde Şokullu Meḥemmed Paşa merḥümüñ ser-kitâbeti, 974’de vezîr-i müşârun ileyh Şadr-ı a‘zâm olduğda mektûbcılığı ḥidmetine ta‘yîn olunmuş ve “Sigetvar” seferinde bulunduğu eşnâda ibrâz eylediği mü’essir şecâ‘at ve besâlet kendisiniñ yalnız bir [63] debîr-i bî-naẓîr degil, şâhib-i şemşîr-i ‘adû tedmîr daḥı olunduğunu gösterüb bu ḥâl ise pâdişâh-ı ḳadr-dân-ı cennet-mekân Sulṫân Süleymân Ḥan Ḥazretleri’niñ fevḳa’l-ḥadd maḥzûziyyet-i seniyyelerini mücib olmasıyla mazḥar-ı iltifât-ı bî-gâyat olmuştur.

981’de nişâncı [tuḡrâ-nüvîs] olduğda o zamâna ḳadar şîrâze-bend-i tertîb olmamış olan menâşîr (münâşîr) ü aḥkâm-ı dîvân-ı ḥümâyûn ḳuyûdını aḥsen-i niẓâm üzere tensîḳ eylediği gibi 5982 mü’esses bünyân-ı devlet Sulṫân ‘Osmân Ğazî Ḥazretleri zamânından bed‘ ile Sulṫân Muştafâ Ḥan-ı Evvel Ḥazretleri’niñ zamân-ı salṫanatı nihâyete ḳadar Cenâb-ı Devlet-i ‘Âliyye’den ba‘zı mülûk ve ḥukemâ taştîr ve anlar tarafından taḳdîm ve tesyîr olunan nâmelerle sâ‘ir muḥarrîrâtı sâlefü’z-zîkr “*Münşe‘atü’s-selâtin*” ‘unvânı altında cem‘ ve telfîḳ eylemiştir. 984 Muharremi’nde nişâncılıktan infişâli vuḳû‘ bularak mîr-livâlîlıkla [mutaşarrıflıkla] Samandıra, Köstendil sancaḳlarına gönderildiyse de 989’da tekrâr o maḳâma vâsıl olduğdan başka o sıralarda vefât eden müşârun ileyh Meḥemmed Paşa’niñ ḥalîle-i celîlesi İsmiḥan Sulṫân’ı tezevvüc ederek şeref-i şihriyyet-i seniyyeye nâ‘il oldu.

“Nişâniñ ḳaldı dünyâda Feridün”[64]

Mısrâ‘ınıñ gösterdiği 991 senesi şaferinde irtihâl eyledi. Ebû Eyyûb Enşârî civârında türbe-i maḥşûşasında medfûndur.

Merḥümüñ Sulṫân Aḥmed civârında “Aḥur Ḳapu” semtinde iḳâmet eylediği ve ḳonaḡınıñ mecma‘-ı ‘ulemâ ve zurefâ ḥâlinde bulunduğu terâcim-i aḥvâl kitâblarınıñ cümle-i rivâyâtındandır.

Zîkr olunan *Münşe‘atı*’ndan başka (*Nüzhetü’l-Aḥbâr*) isminde bir târîhi ile sâ‘ir ba‘zı âsârı vardır. Evsat derecede şi‘rde söylemiş. Lâkin bir târîhiyle mebnî ale’l-ḥikâye bir ḳıṫ‘asından başḳasını göremediğimiz gibi bunları da naḳle şâyân bulamadık.

²³ Târîḥ ile توغل idenler için مطساعهسي tavşiyeye idilecek âsârdandır.

İnşası -şu zamānda maḳbūl olabilecek derecede- sāde, ya'ni ḳudemānıñ tekellūfāt-ı münşiyānesinden āzādedir.

- 17 -

Lâmi'î

[Şeyh Maḥmūd bin ‘Osmān bin ‘Ali]. Burusalıdır. Fünūn-ı lāzıme-yi Mevlānā Aḥaveyn ve Hācı Ḥasan-zāde’den ta’līm eylemiştir. [65]

Ceddi naḳḳāş, pederi Sultān Bāyezīd devrinde defterdār iken ber-muḳtezā-yı sa‘ādet ezelliyye-i ṭarīḳat-ı şūfiyyeye meyl etmekle kibār-ı meşāyih-i naḳşībendiyyeden “Emīr Buḥārī” ‘unvānıyla mu‘anven olan Seyyid Aḥmed-i Buḥārī’ye intisāb eyledi. Ba‘dehu “Ḥüsn ü Dil” nāmıyla te’līf ve Sultān Selīm Ḥan Ḥazretleri’ne takdīm eylediği kitābıñ mükāfātı olarak nā’il olduğu yevmī otuz akça²⁴ ile ihtiyār-ı teḳā’üd ve evḳātını ‘ilm ü ‘ibādeteye şarf eylemiştir.

Vefātı 938 (1531) senesinde-dir. Rivāyete göre ḥīn-i vefātında sinni altmışı geçmiş imiş. Mollā Cāmī’niñ (*Nefehātü’l-Üns*) ve (*Şevāhidü’n-Nübüvve*) gibi ba‘zı āşār-ı celīlesini terceme etmiş olması münāsebetiyle kendisine “Camī-i Rūm” ‘unvānı virilmiştir.

Zıkr olunan tercemelerden başka (*Ferhād ü Şirīn*), (*Gūy u Çevgān*), (*Vīse vü Rāmīne*), (*Vāmıḳ u ‘Azrā*), (*Şem‘ ü Pervāne*), (*Absāl u Salāmān*) nāmında meşnevīleri, “Fevā’id-i ‘Ulūm-ı Dīniyye ve ‘Avāid-i Esrār-ı Yakīniyye”yi ḥāvī (*Şerefü’l-İnsān*) ‘unvānlı bir te’līf-i ‘ārifānesi, (*İbret-nāme*) isminde bir mütercem kitābı, (*Leṭā’if-i Lāmi’i*) ismiyle müṭāyebāt-ı zarīfāneyi cāmī‘ bir te’līf-i laṭīfī, - ekseri [66] nu‘ūt ve ḳaşā’idden ‘ibāret olmaḳ üzere - bir dīvān-ı eş‘arı ile Münşe‘atı vardır.

Āşār-ı şi‘rinden münteḥab parçalar:

Tevḥīdi’nden:

Ey Kemāl-i sun‘uña eşkāl-i ‘ālem ‘ayn-ı dāl

Ḥaṭṭ-ı dest-i ḳudretiñden naḳş-ı ādem bir mişāl

Midḫatiñde ‘andelib-i nāṭıḳa ḥāmūş ü lāl

Fikretiñde şāhbāz-ı ‘āḳile bī-perr ü bāl

Kibriyānıñ baḫrine irmez ḳıyās-ı ‘aḳl-ı küll

Fülk-i fikret mevc-i ḫayretten olur sergeşte ḫāl

²⁴ Şimdiki ḫisābla otuz guruş idiyor.

‘İzzetiñ şahrâsınıñ bir menzilin kaç^c edemez
Şāhbāz-ı dil uçarsa ol havāda māh u sāl

Ebr-i cūduñdan olur şāh-ı emel pür berk ü bār
Mihr lütfuñdan bulur bāğ-ı ‘amel ferr ü kemāl

Gāh naḥle geldi lütfuñdan seniñ tekrīm-i ḥayy
Gāh nemle erdi cūduñdan seniñ teşrīf-i ḳāl

Her ne zerre mihrüñ ile perveriş bulmuş ise
Āfitāb-ı heft kişverdir aña yoḳdur zevāl

Hızırveş etmez havā-yı zulmet-i āb-ı ḥayāt
Ānı kim ‘aşḳıñ odunda ḥāk eder şevḳ-i vişāl [67]

Gün gibi rüşensin illā perteviñdir görünen
Cān gibi maḥfisin ammā ‘arz edersin ḥoş cemāl

Māsivādan çünki tecrīd oldu tevḥīdiñ seniñ
Bunca taḳyīdāt ile yā Rabb nice keşf ola ḥāl

İremez zātıñ kemālātına ‘aḳl-ı ḥurde-bīn
Çünki vardır dest ü pāyında ‘alāyıḳtan ‘ıḳāl

Miḥnet aña kim diye ḳahrın dehānı “ente rūḥ”
Devlet anıñ kim tūyā lütfuñ zebānından “ta‘āl”

Ġill ü ğıŝtan Lāmi‘ī pāk eyle dil āyīnesin
‘Aks ede tā anda ol nūr-ı cemāl-i bā-kemāl

Ĥazret-i Sultān Selīm Ĥan Evvel vaŝfında olan (Nihāl-i Cinān) isimli қаŝā'idinden:

Çünkü destiñ ebrdir, ĥaŝmıñ niçündür eşkbār
Çünkü deryādır diliñ, ‘ālem neden pür-mācerā

Қапуña yüz сүрдүгүчүн buldu bu қадри güneş
Ey güneş, ĥoş sūdde-i ‘ālīye itdiñ ilticā

Feyz-i iĥsānıñ eder dūrri ŝadef içre yetīm
Neşr-i lütfuñ gülşen-i bī-bergi eyler pür-nevā [68]

Sāye-i ‘adlūñde ‘ālem rāĥat, illā sīm ü zer
Dest-i lütfuñdan perīŝān olmuş eyler iŝtikā

Sinn-i Muĥammed āyet ü ĥayydır dili medĥ edemez
Lāmi‘ī, Selmān degil, Ĥassān olursa Ĥusrevā²⁵

Nūra ġarġ etdikçe dehri mihr ü meh ŝām ü seĥer
Ṭal‘atıñ āyīnesinden ‘ālem olsun rūŝenā

Düşmeniñ baġrın eritsin şem‘-veş қаĥrıñ odu
Devletiñ қанділі virsün tā dem-i maĥŝer-senā

²⁵ Mādih-i cenāb-ı peyġamberi Ĥassān oldığı gibi mādih-i İmām ‘Ali’de Selmān’dır.

Münteḥab beyitleri:

Hışm-ı eřmüñ dilberā ‘ayn-ı ‘ināyettir baña

Tir-i ğamzeñ dā’imā sehm-i sa‘ādettir baña

Zülf ü la‘linden olup sevdā göñül, ħunnāb göz

Oldu ğamdan rüz u şeb řeydā göñül, bī-ħyāb göz [69]

- 18 -

Hâfız-ı 'Acem

[Hâfızeddîn Mehemmed bin Aḥmed bin 'Ādil]. Sulṭān Süleymān Ḳānūnī 'aşrı 'ulemā-yı şu'arāsındandır. Mevlidi (Berda'ı), menşe'i (Tebrîz) olmak münāsebetiyle "Acem" laḳabıyla meşhūr olmuştur.

Şayt-ı şöhret-i kemāli

"Menem ki hemçü şadef ez-bedayi'-i hünerem

Heme mesāmi'-i erbāb-ı fazl-ı pür dürerest

Ne āfitābam velikin fūnūn-ı dāniş-i men

Çü āfitāb be-şark u be-ğarb müştēhîr est"

Ḳıṭ'asına mā-şadaḳ olduğu bir zamānda ba'zı esbāb-ı mükeddereye mebnî terk-i dār u diyār ile vilāyet-i Rūm'a irtihāl ve ḳāḏî-'asker Mü'eyyed-zāde 'Abdurrahman Efendi ḥidmetine ittishāl eyledi²⁶.

Mü'eyyed-zāde ise ḳadir-şinās, ehil-perver bir zāt olduğundan Hâfız'ın fazilet u iştiḳkākını Sulṭān Bāyezîd Ḥan Ḥazretlerine 'arz ederek Anḳara müderrisliğini [70] istihşāl eylediği gibi andan şoñra müderris olduğu Merzifon'dan infişal ile İstanbul'a geldikde orada iken Seyyid Şerîf'in Şerḥ-i Miftāḥ'ı üzerine yazdığı ḥāşiyeyi taḳdîm etmesi üzerine mükāfaten Eski 'Ali Paşa Medresesine, ba'dehu Ayaşofya müderrisliğine tevciḥ etdirmişdir. Ayaşofya'da müddet-i medīde müderris olduğundan şoñra ihtiyār-ı teḳā'üd ederek -tārîḥ-i vefātı olan 967 senesine ḳadar- te'lîf ve tetebbu'a ḥaşr-ı evḳāt eylemiştir.

Te'lîfatının başlıcası şunlardır:

(Noḳtatü'l-'ilm), (Medînetü'l-'ilm), (Fihrisü'l-'ulūm), (Mu'ārekü'l-ketā'ib), (Seb'a-i Seyyāre), Şerāfeddîn Yezdî'niñ (Tīmūr-nāme)si tercemesi

Bunlardan başḳa daha birçoḳ risāleleri ve ta'lîḳātı varsa da müsvedde ḫālinde ḳalmıştır.

Mervīdir ki müddet-i 'ömründe taḫrîr ve kitābetden, ifāde ve müzākere-i 'ulūmdan, müṭāla'a ve tetabbu'dan bir an ḫālî ḳalmamış ve aḳşamdan şabāḫa ḳadar yazıyla oḳumakla iştiḳāl eyleyerek uyumadığı giceler pek çok vāki' olmuştur.

'Ulūm-ı 'aḳliyye ve naḳliyyede ihāṭa-i külliyesi, bi'l-ḫāşşa Menāḳıb-ı Eşrāfı ve Tevārîḥ-i Eslāfda Mahāret-nāme'si olduğu gibi [71] elsine-i selāse üzere bir ḫayli eş'ār-ı belīḡa yād-

²⁶ Mü'eyyed-zāde Efendi evā'il-i ḫālinde diyār-ı 'Acem'e giderek taḫşîl için daḫı müddet-i medīde kalmış olduğundan Hâfız'ın müşarun ileyhe intisābı evvelce beynlerinde ḫāşıl olan ma'ārife üzerine olsa gerektir.

dâştı olduğundan meclis-i müşâhabeti mürevveh rûh hükümünde imiş.

Fezâ'il-i 'ilmiyyesinden mâ-'adâ sâ'ir meziyyâtı da var imiş. Ez-cümle hüsn-i hat şâhibi olduğundan başka fevka'l-'âde sür'at-ı kalemîyesi olup hattâ -epeyce cesîm olan- "Şadrü'-Şerî'a" kitâbını bir ay zarfında ve emsâlsiz bir şüretde güzel yazdığı menkûldür.

Müşârun ileyhiñ Fuzûlî'ye mânend bir şâ'ir olduğu tezâkir-i şu'arâda görülüb aşağıya naql edilen sözlerinden anlaşılıyor:

Felek altun benekdir ki zemîni âsumânîdir

Şeh-i mi'râca lâyıkdır bu hil'at Husrevânîdir

Haşâki meygede küncinde bir yatâğım ola

Elim ayağım ola, kâsedden ferâğım ola

Ba'dehu hâllinde 'acâyib hîle buldum gûş idin

Mest oluñ teklîf sâkıf olsun andan nûş idin

Fena aşğ içre ol bulur ki ism ü resmi hem qalmaz

Cünün birle hikâyetler qoyup gitmek ne şöhetdir [72]

Ez-ğadd hemçün kemân-ı âhı çü tir endâhtem

Çarh-ra kerdem mükâfât u mu'allâq sâhtem

- 19 -

Ġazālî

Burusalıdır. Tārîh-i intikālinden istidlâl olunduğuna göre 870 veya 72 tārîhinde tevellüd etmiştir. İsmi (Meḥemmed) maḥlaşı (Ġazālî)dir ki bu maḥlaşı evā'il-i ḥālinde Burusa'da kâ'in "Geyikli Baba" Zāviyesine şeyḫ olmak münāsebetiyle ittiḥāz ve ḥattā şöyle bir beytde nazm etmiştir:

Gözi āhūlarıñ āşüfte-ḥālî

Hevā-şürîdesi miskîn Ġazālî

Mu'aḥḥaren ṭarîḫ-i tadrîse sülûk ederek Burusa'da, Sivriḫişār'da, Akşehir'de, Amāsiyye'de ba'zı medārise müderris oldı. Lākin mizācında televvün olmağla ṭarîḫ-i tadrîsde daḥı şebāt edemeyerek terk-i cübbe ve destār ile tekā'üd-i iḥtiyār eyledi. Mervîdir ki ber-muktezā-yı meşreb Sivriḫişār'da da çok ṭuramayup geldiğinde "Ne çabuk geldiñiz?" diyenlere "orası bir sivri yer, bir [73] dürlü rāḫat edemedim! laṭîfesini îrād eylemiştir²⁷.

Bir müddet de bu ḥāl ile güzārende-i evḳāt u leyāl iken ba'zı bed-ḥ'āhlarıñ eṣer-i si'āyeti olarak ḥāmisi Vezîr İbrāhim Paşa'dan gördüğü nā-sezā mu'āmelātdan dil-gîr olarak cenāb-ı Ḥicāz'a rıḫletle ḥulûl-i eceline kadar orada mücāvereten ikāmet eylediği gibi bir bağçe ile bir mescid daḥı binā eylemiştir. Vefātı 940 veya 41'dedir.

Eş'arı nādirdir. Faḫaṭ güzel kıṭ'alar, laṭîf tārîḫler söylemiştir.

Ba'zı eş'arı müntaḫabesi:

İrdi ḥazānı 'ömrümüñ veh ki daha bahārı yok

Şubḫ-ı surūra ermedim ğam şebiniñ nehārı yok

Çeşm-i pür eşke dem-be-dem 'aks-i ruḫı düşer, velî

Şuyuñ içinde görünen şüretiñ i'tibārı yok

Bezm-i çemende jāle ile ṭoldı lāleler

'İşret zamānı geldi pür olsun piyāleler [74]

²⁷ Şu fıkradan da istidlâl olunur ki "Sivriḫişār" "Seferiḫişār" değildir.

Ꞑıı'â

Ŗanmayuñ kim diyâr-ı ğurbetde

KiŖi mesrūr olup Ŗafâ sürmez

Devr olur gerçi kim aĥıbbâdan

Hele a'câdâ yüziñ daĥı görmez

Mekke-i Mükerra'e'deki baĝçesine söylediĝi târiĥ

Be-nâm-ı Ĥâzret-i Sulţân Süleymân

Zedem mânend-i zer ber-seng-i sikke

Be-goftem behr-i târiĥ: Bâdâ

Teferrücgâh-ı bî-mânend-i Mekke [839]

Mescidi için söylediĝi târiĥ

Ꞑadd beniye'l-mescidü 'Abdu'llah

Ĥâmiden Ŗâkiren 'alâ ni'mâh

Ꞑâle vaĥtû'l-tamâm-ı târiĥen

Mesciden ĥâliŖen li-vechillah

[940]

[75]

- 20 -

Cinānī

[Muştafâ]. Burusalıdır. Sultân Mehemmed Han-ı Sâlis ʿaşrı ʿulemâ-yı şuʿarâsındandır. Baʿzı medârisde müderris iken 1004 Muharremi'nde ʿazm-i cinân eylemiştir.

Bir şâʿir-i muhtedir ve münşi-i kâmil olup manzûm mensûr birkaç teʿlîfi, elsine-i selâse üzere hayli nazm-ı laţîfi vardır.

Tabʿı gâyet mizâha mâʿil olduğundan kaşâʿidiniñ ekşerine tuhaf tuhaf zemînler, girizgâhlar bulmuştur.

Tezâkir-i şuʿarâda muharrer olduğu üzere pâdişâh-ı cihân-penâh hazretleri Cinānī'ye nevâdir-i hikâyât ü nefâyis-i muṭayebâtı hâvî bir kitâb cemʿ ü tertîbini fermân buyururlar. Cinānī yâd-dâştı olan hikâyâta kuvve-i ihtirâʿı hasebiyle daha birçok leṭâʿif ve zârâʿif ʿilâve ederek bir eşer vücûda getirir ve “Bedâyiʿü'l-âşâr” tesmiye eylediği bu kitâbı hoş-nüvîs bir kâtibe yazdırdığı gibi tezhîb ve teclîd için daḥı bir mücellide verir.

Meger “Dervîş-i Eglence” nâmında bir muḥarreb kışsa-hʿân kışşadan âgâh olduğda bertakrîb-i dil-firîb ile mücellidi, kitâbı elde etdikden ve muḥteviyâtını be-tamâmihâ şahîfe-i hâfızasına aldıktan soñra huzûr-ı hümâyûn-ı pâdişâhîde [76] birer birer nakl eder. Vaqtâ ki tezhîb ve teclîd işi tamâm olur, Cinānī kitâbı alınca Kapu Ağası Ğazanfer Ağa maʿrifetiyle taḥdîme şitâbân ve ümîd-i cevâʿiz-i bî-kerân ile bâb-ı hümâyûnda zuhûr-ı nüvîd-i meserret be-dîde nigerân olur. Bir de ağa gelüpde “Efendi! Bezm-i Dervîş-i Eglence’niñ meşellerine hilʿat-i inşâ ile güzel revnak virmişsiniz! Ammâ bu da epeyce biraz himmetdir” diye cüzʿî bir ihsân ile muḥâbele etmek istemez mi!

Bî-çâre Cinānī neye uğradığını bilemez. Benimdir diye yeminler etmeğe başlar. Nihâyet iş taḥkîk olunup da Dervîş-i Eglence’niñ tertîb etdiği eglence meydâna çıkınca maʿmûlden kat kat ziyâde nâʿil-i ihsân olur.

Cinānī zaʿf-ı başara mübtelâ imiş. Bir gün zaʿf-ı başarda kendiniñ aynı olan şâʿir Kefeli Hüseyin Efendi ile birlikde bulunduğu şırada naşîlsa Hüseyin Efendi’niñ gözine bir çöp kaçır. Hüseyin Efendi buña çöpi çıkarmasını ricâ eder. Cinānī bir hayli uğraşır ise de bir türlü çıkaramaz. Nihâyet ellerini geri çekerek “Vallahi efendim çok çalışdım; Lâkin ne çöpi bulabildim, ne de göziñizi” der.

Şâʿiriñ bu yolda leṭâʿifine nihâyet yok imiş. [77]

İki şûf cübbeye birden mâlik olmak emeliyle ricâl-i ʿilmiyyeden bir zâta yazdığı şu kıṭʿa hayli laţîfidir:

Olmadı gönderilen şüfe benim bir dürlü
Bizde sizden semen artıklığına geldi vuķūf

Şübhemiz vālid-i mācidedir ancak şimdi
Anlarıñ şūfī daħı olmaz ise t̄ali‘a yūf

Ba‘zı ebyāt-ı müntaħabesi
Ne ‘azm-i terk-i diyār etmeğe mecālim var
Ne ķādirim t̄urayım bir ğarīb ħālīm var

Hani bir merdüm-i dīdem gibi demler sürmüş
Şevķ-i mihriñle seniñ yaş yaşamış gün görmüş

Oldı devriñde baña ğussa vü endūh ħarām
Dā‘im olsun demiñ ey cām-ı meserret-encām

Pā-şikest itdi beni rāh-ı belā-yı hicrān
Nice ğeşt eyleyeyim deşt-i ğamı bī-pāyān

Ĥaber al Ķays’dan şahrā-yı ğamda ‘aşķ-ı Leylā’dan
Ĝam-ı Şīrīn’i dāĝ-ı miħnet iķre kūhuñdan şor

[78]

-21-

Cevrî

İstanbuldur. Onuncu ‘aşr-ı hicrî ‘urefâ-yı şu‘arâsından olan bu zât-ı ‘âlî hoş-nüvîs, serî‘ü’l-kitâbe, dervîş-nihâd, kanâ‘atkâr, ehl-i tecrîd ü tecerrüd olmağla haţţâtlıkla ta‘ayyüş ederdi. Müddet-i ‘ömründe yazdığı kitâbların ‘add ü hisâbı yok imiş. Yalnız yigirmi iki mesnevî-i şerîf ile Şârih-i Meşnevî Re’isü’l-küttâb Şarî ‘Abdullah Efendi’niñ “Füşüşü’l-Hikem Şerhi”nden,” “Ahlâk-ı ‘Alâ’î”den, “Nefeĥât’ül-Üns”den müte‘addid nüshalar ve —Ma‘an-zâde’den menkûl olduğu üzere— “Şeh-nâme”, “Künhü’l-Aĥbâr”, “Vaşşâf” târiĥleri, birçok risâleler, mecmû‘alar, dîvânlar yazdığı gibi müşârun ileyh ‘Abdullah Efendi’niñ ĥavâşş-ı mensûbiyetinden olmağla bi’l-cümle te’lîfâtını, ĥuşuşen (Dürre), (Cevher) nâmındaki kitâblarını tebyîz eylemiştir.

“Küllî haţţâtin câhilun” kâ’ide-i küllîsiniñ müstesnâlarından olan bu zât-ı fâzılın “ĥall-i taĥkîkât”, “‘aynü’l-füyüz” nâmında iki te’lîf-i bihîni —ki evvelkisi Meşnevî-i şerîfden intihâb eylediği kırk beytin terceme-i manzûmesini, ikincisi de “Cezîre-i Mevlevîyye”niñ yine bu yolda tercemesini hâvîdür- [79] ile müretteb —ğayr-ı maţbû‘- bir dîvânı vardır.

Vefâtı 1065 (1654) senesindedir ki ba‘zî şu‘arâ:

“Cevrî’yi memnûn-ı lütf ede cenâb-ı Kird-gâr”

Mısrâ‘ını târiĥ düşürmüşlerdir.

Şâhib-i târiĥ Na‘îmâ diyor ki:

“Ġarâ’ib-i aĥvâlınden olmağ üzere Ma‘an-zâde naĥl ederdi ki: Beşiktaş, Ġalağa ve Yeñi Kapu Mevlevî-hânelerine ‘ale’d-devâm mülâzemet üzere idi. Bir gün münkati‘ olduğu yokdu. Ġâyet vesveseli olduğundan deryâdan kayığa süvâr olmağdan ziyâde ĥavf ederdi; Ĥattâ Ġalağa ve Beşiktaş tekyelerine bir gün muĥaddem ‘azîmet edüp yârânı ile karadan Eyüb’e andan Kâğıd-hâneye, andan tekyelere piyâde olarak tolaşırđı. Yârân-ı ĥâtır için bâr-gîre de binmez idi.”

Sâkıb Dede’niñ “Sefîne-i Mevlevîyye”sinde yazıldığı üzere, Cevrî’niñ haţţ-ı destiyle muĥarrer olan bir mesnevî-i şerîfi Sulţân Selîm-i Sâlis tâbe serâh ĥazretleri şâ‘ir-i meşhûr Şeyĥ Ġâlib merĥûma ihdâ buyurmuşdur ki Şeyĥ daĥı —ba‘zî ebyâtı âtîde münderic- ĥasîde-i teşekkürîyyeyi tanzîm ü taĥdîm etmiştir:

Baña Sulţân Selîm-i kâm-ver kâm-i cihân virdi

Bütün dünyâ deger bir genc-i ĥâş râyegân virdi [80]

Ne genc ammâ ki her bir cildi bir gerdün-ı pür-envâr
Bu hâk-i ber-çarâra ne tabâk-ı âsmân virdi

Niçe eyyâm idi hasretdim ol gencîne-i gaybe
Keremler kıldı Hâk'â hem kerâmetden nişân virdi

‘Aceb bir Meşnevî-i pür-behâ kim Cevrî hâttiyle
Dil-i ‘uşşâk-ı zâre cevri-gerdünden amân virdi

Müşârun ileyh ‘uluvv-i his, lütf-i tabî‘iyyet, selâset-i beyân cihetleriyle Nâ‘ilî‘yi, Nevres-i Kadîm’i, Vecdî‘yi añdırır.

Mest oldu yine gönlüm şahbâ-yı maḥabbetle
Âşüfte-dimâğ oldum sevdâ-yı maḥabbetle

Geh ‘arbede-i dilber, geh iştelim aġyâr
Bilmem ne olur hâlim ġavgâ-yı maḥabbetle

Aldanmasa olmaz dil ol âfete zîrâ kim
Hem-ḥâl görür çeşmin rüsvâ-yı maḥabbetle

Âdem nice meyl etmez ol ġamzeye kim olmuş
Her ‘işvesi perverde ma‘nâ-yı maḥabbetle

Cevrî nıgeh-i yâre cân virmede bî-bâk ol
İşbât-ı vücūd ile da‘vâ-yı maḥabbetle [81]

‘Âlem şüküfte, bâğ müferrih, hevâ laṭîf
Diller güşâde, nefḥa-i bād-şabâ laṭîf

Biñ goncayı güşâde eder bir nefeste bād
Olmaz mı hîç böyle dem-i dil-güşâ laṭîf

Eṭrâf-ı bâğa kılmada neşr-i şemîm-i gül
İtmekde rûḥu rāyiḥa-i cân-fezâ laṭîf

Mir’ât-ı cūybārda yok zerrece keder
Her sînede görünmede rûy-ı şafâ laṭîf

Murgân terennüm eylemede her maḳâmdan
Naḳş-ı bahâr dil-keş ü şavt-ı nevâ laṭîf

Zıkr-i lisân-ı bülbül-i gül-zâr “Yâ Vedūd!”
Vird-i zebân-ı ma‘nâ-yı ezhâr “Yâ Laṭîf!”

Cevrî nesîm-i feyzle olsa şüküfte-dil
Gül gibi şî‘r-i pâki olur dâ‘imâ laṭîf

-23-

Hayâlî Beg

İsmi Mehemmed'dir. Vardar Yeñicesi'ndendir. Henüz pek genç iken şu'arâ ile iştihâr eylemişti. Baba 'Ali mesned nâmında meşâyihden bir zâtıñ, andan soñra ümerâdan [82] İskender Çelebi'niñ hücre-i maşşûşa-i ta'lîm ve terbiyesinde perverde olarak Vezîr İbrâhim Paşa'ya, müşârun ileyh vâsıtasıyla Sultân Süleymân Kânûnî Hâzretlerine taqdîm olundu ki pâdişâh-ı enâm hâzretleri Hayâlî'yi mâ-fevka'l-hayâl mazhar-ı in'âm, ya'ni nedîm-i hâşlık şeref-i cihân kıymetiyle be-kâm buyurdukdan başka -Hasan Çelebi'niñ ta'bîri vechile- Dîvânı elden, nâm-ı cemîlini dilden düşürmemişlerdir.

Hayâlî hadd-i zâtında pek ziyâde maħcûb bir âdem olarak mehâbet-i pâdişâhı dahı bu hâli bir kat daha artırdığından kendisiniñ:

Bir bezm-i hâşşa maħrem olupdur Hayâlî kim

Açılmaz anda ğonca-i cennet hicâbdan

Beytinde taşvîr eylediği üzere huzûr-ı hümayûnda bulundukca dâ'imâ nazâr ber-zemîn-i sükût olduğu gibi dervîşliği, binâ'en 'aleyh meşreb-i kanâ'at-kârîsi iktizâsınca bu kadar in'âm ve ihsâna nâ'il olmuşken kâffe-i meţâlib-i dünyevîden, hattâ 'ıyâl ü evlâd-ı ta'allukından vâ-reste olarak yaşamışdır.

İrtihâli Edirne'de 964 senesinde vuķû' buldı. Şâ'ir 'Arşî:

Sözü dilde, Hayâlî gözde kaldı [83]

Şîri:

Hayâlî oldı hayf el-Hükmi lillah

târîhlerini söylemişlerdir.

Hayâlî eslâf içinde Bâkî gibi, Emrî gibi, Yahyâ Beg gibi birinci derecede 'add olunan bülegâ-yı şu'arâdandır. Mükemmel ve müretteb dîvânı vardır.

Tezâkir-i şu'arâda manzûremiz olan eş'ârından münteħab parçalar:

(Bir Na'at)ından

'Arızıñ meyden 'araķ-rîz oldu ey hür-ı cemîl

Şanıırım Cennet'de tuğyân eylemişdir selsebîl

Āfitābı nice teşbīh eyleyim ruhsārına
Sen sa‘ādet nūrusuñ, ol hāke düşmüş bir zelīl

Bir kadem çıkmaz ser-i kūyuñ koyup ‘āşıklarıñ
Tāk-ı ‘arşa nerdübān olursa perr-i Cebre’īl

Ta‘n-ı a‘dādan Hayālī çekme zaḥmet, şābir ol
İyledi Hakk āteş-i Nemrūd’ı gülzār-ı Halīl

Āyine her gün koyar dildārı tenhā koynuna
Nāz ile Yūsuf girer güyā Zeliḥā koynuna [84]

Rüz-ı rüşenden n’ola pür-nūr olursa şāmımız
Mihr-i ‘ālem-tābdan yaqdı çerāğı cāmımız

İdelden oklarından dem-be-dem sūrāḥlar peydā
Şadā-yı ney gelir āh eylesem her üstüḥ‘ānımdan

‘Aşk bir şem‘-i İlāhī’dir, benim pervānesi
Şevk bir zencīrdir, göñlüm aniñ dīvānesi

Gördü Mecnūn kim beni-Ādem’de yok resm-i vefā
Vardı ol dīvāne vaḥşilerle ülfet baḡladı

Hayālī ‘aşka düşdüñ çünki şabr it
Ki olmaz ‘aşk bī-kam, genc bī-renc

Ġaribiñdir anı hoş tut efendim işte ben gitdim
Göñül dirler ser-i kûyuñda bir dīvānemiz kaldı

Tecellī eyledi sende cemāl-i nūr-ı Yezdānī
Velī āyīne-āsā ol şıfatdan bī-ħabersiñ sen

Ağyār āh edermiş ol gül-‘izāra karşı
Bārid olur hevālar evvel bahāra karşı [85]

Ĥāmdır meyve-i vaşlım dime, mebzūl olmaz
Şanma ey naħl-i cefā kırtarasıñ ol olmaz

Ben ol bāz-ı hü mā şaydım ki ‘ālem murgzārında
Nice Anķā gibi yavru uçurdum āşiyānımdan

Nedir cān kim anı sen nāzenīñ cānāne virmezler
Sana ‘āşık olanlar cān ile cānā! ne virmezler

Cihān-ārā cihān içindedir, ārāyı bilmezler
Şu māhīler ki deryā içredir, deryāyı bilmezler

Yār ile hem-şoħbet ol cismiñde cānıñ tuymasun
Ĥālet-i ‘aşkı ĥikāyet kıl zebānıñ tuymasun

-24-

Mânî

[Meḥemmed Çelebi]. Sultân Süleymân Kanûnî ‘aşrı ‘ulemâsından ve kızâtdan “Çalık” lakabıyla mülakḥab olan ‘Ali Efendi’niñ oğlu ve Mevlânâ ‘Abdurrahman Efendi’niñ küçük birâderidir. [86]

Şeyḥü’l-İslâm Ma‘lul-zâde Meḥemmed Efendi’den —ki Ebū’s-su‘ūd merḥūmuñ dâmâdıdır— iḥrâz-ı şeref-i mülâzemetle ba‘zı medârisde medâriseye müdâvemet üzere iken Serdâr Güzelce Maḥmūd Paşa’ya bi’l-intisâb müşârun ileyiñ delâletiyle 1007 (1598) târiḥinde Ordū-yı Hümâyūn’a ḳādî olarak Rūmili taraflarına gitmiş ve bir sene soñra ya‘ni 1008 (1599) senesinde irtihâl etmekle (Hezârğrad) ḳaşabasında kâ’in İbrâhim Paşa Câmî’i ḥazîresinde vedî‘a-i ḥâk-i raḥmet ḳılınmıştır.

Şu‘arâ-yı ‘aşrıñdan Kesbî Çelebi:

Didim göçdü ma‘ânî-i naḳş-ı perdâzı idi Mânî

Târîḥ-i rengîni söylemiştir.

Mânî’niñ tezâkir-i şu‘arâda görülen eş‘ârından munteḥab ebyât:

Ṭutışdı bir ḳul oğluniñ ruḥ-ı pür-tâbına dünyâ

Ocaḳdan böyle yalın yüzlü çoḳdan olmadı peydâ

Yâre teklîf-i vişâl eyleme gelse tenhâ

Yalñız gelmesi ‘uşşâḳa yeter mihr ü vefâ [87]

Gerekse zerre-veş ḥâk ol gerekse mihr-i ‘âlem-gîr

Yine a‘dâ gözüne girmemek olmaz be-her taḳdîr

La‘liñe gâh “câm-ı Cem” gâhî “şifâ” disem n’ola

Ehl-i ma‘ârif olanıñ her sözü bir kitâbdır

Ḳulluğa almak dilerler lütf ile meh-pâreler

Kendisin aldırmasun mı ‘âşık-ı bî-çâreler

Şordı hayrānlığımıñ bā'ışini yār benim
Daha aḥvālimi bilmez aña hayrānım ben

Ey zülf-i siyeh 'arız-ı cānāne tolaşma
Yüz qaralığın eyleme ĩmāna tolaşma

Kıṭ'a

Erişir nālelerim künbed-i gerdāne kadar
Dökerim gözyaşını her gice dāmāne kadar

Şu'arā fūrḳati vaşf etmede ḳāşır dirler
Kimse vaşf edemedi fūrḳati bu āna kadar

Benem ol cūy ki yollarda ḳalup ḥāke girer
İremez zāyi' olur lücce-i ummāne kadar [88]

Āğüş meyānıñ taleb etme kemer āsā
Mānī! aman ol serv-i ḥırāmāna tolaşma

- 25 -

‘izârî

[Kâsım-ı Germiyânî]. Terceme-i hâli (8) rakamıyla yazılan Şeyhü’ş-Şu‘arâ Mevlânâ Şeyhî’niñ hemşîre-zâdesidir. Tekmîl-i taḥṣîl etdikden soñra müvellidi olan Kütâhiyye’de tadrîse başlamış ve az vaḳtde şöhret-i fazîleti şâyi‘ olarak bu gibi aşḥâb-ı fazîleti münâsib-i ‘âliyye ve merâbit-i refî‘a ile talṭîf buyurmak ise de’b-i müsteḥab-ı salṭanat-ı ‘Osmâniyye’den olmasıyla ibtidâ Amâsiyye, ba‘dehu Ebû Eyyüb Enşârî Medresesi, andan soñra İstanbul’da Kalendar-hâne, Edirne’de Üç Şerefeli ve Şaḥn-ı Semân medreselerinden biri iḥsân buyurularak nâ’il-i ‘avâṭîf-i celîli olmuştur.

Bu âfitâb-ı ma‘rifet gice gündüz neşr-i envâr-ı füyûzât etmekde iken 901 senesi Ramazânı’niñ on beşinci cum‘a irtesi günü vaḳt-i ğurûbda mütevârî-i ufk-ı ‘adem olmuştur. Kabri saḥâbi-i müşârun ileyhiñ merḳad-i mübâreki civârındadır. [89]

Müşârun ileyhiñ, eṣnâ-yı tadrîsde üç-beş saṭrı bir ders idüb, münâsebet-i maḳâm üzere, şarf u naḥiv u ma‘ânî u mantıḳ ve sâ’ireden birçok mesâ’il-i mühimmeyi taḳrîr ü tevzîḥ ile talebesiniñ cihet cihet istifâdelerine çalışmak ve eyyâm-ı ta‘ṭilde ise yazın ba‘zı mevâki‘-i dil-güşâda, kışın kendi ḥânesinde müsta‘iddân talebesiyle ta‘âm zamânına kadar muşâḥabât-ı ‘ilmiyyede bulunmak, ba‘de’t-ta‘âm eglenerek vaḳt geçirmek ‘âdet-i müstemeresi imiş.

Şerḥ-i Mevâkıf’iñ ilâhyâtına ḥ’âşiyesi, Mevlânâ Lüṭfi’niñ ta‘lîkâtında “Seb‘-i Şedâd” ‘unvânlı su‘âllerine cevâbı ḥâvî bir te’lîfi ile metîn, laṭîf eş‘ârı vardır.

Eş‘ârından ba‘zı parçalar:

Serv-i dîvâne hevâ-yı ḳadd-i dil-cüyundan

Sidre âşüfte vü ḥayrân gidemez küyundan

Şaḳın âhımdan ey nigâr şaḳın

Kîne cüdur bu rûzgâr şaḳın

Ḳıṭ‘a

Bir yaña küşt-gîr-i ‘aşḳ-ı nigâr

Bir yaña âteş-i ğam-ı dildâr [90]

Bilemem hangisiyle ṭutuşayım

Ve ḳınâ rabbenâ ‘azâbe’n-nâr²⁸

²⁸Metinde Yok: Âl-i İmrân/ 16 - Tamâmı: Rabbenâ innenâ âmenna faġfirlenâ zünnübenâ ve ginâ azabennâr.

- 26 -

Hasan Çelebi

Terceme-i hâli (7) rakamıyla yazılan ‘allâme-i bî-müdânî Kınalı-zâde ‘Ali Efendi’niñ büyük oğludur. (*Hasan Çelebi Tezkiresi*) nâmıyla ma‘rûf olan tezkire-i şu‘arânîñ mü’ellif-i fâzılıdır.

Pederi Burusa’da Hamza Beg Medresesi’nde müderris iken 953’de zînet-bahş-ı ‘âlem vücûd olmuşdur.

Mâ-şadağ “el-veledü sırr-ı ebih” olan bu zât-ı nebîh daha on yaşında iken izhâr-ı isti‘dâd-ı Hudâ-dâd ederek ‘ulemâ-yı ‘aşrıñdan, bi’l-hâşşa Ebüssu‘ûd merhûmdan istifâzaya haşr-ı iştiğâl ve 975’de ya‘ni henüz yigirmi yaşında olduğı hâlde Burusa’da Aḥmed Paşa müderrisliğine istiḥşâl eylemişdir.

Bir sene soñra pederi Edirne kazâsına nakl olunduğı gibi kendiniñ müderrisliği de orada “Çuḥacı Medresesi” dinilen medreseye tebdîl edildi. [91]

79’da İstanbul’da Eski İbrâhim Paşa 84’de Yeñi ‘Ali Paşa, 88’de Burusa’da Sultâniyye, 94’de Sultân Selîm-i Kadîm medreselerine, 95’de Süleymâniye medârisinden birine müderris ve 99’da Haleb’e, 1003’de Mısr’a, 4’de Edirne’ye, 6’da - def‘a-i şâniye olarak - Mısr’a, 7’de Burusa’ya 8’de Aydınçığ’a, 9’da Gelibolu’ya, biraz zamân soñra Eyüb’e, 11’de Eski Zağra’ya kâdî oldu.

Şu soñ me’mûriyyetinde ba‘zı emrâz-ı ‘aşabiyyeye mübtelâ olmağla taleb-i vâkı‘ına mebnî Mısr’da Reşîd kazâsı kayd-ı hayât ile tevcîh olundu. Faḫaḫ orada marazı istidâd etmekle - altmış yaşında olduğı hâlde - terk-i ‘âlem-i fenâ eyledi.

Müşârun ileyhiñ derece-i fazl u ‘irfânına tezkiresi büyük delîldir. Nev‘î-zâde ‘Aḫyâi bu tezkire için “*Hümâyün-nâme* ile pederiniñ aḫlâkıñdan [*Aḫlâk-ı ‘Alâ’i*] soñra o kitâba naşîb olan rağbet ve i‘tibâr Türkî münşe‘âtdan degme bir kitâba naşîb olmamışdır” diyor. Vâkı‘an öyledir; Lâkin şu meziyyet - üslûb-ı kadîm üzere olan - tarz-ı inşâsındaki leḫâfetden ‘ibâret kalır. Târîḫ-i hayât ve muḫâkeme-i âşâr nokḫa-i nazarlarınca - sâ’ir birçok emşâli gibi - hiçbir fâ’ideyi mütezammın degildir. [92]

Müşârun ileyhiñ manzûremiz olan âşâr-ı şî‘riyyesinden buraya bir beytiñ derciyle iktifâ eyledik:

Gerek seng-i siyâh olsun gerek atlas u dîbâ

Ġarâz bir bâliş-i râḫat bulunmağdır ser altında

- 27 -

Ġubārî

[Şeyh ‘Abdurrahman]. Akşehirlidir. Memleketinde tekmīl-i taḥṣîl etdikden sonra meşâyiḥ-i naḫşîbendiyyeden Şeyh ‘Abdüllaṭîf Efendi’den aḥz-i dest-i inâbet ve Beytullahü’l-Ḥarâm’ı daḥı ziyâret ederek 960 târîḥinde İstanbul’a gelmiş ve Şeyh Vefâ Câmî’i Şerîfi saḥâsındaki hücrelerden birinde sâkin olmuştur.

Bir müddet sonra kâfile-i ḥüccâc kâḫilîḡı ile tekrâr cānib-i Ḥicāz’a ‘azîmetle târîḥ-i vefâtı olan 974 senesine kadar orada mücāvereten ikāmet eyledi.

Hücre-niṣîn iken şu beyti kitābe-i bâb etmiş imiş:

“Ser-i kūy-ı Vefâ’niñ ḥāksârı

Ayaḡlar topraḡı miskîn Ġubārî” [93]

Tezâkir-i şu‘arāniñ beyânına ve me’âl-i beytden daḥı añaşılabiliecege göre kendisi dervîş-meşreb, ḡanā‘atkâr, mütevâzı‘ bir zât imiş.

Mervîdir ki “üstüne” redîfinde beş beyitden ‘ibâret bir ḡazel yazup şu‘arā-yı ‘aşrınıñ söylediḡi naẓîrelerle ber-â-ber temyîz için Şeyḥü’l-İslām ve ser-levḡa-i şu‘arā-yı benâm Sa‘dî Efendi’ye ‘arz eyledikde müşârun ileyh Ġubārî’niñ ḡazelinii cümlesine terciḡ ve şu beyt-i zarîf ile de cevâb taḫrîr eylemişdir:

“Zeyd-i şâ‘ir da‘vâ-yı ruḡḡān ederse vechi var

Ḥüsn-i naẓmı dâldır zîrâ bu da‘vâ üstüne”

Tezâkir-i şu‘arâda görülen eş‘ârından:

Ḳıṭ‘a

Ey Ġubārî bu cihān içre benim

Kimse eş‘ârıma toz ḡonduramaz

Meger ol kâtib-i müsta‘cil kim

Ḥaṭṭ-ı şî‘rim ḡuruyunca ṭuramaz.

Beyt

Ey Ġubārî ele girmezse şerâb işte ḡubār

Şu bulunmazsa, zarûretde teyemmüm câ’iz [94]

- 28 -

Mevlânâ Muşannifek

[‘Ali bin Mecdüddîn Mehemmed]. ‘Ulüm-ı ‘aqliyye vü nakliyyede zamânının ferîdi olan bu dânişver-i mümtâz 803 târîhinde Herât’da kâ’in beştâm-ı müzâfâtından (Şâh-rûd) Karyesi’nde zînet-sâz-ı mehd-i vücûd olmuşdur.

Şâhib-i terceme daha pek genç iken taşnîfe başladığından kendisine -Kâf-ı taşgîr-i Fârsî ile- “Muşannifek” ya‘ni muşannıfcık dinilmiştir.

Şadıķî-nesebdir. Şahâ’if-i târîhde silsilesi (‘Ali bin Mecdüddîn Mehemmed bin Mehemmed bin Mes‘ûd bin Maḥmûd bin Mehemmed bin Mehemmed bin Faḥreddîn bin Mehemmed bin Mes‘ûd bin Maḥmûd bin ‘Ömerü’ş-Şâh-rûdî el-Besṭâmî el-Herevî er-Râzî eş-Şadıķî) olmak üzere mazbûtdur.

Müşârun ileyh cedit İmâm Fâhrüddîn-i Râzî Ḥazretlerine nisbetini “*Tuḥfe-i Maḥmûdiyye*” nâmıyla aḥlâka müte‘allık yazdığı kitâbda beyân eylediği şırada Cenâb-ı Fahrüddîn-i Râzî’niñ zîr u bâlâ-yı ‘âlemi geşt ü güzâr itdüğinden soñra yera‘a zen-i tefsîr-i ḥazret-i Kur‘ân olmak üzere Herât’da ihtiyâr-ı iķâmetle “Şeyḥü’l-İslâm ‘unvân-ı celîlini iḥrâz u ba‘dehu zamân orada irtiḥâl eylemiş olduğu ferzend-i necîbi Mehemmed daha pek [95] genc iken zevcesi ḥâmil bulunduğı ḥâlde ‘âzim-i dârü’l-ķarâr olmağla andan tevellüd eden oğlu dağı Mehemmed tesmiye edildiğini, Mehemmed-i sâniñiñ gühvâre pîrâ-yı şuhûd olan Maḥmûd nâmındaki necl-i âdî taḥşîl-i kemâlet eyledikten soñra semt-i Ḥicâz’a müteveccihen Herât’dan ķalkup (Şâh-rûd) Karyesi’ne geldiği esnâda ahâlîniñ vuķû‘ bulan iltimâslarına mebnî -ḥacc-ı şerîfden ‘avdetinde- ķarye-i mezķûrede ârâm ve Mes‘ûd isminde bir ḥayru’l-ḥalef terk ederek ‘azm-i dârü’s-selâm eylediğini ve mümâ ileyh Mes‘ûd’uñ Mehemmed, anıñ da Mecdüddîn Mehemmed nâmındaki ođlunuñ -ki şâhib-i tercemeniñ pederidir- bu ķaryede dünyâya geldiklerini yazmışdır.

‘Arabî’yi ve ‘ilm-i tefsîri ‘ulemâ-yı Ḥorasân u ‘Irak’ıñ pîşvâsı Mevlânâ (Celâleddîn evbihîden taḥşîl etdiği müşârun ileyh, telmîzlerinden Ķuṭbeddîn Aḥmed bin Mehemmed bin Maḥmûd-ı Herevî’ye dağı intisâbı var idi.

‘Ulüm-ı fıķhiyyeyi müte‘addid zevât-ı kirâmdan aḥz u ta‘lîm eylemişdir. Fıķh-ı Ḥanefî’de üstâdı İmâm (Faḣîḥüddîn Mehemmed bin Mehemmed ‘Alâ) fıķh-ı Şâfi‘de (‘Abdül-‘azîz bin Aḥmed bin ‘Abdül-‘azîz Ebherî)dir. İki cihetden de mükemmel icâzet-nâme aḥz etdiği gibi fıķh-ı Şâfi‘de esatize-i kirâmî Ḥüccetü’l-İslâm İmâm Ebü Ḥâmid bin Mehemmed Ğazâlî Ḥazretlerine, imâm-ı müşârun ileyh [96] ḥazretleriniñ silsile-i ‘âliyyelerinde İdrîs-i Şâfi‘ ḥazretlerine peyvestedir.

812 senesinde toktuz yaşında olduğu hâlde – taḥṣîl-i ‘ulûm-ı ‘âliyye için- Herât’a gönderilmişdi. 823’de yigirmi yaşında iken (*İrşâd*)a, 25’de (*Miṣbâh*), şerhler ve (*Şerh-i Akâ’id*)e havâşiye 26’da -iṣâret-i pür-beşâret Hâzret-i Peyğamberi ile – (*Âdâb*)a, 28’de (*El-bâb*)a şerhler, 32’de (*Muṭavvel*)e, 34’de ‘Allâme-i Taftazânî’niñ (*Şerh-i Miftâh*)ına, 35’de (*Telviḥ*)e havâşiye ve yine o sene Kâsîde-i Bürde ile Şeyhü’l-Re’is Ebû‘Ali ibn-i Sinân’ın kâsîde-i Rûhiyyesine, 38’de (*Veķāya*)ya, 39’da (*Hidāye*)ye şerhler yazdığı gibi (*Ḥadâ’iķu’l-îmân li-ehli’l-irfân*) nâmında bir kitâb-ı bihîn te’lîf eylemiştir.

848 târihinde Memâlik-i Rûm’a gelerek iki sene soñra -yine bā-iṣâret-i celîle-i cenâb-ı risâlet-penâhî- (*Müşâbih*)e bir şerh-i laṭîf te’lîf ve müte‘âķiben ‘Allâme-i Curcânî’niñ (*Şerh-i Miftâh*)ına ve (*Şerh-i Meṭâli’i*)a, 57’de (*Keṣṣâf*)a ve (*Şadru’ş-Şeri’a*)ya ḥâşiyelerle Pezdevî’niñ *Uṣûl*’ünden ba‘zı maḥallere şerh yazdı.

Lisân-ı Fârsî üzere (*Envârü’l-iḥdâķ*) ve (*Ḥadâ’iķu’l-îmân*) ve (*Tuḥfetü’s-selâtin*) nâmındaki üç kitâbdan [97] başka (*Şemsiyye*)ye bir şerh ve Hâzret-i Fâtih’in irâdesiyle bir de tefsîr-i şerîf yazmıştır.

Müşârun ileyh serî‘u’l-ķalem idi. Diyâr-ı Rûm’da ibtidâ Konya’ya, ba‘dehu Edirne’ye müderris oldu.

Şadr-ı A‘zam Maḥmûd Paşa nâmına olarak 761’de te’lîf eylediği *Şâlifü’z-zıkr’e* “*Tuḥfe-i Maḥmûdiyye*” de kâffe-i muṣannifâtını zıkr ü ta‘dâd eylemiştir.

Ba‘dehu zamânin mübtelâ-yı ‘illet-i şamem oldu. İstanbul’a geldiginde şadr-ı müşârun ileyh mevlânâyı ḥâzret-i pâdişâha taķdîm ve fezâ’il-i ‘adîdesini ‘arz u ta‘rîf etmekle o Sultân-ı ķadr-dân ḥâzretleri seksân aķça²⁹ vazîfe ta‘yîni ile müşârun ileyhi ğarik-i iḥsân buyurdular.

Maḥmûd Paşa’nın şâhib-i terceme ḥaķķındaki hürmet-i maḥşûsası ba‘zılarının ‘urûķ-ı ḥasedini taḥrîk eyledi. Ḥattâ bir gün paşa Mevlânâ ile hem-bezm-i ülfet iken –(*Mevâķıf*)a ḥâşiye yazan- Mevlânâ Fenârî Hasan Çelebi gelib biraz müşâḥabe-i ‘ilmiyyeden soñra paşaya: [98]

-Mevlânâ Muṣannifek’in mü’ellifâtına tenķidâtım var iken bu zâta o derecede ri‘âyet idişîñize istiğrâb ederim! Dimiş. Bunuñ üzerine paşadan:

İfâdeñiz mevlânâyı henüz göremediğîñize delâlet eder. İşte kendileri buradadır.

Sözünü işidince şaķķ-ı şefeye muķtedir olamayarak maḥcûb olmuş ve Maḥmûd Paşa ise:

²⁹ Aķça bir denk gümüş sikke dimekdir. Sultân Orġan Ğazî Ḥâzretleri zamânında evzân u ekyâl ve ‘ibâre ķarâr virildiği şırada toķsân ‘ayârına mu‘âdil bir dirhem gümüşüñ darb olunan dört de bir cüz’üne daġı “aķça” dinildi. Soñra bir müddet üç aķça bir dirhem i’tibâr olunur daha soñra vezn-i müteḥaffif idildi.

-Müsterih olunuz; şamemleri istimâ'-ı muhâvereye mâni'dir.

Diye def'-i hicâba müsâra'at eylemiştir.

Şâhib-i tercemeniñ ba'de'l-intikâl evlâd-ı zükûru kalmamışdı. Kendisinden mervîdir ki evâ'il-i hâlinde diyâr-ı 'Acemde e'izze-i meşâyiğden bir zât ile hilâl-bağış da her naşılba ba'zı dürüst sözler söylemiş. Hitâm-ı bağışde 'azîz-i müşârun ileyh:

-'Ali! İtdigiñ sü-i edeb cezâsı olarak Allah'dan dilerim ki eşam ve maqtû'ü'l-'ikâb olasıñ! dimiş. Mevlânâ bunı hikâye itdükdün şöñra dir imiş ki: "Vâkı'an şeyhiñ didigi gibi sağır oldum. Fağat hâlâ iki kerîmem vardır. Meger ki kız evlâda 'ikâbdan ma'dûd olmaya". Cenab-ı Musannifek evâhir-i hâlinde tarîk-i taşavvufa sâlik [99] ve Zeynü'd-dîn Hâfî Hazretleri'niñ ba'zı hulefâsından irşâda mecâz oldı. 'İlm ü 'amel beyânı câmi' bîh-i nefsi emmâreyi kâmi' idi. Şeybet ü heybet-i 'azîme şâhibi, tarîk-i mâ-sivâ giydiği libâs ise sâde 'abâ idi.

875 senesinde 72 yaşında irtihâl eyledi. Na's-ı ma'fîret-nağş-ı musanîf rasûl-i bârî Ebû Eyyûb Enşârî Hazretleri'niñ türbe-i şerîfeleri ittışâlindeki muğbere-i mağşûşada vedî'a-i hâk-i gufrân kılınmıştır.

Mevlânâ Musannifek'iñ cedd-i a'lâsı İmâm Fahr-i Râzî, oğlu Mehemmed'e ziyâde meyl ü mağabbeti olmağla ekser-i mü'ellifâtı anıñ nâmına taşnîf ve birçoğunda ismini taşriğ eylemiştir. Mevlânâ'nıñ serî'u'l-kitâbe olduğı yukarıda haber verilmiştir. Mervîdir ki her gün bir kürrâse ya'ni mütevvişat-ı kıt'ada on tabağa kâğıd miğdârı şey' tesvîd eder imiş. Kulağlarına şamem 'arız olduğdan şöñra talebesi dersde istişkâl etdikleri mağalleri birer kâğıda taħrîr ile mevlânâyâ 'arz ederler. O dağı hicâb eden cevâblarını yazup aşhâbına i'ade eder imiş.

(Tuħfe-i Mağmûdiyye)sinde aħvâl-i huşûşilesiyle mü'ellifâtında bağış ve sinniniñ elli sekize bâliğ olduğuna beyân [100] eyledikden şöñra mağâm-ı i'tizârda "artık bundan şöñra hiçbir lisânda, huşûşuyla lisân-ı Fârisî'de bir şey' yazmayacağım" dimiş iken orada ta'dâd olunanlarından başka daha ba'zı te'lîfatı görülmüştür. Şu hâlde ihtimâldir ki ya nağz-ı niyyet etmiş veya bunları evvelce te'lîf eylediği hâlde naşılba orada zikretmemiştir.

Müşârun ileyhiñ Meşnevî-i Cenab-ı Celâleddîn-i Rûmî'den ba'zı ebyât-ı şerîfeyi şerh eylediği ve Hazret-i Fâtiğ'iñ emriyle yazdığı tefsîr-i şerîfi 863'de Edirne'de iken kâleme aldığı ve mâlik olduğı kitâblarıñ cümlesini orada Şağn Medresesine vakf ve mü'tâlâ'ası içün ve şerâ'it-i mağşûşa vaz' eylediği cümle-i taħkîkatdandır.

- 29 -

Mollâ Husrev

Nâm-ı ‘ālîsi Mehemmed’dir. Pederi ‘an-aşl Fransız ümerâsından iken İslâm ile teşerrüf etmiş ve (Ferâmurz) nâmını almış bir zâtıdır. Bu zât ba‘dehu kabûl-ı İslâm Sivâs ile Toğat arasında bir kıyâde tevâtün ederek orada kendi [101] nâmına bir zâviye binâ eylediği gibi evlâdınıñ büyüğü olan kızını da ümerâ-yı ‘Osmâniyyeden (Husrev Beg) nâmında bir zâta tezvîc eylemiştir.

Pederiniñ vefâtında Mollâ Mehemmed şabî olmağla eniştesiniñ yanında anıñ hücre-i ta‘lîm ve terbiyesinde kalmış ve bu münâsebetle halk beyninde ibtidâları “Husrev Beg kaynı”, şoñraları -bi’t-terâcim- sadece “Husrev” diye yâd olunmuşdur.

Müşârun ileyh muqaddimât-ı ‘ulûmu eniştesi yanında tahşîl etdikden şoñra Müfti Burhâneddîn Haydar Herevî’niñ dersine müdâvemet ve fûnûn-ı ‘âliyyeyi de kâmilenden aḥz u ta‘allûme himmet ederek şöhret-gîr-i âfâk olmağa başladı.

Yeri geldikçe ‘arz olunduğu üzere bu gibi aşhâb-ı kemâli iktidârlarıyla mütenâşib birer şüretle be-kâm etmek selâtin-i ‘izâm-ı ‘Osmâniyyeye muhtaş olan hişâ’il-i ‘âliyye muktezâsından olduğundan pâdişâh-ı ‘âlem-penâh ḥazretleri Edirne’de (Şâh Melik) Medresesi’ni fâzıl-ı müşârun ileyhe ihsân buyurdu.

Mollâ Husrev’iñ kendinden büyük olan birâderi de o târîḥlerde Edirne’de Halebî Medresesi’nde müderris idi. Ḥattâ bunuñ vefâtında medresesiyle ber-â-ber talebesi birâderine virildiği şırada mü’ellif-i şakâ’ık Taşköprülü-zâde’niñ cediti Mollâ Halîl de talebe-i mümâ ileyhim meyânında bulunmuşdur. [102]

Mevlânâ Husrev medrese-i mezḳûrede tedrîs ile iştiğâl üzere iken Sadeddîn Taftazânî’niñ (Muṭavvel)ine ḥavâşiye ta‘lîḳ eylemişti. Fuzalâdan Seydi Aḥmed Kırimî memâlik-i Rûm’a geldiği zamân Edirne’ye uğradığında Mollâ Husrev yazdığı ḥâşiyeyi “mütâla‘a buyursunlar” diye Seydi Aḥmed’e gönderir. Seydi daḥı ser-â-pâ mütâla‘a ve birçok maḥalline i‘tirâzlar yazup i‘ade eder. Mollâ bu ḥâli, ‘ale’l-ḥuşûş i‘tirâzât-ı vâkı‘anıñ za‘f ve buṭlânını görünce Kırimî’yi ilzâm şüretiyle ‘aḥz-ı intikâmı kararlaştırarak hemân bir ziyâfet tertîb ve ‘ulemâ-yı belde ile ber-â-ber Kırimî’yi da‘vet eder. Vaktâ ki müşâḥabe-i ‘ilmiyyeye başlanılır. Mollâ Husrev gerek kendiniñ gerek Kırimî’niñ yazdığı ḥuzûzâra kara’ib idib de edille-i ‘aḳliyye ve naḳliyye ile tenvîr-i müdde‘î ve ḥaşmınıñ i‘tirâzâtı birer birer ibtâl ve imhâ eyleyince ‘umûm ile ber-â-ber Kırimî daḥı Mevlânâ’niñ ḥaḳḳını teslîm eder.

Birâderinden münteḳil medresede tedrîs ile meşḡul iken 832’de kâḳdî-‘asker naşb edilmiş

ve Mevlânâ Hızır Beg Efendi'den³⁰ sonra ya'ni 863'de İstanbul kâdîlığı ile havâşş-ı refî'a ve Ğalaṭa ve Üsküdâr kâdîlıkları ve Ayaşofya müderrisligi birleştirilerek 'uhde-i kifâyetine tefvîz buyurulmuştur. [103]

Mervîdir ki kâdîlığı müddetinde her şabâh aşhâb-ı hâcât ile talebe-i 'ulûm müşârun ileyhiñ hânesinde toplanırlar ve ba'de't-ṭa'âm anıñ önü şıra medreseye akşamları dañı yine bu minvâl üzere hânesine götürürler imiş.

Cum'a günleri şalât-ı cum'ayı Ayaşofya'da eda etmek mu'tâdı olduğundan bu câmi'e dâhil olduğu zamân ta'zîmen cemâ'at ayağa kalkup mihrâba yakın tehiyye edilen maḳâmına varıncaya kadar yol verirler imiş. Hattâ bir gün bu hâl Fâtiḥ Ḥazretleri'niñ meşhûd-ı 'âlîleri olduğda vüzerâya Mollâ-yı zamâne ile "zamânımızın Ebû Ḥanîfesidir!" diye mübâhât buyurdıkları mazbût-ı şahâ'if-i târîḥdir.

Mollânıñ bî-nihâye köleleri, cāriyeleri var iken müṭâla'a-hânesini kendi silip süpürür mûmunı kendi yaḳar imiş.

Meşâğil-i kazâ ve tadrîs ile fevka'l-'âde mütevağğıl bulunduğu hâlde ketb-i eslâfdan birini istinsâh ve her gün iki yaprak miḳdârı taḥrîr etmeği i'tiyâd idinmiş idi. Bu cihetle hîn-i irtihâlinde kendi ḥaṭṭıyla birçok kütüb-i mu'tebere nüshaları bulunmuş ve cümleden iki nüsha (*Şerḥ-i Mevâkıf*) 'ulemâdan ba'zıları tarafından teberrüken – o zamana [104] göre ḥayli para dimek olan- altı biñ aḳçaya iştirâ edilmiştir.

Bir mevki'-i mu'teber-i resmî de 'ulemâ-yı 'aşrdan Mollâ Gürânî'niñ kendine taḳdîmen oturdulduğunu görmesi üzerine muğberr olarak 877'de (887 yazılı eşerde) Burusa'ya gitmiş ve orada bir medrese inşâ ederek 'avdeti ḥaḳḳında Fâtiḥ Ḥazretleri tarafından irâde-i maḥşûşa şudûruna kadar tadrîs ile iştiğâl eylemiştir.

İstanbul'a 'avdetinde maḳâm-ı fetvâ ile i'zâz olundu. İrtihâlî 885 senesi Şa'bân'ında bir cum'a günü vukû' bulmuştur. Na'aşı Burusa'ya götürülerek bina-kerdesi olan medresede defn edildi. "mâte re'îsü'l-'ulemâ" terkîbiyle "rahmetullahi 'aleyh dâ'imâ" mışra'ı târîḥ-i intikâlini gösterir.

Müşârun ileyh orta boylu uzun şakallı şâhib-i sükûn ve vaḳar dervîş-eṭvâr imiş.

Başlıca te'lîfatı şunlardır:

*Ḥâşîye-i Muṭavvel -Ḥâşîye-i Telvîḥ- Kâdî Beyzâvî Tefsîr'*iniñ evâ'iline havâşîye –[metin ve şerḥ olarak] *Dürer ü Ğurer- [kezâ] Mirḳatü'l-Vuşûl ve Mir'atü'l-Uşûl -Şerḥ-i Telḥîs- Ḥâşîye-i Uşûl-i Pezdevî- Ḥâşîye-i Aḳud -Ḥâşîye-i Şerḥ-i Miftâḥ. [105]* Bunlardan mâ-'adâ mes'ele-i

³⁰ Hızır Beg'in terceme-i ḥâli (4) rakamıyla yazılmıştır.

vilâyet ü tefsîr sûre-i en'âma müte'allik risâlelerle Mevlânâ 'Ali Rûmî'niñ *Es'ile*'sine ecvibeyi hâvî risâlesi vardır.

Ba'zen şî'r söylemege de rağbet edermiş. Âtîdeki maṭla' ile bir ğazel müşârun ileyhiñdir:

Maṭla'

Başıma bezm-i ğam-ı 'aşkıında cām efser yeter

Zahmıñ ile kanlı pîrâhen kabâ-yı zer yeter

Ġazel

Yeşiller giydiğiñce tütî-i gūyāya beñzersiñ

Siyeh-püş oldığıñca Ka'be-i 'ulyāya beñzersiñ

Kaçan kim nâz ile aķ sâde giyseñ ey semen-sîmâ

Şadefte hâşıl olmuş gevher-i yektāya beñzersiñ

Giyüp bir kerre mâ'i cāmeler 'azm-i çemen kılsañ

Yem-i aħzarda Hızr'a, gökteki 'İsâ'ya beñzersiñ

Libâs-ı sürh ile cānâ yeşil ferrāce giydikçe

Ṭarâvet gülşeninde ğonca-i ra'nāya beñzersiñ

O gül ruhsârı vaşf itdiñ 'aceb rengîn edâlarla

Sözünde Hüsrevâ sen bülbül-i şeydāya beñzersiñ [106]

- 30 -

Nergisî

Eslâf içinde edebiyâtıñ inşâ-ı neşr kısmında hâ'iz-i iktidâr-ı fevka'l-âde olan e'âzımdan biri de (Nergisî-zâde Mehemmed) Efendi'dir ki muqaddemen terceme-i hâli yazılan Veysî'ye mu'âdil ve belki haqq ta'bîr cihetiyle aña râcihtir.

Müşârun ileyh, Rûmili kızâtından Aḥmed Efendi nâmında bir zâtıñ oğlu olarak (Bosna)'da tevellüd etmiştir. Muqaddimât-ı 'ulûmu orada rıhle-ârâ-yı ifâde olan esâtizeden aḥz ü ta'allüm eyledikten sonra İstanbul'a gelerek fâzıl-ı şehîr Kaf-zâde Feyzullah Efendi'ye bi'l-intisâb müşârun ileyhden mülâzım ve devr-i medâris-i mu'tâde eyledikten sonra tarîk-i kazâya sâlik olarak – sırasıyla- (Ġabele), (Mostar), (Manastır), (Yeñi Bazâr) ve sâ'ir maḥallere kâdî olmuştur.

1044 senesinde mansıbdan ma'zûl iken [Revân] seferiniñ vuḳû'u münâsebetiyle der-kâr olan ehliyetine binâ'en bâ-irâde-i seniyye vaḳâyi'-nüvîslik hüviyyetiyle Ordû-yı Hümâyûn'a me'mûr ta'yîn olundu. Faḳat üç ay sonra (Kekbûze) menziline vuşûlünde kazâ'en atdan düşerek vefât eyledi. Na'sı kaşaba-i mezḳûre de medfûndur. [107]

Nergisî'niñ eşher-i âsârı (*Ḥamse*)dir ki beş kitâba münḳasım ve her faşlı birḫakım nevâdir-i hikâyâtı, nice fevâ'id-i hikemiyye ve aḥlâkiyyeye hâvî olan bu te'lîf-nihîn-edâ-yı rengîn ve ta'bîr-i dil-nişîn ile haqqâ ki hıızr-ı cân-ı üdebâ olmağa lâyıḳ bir nüşḥa-i belâgatdir.

Müşârun ileyh ḥüsn-i ḥaḫ erbâbından olduḡu kadar serî'ü'l-ḳalem-bir kâtib imiş. Rivâyete göre kırk günde bir tefsîr Kâdî, Sultân Bâyezîd Câmî'inden Fâtih Câmî'ine varıncaya kadar ayak üzerinde bir ('avâmil) yazmış.

Dört-beş sene evvel bir mekâtib-i ḥuşûşiyemiz müdürlerinden ve aḥıbbâdan bir zâtıñ – müdürü bulunduḡu mektebde tedrîs olunmak üzere – vâki' olan ḫalebine mebnî âsâr-ı münteḫaba eslâfı câmî' bir mecelle tertîb etmiş. O Avrupa mekâtib-i 'âliyyesinden birçoḡunda olduḡu vech ile eseri derc edilecek zevâtıñ muḫtaşaran tercüme-i hâli ve muḫâkeme-i âsârı yazılmaḡ, ba'dehu eserinde zamâna göre deḡişen yâḫûd muḫtâc-ı tefsîr bulunan kelimât ve ta'bîrât ile sâ'ir îcâb eden maḥaller tenbîhât veyâ işârât-ı maḫşûşa ile şerḫ ve îzâḫ edilmek şüretiyle tertibi ḳarârlaşdırılan bu mecelleye eñ [108] evvel (*Ḥamse*) münderecatından ba'zı parçalar almış idim.

Burada bî-lüzûm gibi görünen şu fıkrayı yazmaḡdan maḳşadım evvelâ müşârun ileyhiñ haqq ta'bîr cihetiyle belki Veysî'ye fâ'ik 'add olunabileceḡi haqqındaki ifâdeniñ söz olsun diye deḡil, bir ḫayli tetebbu' neticesi olarak yazıldığını 'arz etmek, sâniyen Veysî için muqaddimen yazılan bir mütâla'ayı burada daḡı tekrâr yol bulabilmekdir:

“Muḥāverāt ü muḥāberātımızda dū-çār oldığımız müşkilāt ve ‘aṣerātıñ esbāb-ı ḥaḳīqiyyesinden beri, belki birincisi mü’ellifāt-ı eslāfı külliyyen naẓar-ı i’tibārdan isḳāt eylemiş olmaqlığımızdır. ḥālbuki bunlar lāyık olduğu derecede tetebbu‘ edilmiş olsa müşkilāt-ı menḥūseden menḥūtadan eṣer kalmadıktan mā-‘adā ẗarz-ı cedīd-i inṣāmız daha başka kuvvet ü vüs‘at daha başka bir zīnet ü leṭāfet peydā ederdı. Vāḳı‘an ekseriyyeti i’tibārıyla lafẓan u ma‘nen ālūde-i ğarābet u ḥilāf-ı ḥüsn-i ṭabī‘at olduğu ḳābil-i inkār deĝildir; lākin bunlar bir ẗaraf edildigi taḳdīrde o ḳadar ẓarīf ve metīn ve ẓarāfet ve metāneti nisbetinde müfīd kelimāt ve terkībata, o ḳadar ma‘āni-i bedī‘a ve taṣavvurāt-ı vesī‘aya teṣādūf olunur ki intizāmı ve binā‘en ‘aleyh her dürlü ifādeye ḳabiliyyeti cihetine bugün ḥayretimizi müceb olmaḳda bulunan elsine-i ḥāzıra edebiyātında daḫı emṣāli nādir görölür dinilse mübālaĝa edilmemiş olur.”

Nergisī’niñ ṣı‘ri de neṣrinden aṣaĝı deĝildir; ḥattā sādelik ve ṭabī‘ilik cihetiyle bizce nazmı elbette neṣrinden maḳbūl olmaḳ lāzım gelir. [109]

Müşārun ileyhiñ ba‘zı eṣ‘arı:

Yanardı nār-ı ğamla cism-i ṣad-pārem kebāb-āsā

Eger saḳḳa-yı dīde dökmeseydi eṣki āb-āsā

Toḳundukça ḥayāl-i ebruvānıñ riṣte-i cāna

Fiĝān eyler dil-i şūrīde derdinden rübāb-āsā

Ne ma‘nālar ne sözler mündericdir ṣafḥa-i dilde

Egerçi şuret-i zāhirde ḥāmūşum kitāb āsā

Gezer elden ele sāĝar gibi ey Nergisī ṣı‘riñ

Neṣāṭ-efzā olur yārāna mazmūnuñ şer-āb-āsā

Bedre deĝil nigāhı cihānın hilāledir

Noḳsānadır naẓarları şanma kemāledir

Ararken defter-i küllde maḥall-i ‘arız-ı yārı

Şabā birbirine ḳatdı siḥr-i evrāk-ı gül-zārı

- 31 -

Hubbî Kaçın

[Aişe] İstanbulludur³¹. Şeyh Yahyâ hafidesidir. [110] Sulţān Selīm-i Sānī Hazretleri'niñ nedīmesi idi. Sarāy-ı Hümāyūn'a mülāzım ve Sulţān-ı müşārun ileyh hazretlerine müşāhib ve münādım oluşu Şeyh Akşemseddīn Hazretleri ahfādından mu'allim-i pādişāhī Şemsī Çelebi'niñ halīlesi olmak münāsebetiyledir.

Tezākır-i şu'arā aşhābınıñ müttefeķan beyān eylediklerine göre müşārun ileyhā hem nev'inden şir söyleyenleriñ ve meselā Rūm'da -kendinden evvel gelen- (Mihri), (Zeyneb) ve 'Acem'de (Celāyi), (Āfāķi), (Cihān), (Dil-şād) hatunlarun evveli ve ercaħı ve o zümreniñ belki ba'zı şu'arā-yı Rūm zükūruñ bile eş'ar ve ifşahıdır.

'Ulūm-ı 'Arabiyye'deki behre-i küllīleri Müsellem olan Zihni Efendi Hazretleri (Meşāhirü'l-İnşā) 'unvānlı te'lif-i laṭifleriniñ (ħa) maddesinde şöyle taḥķik etmişlerdir:

“(Hubbî) lafzınıñ esāmi-i nisvān-ı 'Arab'dan olarak (ħublā) vezninde olduğu kütüb-i 'Arabiyyede mazbūt bulunduğu hālide 'Aṭā'î'niñ Zeyl-i Şakāyık'da Fındıklı Cāmi'i'niñ bānisi Mollā Çelebi'niñ -ki Ā'işe-i Hubbā'ya dāmād olduğdan sonra i'lan etmiş olduğunu eşrāben (Hubbî Mollāsı) dimekle meşhūrdur.- Terceme-i hālinde ve sebeb-i feyz Hubbî Kağın olduğunu imā sırasında söylediği:

Ve inne raħmü'l-vesāitü'l-ħubb

Fe-mālī muşfikun min ğayri Hubbî [111]

Naẓm-ı 'Arabisinde (Hubbî) kelimesini ya ile telaffuz etmiş olduğü anlaşılmaķdadır. Vehüve mine'l-'acā'ib!”

Müşarun ileyhāniñ birçoķ ğazeliyyāt ü kaşā'idi ile üç biñ beytden ziyāde (Hurşid ü Cemşid) adlı bir meşnevīsi³² olduğü mervī ve tezākır-i şu'arāda meşnevī-i mezkūrdan birkaç beyt menķül ise de burada yalnız bir beyt ile

“Akşemet ile'l-Rabb hüve'l-ħayy-i Celil

Ferd-i aħad-i ķādiru'llahu Cemil”

Maṭla'ını ğazel-i mülemma'-ı Sulţāniyye yazdığı naẓireyi derc etdik.

³¹ Kātib Çelebi [Keşfü'z-zünün]da Amāsiyyeli olduğünü söylüyor.

³² Aħmedî'niñ de bu isimde bir manzūmesi vardır.

Beyt

Râstdır reftârımız mânend-i meyl-i tütüyâ
Biz hezârân dîde-i maḥmûra girmiş çıkmışız

Nazîre

Fevveḍat ile'llahi hüve'l-Rabb-i Celîl
Ḥayyün Şamedün dâme lehü'l-faẓl-ı Cemîl

Yok varlığın isbâtı için ğayre tekellüf
El-‘aqlu lehü yeşhedü ve'l-naql-i delîl [112]

‘Adl eylesün ol şeh ki bula Ḥaḳḳ’a taḳarrüb
Eş-şer‘-i şerîf ve ilallahi sebîl

Aḳsa n’ola dil ‘arızın ābın görüp ey cān
El-cinsü ile'l-cins kemā kıyli yemîl

Bu nazm-ı şehe nice nazîre diye Ḥubbî
Fi'l-ḥüzn mâziyyü'l-‘ömri hiye el-ān ‘alîl

Zihnî Efendi Ḥazretleri bu ğazel için de diyorlar ki:

“Dördüncü beyt bir dīvân-ı şî‘r diger radde de râ’ifdir. Ğazelin şöñ beyti kendiniñ o ‘aşrda ihtiyâr bulunduğunu işâret etmekdedir.”

- 32 -

Hâşimî

[Burusalı Seyyid Mehemmed] Cevdet Paşa Hâzretleri'niñ “Belâgât-ı ‘Osmâniyye”de “Şan‘at-ı Târîh mebahîşinde “şanâ‘at-ı târîh’te imâm olmuşlardır” didikleri zâtdır. Âl-i rasûl-i şâhîhü'n-nesebden olmağla (Hâşimî) taḥalluş ve o vech ile iştiḥâr eylemişdir.

Târîh-i vilâdetine itṭilâ‘ olunamadı. Şâ‘ir-i belagat [113] -pîrâ Belîg’iñ “Güldeste-i Riyâz-ı ‘İrfân” ‘unvânlı te’lîfinde -Seyyid Rızâ Tezkiresi’nden naḳlen- vefâtı 1012 (1603)de olmaḳ üzere gösteriliyor ise de perâkende ve perîşân mâlik oldıgım kitâblar meyânında mevcûd olup şâhibi tercemeniñ:

“Dâ‘î maḥlaş Mehemmed Hâşimî”

‘İbâre-i manzûmesini ve (1007) târîhini ḥâvî mührile maḥtûm ve gâyet nefis ta‘lîḳ ḥaṭṭıyla muḥarrer bulunması cihetiyle âşâr-ı nâdireden ma‘dûd olan dîvânındaki târîhlerden ba‘zıları 1039 (1630) senesini gösterdigine nazaran Hâşimî’niñ vefâtı 1040 (1631) senesine ṭoḡru veyâ andan şoñra olmaḳ lâzım geliyor. Bir de yine bu târîhler içinde (980) senesi vaḳâyi‘ni gösteren târîhler bulunduğuna ve ḳaşâ‘idinden birinde şeyḫühetden baḥş eylemiş olmasına bakılırsa – ‘ale’t-taḥmîn- seksân sene yaşadıgı añlaşıyor. Her ne ise, mevşûḳu’l-keḷâm bir zâtiñ ḥaber virdigine göre Edirne Ḳapusu ḥâricinde ibn-i Kemâl merḥûmuñ maḳberesi civârında medfûn imiş.

Ṭarîḳat-ı Bayrâmiyye’ye mensûb imiş. Sulṭân Aḥmed Ḥan-ı evvel Hâzretlerine Şadr-ı a‘zâm ve dâmâd olan Naşûḥ Paşa’niñ ḥavâşş-ı bendegânından olduğunu da müşârun ileyh nâmına söylediğı ḳaşâ‘id ü ḳıṭâ‘at ile ba‘zı gâzeliyyât gösteriyor. [114]

Muşanna‘, laṭîf târîhleri vardır. Müṭâla‘a edildiğı, bā-ḥuşuş güzel târîh söylemekde, ta‘bîr-i âḥerle, ‘ādî bir sözü “şi‘r” ḥâline ḳoymaḳda der-kâr olan şu‘ûbet düşünüldiğı ḥâlde Cevdet Paşa Hâzretleri’niñ “İmâm” dimekteki isâbetleri teslîm olunur.

İḳtidârı yalnız güzel târîh söylemekden ‘ibâret degildir. -Şimdilik buraya derc eyledigimiz birḳaç beytinden daḫı añlaşılabileceğı üzere- olduḳça ḳavî-ṭabî‘at, şâhib-i ḥayâl bir şâ‘irdir.

[Ebyâtından]

Âdetim dâmânına yüz sürmek iken dâ‘imâ

Âstînin öptürüp etdi yeñi iḥsân baña

Ƙoçıldı yâr baña havz içinde mest-i harâb
Ne özge ‘âlem olurmuş cihânde ‘âlem-i âb!

Büse-i la‘liñ temennâ eyledim yârıñ turup
İstedim ol âteşin ruhsârdan yüz kızdırup [115]

Dedi ƙatsam mı şarâbına rakîbün zehri
Didim aña tolu şun câmı hey âfet ƙat ƙat!

Ayda yılda bir cebîniñle ruhuñ seyr etmege
Mihr ü meh cânâ tavâf-ı ƙûyuñ eyler mâh u sâl

Mekîn-i hâne-i dil dem-be-dem şevƙ-i cemâliñdir
Göñülde gayrı kimse zan ederseñ ol hayâliñdir

Çeşmiñ hayâli hâtır-ı agyârı ƙıldı cây
Güyâ ki seng-i hâre de şâhîn yuvasıdır

Hâk içre bir güher bulamazsañ benim gibi
Gözden geçir ‘âlemi ğırbâl alıp ele

Binip semendîne gelse o tıfl-ı ‘âlem-gerd
Olur hıızâne-i maşşūd Genc-i Bâd-âverd

‘Arz eyleme nâ-dâna ruhuñ genc-i nihân ol
Gir göñlüne erbâb-ı diliñ gevher-i kân ol [116]

Hakîriñ gönlüne girmekde lütf it eyleme te'hir
Şikâf-ı sîneden pertev şalup ey mihr-i 'âlem-gîr

Sîneñe degse elem incinme gül ey sîm-ber
'Aşık-ı şadıqlarından degmede gelmez zarar

Hâşimî, gelse kaçan yanıma bir dâne güzel
Çok görür anı bakup baña 'adū-yı ahvâl

Yüzimi kân-ı güher eyledi gözümdeki kân
Efendi baña nazar kııl bā-yı vech-i kân

[Tārîhlerinden]

Cân virib oldu revân mülk-i beķāya rūhı

İlāhi ede fütūhî-güşāde bāb-ı cinānı

Nihān oldu Cemālî yüz tutup şıdķ ile Allah'a

Kıldı uçmağ kaşdını şāhin bugün

Fenāya viridi cismi Bākî kaldı ismi 'âlemde³³ [117]

Kıldı mesken kara yirde Akbaba-zāde meded

³³ Şā'ir-i meşhūr Bākî için (1008)

Çekildi Fehmî cān virdi fenāsın añlayıb dehrîñ

Hāy göçdi terk edip bu meclisi bezmi ıodı

**

Meded geldi şām-ı ecel Şubhî gitdi

**

Yol oldu Üsküdār'a biñ otuzda Aķdeñiz ıoñdu

- 33 -

‘Ali Kuşçu

[‘Alāüddīn ‘Ali bin Mehemmed]. Semerķandlıdır. Pederi Mollā Mehemmed hükmdārān-ı Maverā’ü’n-nehr’den ve meşāhīr-i hükemā-yı İslāmiyye’den Uluğ Beg’in bāzdārı ya’ni toğancısı idi. Bu münāsebetle kendisine de “Kuşçu” dinildi.

Evā’il-i hālinde taḥşīl ile iştiğāl eylediği sırada Mevlānā Kādī-zāde Rūmī ile Emīr müşārūn ileyhden -riyāziyāt ve ṭabī‘at, bi’l-hāşşa ‘ilm-i hey’et ta‘līmine başlamış ise de ne kadar olsa mu‘allimlik ile müte‘allimlik içine hādimiyyet ve maḥdūmiyyet girince emr-i taḥşīliñ semeresiz kalacağı umūr-ı [118] bedīhiden olarak bā-ḥuşuş emiriñ ṭabī‘iyyāne olan şiddet-i meyelānı cihetiyle müşāḥābeti de hemān aña maḥşūr ve bundan behre-yāb olmayanlar bi’ṭ-ṭab‘ nazar-ı iltifātından devr olduğuna binā’en bir müddet hey’et-i taḥşīline şarf-ı ma-ḥaşl-ı ğayretle ke-mā yenbağī ele getirmegi bekā-yı şeref takrībi için lāzımeden görmüş bu maḥşad üzerine bir gün kimseye ḥaber virmeksizin ya’ni firār şüretinde Semerķand’dan çıkarak Kirmān’a ‘azīmet eylemiştir.

Orada giceyi gündüze katarak çalışdı. Maṭlūbuna vāşıl oldu. Hattā o zamāna kadar fenn-i hey’et erbābı ‘indinde eşkalatdan olan bir mes’ele üzerine kendi mülāḥazat ve istidlālātını ḥāvī bir risāle kaleme aldı. Heyulā-yı emeliniñ bu veche ile şüret-pezir-i ḥuşūl olduğunu gördükden sonra ‘avdete lüzūm gördi.

Biri tarafda cenab-ı emīr bunuñ bu şüretle ğuyūbetinden ṭolayı dil-gīr olmuşdu. Binā’en ‘aleyh ibtidā-i mülākātda Mollāyı ḥayli ta‘zīr itdi. Lākin ḥulūş-ı niyyeti ve hele “bize ne hediye getirdiñ?” diye vāki‘ olan su‘ālī üzerine risāle-i ma‘hūdeyi taḥdīm etmesinden derece-i sa‘yi u ğayreti zāḥir olmağla kabāḥatini ‘afv eylediği gibi “kim bilir ne kadar ḥaṭalar etmişsiñdir!” laṭīfesiyle okumaya başladığı [119] risāleniñ muḥteviyāt-ı ḥaḳīkat-ı āyātına itṭılā‘ eyledikten sonra nişāne-i taḥdīr olmağ üzere Kādī-zāde’den münḥal kalan raşad-ḥāne me’mūriyyetini ‘uhde-i kifāyetine tefvīz eyledi.

Emīr-i müşārūn ileyhiñ vuḳū‘-ı vefātına mebnī taḥvīl-i maḳarra ḳarār virerek ḳible-i āmāl-i ḥācetmendān olan Mekke-i Mūkerreme semtine inşirāf eyledi.

Ṭayy-i merāḥil ve menāzil ile Tebrīz’e vāşıl olduğu zamān orada ḳā‘id-i mesned-i ilḥānī olan Uzun Ḥasan, Mollāyı nezdinde alıḳoyarak nā‘il-i ikrāmda ve bir aralık istid‘ā-yı şulḥ için risāletle İstanbul’a i‘zam eyledi. Ancağ Sultān Mehemmed Ḥan Ḥazretleri Mollāyı Uzun Ḥasan’ıñ yetişemeyeceği mertebeniñ biñ ḳat fevkinde taltīf ve fī mā ba‘d İran’a ‘avdet etmeyerek İstanbul’da ḳalmasını teklīf buyurmalarıyla ‘uhde-i kifāyetine mevdū‘ olan vazīfe-i mühimmeyi ifā eyledikten sonra ber-mūcib-i irāde-i pādīşāhi İstanbul’a geldi.

Me'hâzlarımızdan biri bu maqâmda diyor ki: "Sulţân Mehemmed Han Ğâzî-i nîk-fercâm huddâm-ı sidre-i maqâmdan ba'zı kullarını istikbâl için irsâl edüp Mevlânâ 'Ali Kuşcı kendi kalem-revîne dâhil olduğu gündün maqarr-ı aşl cezil-i saltanat u müsteqarr-ı kadîm-i kavîm-i hilâfete gelinceye kadar [120] her konağda biñ akça şarf olunsun diye fermân eyledi. Zîkr olunan fermûde-i cihân-muţâ'î tenfîz eyleyib haşmet ü eferre ü 'izzet-i mütekâşire ile fâzıl-ı müşârun ileyh maħmiye-i İstanbul'a îşâl edildikde ta'zîm ü tekrîmini bir meblağa teblîğ eylediler ki ferd-i âferîdeye böyle tekrîm olmamışdır."

Şeref-i müsûle nâ'îl olduğu gün -esnâ-yı râhda te'lîf eylediği mervî olan- "Muħammediyye" 'unvânlı risâlesini taqđîm eyledi ki 'ilm-i hisâba dâ'ir bir eser-i bedî'dir.

Mevlânâ'nın İstanbul'a vuşûli Uzun Hasan muhârebesine müşâdif olmağla pâdişâh hazretleriyle birlikde sefere gitmiş ve esnâ-yı seferde nâm-ı nâmî-i Mehemmed Ğaniye olarak 'ilm-i hey'etden bir risâle-i laţîfe te'lîf ve nemâ'ilen "Fethiyye" tevsîm eylemişdir.

Bu seferden 'avdet olunup İstanbul'a geldiği zamân müşârun ileyhe yevmî iki yüz akça ile Ayaşofya Medresesi tevcîh olunduğu gibi diyâr-ı 'Acem'den ber-â-ber getirdiği iki yüz kadar âdeminiñ her biri ala-kadri'l-istihkâk taltîf buyuruldu.

Mervîdir ki mevlânâyı müşârun ileyh İstanbul'a ilk geldiği zamân istikbâline gidenler meyânında İstanbul kâğîsı Mevlânâ [121] Ğ'âce-zâde dağlı var idi³⁴. Menzil-i âherden İstanbul'a gelinceye kadar ba'zı musâhibe-yi 'ilmiyyede bulunduğu şırada Mevlânâ 'Ali Kuşcı bi'l-münâsebe Seyyid Şerîf Cürçânî ile 'allâme-i Taftazânî beyninde Emîr Tîmür meclisinde sebķ eden bir mübahâşeyi zîkr edüp Taftazânî Câbîn'i terciħ eyledi. Ğ'âce-zâde ise taraf-ı hilâfa zâhib olmağla "ben de evvelce sizin gibi Taftazânî tarafını ilzâm ederdim; Lâkin icrâ eyledigim tahķik ve tetebbu' ile ber-â-ber her iki tarafın aqvâlini mîzân-ı 'aql-ı selîm ile sencîde eyledigimde Seyyid Şerîf Hazretlerini hağlı buldum; hattâ bu maħalli hâşiyeye-i kitâbda tafşîl itdim" demiş ve Mevlânâ 'Ali Kuşcı mu'ahğaren kitâbı müţala'a eylediginde Ğ'âce-zâde'niñ tahķikini kabûl ve taşđik eylemişdir.

Sulţân Mehemmed Han Hazretleri Mevlânâ 'Ali Kuşcı'ya "Ğ'âce-zâdeyi naşıl bulduñuz?" diye fazîlet-i 'ilmiyyesini istifsâr buyurup da müşârun ileyhden "Rûm'da, 'Acem'de nazîri yokdur" cevâbını aldıklarında "'Arab'da da yokdur diseniz daha toğru olurdu" dedikleri meşhûrdur. Ğikâye olunur ki sefâretle İstanbul'a gelib de İran'a 'avdet eylediği esnâda Mevlânâ Tûsî ile vuķû' bulan [122] mülâkâtında Tûsî kendisine tekrâr İstanbul'a gidilmek muqarrer olduğu mesmû' bulunduğundan baħş ile "orada Ğ'âce-zâde nâmında bir köse vardır o kadar fezâ'ile mâlikdir ki muqâbilinde bulunacak bir

³⁴Terceme-i Ğâli (3) raqamıyla yazılmışdır.

âdem-i bahrû'l-ma'ârif olsa kaçtre mesâbesinde kalır. Anıñla müdürât üzere bulunmañızı tavşiyeye ederim” demiş ve Mevlânâ ‘Ali Kuşcı dañı bu tavşiyeye vechiyle hareket eylemişdir ki kızını H'âce-zâde'nin oğluna ve anıñ kızını da hafîdi Mevlânâ Kuşbüddîn Mehemmed³⁵ tezvîc eylemesi bunuñ netâyic-i tabî'yyesindedir.

Vefâtı 879 senesi Şa'bânınıñ sekizinci günü vâki' olmuş ve na'aş-ı muhteremi Ebū Eyyüb Enşarî Hazretleri'niñ türbe-i münîfesi civârında defn edilmişdir.

Âşâr-ı kalemîyyesi şunlardır:

Tecdid'e şerh -Keşşâf Şerh-i Evâ'ili'ne ve Evâsil-i Telvîh'e hâşiye- zıkr olunan (*Muhammediyye*) ve (*Fethiyye*) risâleleri- ‘ilm-i şarfdan (*‘Unkûdü’z-Zevâhir*) -havâşiyeye-i şerh-i me'tâlî'î'den mübâhiş hamde müte'allık bir risâle -risâle-i vazîh- ‘ilm-i hey'ete dâ'ir (*Meserretü'l-Kulûb*) isminde bir risâle- *Kâfiye* ile *Şâfiye*'ye Fârsi şerhler- [123] *Sur-ı Zührâvî'n'e* fefsîr - Sultân Mehemmed Han nâmına olarak Ayaşofya'nıñ ahvâl-i târîhiyyesini mübîn bir risâle.

Terceme-i (*Şakâyık*)'da şöyle yazılıdır:

“Mevlânâ ‘Ali Kuşcı yigirmi fenden bir cilde yigirmi metn-i metîn cem' edüp aña (*Maḥbûbü'l-Hamâ'il fî Keşfi'l-Mesâ'il*) tesmiye eyledi. Ol mecmû'a-i maḥbû'a, ki kelime-i câmi'a-i 'ulûm-ı nâfi'a ve ümmü'l-kitâb-ı fûnûn-ı lâmi'a-ı sâti'adır, ba'zı ğılmâni mânend-i hamâ'il-i hâmil olup yanından ayırmaz idi. Zıkr olunan fûnûna her laḥzada tecdîd-i nazar ederdî. Mebânî-i ma'ânî olan elfâzı ekser-i evkâtta manzûrı olup eṭbâk-ı evrâkı şafaḥât-ı perde-i çeşminde sâbit ve merkûz olduğu gibi levḥ-i maḥfûz hâṭırında dañı ke'n-naḫş fi'l-ḥacer mestûr ve muḥarrer idi.”

³⁵ Kâdî-zâde-i Rûmî'niñ oğlu Şemseddin Mehemmed'den vücûda gelmişdir.

- 34 -

Kâtib Çelebi

[Muştafâ]. “Hâcî Halîfe” ve “Kâtib Çelebi” ‘unvânlarıyla hâ’iz-i nişâb-ı iştihâr ve kesret-i âşâr vü ‘uluvv-i iktidâr cihetiyle ‘Osmânlılarca hâkîkaten medâr-ı iftihâr olan bu mü’ellif-i [124] hikem, ‘Abdullah isminde bir ‘askeriñ oğlu olarak İstanbul’da tevellüd eylemiştir³⁶. Evâ’il-i hâlinde eser-i pedere sâlik oldu. Fağat okuyup yazması bulunduğu cihetle umûr-ı taḥrîriyyede istihdâm edildi.

Bir gün Fâtih Câmî‘ Şerîfi’nde meşhûr Kâdî-zâde’niñ meclis-i va‘zında bulunmuşdı. O günki va‘z nâmını ‘ilme terğîb ve cehl ü zîlâlden terhîb yolunda neşâyîha müte‘allık olarak kendinde ise bu yolda ṭab‘an isti‘dâd-ı fevka’l-‘âde bulunmağla o anda virdiği karar üzerine muḳaddemen biraz görmüş olduğu ‘ulûm-ı âliyyeyi bi’z-zat vâ’iz-i mümâ ileyhden i‘âdeye mübâşeret ve az vakt zarfında ḥayli kesb-i mülke ve mahâret eyledi.

39’da Hemedân ve Bağdâd seferlerine gidüp 41’de İstanbul’a ‘avdet eylediği zaman yine vâ’iz-i mümâ ileyhiñ dersine mülâzemetle iki sene ‘Ale’t-Tevâlî Tefsîr-i Kâdî İḥyâ’ü’l-‘Ulûm, Şerḥ-i Mevâkıf, Dürer, Ṭarîkat-ı Muḥammediyye okudu. [125]

43’de Vezîr-i A‘zam Ṭabanı Yaşsı Meḥemmed Paşa Bağdâd fethine me’mûr olarak levâzım-ı seferiyyeyi tedârik ve a‘dâd için Ḥaleb’de kışladığı eşnâda şâhib-i terceme ḥacc-ı şerîf niyyetiyle Ḥicâz’a gitmiş ve ba‘dehu edâ’i’n-nüsük Ordû-yı Hümâyün Diyârbekir’de iken ‘avdet ve muvaşalet eylemiştir.

Vaktâ ki 45’de sefer-i mezḳûrdan İstanbul’a geldi. “Râci‘nâ mine’l-cihâdü’l-aşğar ilâ cihâdü’l-ekber” feḥvâsı üzere baḳiye-i ‘ömrini taḥşîl ü te’lîf ü taḥrîr ile geçirmeği niyyet ve ḥulûş-ı niyyetin mükâfâtı olarak ‘alâ ṭarîki’l-mîrâs iki def’a nâ’il olduğu aẓîm bir servetin kısm-ı küllisini kitâba şarf ederek -kendi ta‘bîri vechiyle- ḥırş-ı ‘aẓîm ile iştiğâle şurû‘ eyledi.

Üç senede bu minvâl üzere geçtikden sonra yine Revân Seferi vukû‘ bulmuş ve bi’ṭ-ṭab‘ kendisiniñ de revân olması iktizâ eylemiş ise de i‘tizâr, ya‘ni isti‘fâ ederek gitmemiştir.

Bunuñ üzerine fâzıl-ı meşhûr A‘rec Muştafâ Efendi’niñ Ayaşofya dersi‘âmı Kürd ‘Abdullah Efendi’niñ Süleymâniye müderrisi Keçi Meḥemmed Efendi’niñ derslerine ḥâzır olduğu gibi Aḥmed Ḥaydar telâmizesinden Sihrânî Veli Efendi’den mantık, ma‘ânî, beyân ve sâlifü’z-zîkr Kâdî-zâde Efendi’den ‘ilm-i ḥadis ve uşûl ta‘allüm eyledi. Bir muḳteẓâ-yı [126] ‘uluvv-i himmet on sene müddet râh-ı taleb ve istifâdede bir ḥayli esâtizeye ḥidmet etdikden sonra fûnûn-ı hikemiyye ve riyâziyye taḥşîline meyl ederek

³⁶ İstiğrâb, daha çoğrusu te’essüf idilebilir ki kendi terceme-i hâlini kendi, hem de mufaşşalen yazdığı hâlde târîḥ-i vilâdetini yazmamıştır!

üstād-ı sâbıkı müşârun ileyh A‘rec Muştafâ Efendi’den hisâb, hendese, hey’et fenlerini okudu.

85’de ‘uhdesinde baş muhâsebe ikincisi halîfeligi me’mûriyeti tevcîh olundu ki “Hâcî Halîfe”likle iştihârı bundan çolayıdır.

Bir aralık mizâcına inhirâf tārî olmağla ta‘dîl-i mizâc u müdāvât ve ‘ilâc sebebiyle fenn-i tıbbî ve esbâb-ı rûhâniyyeye teşebbüs takrîbiyle dahı “havâs” gibi “esmâ” gibi ba‘zı fûn-ı garîbeyi ele geçirdi. Bundan soñra evkâtını talebe-i ‘ulûm ile medârise ve müzâkereye haşr eyledi bu vech ile tebyîz-i evrâk-ı nehâr u tesvîd-i şahâ’if-i leyâl etmekte iken 1068 senesi Zi’l-hiccesinde kitâb-ı ‘ömrü tamâm oldı.

Kâtib Çelebi İmâm Suyûtî, İmâm Şa‘rânî ka‘bında bir zât-ı nâdirü’l-emşâl ve milel-i ecnebiyye kitâbları bile evşâf-ı fazîlet ü hikmetiyle mâl-â-mâldır.

Cümle-i meziyyâtından biri de üslûb-ı inşâsınıñ sâde, vecîz olmasıdır. Şîvece birâz (Na‘îmâ’yı) añdırır. [127] Hem üslûb-ı inşâsına bir numûne, hem mü’ellifâtına bir fihris olmağ üzere “Mizânü’l-Hakk fi’l-ihtiyârü’l-eħak” ‘unvânlı risâlesini kendi terceme-i hâline müte‘allık olan mebhâşdan bir miqdârını ‘aynen buraya derc edelim:

“Uzlet u inkıta‘ zamânı intihâya qarîb olup sâbıka yazılan (Fezleke)niñ fihristi mağâmında olan (*Takvîmü’t-Tevârîh*) Türkî ve Fârisî mülemma‘ ve mücedvel bir tarz-ı merğûbda yazılıp iki ayda itmâma iricek 1058 evâhirinde Şeyhü’l-İslâm ‘Abdurrahîm Efendi Vezîr-i A‘zam Koca Meħemmed Paşa’ya gönderüp “Bunuñ çok mertebeye istihkâkı vardır. Nihâyet dünyâ huşuşunda dñn-himmetdir. Manşibu câh istemez. Tarîkında maşlahatı ne ise aşlâ tereddüt olunmayıp görüle” diye tenbîh etmişdi. Zîrâ merhûmuñ dersine hâzır olup, ba‘zı müşâhabet-i ‘ilmiyye edüp risâle vermiş idim. Tamâm-ı mertebe kâdrimi bilüp gâhî da‘vet ve tevârîhe müte‘allık umürda meşveret ederdi. Tevârîhe mürâca‘at bâbında fakîr ile iktifâ etmişdi. Paşa-yı mezbûra fakîriñ taraf-ı hilâfında olan eşkıyâ bezl-i mâl u hilâf-ı inhâ ile red bâbında çok ‘ameller ve sa‘ylar etmişlerdi. Muhâlefete kâdir olmayıp ihtiyâr olunan ikinci halîfelige ru’ûs verdi. ‘ilmiñ ve teveccühün bereketli anlarıñ mâlına gâlib geldi. Çok geçmeyüp ol mahzûllar berbâd oldular. Kifâf ve ma‘aş bâbında medâr olmağla bu miqdâr ile iktifâ olunup, daha ziyâdesini taleb-i hikmete muvâfık olmamağla ferâgat ve bu mertebe ile kanâ‘at evlâ görüldü, 59’da, 60’da ‘ulûm-ı garîbe kitâbları mü‘tâlâ‘a olunup talebe ve tıp ve riyâziyât ve hikmet derslerin okurlardı. Nücûmda (sî faşl) ve usturlâbda (bîst bâb) risâlelerin ve *Çağmanî* şerhi Kâdî-zâde Rûmî dersini ve Fethiyye-i ‘Ali Kuşcı dersini defâ‘at ile okudular. 61’de ve 62’de [128] (*Süllemü’l-vuşûl ilâ-tabakati’l-Fuħûl*)-nâm tabakâtımızıñ evvel-i cildi ħarf-i tâ’ya varınca beyâz olundu. Kitâb-ı mezbûrda evvelîn ü âħirîn kibâr-ı tevârîhi yazılmışdır.

63'de muhâzarât maddelerin hürûf-ı vezne tertîbde “*Tuḥfet’ül-Aḥbâr fi’l-ḥikem ve’l-Eş’âr*” nâmıyla ḥarf-i cim’e varınca beyâz olundu. Esâmi-i kütüb bu zamâna gelince görölüp müṭâla‘a olunan tevârîḥ ü ṭabaḳât kitâblarından maḥallerine naḳlınden ḡayri bi-ṣaḥṣihî elden geçen kütüb-ḥâneleriniñ niçe biñ cilt kitâbı ve yigirmi seneden beri saḥâflarınıñ aḳıdup getirdiği kütüb cümle yerlerine yazılıp mevzû‘ât-ı ‘ulûm kitâblarında mestûr olan üç yüzden ziyâde fen daḫı hürûf tertîbiyle maḥalline naḳl olundu. Niçe mübâḫiṣ ve mesâ’il-i ḡarîbe yazıldı ki anıñla cümle ‘ulûm u kütübe ‘ilm-i icmâlî ḥâşıl ola ve buña (*Keşfü’z-Zünûn ‘an-Esâmiyü’l kütüb ve’l-fünûn*) nâmı ḳonup sâbıḳa müsveddesini gören ‘ulemâ beyâzını ricâ etdiklerine binâ’en ḥarf-i ḥa’ya varınca cild-i evveli beyâz ve ‘ulemâ-yı ‘aşra ‘arz olunmuşdu. Pesend ü taḥsîn itdiler. Sâbıḳa coğrafyada (*Cihân-nümâ*)-nâm bir kitâb cem‘ine şürû‘ olunmuş idi. Memâlik-i küffâr kütüb-i İslâmiyye’de yazılmamaḡla *Frengî “Atlas Macör”* resimleri alınıb tercemesine niyyet edildi. Sâbıḳa Fransa râhiblerinden İslâm’a gelen Şeyḫ Meḥemmed İḫlâş, Lâtin dilinde mâhir olmaḡla “*Atlas Minör*” bir buçuk senede terceme olunup ismine (*Levâmi’ü’n-Nür*) dinildi. Ba‘dehu (*Cihân-nümâ*) beyâzına şürû‘ olundu. Ve bir (*Frengî Târîḫ*) daḫı terceme olundu ki mülûk-i nişâran târîḫidir. Ve (*Revnaḳü’s-Saltanat*) nâmındaki Kostantîniyye târîḫi daḫı terceme olunup ve (*Fezleke*)niñ mufaşşal sene üzere tercemesi ceste ceste yazılıp Bahâyî Efendi merḥûm Şeyḫü’l-İslâm iken üç mes’ele-i ḡarîbe istiftâ olunup cevâb şâdir olmamaḡla bir risâlede şerḥ olundu. Ve devletiñ nizâmı ḥuṣûşunda (*Düstürü’l-‘Amel*)-nâm bir risâle yazıldı. [129]

64’de ve 5’de ḳânûn nâmına müftiler ḥaṭṭından mesâ’il-i ḡarîyeyi ve mufaşşal fetvâlarıñ naḳl ü cem‘ini mütezammın (*Recmü’r-racim bi’s-sin ve’l-cim*) yazılıp kütüb-ḥânedede bulunan üç yüz cilt ḳadar mecmû‘alardan fihrîste çekilen dört biñ ḳadar risâle fevâ’idini intihâb maşlaḫatına şürû‘ olundu. Ve iki ḳıṭ‘ada nice mecmû‘a me’âli yazıldı. Ve bir ḳıṭ‘a da tevârîḥ ü ṭabaḳât nevâdiri ve *Leṭâ’if-i Nigâristân-ı Gaffârî* gibi cem‘ olunup ihtîşâr üzre yazıldı. 1056 (1646)’da donanma aḫvâli inkisâra bâ‘is olup ḳapdanlarıñ deryâ cenkleri ve seferleri ve ba‘zı tersâne ve deryâ aḫvâli (*Tuḥfetü’l-Kibâr*)da yazılıp 67 Şaferinde bu risâle [*Mizânü’l-Ḥaḳ*] taḫrîr olundu ve bu zamâna gelince haftada bir iki gün emr-i ma‘âş ḥuṣûşu için ḳaleme varılıp bâḳî evḳâtı müzâkere ve müṭâla‘a ve taḫrîre şarf eylemek ni‘meti müyesser oldu. Ümidir ki bundan soñra baḳiye-i ‘ömr bu ḥâl ile geçe.”

Müşârun ileyhiñ (*Frengî Târîḫi*)nden bir ḳısmı ile (*Mizânü’l-Ḥaḳ*) ve (*Düstürü’l-‘Amel*) muḳaddemen “*Taşvîr-i Efḳâr*” ḡazetesine tefriḳa olundukdan soñra başıldıḡı gibi (*Mizânü’l-Ḥaḳ*) ikinci def‘a olarak Ebû Ziyâ Kütüb-ḥânesi meyânında ve (*Fezleke*)niñ Türkçesi daḫı daha evvel ṭab‘ olunmuşdu. Digerleri ve hele –“*ḥazâne-i ma’rifet*” dinilmeḡe lâyıḳ olan (*Keşfü’z-Zünûn*) daḫı Türkçeye ba‘ded terceme başılmış olsa ne ḳadar istifâde eder idik. [130]

- 35 -

Tâlib

[Meḥemmed Efendi]. “Üstād-ı Süḥan” tavşîfine liyâkat gösteren belâgat-ı âzemâyân-ı şu‘arâdandır. Kürd Muştafâ Efendi nâmında bir imâmiñ şulbünden Burusa’da dünyâyâ gelmiştir. Ba‘zı ‘ulemâ-yı ‘aşrınıñ, bi’l-ḥâşşa Burusalı Râğıb ‘Ali Efendi’niñ feyz-i ta‘lîminden müstefîz ve Hâbil-zâde ‘Ömer Efendi’den mülâzım olduğdan soñra ba‘zı medârise müderris olmuşdı. “Mollâ Ḥusrev” Medresesinde müderris bulunduğu sırada Vezîr-i A‘zâm, şâ‘ir-i mu‘ciz-dem Râmî Meḥemmed Paşa’nıñ himmetiyle 1114 (1702)de Kütâhiyye’ye kâdî oldu. Anaḫolı Vâlisi Nu‘mân Paşa ile beynlerinde vâki‘ olan münâferet sebebiyle bir sene soñra ‘azl edildi. İki sene kadar açıkda kaldı. Fetvâ emîni Maḥmûd Efendi’niñ Şeyḫü’l-İslâm Paşmaçcı-zâde ‘Ali Efendi’ye etdiği ricâ üzerine Erzurûm’a ta‘yîn olundu.

Burada da ancak sekiz ay icrâ-yı aḥkâm-ı kazâ ederek 1118 (1706) senesi recebinde irtihâl eyledi.

Ḳabri belde-i mezḳürededir.

Merḫûm şî‘rde olduğu kadar fenn-i mûsikîde daḫı mâhir ve beste îcâdına kâdir imiş.
[131]

Müretteb *dîvânı* vardır. Buraya faḫaḫ ba‘zı ebyâtı derc olındı:

Olmasun bend-i girân zülf-i gireh-gîr baña

Gerdiş-i renk yeter ḫalkâ-i zencîr baña

Teşne-i tîğ-ı helâkim o kadar kim görünür

Mevce-i âb-ı beḳâ cevher-i şemşîr baña

Neşve-i ‘aşḳ ile dil buldı ğınâ-yı ḫâtır

Oldı derd-i mey-i ğam mâye-i iksîr baña

Lâlem ol rütbe-i ğam-ı ‘aşḳ ile kim bülbüldür

Tâlibâ nisbet ile ğonca-i taşvîr baña

Deryâda eden ol dürr-i yektâyı temâşâ
Bî-perde-i lafz eyledi ma'nâyı temâşâ

Bir dîdede kim nûr-ı haqîkat ola, eyler
Âyîne-i Yûsuf da Zelihâ'yı temâşâ

Âyîne-şifat seyr olamazsıñ bu şuverden
İtseñ ne kadar 'âlem-i dünyâyı temâşâ

Ne dilde tâb-ı şadâ'-ı humâr-ı hasret var
Ne h'âste-kârî-i câm- vişâle cür'et var

Dirîğ, vaqt-i 'azîz-i maḥabbet oldı hebâ
Ne sende raḥm ne bende niyâza tākāt var [132]

Egerçi çok nigeḥ-âşinâda lütf ammâ
Teğâfûlünde daḥı başka bir leṭâfet var

Ey şâne pây-ı zülfüne düş benden ol mehiñ
Şerḥ eyle çāk çâki-i hicrânı mû-be-mû

Ne sîm ü zer, ne bîm-i şarf ü ne endîşe-i imsāk
Bağılsa dîde-i im'ân ile râḥatda müflisler.

Mecnûn benim zamânedeki hâşâk-i ğam be-ser
Şeh-bâz-ı 'aşk şimdi deĝışdirdi lânesin

[Pederiniñ vefâtında söylemişdir]

Dil ez-hicr-i peder şod pîr, kâr-ı çarḥ ber ‘aks est

Füsün-ı ‘aşḡgâhî mî-koned Ya’küb Yūsuf rā!

Şā‘ir (Belîğ) “*Güldeste-i Riyāz-ı ‘İrfān*”ında Ṭālib merḥūmdan bahş etdiği şırada şöyle bir fıkra yazıyor:

Şu‘arā-yı ma‘rifet-peymā-yı ‘Acem’den (Şevketā) birāderi (Raḥmetā) siyāḥatle Burusa’ya ḳadem-resīde-i nüzül olup mezbūruñ sa‘ādet-ḥānelerine baş-ı iḥrām-i miḥmānī etmişdi. Birkaç eyyāmdan soñra şu‘arā-yı Herāt’dan (Fā’iz) taḥalluş [133] eder bir şā‘ir-i ḥoş-gū daḥı sāye-fiken müsāferet olduḡda³⁷ bir cem‘iyyetli nādirü’l-meşel mecmū‘asını (Raḥmetā) aḥz ü endāḥte-i cā-bend etmekle “ḡark-āb itdim” diye ‘illetü hezārgūne kināye-i şā‘irāneye cesāret edüp Fā’iz-i mezbūr mütesellī olmayup ısrār etmekle şāḥib-i terceme [Ṭālib] bu rübā‘ī-yi laṭīfe-nümāyı, Raḥmetā lisānından, gūyā olup Fā’iz’e virmişdir:

-Rübā‘ī-

Ey Fā’iz -i nükte-dān-i güzin aḥbāb

Ez-reften-i mecmū‘a şodem ḡark-ı ḥabāb

Ġamgīn-i me-şev ki ez kenār be-ilim

Gūyī ki sefīne būd refte est bāb

³⁷ Bu fıkra cenāb-ı şā‘iriñ ḡurebā perverlik gibi bir ḥaşışe-i celīle ile de müteḥalli olduḡunu gösterir.

- 36 -

Haylî Beg

[Aḥmed Çelebi]. Burusalıdır. Sipāhî zümresinden “Kej-dehān Aḥmed Beg” nāmında bir zātın oğludur. ‘Āşımî [134] Meḥammed Efendi’den³⁸ fūnūn-ı lāzıme-yi taḥşîl eyledikten soñra pederiniñ meslegine sālîk oldı. Gözünüñ biri saķaṭ idi. 1025 tārîhinde bir gün Burusa ḳahve-hānelerinden birinde “Saçaḳlıođlu” isminde bir meddāḥ “Bedî‘ vü Ḳāsım” ḳışşasını naḳl eylediği şırada (Bedî‘)iñ senāsını mertebe-i iṭṭırāya vardırımış. Müstemî‘in-ı ‘idādında dāḥil bulunan Haylî, ber-muḳtezā-yı meşreb ve mezheb:

Zıkr etmese bir bedî‘-i ḥüsnüñ nāmın

Elbette olur ehl-i maḥabbet āşım

Ammā ki benim rüz-ı ezelden etmiş

Ḳassām-ı ḳazā zıkrımı Ḳāsım Ḳāsım

Zümresiyle ortaya atlayup Ḳāsım’ı iltizām şadedinde nā-münāşib bir ḥayli sözlerle izhār-ı sü-i edeb eyledikten [135] başḳa meddāḥıñ -‘illet-i ‘ayniyyesinden kināyeten- “hangi gözüñüzle gördünüz?” yolunda söylediği söz üzerine pür-ğazab olarak hemān sell-i seyf ile bî-çāre ḳışşa-ḥ‘āniñ şeh-nāme-i ḥayātını resīde-i encām eder.

Ḳahve-hānede bulunanlar Haylî’yi dest be-girîbān ḥuzūr-ı ḳādīya îşāl ederler. Vāki‘ olan i‘tirāfı üzerine ḥükm-i şer‘î lâḥıḳ olarak ḥabs ederler. O gice şā‘ir-i meşhūr Aḥmed Paşa’nıñ “Kerem” redîfindeki ḳaşîdesiniñ:

“Tutalım iki elim ḳanda imiş ḳanı kerem”

Mışrā‘ını tazmīnen bir ḳasīde-i rikḳat-engîz inşād ederek o tārîhde Burusa’da seccāde-nişin-i şer‘at-i ğarrā olan (Rāzî) Efendi’ye taḳdīm ve mümā ileyhiñ vāki‘ olan tavassuṭı üzerine zamān-ı şer‘î i‘ṭāsıyla müdde‘îleri irzā ederek girîbānını pençe-i ḳaşaşdan taḥlîş eder.

Soñra İstanbul’a gelerek ba‘zı kibār-ı devlete müntesib ve zümre-i sipāhiyāne kātib olur. 1040 (1630) tārîhinde Ḥusrev Paşa ile birlikde Bađdād seferine gitmiş ve esnā-yı rāhda

³⁸ Bu da Burusalı bir şā‘irdir. Biñ tārîhinde toğub biñ yetmiş yedide vefāt itmişdir. Emîr Sultān Vakfı kātibi olduğı gibi “Ḥelvāyî Mescidi”nde de imām imiş. Burusa’da “Buñarbaşı”nda “Zindān Ḳapusu” dinilen mahalde medfündür. Eş‘arı sādedir. Ḥafīdinden mervî olmak üzere mü‘eḥḥizlerimiziñ birinde ma‘a’l-isti‘rāb oḳundıđına göre mecmū‘a-i eş‘arını (‘Ali Çelebi) nāmındaki ođlu İstanbul’a geldiği zamān “‘Āşımî” taḥalluş ider bir müteşā‘ire ihdā ve bî-çāre pederiniñ ḥayāt-ı şāniyesini bu şüretle maḥv u ifnā eylemişdir.

“Cününî ehl-i ‘aşḳıñ olsa māder-zād neylersün!”

tanzîm eylediği altmış yedi beytli na‘tındaki: [136]

Ṭuymaya cān-ı za‘îfim sekerât-ı mevti

Olmayım nûş idicek cām-ı memâtı sekrân

Beytiniñ mazmûnı üzere selâfetü’ş-şahbâ-yı şehâdeti tecerru‘ eylemişdir.

Medfeni İmâm-ı A‘zâm Ebū Ḥanîfe [Rağıyallahu ‘Anh]nıñ kadem-i şerîfi kurbundadır. Müretteb dîvânı var imiş. Buraya bir na‘tından münteḥab bir ebyât ile ḥamâsete müte‘allık bir gâzelini ve birkaç beytini derc eyledik.

(Na‘t)ından

Vechi var teşne-i âb-ı keremiñ olsa cihân

Ki yüziñ şuyuna ḥalk oldu seniñ kevn ü mekân

Bildi çün ḥilkate bâ‘is olan zâtıñdır

Oldu ser-geşte o şevk ile sipihr-i gerdân

Sensiñ ol nûr-ı Ḥudâ kim iki ednâ zerreñ

Biri mâh oldu cihâna biri mihr-i raḥşân

Sensiñ ol şem‘-i şebistân-ı Ḥudâ kim Cibrîl

Oldu pervâne şıfat şevkin ile raks-künân

Sensiñ ol fâris-i meydân-ı nübüvvet ki kaçan

Ḥaḳḳ rasûl olduğuna istedi a‘dâ bürhân [137]

Mâha parmakla işâret kı lup itdiñ zâḥir

‘Arşa-i mu‘cizede şan‘at-ı gûy u çevgân

Göricek şa‘şa‘a-i mihr-i kefi pür-tâbiñ

Sîne-çâk oldu o dem şevk ile mâh-ı tâbân

Gösterip devr-i kamerde nice yüzden i'câz

Eylediñ gün gibi 'âlemlere haq dîni 'ayân

Ġazel

Bizimle 'azm-i rezm-i fetḥ-i Bağdād eyleyen gelsün

Ġazā ecrin, şehâdet rütbesin yād eyleyen gelsün

Şalâdır bu ğazâyı kendine farz eyleyen merde

Bu niyyetle imâm'ıñ rûḥunu şād eyleyen gelsün

Dönüş yokdur 'adūdan almayınca dād-ı Bağdād'ı

Döküp ḥūn-ı seri 'âlemde bir ad eyleyen gelsün

Ceresveş dil ucuyla söyleyen pesmândeler kıalsun

Derūn-ı sineden ney gibi feryād eyleyen gelsün

Bize rûz-ı ğazāda nev-hevesler yār-ı ğār olmaz

Ezelden kendi zātın cenge mu'tād eyleyen gelsün

Muḥāşşal Çār-yār-ı bā-şafā 'aşkına ey Ḥaylî

Bu yolda kār ü bārın cümle ber-bād eyleyen gelsün. [138]

Ebyāt:

Vuşlât-ı cānāneye māni' olurmuş dem-be-dem

Çok girer araya bir gün pîrehen başdan çıkar

Ġarḳ eyledi ḥūn-âb-ı sirişkim teni cānā

Şimden gerü sen kıande bulursun beni cānā

Al tîğa urup gerçi raķibe nazār itdiñ
 aşdıñ ben idüm sen anı cānā siper itdiñ

Hem göñlümi hem aqlımı hem şabrımı aldıñ
 Ey şūh-ı cefā-pīşe baña sen neler itdiñ!

Gözleriñ göñlüm alıp yer omadı tedbire
 İki āhū yetişirmiş güzelim bir şire

Görmedi Hāzret-i Yūsuf bu cemāli düşde
 Hüsñüñ ey māh nice ābil olur ta' bire

Seyr-i cemāle kākülüñüñ māni' olması
 Şāhid degil mi olduğuna bahtımıñ siyāh

Hābs itse aceb mi anı dil maħbes-i tende
 Tīr-ī sitemiñ aña neler itdi geçende [139]

Şem' serkeşlik eder serv gibi bir er idi
 Āteş-i fūrķat-ı dildārı görünce eridi

ıı' a

Ey göñül şaħn-ı çemende leb-i deryā seyrin
 Bir şanemle edegör kām alasıñ dünyādan

Yoķsa bir dişleri dürr, āmeti serv olmayıcaķ
 Ne biter şaħn-ı çemenden, ne ıkar deryādan?

- 37 -

Vâlihî

[Kurt-zâde Şeyh]. Edirnelidir. talebe-i ‘ulûmdan iken Mısr’a ‘azîmet ve ârzû-yı tarîkat-i erbâb-ı haqîkat edüp Gülşenî-zâde Seyyid Hayâlî’den me’zûn bi’l-irşâd olduğdan sonra Edirne’ye ‘avdetle Sultân Selîm Câmî’i’ne vâ‘iz ve “‘aşrında mişâl Asma‘î ve hâciz hem-pâye-i Hüseyin-i Vâ‘iz” olmuştur.

Târîh-i vefâtı 994 (1585)dür ki hem maḥlaşî Üskübî Vâlihî [140] Efendi “mâte kutbü’l-‘arîfîn” terkîb-i mevzûnunu târîh düşürmüştür.

‘Azîz müşârun ileyh “Şâhid-i dil-firib-i ‘irfânîñ vâlih ü şeydâsı, cemâl-i bâ-kemâlîñ ‘aşîk-ı bî-pervâsı, ‘aşk-ı pāk ile neşvenāk şevk ü tarab, dâ‘imâ ser-germ-i cām-ı şûr u şegab, merd-i kâmil, ehl-i hâl ve şâhib-i dil” imiş.

Bir gün câmî‘den çıkarken t̄alib-i ma‘rifet bir civân-ı nîk-ḥaşlet-i teberruken Pâ-puşlarını çevirir. Vâlihî Efendi bir kerre vâlihâne yüzine bakdıktan sonra kaşd-ı t̄atyîb ü laṭîfe ile “‘Azîzim! Artık bizim için bunu ayaklarımıza degil, başımıza giymek görindi!” dir.

Mervîdir ki 971 (1563) târîhinde bir vâ‘iz ile ğarîb bir mâcerâsı zuhûr etmekle nefy edilmiştir.

Eş‘ârı tarz-ı kudemânîñ eñ güzellerindendir. Buraya tezâkir-i şu‘arâda ba‘zı mecmû‘alarda görülen eş‘ârından intihâb etdiklerimizi derc eyledik:

Ḳıṭ‘a

Girdiler birbirine ğisûlar

Gerdeniñde ṭolaşmadan cānā

Ḳıldı işlâḥ araların şāne

Eşleḥa’llahu şānehu ebeden [141]

Beytler:

Virince jāle peyāmın dehân-ı cānāniñ

Su septi yüregine gonca-i gülistāniñ³⁹

³⁹ Tezkire-i Riyāzî’de Üsküblü Vâlihî’ye isnād olunursa da sâ‘ir tezâkirde Şeyh Vâlihî’niñ oldığı gösteriliyor.

N'ola il bađrımıñ başın gözetse, şüfi peymānem
Kişiniñ yāri başına bakar, düşmen ayāđına

Ġazel

Merdüm-i rüşen-zamīr midir başar
Şevķ-i mihriñsiz velī fihi nazār

İtdi dil āyinesin çeşmiñ şikest
Fi'l-meşel mest ü dükkān şīşe-ger

Naķş-ı cevriñ girye göñlümden yumaz
Lā yezilü'l-mā' naķşen fi'l-ħacer

Gün yüzüñ üstünde ebr-i zülfiñi
Merdüm-i çeşmim görelden oldı ter

Ĥ'āb-ı ğafletden uyan dir Vālihī
Şanma şeb-nem, şu seper pīr-i seħer [142]

Teşbīħ kılma kūyun yārın cinānı ķo
Beñzetme sidre ķaddine serv-revānı ķo

Göstermesün benān ile ol māhı il baña
Rüşen-durur güneş gibi bildim ben ānı ķo

Bir şüret ile naķş geķüp diller almada
Yokdur nazīri ol şanem-i dil-sitānı ķo

Gönlün terâzûlarsa lebinin metâ'ını
Bir yaña Vâlihî yûri var naqd-i cânı ço

Bu mâcerâ-yı eşk beyâz olmaya ebed
İde sevâd-ı dîde medâdı meger meded

Geldim ayağın öpmege destimde naqd-i cân
Gel al elem ki bey'imiz olsun yeden be-yed

Geçdi hevâ-yı tãrem-i 'arş-ı berrinden
Şol 'âşık-ı felek-zede ki yetdi kapın sened

Âyîne-i cemâlin ile lâyıq olmadı
Bülbül-şifat fenâya düşüp giyimin-nemed

Vir çeşm-i Vâlihî'ye ziyâ, çeşmine hayât
Ey nûr-ı 'ayn-ı 'âlem v'ey rûh-ı her cesed!

[143]

- 38 -

Nâdirî

[Ġani-zāde Meḥemmed Efendi]. Şu‘arā-yı ‘ulemāniñ e‘āzamındandır. 980 tārīhinde mehd-ārā-yı vücūd olmuştur. ‘Ulūm-ı lāzimeyi ba‘de’l-ikmāl 1000 (1591) senesinden bed’ ile 1011 (1603) senesine kadar ba‘zı medārisde müderris, andan soñra – sırasıyla-Selānik’e, Mışr’a, Edirne’ye, İstanbul’a, Ġalaṭa’ya kādī ve 21’de Anaṭolı, 28’de -Şeyḫü’l-İslām şā‘ir-i meşhūr Yaḫyā Efendi yerine – Rūmili kādī-‘askeri olarak 36 senesine kadar da bu pāye-i ‘ālīde kaldığı ḫâlde maraz-ı felcdan esir-i firāş olup sene-i mezkûre cemādiye’l-āḫiresında irtihāl-i dār-ı na‘īm eyledi.

Ḥānesi civārında (‘Ābid Çelebi) Mescidi ḫazīresinde medfündür.

(Bī-günāh) lafzı aded-i sinni olan 56’yı, (el-cennetü’l-misvāh) terkibi de tārīh-i intikālını de gösterir.

Müretteb ü mükemmel *dīvān*-ı eş‘arıyla *Münşe’at*ından mā ‘adā *Tefsir-i Beyzāvī*’ye ḫāşiyeleri, ba‘zı havāşiyeye ta‘līkātı vardır. Kendi ta‘līkāt u havāşiyesine pederiniñkileri de ‘ilāve ve mezc ederek bir mükemmel eser vücūda getirmek [144] ‘azminde bulunduḡu ḫâlde muvaffak olamamıştır. Yalnız bir def‘a İstanbul kādīsı iken Sultān Aḫmed Ḥan Ḥazretleri’niñ emrleriyle mevcūd müsveddātı tebyīz edüp kırtās-ı mu‘tedil ile elli kerrāse [Forma] bāliḡ olan cüz’lerini Ḥızānetü’l-Kütüb-i Sultānī’ye ihdā eylemiştir.

Sultān ‘Osmān Ḥan emriyle iki biñ beyt miqdārı bir “*Şeh-nāme*” yazmıştır.

Be-minhū’l-kerīm şu‘arā-yı eslāf için tertīb olunmakda olan “*Müntehabāt*”ımızda görüleceḡi üzere seksān beyt kadar bir “*Mi‘rāciyye*”si vardır ki her beyti el-Ḥaḫḫ siḫr-i ḫelāl dinilebilecek mertebe-i belāḡatdedir. (Sābit) gibi e‘āzım-ı şu‘arādan ba‘zıları tanzīr etmişlerse de hiçbirini aşlını sebkat edememiştir.

Dīvān ve *Münşe’at*’ını cem‘ eylediḡi zamān -terceme-i hāli (15) ‘adedinde yazılan – ‘Azmi-zāde Ḥāletī takrīz olarak şu kıt‘ayı söylemiştir:

“Nâdirî şī‘r ile hem-pāye iken Selmān’a

Oldu inşā’-i dil-āvīz ile Vaşşāf-ı zamān

Böyle dīvān-ı sūḫan, böyle ser-āmed inşā

Yaraşır dinse añā münşī-i şāḫib-dīvān [145]

Ba‘zı ebyât-ı müntahabesi

Halka-i meclis olup dâ‘ire-i maṭrab-ı şevk

Pür-cel-â-cil görünür devr idicek anı kadeh

‘Aceb mi tutsa el üstünde nergisi dildâr

Ezelden aralarında göz âşinâlığı var

Tâb-ı meyden oldu cism-i rind-i dürd-âşâm-ı sürh

Bir tütüşmüş hânede çünkim görünür câm-ı sürh

Rüyıñı zerd etmeyince hâşıl olmaz vaşl-ı yâr

Sürh peydâ eyle var, ey ‘âşık-ı nâ-kâm-ı sürh⁴⁰

Ferş-i Mînâ Belkıs oldu güyâ cilve-ger

‘Aks-i dildâra nazar kıl şafha-i âyîne.

Mezârında yatırken Nâdirî gözler ser-i küyuñ

Raşad-sâz oldu güyâ, seyr eder çâh içre gerdünu [146]

⁴⁰ Buradaki sürh altundan kinâyedir ki “kızıl altın” ta‘biri meşhûrdur.

- 39 -

Abdülğani Efendi

Nâdirî Efendi'nin pederidir. Kuzâtdan (Bolu)lu Emîr Şâh Efendi'niñ maḥdümü olup Bolu'ya tâbi^c (Gerede) kaşabasında tevellüd etmiştir. Şeyhü'l-İslâm Çivi-zâde Meḥemmed Efendi'den iktisâb-i şeref-i mülâzemetle evvelâ Burusa'da (Ferhâdiye), (Emîr Sulṭân), (Çendik), (Ḥançeriye) medreselerine, 976 (1568)'da İstanbul'da (Muştafâ Paşa) ḥâricine dâḥil, müte'âkıben (İsmiḥan Sulṭân) pâyesine, 78'de Şaḥn Medresesine, 81'de (Ayaşofya), (Süleymâniyye) medreselerine nâ'il oldı.

İki sene soñra Şâm kazâsına, 84'de Mısr'a kâdî olmuş ve 86'da ma'zül olduğu sırada cenâb-ı Ḥicâz'a 'azîmetle farîza-i ḥacc-ı şerîfi îfâ eylemiştir.

987'de İstanbul kâdîlığına, 91'de ikinci def'a olarak İstanbul kâdîsı olmasını müte'âkıb Anaṭolı kâdî-'askerliğine terfî' olundu. 94'de tekrâr Mısr'a kâdî olup 95 senesinde ma'zülen karadan İstanbul'a gelirken Burusa'ya qarîb bir maḥalde ḥastalanmakla berây-ı müdâvât bir müddet Burusa'da iḳâmete niyyet eylediyse de henüz vâşıl [147] olmadan vefât eyledi. (Zeyniyye) Zâviyesi saḥâsında medfündür.

Nev'î-zâde 'Aṭâyî müşârun ileyhi "Deryâ-yı 'ulûm-ı 'aḳliyyeniñ ğavvâs-ı gevheri, fenn-i kelâmıñ zeban-dân-ı esrârı, mevâkıf ü merâşid ehl-i tecrîdiñ maṭla^c-ı ṭavâli'ü'l-envârı, maḥşûl-i daḳâ'ik-ı 'ilmiyyesi reşk-endâz-ı Faḥr-i Râzî, medâr-ı pergâr-ı efkârı şî'r ü inşâda kâmil, deryâ-yı tab'ı gevher-i manzûm ve mensûra şâmil idi" diyor.

Şerḥ-i Tecrid'e müdeḳḳikâne ḥâşiyeleri, Tefsîr-i Beyzâvî'niñ Hevâmiş'ine ta'lîkâtı vardır. Müṭâla'a eylediği kitâblarıñ ekşerine mülâḥazâtını yazarmış. Şâm'da kâdî iken oranıñ aḥvâl-i târîḥiyye ve sâ'iresine dâ'ir bir eser yazup ḥâk-i pây-i şâhâneye taḳdîm eylediği mervîdir.

Eş'ârından buraya bir maṭla^c ile bir ğazelinin derciyle iktifâ edildi:

Maṭla^c

Dünyâya virmez isem n'ola şarâb-ı nâbı

Kim reşk-i âsmândır her nilgün ḥabâbı

Ġazel

Bir meh-liḳâya düşdi dil-i zâr-ı müstemend

Şalmış ğazâl-ı mihre mu'anber şaçı kemend [148]

Bir ğamze ile itdi göñül mürğunu Őikâr
Őâhin baķışlı bir gözü mestâne Őehlevend

Hâk-i siyâha yüz süre geldim ki âh var
Lütf eyle çekme dâmeniñ ey serv-i ser-bülend

DüŐtü ‘aşâya ŐiŐe-i hecr içre derd ile
La‘liñden ayrı pâreleyip kendisini kând

Hâk ol yolunda dem gele Şâyed ki ey Ğanî
Bir kez kâdem başup ede sen zârı behre-mend

- 40 -

Vaḥîd

[Meḥemmed]. Şofyalıdır. Sağîr-i sinninde İstanbul'a gelerek ba'zı ricâl-i 'ilmiyyeye intisâb ve anlarıñ feyz-i nazarlarıyla iktisâb-i fezâ'il-i bî-ḥisâb eyledikten soñra İzmir'den ma'zûl Menteş-zâde Aḥmed Efendi ile birlikde Burusa'ya geldiği zamân (Maḳsem) Câmi'î imâmınıñ vuḳû'-ı vefâtına mebnî Mollâ-yı mûmâ ileyiñ himmetiyle câmi'-i mezḳûra imâm ve (Selîm-zâde) Câmi'î ḥiṭâbetiyle de nâ'il-i merâm olmuşdı. [149]

Ba'dehu zamânin Burusa maḥkeme-i şer'iyyesine kâtib olduğu gibi ḳuṭbü'l-'ârifin (Üftâde) ḥazretleriniñ Câmi'-i Şerîfi Ḥaṭîbi Pîr 'Ali Efendi'ye dâmâd oldu.

Bu izdivâcdan (Maḥmûd) nâmında bir oğlu vücûda gelüp

Maḥmûd-nâm ol dilber-i ra'nâ, o naḥl-i nâz

El-Ḥaḳ ne dil-rübâ şanem-i dil-pezi̇r olur

Bir âftâb-ı ḥüsn ü bahâ kim gören anı

Maḥmûd Efendi şüfisi olsa esîr olur

Ḳıṭ'asınıñ mazmûnuna muvâfiḳ şâḥib-i cemâl bir nev-resîde iken irtihâl etmekle bu te'sîrle çok geçmeksizin kendi de vefât eyledi. Târîḥ-i intikâli 1094 (1682)dir. Burusa'da (Puñar Başı)nda Üftâde Efendi reh-güzârında üftâde-i ḥâk-i mezârdır.

Eş'ârı üstâdânedir. İbtidâları (Resmî) taḥalluş ederken naşılso o zamân bu maḥlaşda şâ'irler keşîr ve biriniñ sözini digerinden temyîz -endek-fehmâna göre- 'asîr olmağla dâ'iyeye-i teferrüdle (Vaḥîd) maḥlaşını ihtiyâr etmişdir.

Tab'-ı şâ'irânesi gibi ḥaṭṭı da pek güzel olduğundan bir ḥayli nefis mecmû'alar yazmışdır. [150]

Ba'zı ebyât-ı müntaḥabesi:

İki ebrû-yı ser-âmed degil ey mâh-liḳâ

“Ḳâbe ḳavseyñ ev ednâ”nı 'ayân itdi Ḥudâ

Ḳomazsıñ ey şabâ âsûde bir dil-i zülf-i dilberde

Yine âşüfteler ḥâṭır-perîşân olmasın dersin

Şubḥ-veş mihrinde şādık oldığım bilmez dime

Ey Vaḥīd ol matla^c-ı envār bilmez kim bilir

Te'sīr edüp o gonca-femüñ bī-vefālığı

Güller de 'ādet itdi hezār āşinālığı

Bezm-i emelde āḥir olur tīre rūzgār

Mānend-i şem^c pīşe eden ḥod-nümālığı

- 41 -

Cününî Dede

[Şeyh Ahmed el-Mevlevî]. Konya muzâfâtinden (Lârende) [Karaman]da hırka-püş-i vücūd olarak devr-i kemâline kadar orada taḥşîl-i kemâlât eyledikten sonra sâlik-i ṭarîkat-ı [151] ‘âliyye-i Mevleviyye ve müddet-i medîde Bağdâd Mevlevî-hânesinde meşnevî-h’ânlıkla nâ’il-i füyûzât-ı ma’nevîyye olmuştur.

Belîğ’in (*Güldeste-i Riyâz-ı ‘İrfân*)ında okunduğına göre Cününî Dede hengâm-ı pîrîde şıla-i rahm vesilesiyle tekrâr maskât-ı re’sine ‘avdet eylediği zamân, o târîhde âsitân-i ḥazret-i pîrde seccâde-nişîn-i irşâd olan Çelebi Ebû Bekir Efendi Ḥazretleri Burusa şehri bilâd-ı İslâmiyye meyânında “Burc-ı evliyâ” olmakla şöhret-gîr-i âfâk iken orada ṭarîkat-ı ‘aliyye-i Mevleviyye’ye mensûb bir ḥân-kâh olmadığından bahş ile bunuñ binâ ve ihyâsı ḥuşûşunu ‘uhde-i himmetine tevdi’ buyurmuş, Cününî Dede ise evvel emrde pîrligini dermiyân ederek şüret-i itizârda bulunduysa da muḳaddemen Bağdâd’da gördüğü bir vâki’ayı teḥaṭṭur ve bu vâki’aniñ emr-i vâki’ kabûl için bir işâret-i ma’nevîyye olabileceğini tefekkür etmesi üzerine infâzına müsâra‘at eylemiştir.

Burusa’ya vuşûlünde meşâyihden Şeyh Ya’kûb Efendi’niñ “Sed Başı” civârında kâ’in zâviyesine⁴¹ nâzil ve çünkü o aralık Ya’kûb Efendi İstanbul’a nakl ile Ebû Eyyûb Enşârî ḳurbunda ittiḥâz-ı mesken eylediği ve binâ’en ‘âleyh tekye [152] şeyh ve dervîşândan ḥâlî bulunduğu cihetle âyende ve revende fuḳarâ-yı Mevleviyye’yi celb ü cem’ ü icrâ-yı âyîn ile me’mûlüne nâ’il olmuştur.

Çok geçmeksizin mir’ât-ı istiḥârede cilve-nümâ olan diger bir şüret-i pür-işâret üzerine “Puñarbaşı” reh-güzârında bir künbed-i teng ü târda iḳâmet-i ihtiyâr ve orayı i‘mâra ibtidâr eylediği şırada şâhibetü’l-ḥayrât bir muḥaddere-i sûtüde-şifât ile “Şerbetî el-Ḥâc Meḥemmed Efendi” nâmında bir zât ve daha sâ’ir aşḫâb-ı ḥayr u ḥasenât mülken ve mâlen bir ḥayli mu‘âvenet-i icrâ etmeleriyle bir ḥân-kâh-ı bî-bedel vücûda getirmeğe muvaffâk olmuştur⁴².

Tekyeniñ târîh-i binâsı (1026)dır. Rivâyete göre vaḳfiyesini -‘Örfî-zâde Muştafâ Efendi Burusa ḳâḏîsı iken ḥidmet-i kitâbetinde bulunan- Şâ’ir-i Bursevî (Selîsî) yazmış.

Cününî Dede bu ḥân-kâh-ı nev-bünyâdda icrâ-yı âyîn ve ders-i meşnevîye mu’tâd iken

⁴¹ Bu zâviyeden şimdi eşer kalmadığı Ya’kûb Efendi’niñ terceme-i ḥâlî şırasında “Gül-deste”de beyân olunmuştur.

⁴² Tercüme-i ḥâlî 29 ‘adedinde yazılmış olan şâ’ir Ḥaylî Beg bu tekyeniñ inşâsına şu târîhi söylemiştir:

Mevlevî-hâneyi Cününî Dede
Eyledi Hû diye diye ihyâ

(1030)da terk-i hân-ķāh-ı fenā eyledi. [153] Na‘ş-ı ğufrān-ı naķşī zāviye-i mezķūre de maḥfūz sanduka-i ihtirāmdır. (Beyānī) nāmında bir şā‘ir-i fasīhü’l-beyān:

“Kıldı Cününī Dede teslīm-i rūḥ”

Mıṣrā‘ımı tārīḥ düşürmüşdür.

Merḥūm müşārun ileyh “nefs-i nefīse pūr-te’sīr, inkişāf-ı zamīr ile şehir, mu‘teķid-i şaġīr ü kebīr” bir pīr imiş. ‘Urefā-yı şu‘arā-yı Mevleviyye’den olduğuna şu ğazel-i bī-bedel-i ḥālet-engīzi şāhid-i nātıķdır:

Ben tūṭī-i ķudsūm ten-i fāni ķafesimdir

İḥyā eden emvātı mesīḥā-nefesimdir

Ben bār-ı emānet ķekici ol şütürüm kīm

Nālem reh-i maķşūduma bang-ı ceresimdir

Dil virmedi dünyāya, olan ‘ārif-i billah

Bunda sebep meķs-i hevā vü hevesimdir.

Ol lem‘a-i ruḥsāreyedir aşıl semā‘ım

Musā şifatım, nūr-ı şecer muķtebesimdir

Gencine-i esrār olalı ķalb-i Cününī

Nefes-i ejderi Ḥaķķā ki kemine ‘asesimdir [154]

Sāye-i dest-i Cenāb-ı Mevlevī

Cilve ber ser-dāred ü nāmeş ķulah

- 42 -

‘Ali Fenārī

[‘Alāeddīn bin Yūsuf Bālī bin Şemseddīn Fenārī]. Fāzıl-ı muḥaḳḳak Mevlānā Fenārī ‘eliyhi rah̄metü’l-Bārī’niñ muḥādīm-i kirāmından Yūsuf Bālī Efendi’niñ oğludur. Maskat-ı re’si Burusa’dır. Mebādi-i ‘ulūmu pederinden gördükden soñra tekmīl-i taḥşīl zımnında -o zamānlarıñ dāru’l-ma‘ārifī ḥükmünde bulunan- diyār-ı ‘Acem’e seyāḥatle ‘ulemā-yı Herāt’dan müstefiz, ba‘dehu Semerkand’a giderek (Şāh-ruḥ Mīrzā) Medresesine müderris oldu.

‘Avdet eylediği zamān Mevlānā Gürānī’niñ delāletiyle ḥāmi-i aḣḣāb-ı ‘ilm ü ‘irfān Fātīḥ Sulṭān Meḥemmed Ḥan Ḥazretleri Burusa’da kā’in (Manastır) Medresesi⁴³ müderrisliğini tevciḥ, 872’de Burusa kādīlığına, 78’de kādī [155] ‘askerlige terfī‘ buyurdu. On yıl Sulṭān Meḥemmed Ḥan Ḥazretleri’nin, sekiz yılı daḥı Sulṭān Bāyezīd Ḥan Ḥazretleri’niñ zamān-ı ‘ālilerinde olmaḥ üzere on sekiz sene müddet -mükerreren- kādī-‘askerlikde bulunduktan soñra ‘azl ve müstevfī vazīfe ile taḳā‘ūd edildiği gibi oğullarına da mertebelerince ikrām olundu.

Terācim-i aḣvāl kitāblarıyla tāriḥler müşārun ileyhiñ kādī-‘askerliği zamānını erbāb-ı istiḥkāk için bir devr-i iḳbāl olmaḥ üzere gösteriyor.

Ber-vech-i muḥarrer teḳā‘üdi icrā olandan soñra tekrār Burusa’ya gelmiş ve el-yevm “Kādī Yaylağı” dinilen maḥall-i feraḥ-fezāda ittiḥāz-ı mesken ü me’vā ederek -tāriḥ-i intiḳālī olan- 903 senesine ḳadar ‘ömrünü müṭāla‘a ve tettebbu‘, tedrīs, ‘ibādet gibi elezz-i iştiḡālāt ile geçirmiştir.

Me’ḥāzlarımızdan biri mevlānā-yı müşārun ileyhiñ şüret-i iştiḡālinden baḥş ettiği sırada diyor ki: “Meşāḡil-i ‘ilmiyye ile iştiḡālde bir vech ile mütemaḥḥiz idi ki hiçbir zamān istirāḥat etmeyüp müddet-i ‘ömründe döşekde yatmamış bī-dārılık ni‘metine zehr-ab-ı ḥ‘āb-ı nūşin ḳatmamışdı. Meṭālī-i leyāliden ṭulū‘-i fecre ḳadar müṭāla‘aya meşḡul olup ṭümār deycur-ı müsveddāt şeb-i maṭvī oluncaya ḳadar [156] bir nazār-ı mülāḥazadan ḥālī olmazdı. Eḣnā-yı müṭāla‘ada uyḳu ḡalabe eylese kitābları öñünde aḳıḳ ṭururken dīvāre ittikā edüp bir sehl zamān ḥ‘āba vardıktan soñra yine uyanup müṭāla‘a ile iştiḡāl ederdi.”

Mervīdir ki ‘ulūm-ı zāḥirede derece-i kemāle vāşıl olduḡu gibi ‘ulūm-ı bātıneye ya‘ni taşavvufa daḥı meyl ederek Ṭariḳat-ı ‘Āliyye-i Zeyniyye’den (Ḥacı Ḥalīfe) nāmıyla meşḡur ‘ārif-i billah Şeyḥ ‘Abdullah Efendi’ye intisāb ve anıñ bereket-i enfās-ı

⁴³ El-yevm bu medreseden eser ḳalmadığı mervīdir.

kudsiesiyle füyûzât-ı celîle iktisâb eylemiştir.

(Şakāyık)da Şeyh-i müşārun ileyhiñ terceme-i hâli şırasında münderic bir fakire hem maķāma münāşib hem de ba‘zı ihvan-ı kirām için fā‘ide-i mūcib görünmekle ber-vech-i ātī naķl olunur:

“Mevlānā ‘Alāeddīn Fenārī Hāzretleri kādī-‘askerlikden ma‘zūl olduğdan soñra Şeyh Hācī Halife Hāzretleri’niñ hıdmetinde meslek-i taşavvufa sālİK olup taşıye-i derūn terbiye-i zāt-ı fezā‘il-meknūn eylemek istedi. Vaħdet-hāne-i ķalb-i pākini “da‘-ı nefseke ve ta‘āl” maķāl-i bī-mişālī maźmūnunca carub-ı terk ü firağla gerd-i māsivādan refte edüp şāhid-i maķşūduñ anda tecellīsini ķaşd eyledi. Bu muķābelede şeyh hāzretleri cevāb virüp buyurdu ki: [157]

-Nihāyet sūlūk-ı bidāyete tābi‘dir. Tarīķate sūlūk eden kişıye evvelinde ne vech ile şürū‘ ederse āhirinde daħı öyle hāreket eylemek gerekdir.

Meşelā bir sālİK mebādi‘-i sūlūkunda bi‘l-kūlliye ‘alā‘iķ ve meşāğilden fāriğ olsa nihāyetinde daħı öyle olmaķ lāzım olur. Ammā ibtidā-i hālde i‘tidāl üzere sūlūk eylese evāhir-i ahvālinde daħı hadd-i i‘tidālden hūrūc etmemek müteħattem olur. Siziñ ise hālā dāmen-gīr olur hār-ı ‘alā‘iķ ve şevk-i ‘avā‘iķiñiziñ nihāyeti yoķdur; Yāy-ı sūlūki-şikest eder mevani‘ñiz gāyetle çoķdur. Bu hāl ile cemī‘-i ‘avā‘iķ ve ‘alā‘iķi def‘aten def‘ ve ref‘ eylemek müyesser degildir. Soñra vesāves-i Şeytāniyye ve hevāecis-i nefsāniye bir vādiden rāhizen olmaķ muķarrerdır. Hemān size lāzım olan hārhar-ı ‘alā‘iķi duħa-i dilden ihrac etmekte ifrāṭ etmeyüp i‘tidāl üzere sālİK olmaķdır. Bir de, mürīd olan kimse şeyh ve mürşid için kerāmet ve velāyet ile i‘tikād etmek lāzım degildir; belki hemān tarīķ-i Hāķķ’a sālİK ve menāhīc-i şerī‘ate nā-hic ve şāri‘dir diye i‘tikād eylemek kāfidir.”

İntehā

Müşārun ileyh -ber-muķtezā-yı meşreb-i dervīşāne- erbāb-ı ķanā‘at ü tevekkūlden olduğ gibi fevķa‘l-‘āde şamt [158] ve sūkūta mā‘il imiş. Telāmizesinden ‘Abdurrahman bin Seyyid Yūsuf demişdir ki: Ben kendisinden on yıl miķdārı ders oķudum. Müddet-i medīdede hıdmetinde bulundum. Ekşer-i evķātta şāmit ve sākıt buldum. Degme bir hāl ile söz söylemezdi. Ammā selāṭin-i ‘iżām hāzaratınıñ hıdmet-i şerīfeleriyle şeref-yāb olduğ zamānlardan bir söz açılacaķ olsa derhāl şevķ ü inbisāṭa gelerek bülbül gibi gūyā olurdu. Bir gün didi ki: Sultān Meħemmed Hān Hāzretleri ešnā-yı seferde menzilden menzile gelindikce otağ-ı Hümāyūn ihzār edilinceye ķadar seccāde üzerinde oturur, hıdme-i hāşşadan biri ķoltuğuna girüp bir digeri de ayağından çizmesini çeker idi. Bir gün naşılso bunlardan biri hāzır olmamağla pādīşāh hāzretleri çizmesini çıkartır iken

baña ittikâ buyurmuşdu. Müddet-i ‘ömrümde bundan rûh-bahş, bundan hâlet-engiz bir lezzet tuymadım. Yine bir gün didi ki: Eyyâm-ı hâreye teşâdüf eden bir ramazân-ı şerîfde Sultân Bâyezîd Han Hazretleri beni de ma‘iyyet-i seniyyelerine alarak teneffüs için bir açıklık maħalli teşrîf etmişlerdi. Vakt-i iftâra müteraķķib ve müteraşşid bulunduğumuz sırada iğtirâba başlamış olan güneşi irâ’e-i ve şafret-i rengiyle beṭâ’et seyrinden kinâye ederek “Mollâ! Ğâlîba za‘if-i rûze vü şiddet-i [159] harâret güneşe de te’sîr etmiş ki yürümeye mecâli qalmamış!” buyurdular.

Mevlânânîñ hilm ü insâfı da ber-kemâl imiş. Menķüldür ki bir gün esnâ-yı tedrîsde talebeden biri h‘âcesiniñ sözüne lâ’übâliyâne ve küstâhâne i’tirâza qalkışır. Cenab-ı mu‘allim cevâb vermeyerek şöyle ğazübâne kaşlarını çatmakla iktifâ ve yine derse devâm eder. Dersiñ hitâmında ṭâlibi çağurup bu vazı‘dan ṭolayı takdîr ile ber-â-ber âdâb-ı ders ü su‘âlî takrîr eder. Ṭâlib isti‘fâ-yı kuşûra müsâra‘atle “bu hareketimiñ cezâsı olarak başka bir müderrrisiñ hidmetîne gideyim, ya fî-mâ ba‘dehu ders esnâsında ağzımı dilimi açmayayım” didiginde Mevlânâ “Benim saña qarşu olan mu‘âmelem hiddet-i muktezâsı degil, ğayret-i mübteĝâsı idi. Ma‘ mâ-fih şimdiden soñra hâṭırına gelen su‘âl ü i’tirâzı hîç tekellûf ü tereddüd etmeksizin söyle aşla gocunmam” cevâbını virdi.

Müşârun ileyhiñ yâd-dâşdı olan ebyât-ı belîĝa-i Fârsî ve ‘Arabiyye ‘add ü hisâba gelmez derecede imiş. Telâmizesinden biri dimişdir ki: “Mevlânâdan (*Muṭavvel*) okur iken fenni bedî‘a geldiğimizde şanâyi‘-i şî‘riyeniñ her birine maķâm-ı [160] istişhâdde üçer beşer beyit îrâd etmekle hepimizi i‘câb ederdi. Bir gün cesâret ederek “hıfzıñızda ne çok şî‘r var!” diye hayretimizi der-miyân etdigimizde “diyâr-ı ‘Acemde talebe-i ‘ulûmuñ ikindiden soñra müzâkere ve müşâ‘are etmeleri âdetdir. Okuduğum eş‘âr işte bu müşâ‘areniñ âşâr-ı bereketidir. Bu sefer İran’dan gelirken maḥfûzum olan ğazaliyâtı on biñe kadar şaymışdım” cevâbını virmişdir.

Yine (*Şakâyık*)da mundericdir ki mevlânâ bir gün esnâ-yı tedrîsde, bi’l-münâsebe, cenab-ı müyesser-i hâcâtiñ fazl u keremine ḥamd ü senâ etdikden soñra “şimdiye kadar her maķşûdum ḥâşıl oldu. Yalnız üç maķşûdum qaldı ki birincisi hânemde benden evvel kimseniñ vefât etmemesi, ikincisi marâz-ı mevtimiñ müşted ve mümted olmaması, üçüncüsü ḥüsn-i ‘âķıbet ve sa‘âdet müyesser olmasıdır.” Fi’l-vâki‘ hânesinde kendinden evvel kimse vefât etmediği gibi irtihâli daḥı bir gün öğle namâzı için abdest alup edâ-yı şalâta ḥâzırlanırken ḥastalanmak, ikinci namâzı vaktinde teslîm-i rûh etmek şüretiyle sehlü’l-vuķū‘ [161] olmuş imiş. İhsan-ı îlâhî’den me’mûldür ki üçüncü maķşûdu da ḥâşıl olmuş ola.

Bursa’da cediti Şemseddîn-i Fenârî’niñ binâ-kerdesi olan câmi‘-i şerîf qurbunda

medfûndur.

Âsâr-ı ‘ilmiyyesinden *Kafiye-i İbn-i Hâcib*’e şerhi ve ‘ilm-i hisâba müte‘allık risâleleri vardır. Tabî‘at-i şi‘riyesi dahı olup (Ġamî) taħalluş eylemişdir. Buraya derc olunan bir iki parça şey tab‘ınıñ leţâfetine delâlet eder:

Bir ğazelinden

Sûz-i dil artar müdâm ol rûy-i âteş-tâbdan

Âteş-i süzân bulur gerçi sükûnet âbdan

Âteş-i mihrinle ey meh dâĝ-ı süzânım benim

Rûşen olmuşdur cihânda mihr-i ‘âlem-tâbdan

Tîr-i bārân atsa ğamzeñ hoş gelir ölmek baña

Ĥasta gönlüm ĥazır eder yağmurlu günde ĥ‘âbdan

Bir müsemmeninden

Dün görüp dilberi n’olsun bre gaddâr didim

Gelmedin yânıma gitdiñ hani ikrâr didim [162]

Ne revâdır taķınasın gülü her ĥâr didim

İdesin cân ü cihândan beni bî-zâr didim

Bülbülüñ zârın işit ey yüzü gülzâr didim

‘Ahd ü peymânını gel eyleme inkâr didim

Meded Allah’ı severseñ meded ey yâr didim

Va‘de-i vaşla ĥilâf eyleme zinhâr didim

ahr edüp döndü baña hışm ile ol yâr didi
Beni gerçek mi seversiñ a riyākār didi
Hāne-i albiñe seyr olmasın efkār didi
Geleyim hānene bir şeb yetişir zār didi
şunayım ağzına hoş la-i çeker-bār didi
Deheniñden bu haber ıkmaya zinhār didi
Meded Allah'ı severseñ meded ey yār didim
Va de-i vaşla hilāf eyleme zinhār didim

- 43 -

Neşâtî

Edebiyatımızla teveğğul edenlere hafî olmadığı üzere kudemâ-yı şu'arâ meyânında Fuzûlî, Nef'î, Nâbî, Nazîm, Nedîm, [163] Râğîb gibi büleğâ-yı teğazzül⁴⁴, kasîde-perdâzlık, dūrüb-ı emsâl, na't-güluk, şaḥḥiyyât, ḥikemiyât vâdîlerinde naşıl bir tarz-ı hâşşa sâlik ve ser-efrâz olmuşlar ise 'ale'l-'âde gâzel söylemek de daḥı iki şâ'ir-i ḥâ'iz kaşabü's-sebaḳ imtiyâz olmuşdur ki biri (Vecdî⁴⁵), digeri (Neşâtî) üstâddır.

Yüzden ziyâde üdebâya ve ez-an-cümle Kadîm-i Nâ'îlî, Fehîm, Nazîm kabîlinden eñ büyük şu'arâya üstâd olan Cenâb-ı Neşâtî'niñ eş'arını müdeḳḳikâne mütâla'a eden bir süḥan-şinâs -el-yevm mehcür olan birkaç kelime ve ta'bîr ile çekilebilir imâlelerden kaḥ'ı nazar -şirce, bâ-ḥuşuş şirîñ zamânımızda peydâ eylediği incelikce bir kuşur göremeyerek Nâbî'niñ

Baḳdım suḥur-ı nüşḥa-i imkāna ser-te-ser

Yek ḥarf-i nâ be-kâ'ide yokdur meyânede [164]

beytini, gâyet laḥîf, refîḳ ve o nisbetde dil-firîb olan ḥayâlât ve mezâminini Görerek Nazîm'iñ:

Mürşid-i ma'nâ Neşâtî-i Nizâmî-lehce kim

Olmada şâdır zebân-ı ḥâmesinden vâridât

Şâ'ir-i 'İsâ-nefes kim feyz-i nuḥḳı gösterir

Dehre ihyâ-yı ma'ânide dem-â-dem mu'cizât

ḳıḥ'asını yâda mecbûr olur.

Bu üstâd-ı süḥan -sâ'ir birçok ekâbir-i şu'arâ gibi- ḥarîḳat-i 'âliyye-i Mevleviyye'ye mensûbdur. İsm-i 'âlîsi Aḥmed, maḥall-i neşv ü nümâsı Edirne'dir. Ağa-zâde Meḥemmed Dede Ḥazretleriniñ dervîşi ve şâkird-i ders-i bî-teşvîşi olarak yitmiş seksân sene ḳadar medrese-i belâgatde murabba'-nişîn-i kürsî-i üstâziyyet olmuşdur.

Müşârun ileyhiñ irtihâlinden soñra ihtiyâr-ı seyr ü siyâḥatle Ḳonya'ya giderek 1081 târiḥinde Edirne şeyḫi olduğu ḥâlde 'avdete isti'câl ve 1085 senesinde 'âlem-i cemâle intikâl eylemişdir.

⁴⁴ Teğazzül aşlen maḥabbet-i zenâna dâ'ir şir söylemek demek ise de biz burada muḥlaḳâ 'aşîḳâne gâzel söylemek ma'nâsını isti'mâl itdik.

⁴⁵ Vecdî'niñ *Divançe-i Eş'arı* dört beş sene evvel -ma'rifet-i 'âcizânemle- “‘Aşır Küttâbhânesi Külliyyâtı” meyânında neşr olunmuşdu.

Vefâtına şakirdân u muhibbânından yigirmiye mütecâviz şâ'ir târîh söylediği gibi meşhûr Nâbî de:

“Neşâî gitdi devrânîñ”[165]

Mışrâc-ı selîs ve ma'nadârını söylemiştir.

Na'ş-ı ğufrân-ı naqş-ı Edirne Mevlevî-hânesinde maḥfûz-ı şandukçe-i ta'zîmdir. Müşârun ileyhiñ elimizde bulunan elli kadar gazeliyatından buraya -lâ 'ale't-ta'yîn- iki dânesini derc eyledik:

Ġazel

Şevķiz ki dem-i bûlbûl-i şeydâda nihânız

Hûnuz ki dil-i gonca-i ḥamrâda nihânız

Bu cism-i nizâr üzre döküp jale-i eşki

Çün rişte-i cân gevher-i ma'nâda nihânız

Olsaķ n'ola bî-nâm ü nişân-ı şöhre-i 'âlem

Biz dil gibi bir ṭarafa mu'ammâda nihânız

Maḥrem yine her ḥâlimize bâd-ı şabâdır

Dâ'im şiken-i zûlf-i dilârâda nihânız

Hem gül gibi rengîni-i ma'nâ ile zâḥir

Hem neş'e gibi ḥâlet-i şahbâda nihânız

Geh ḥâme gibi şekve ṭarâz-ı ğam-ı 'aşķız

Geh nâle gibi ḥâme-i şekvâda nihânız

İtdik o kadar def'-i ta'ayyün ki Neşâî

Âyîne-i pür tâb-ı mücellâda nihânız [166]

Ġazel

Bülbüller öter şevk ile ezhâr güşâde
Peymâne be-kef olsa n'ola yâr güşâde

Gör lütfunı sâķī-i şafâ-bahş-ı bahârıñ
Bir cām ile olmuş gül ü gülzâr güşâde

Seyr it beden-i nâzükini çāk-i kabādan
Mestâne o şeh, tügme-i zer-i târ güşâde

Çöz bend-i ser-i zülfünü ey şâne ki olsun
Dillerde olan 'uķde-i efkâr güşâde

Olsa yaraşır bülbül-i pür-şevk-i Neşâtī
Olmaķda yine gül gibi dildâr güşâde

- 44 -

Râmî Paşa

Râmî Paşa eslâf-ı sühanverân içinde Nefî, Nâbî, gibi e‘âzımdan olduğu hâlde nâmı, kadriniñ lâyıķ olduğu mertebe-i iştihâre vâsıl olamamış bir şâ‘irdir. Cevdet-i karîha, vüs‘at-i taşavvur rikķat ü le‘âfet-i hayâl, sür‘at-i intikâl, selaset-i ifâde gibi meziyât-ı ‘âliyye ile mütemeyyiz olan [167] bu sühanver-i bî-naẓîr, Nâbî eserine iķtifâ yetişen şâ‘irlerden iken dehâ-yı fitrîsi sâyesinden Nâbî ile hem-‘inân olmak derecesine varmışdır. Maḥşûl-i ḥâme-i bedâyi‘-niġarı olan âsâr içinde öyle ḥakîmâne, ‘âşıkâne, rindâne parçalara teşâdüf olunur ki bir beyti hezâr dîvâna bedeldir dinilebilir. Muķtezâ-yı zamân olmak üzere ta‘bîrâtında meşhûd olan ba‘zı müsâmaḥâtdan şarf-ı nazar-ı ifâdesi fevķa‘l-‘âde selîs ve âhenglidir. Yazdığı şeylerde eser-i tekellûf görölmez hele te‘ķidiñ semtine hiç uğramaz. Ba‘zen ḥakîmâne bir fikri taşvîr eder, okudukca insânı alır. ‘Âşıkane ġazeller yazar, laṭîf ü rakîķ ḥayâlâtıyla müste‘id gönüllerin hissiyâtını tehyîc eder. Rindâne yazdığı âsâr-ı dil-nişîn ise rindâneye muraķkaş bir naġme gibi mü’esserdir. Şafâ-yı bâdeden şân-ı şâ‘iriyetine lâyıķ bir şüretde dem-sâz olur. Bunuñla ber-â-ber te’essüf olunur ki bu şâ‘ir-i yegâneniñ külliyyâtı âsârını muḥtevâ elde bir mecmû‘a yokdur.

ġaret-zede-i dest-i nisyân olan âsâr-ı şâ‘irânesi içinde kim bilir daha ne mükemmel parçalar var idi!

İsmi “Meḥemmed”, kendisi İstanbulludur. Muķtezâ-yı fitratı olmak üzere devr-i şebâbında:

Esvâk-ı şehri geşt ü güzâr etdigim budur

Dîvâne göñlüm eġleyecek bir yer isterim [168]

Me‘âli tercümân-ı ḥâlî olmuşdu. Pek lâ‘übâliyâne ḥareket ederdi. Pederiniñ icbârıyla o zamânlarca bir mekteb-i ‘ilm ü ‘irfân olan Dîvân-ı Hümâyûn kitâbetine sülûk etdirildi. Mu‘aḥḥaren o ‘aşrda müşâḥib Muştafâ Paşa’nıñ dîvân efendisi olan şâ‘ir-i meşhûr Yûsuf Nâbî Efendi’ye intisâb etmişdir. Râmî Paşa Nâbî’niñ tavassuṭıyla Müşâḥib Paşa’nıñ mażhar-ı teveccühü olarak bir aralık paşaya maşraf kâtibi ve nedîm-i ḥaş ve soñradan Nâbî’nin Kedḥudâ olması üzerine anıñ yerine dîvân efendisi olmuşdur. Müşâḥib Paşa’nıñ vefâtında dîvân kitâbetinde qarâr edüp fenn-i inşâda olan mahâret-i maḥşûşası sâyesinde tedricen irtikâ ile ‘uhdesine beglikçilik tefvîz olundu. Altı sene kadar bu me’mûriyeti ḥüsn-i ifâ etdikden soñra 1107 târiḥinde o zamânıñ tertîb-i menâşıbı i‘tibârıyla şimdiki ḥâriciye nezareti maķâmında olan –“re’isü’l-küttâb” olmuşdur.

108’de ‘azl edilmiş ise de 109’da tekrâr maķâmına ik‘âd edilmişdir. 110 târiḥinde

Avusturya ile ‘ağd-i müşâlahâ için taraf-ı salṭanat-ı seniyyeden muraḥḥaş ta‘yîn olunmuş ve bu me’mûriyyetde ḥüsn-i ḥidmet ü şadâkati görüldüğünden kendisine vezâret teklîf olunmuşken ḳabûlden imtinâ^c ile dört sene ḳadar şüret-i riyâsetde vezîr-i ma‘nevî olmuştur. [169]

1014 Cemadiyel-ülâsında Dalṭaban Meḥemmed Paşa maḳâm-ı şadârete getirilmekle sene-i mezḳûre Şa‘bânınıñ sekizinci günü ḳubbe-nişîn⁴⁶ ve Sulṭân Muşṭafâ Ḥan-ı sâñî Ḥazretleriniñ zamân-ı salṭanatlarında Ramażânınıñ yedinci günü müşârun ileyh Meḥemmed Paşa maḳâmına mekîn olmuştur. 115’de “Müfti Vaḳ‘ası” nâmiyla târîḳde meşhûr olan vaḳ‘a esnâsında firâr ve bir ḥaylî zamân gûşe-yi iḥtifâda ḳarâr etdikden soñra meydâna çıḳmıştır. İbtidâ Kıbrıs eyâleti ile talṭif ve bir sene soñra da Mısr’a vâli naşb edildiği ḥâlde çok geçmeksizin ‘azl ve Rodos cezîresine iclâ edildi. 1119’da elli iki yaşında olduğı ḥâlde cezire-i mezḳûrede irtiḥâl etmiştir. Müddet-i şadâreti yedi aya ḳarîbdır.

Râmî Paşa ṭab‘an vefâsız olmakla ber-â-ber zekâ-yı ḥârîḳu’l-‘âdeye mâlik, zarîf ve nükte-dân imiş. Ḥattâ bu meziyyetini “Ḥadiḳatü’l-Vüzerâ” şâhibi ‘Osmân Tâ’ib Efendi gibi paşanıñ meslek ve meşrebinden ḥoşlanmayan ba‘zı zevât bile: [170]

“Görmedim ben Râmî Paşa gibi bir ḥâzır-cevâb

Her sözü ḳarbü’l-meşel, her nüktesi faşlü’l-ḥiṭâb”

Beytiyle taşḳîḳ ve i‘tirâfa mecbûr olmuştur. Müşârun ileyhiñ ba‘zı âsârı:

Ġazel

Ḥayâl-i la‘l-i nâbıñ cām-ı çeşm-i terde ḳalmışdır

Ḥumâr-ı bezm-i nûş-a-nûş-ı vaşlın serde ḳalmışdır

Degildir bende dil, ser-germi-i fikr-i nigehinle

O bir mest-i maḥabbetdir, düşüp bir yerde ḳalmışdır

⁴⁶ Vaḳtiyle şadâret ma‘iyyetinde yedi münteḥabb vezir bulunub şadr-ı a‘zâmiñ infisâlinde yerine bunlardan biri ta‘yîn olunurdu ki ḳubbe-nişînân-ı vüzerâ dirlerdı.

Mükedderdir ser-â-ser meşreb-i eczâ-yı ‘âlem hep
Şafâ-yı hâtır ancak bâdede, sâğarda kalmıştır

Bu sırrı keşfe bir müşkil-güşâ-yı cüd gelmez mi
“Kerem” bir lafz-ı bî-mânâ gibi dillerde kalmıştır

Ġazel

Yoğ sinemizde zerre kadar kînemiz bizim
Maşsüd-ı âftâbdır âyînemiz bizim

Olma kabâ-yı câh için ey dîde hûn-feşân
Ter-dâmen etme hırka-i peşmînemiz bizim

Dirlerse n’ola mâlik-i gencînedir bize
Zîrâ ki feyz ile töludur sînemiz bizim [171]

Geçtik mey-i şabûhdan ey pîr-i muğ hemân
Çok görme neşve-i mey dūşînemiz bizim

Râmî ‘aceb demez mi ki bir kez o nev-civân
Âyâ ne oldu bende-i dîrînemiz bizim

Ġazel

Mevsim-i gülde ne hum-hâne, ne kâşâne gerek
Her çemen şuffede bir meclis-i rindâne gerek

Şimdi güller gibi peymâne gerekdir elde
Bâğda her kişi bülbül gibi mestâne gerek

Mevc-ḥîz oldu çemen bād-ı bahār ile yine
Âşnāyān-ı ḥired ʿaql ile bigāne gerek

Ḥāl-i bīmārını kıl zīver-i bālīn beyān
Ḥʿāb-ı nāz etmege ol āfete efsāne gerek

Sākīyā herkesi şāyeste-i şoḥbet şanma
Şemʿ-i bezm-i meye Rāmī gibi pervāne gerek

Diger

Bir laḥza nihān olsa o meh-rū naḫarımđan
Bī-zār olurum ḥāşılı nūr-ı bāşārımđan

Añdıkca o ruḥsār-ı ʿaraḫ-rīzini yārıñ
Ḥün-ābe-i ḥasret dökerim çeşm-i terimden [172]

Ben ṭāʿir-i evc-i felek sūz u güdāzım
Āteş dökülürse yeridir bāl u perimden

Bir dem bırakır mıydıñ eliñden ol ayağı
Sākī ḥaberiñ olsa benim derd-i serimden

Rāmī n'ola ʿarz eyler isem herkese şiʿrim
Bāzār-ı belāgatde utanmam güherimden

Diger

Şuğl-i dünyâ ile biz terk-i huzûr eylemişiz

Dilimiz cür'â-keş-i bezm-i umûr eylemişiz

Gice meclisde ğam-ı dehre olup âzürde

Bezmimizden o sitem-pîşeyi devr eylemişiz

Dîdemiz ğavṭa-ḥor-ı lücce-i envâr-ı cemâl

Cismimiz aḥker-i ḥākisteri ṭur eylemişiz

Biz nihân-ḥâne-i iklîm-i 'ademden Rāmî

Nîk ü bed çāre nedir böyle zuhûr eylemişiz

Ne fikr-i ṭurre-i yâr ile pîç ü tâbım olaydı

Ne reşk-i şâne ile dilde ızṭırâbım olaydı

Gedû-yı dehri pür etmezdi eşk-i ḥünînim

Benim de def'î-ġama bir sebû şarâbım olaydı [173]

- 45 -

Behiştî

[Ramazân bin ‘Abdü’l-muhsin]. Vâ‘izlikle meşhûrdur. Mevlidi Edirne mülhâkâtından (Vize) kaşabasıdır. Henüz pek genc iken şi‘r ile şâhib-i şöhret olmuşdu.

Efâzıl-ı ‘aşrdan Muhaşşî Sinân Efendi’niñ dânişmendi bulunduğu sırada kutb-ı dâ‘ire-i tevhiid Şeyh Merkez Efendi Hazretleri’ne mürid ve bir müddet ser-halka-i erbâb-ı terk ü tecrid olmuşdu. Ba‘dehu Çorlu’ya ‘azîmetle orada ihtiyâr-ı iķâmet ve niçe yıllar imâmet ve hitâbet, huşuşuyla hânesi civârında inşâ eylediği zâviyede hem ta‘lîm-i fûnün hem icrâ-yı âyîn-i tarîkat eyledi. Bu hâl ile güzârende-i leyl ü nehâr iken 979 senesinde rûh-ı pür-fütûhî ‘azîm-i behişt-i berîn oldı. Binâ-kerdesi olan zâviyeniñ sahasında medfûndur.

Şerh-i ‘Akâ’id-i Hayâlîsi’ne, Âdâb-bahş-ı Mes‘ûd Rûmî üzerine hâşiyesi, Şürûh-ı Miftâh’a ta‘lîkâtı, Câmî kenârında ba‘zı kelîmâtı, bahr-i serî‘de (Cem-şâh u ‘Alem-şâh) isminde bir kitâbı ile müretteb dîvân-ı eş‘ârı vardır.

Zâde-i tab‘-ı ‘urefâ-pesendinden olmak üzere şimdilik [174] ba‘zı mecâmi‘-i mahşûşada görülen ebyâtından birkaçını derc eyledik:

Vişâliñ Ka‘be’dir, rûz-ı ecel ‘azmi zamânıdır

Kefen ihrâmı, tâbüt ol yoluñ taht-ı revânıdır

Çekemezken iki ebrûlarınıñ çillesini⁴⁷

Çâr-ebrû oluyor kaşı kemânım giderek

Çünkü sînemdir beni derde giriftâr eyleyen

‘Âhîr anıñ üstüne bıksam gerekdir yâri ben

Bezme gel bu gice ey ‘âlem-i hüsnüñ mâhı

Yoksa yerden göge dek inciniriz vallahi

Bülbül-i gülşen-i kıdsem bu cihân dâmımdır

⁴⁷ Ba‘zı nüshada “kahrımı ben” vâki‘ olmuşdur.

Beni bunda tutan ol serv-i gül-endāmımdır

Bir āh-ı sūznāk etmiş ezel kūhsārda Ferhād

Anıñ te'sīridir pinhān olan āteş hācerlerde

Sünbülünden 'arız-ı gülgünuna pīrāye şal

Gökde çevgān-ı gurūru āftāb ü aya şal [175]

Ya şabır u ya sefer dirler, ne Rūm u ne 'Acem kaldı

Ṭolaştım rub'-ı meskūnu, hemān mülk-i 'adem kaldı

- 46 -

Vecdî

Üstād-ı sühan Neşâti'niñ terceme-i hâli yazıldığı sırada [‘aded 43] gâzel-serâlıkda anıñla bu tevâ'im-i Vecdî-i mu‘ciz-demdir dinilmiştir. Fi'l-haķîķa, bu vâdîde eslâf-ı şu‘arâ meyânında Neşâti'den sonra eñ ziyâde iktidâr gösteren ve hâ'iz olduğu luḡ-i ṭabî‘at ve hüsni edâ cihetiyle haķķında kendisiniñ:

Hısâb-ı sihr-güyân eyledikte ḡudsiyân Vecdî

Seni mu‘ciz-dem olmak üzere maḡsûb eylemişlerdir

Yoķlasaķ mülket-i ma‘mûre-i şî‘r ü sihrî

Taḡt-ı i‘câzda Vecdî'yi Süleymân buluruz

Olanlar ṭâlib-i âb-ı ḡayât-ı eş‘ârıma baķsun

Bulurlar Vecdîyâ biñ çeşme her saṭr-ı siyâhında

Gibi “faḡriyeleri” çok görülemeyen ancak bu şâ‘ir sihr-âferîndir. [176]

Müşârun ileyh, “Boğuk” laķabıyla mülâķķab Muştafâ Aġa'nıñ ferzend-i necîbi olarak ‘Abdülbâķî Beg nâmıyla şöhet-şî‘ârdır. Onuncu ‘aşr-ı hicrî evâ'ilinde İstanbul'da mehd-ârâ-yı vücûd olmuş ve devr-i şebâbına kadar fûnûn-ı mütedâvileyi taḡşîl eyledikten sonra -o zamânlara göre bir mekteb-i ‘ilm ü ‘irfân hükümünde olan - Dîvân-ı Hümâyûn kâlemi kâtipleri zümresine iltihâk eylemiştir.

El-yevm daḡı mer‘î olduğu üzere Dîvân-ı Hümâyûn kâleminde ḡuṭûṭ-ı mütenevvi‘ada, bi'l-hâşşa ḡaṭṭ-ı dîvânîde hâ'iz-i nişâb-ı kemâl olan mülâzımîne birer münâşib maḡlaş virilerek müstaḡdimîn şırasına geçirilmek uşûlden olmaġla müşârun ileyh (Vecdî) maḡlaşını işte burada almışdır⁴⁸.

Vecdî meknûz-ı ḡızâne-i fıṭratı olan cevher-i zekâ muḡtezâsında az vaķt zarfında tefevvuk-nümâ-yı emâsil ve re‘isü'l-küttâb Şâmî-zâde Meḡammed Efendi'niñ sevk-i delâletiyle beglikcilik maḡâm-ı vâlâsına kadar irtikâ eyledigi gibi Şadr-ı A‘zam Köprülü Meḡammed Paşa merḡümüñ fevķa'l-‘âde teveccüh ü iltifâtına nâ‘il olmuşdu.

⁴⁸ Nitekim bizim “Fâ‘ik” maḡlaşı da - 1284 târihinde müdâvimi bulunduġum- bu kâlemiñ yâdigârıdır ki vech-i meşrûḡ üzere virilmiştir.

Şehîden vefâtı 1073 senesi Ramazânîñ dördüncü şalı günü vukû^c bulmuşdur. [177]

[Bundan dört beş sene evvel *Divânçe*-i Eş‘ârınıñ ikinci def‘a olarak vâsıta-i ‘acizânemle başılması üzerine naşılso o āna kadar Vecdî’yi lāyıkı vech ile tanıyamamış olan ba‘zı zevāt tarafından ibrāz-ı memnūniyyet edilmiş ve hattā şā‘ir-i zî-irtihāl Celāl Beg Efendi resā’il-i mevķūtadan biriyle “mektüb” şüretinde bir taķdīr-nāme neşr ederek bunuñla ĳadir-şināslığını göstermiş idi. Vā esefā ki bu ikinci tab‘ nüşhalarınıñ da az çok ĳaťadan sālīm olamadığı mu‘aĳharen ele geçirilen bir nüşha-i şaĳıĳa ve nefisesiyle muķābele edildiği zamān tebeyyün eylemişdir!] Bu birkaç parça Vecdî’niñ numüne-i tab‘-ı sāĳirānesidir.

İtdi dil rūyuña, rūyuñ dil-i sūzāna ĳased

İtdiler birbirine şu‘le vü pervāne ĳased

Cān fedā-yı nigeĳi oldu, beden ĳāk-i rehi

İyledi cān bedene reşk, beden cāna ĳased.

Cism-i pūr-zaĳm u nizāre pīrehen bīĳānedür

Küşte-i tīĳ-i gam-ı ‘aşķa kefen bīĳānedür

Dil nigāhıyla eder nāz u niyāzı bī-zebān

Meclis-i ehl-i maĳabbetde sūĳan bīĳānedür [178]

Sīneni ĳāk it der-āĳūş eylesün cān dil-beri

Bezmi-i ĳāşşü’l-ĳāşşā vaşl olduķda ten bīĳānedür

ĳamze bī-rahm olduĳı müĳĳānlarından bellidir

Tīĳ-i ĳūn-āşām naķş-ı cevherinden bellidir

Mest olup ‘uṣṣâk ile nâz u niyâz etdikleri
Hûn-çegân dāmân-ı hûnîn hañçerinden bellidir

Ka‘be-cüyân-ı maḥabbet Hıızr’ı reh-ber eylemez
Secdegâh-ı ehl-i dil hâk-i derinden bellidir

Gice gördüm hâke şalmış dilleri zülfün çözüp
Kimse Yâ Rabb böyle bir h‘âb-ı perîşân görmesin

Kaşdı cân almakdur ol zâlim eger dâd itse de
Şâd-merg etmek murâd eyler beni şâd itse de

Dil-nüvâz olmakla ğamze-i terk bî-dâd eylemez
Müslimân olmaz o kâfir Ka‘be bünyâd itse de

Bî-ğaraz şanma nigâh-ı lütf-i cevr-âmîzini
Vaḳf-ı nâz eyler dil-i vîrânım âbâd itse de

Gird-bâd-ı deşt-i hicrân eyler anı rûzgâr
Cismini ‘âşık gubâr u âhını bâd itse de [179]

Bend-i zülfinden ḥalâş olsa düşer zencîre dil
‘Aşk âzâd eylemez ger yâr âzâd itse de

Hâṭır-ı yâra gelen câna vedâ‘ itsün hemân
Hayr ile yâd eylemez ‘uṣṣâkını yâd itse de

Ƙadrimi yārān bilir ben ħod-senālık eylemem
 Ŗi'rūmi Cibrīl-i Vecdī zeyl-i evrād itse de

Dil-i çeşm-āşnā sāmān ile bī-gāne olmaz mı
 Hemīşe mest ile ūlfet eden mestāne olmaz mı

Hevā hoş her taraf gül-zār bülbül zār gül ħandān
 Bu esbāb-ı cünūmı seyr eden dīvāne olmaz mı

Kenār-ı āb, sākī tāze, bāde köhne, dil pür-şevk
 Bu bezme tevbeler nuql ü vera^c peymāne olmaz mı

Mey anda, dilber anda, cümle yārān-ı şafā anda
 Geçüp cennetden ādem sākīn-i mey-ħāne olmaz mı

Sebū zānūda, sāğar elde, yār āgūş-ı vuşlatda
 Bu tarz-ı ħāş ile meclis ^caceb rindāne olmaz mı

Açılmış gül gibi pehlū, ruħ āteş-bār olup meyden
 Göñül hem bülbül-i şūrīde hem pervāne olmaz mı

Bu maħsūd-ı ŧabāyi^c sözleri nerden bulursuñ sen
 Kedūret virmeseñ Vecdī dil-i yārāna olmaz mı [180]

Göñül çeşmiñle, ben ħamzeñle hem-dem olmağ a^clādır
 İki mestāne bir yerde, iki maħmūr bir yerde

Maḥabbet bende, dil sende niçe bezm-i şafâ olsun

Ki mey bir yerde kalmış, sāgar-ı-billūr bir yerde

Būy-ı vaşla āh-ı serdi bā'is-i taşrîḥdir

Nāle zīrā nüṣḥa-i derd ü ğamı teşrîḥdir

Vuṣlata perhîz etdirmekden ey ḥāzık meger

Ḥaste-i 'aşkıñ mizācın maḳşadın taşḥîḥdir

Tekyegāh-ı 'aşkda ma'şūk ile 'āşık turur

Ma'bed-i leylīde zencīr-i cünün tesbîḥdir

Sünbül-i bāğ-ı bihişti seyr ederken zāhidān

Zülf-i müşkīniñ añılmakdan ğarāz tercîḥdir

Vecdīyā keştī-i mey eyyāmını fevt etme kim

Bezm-i 'ālemde nesīm-i ney muvāfık-rîḥdir

Edhem Pertev Paşa

(Kığı) Begi hazinedârı Erzurümlü “Söylemez- [181] zâde” Mehemmed Tîmür Fennî Efendi’niñ şulbünden 1240 târihinde sâha-zîb-i vücûd olarak 260 senesine, ya’ni yigirmi yaşına kadar pederi ile birlikde Karahişâr-ı Şarkî, Gümüşhâne, Canik taraflarında bulunmuş ve bu esnâda bir taraftan ‘ulûm-ı lâzime, diger taraftan pederi ile zevât-ı sâ’ireden edebiyât taşşîline şarf-ı gayret ü himmet eylemiştir.

Târîh-i mezkûrda pederiniñ, vaţan-ı müttehizi olan Trabzon’da vukû’-ı irtihâli üzerine o zamân Trabzon vâlîsi bulanan Hazinedâr-zâde ‘Abdullah Paşa’nıñ dîvân kitâbeti ma’iyyetine, bir buçuk sene soñra müşârun ileyhiñ halefi olan Kapudân-ı esbak Damat Halîl Rif’at Paşa’nıñ mektupçuluğu hizmetine ve Halîl Paşa Der-sa’âdet’e geldiği zamân delâlet-i maşşûsasıyla mektûbi-i Şadr-ı ‘Ali oţasına me’mûr olmuş [1263] ve bir müddet soñra yine kapudan müşârun ileyhiñ ma’iyyetinde olarak altı yedi sene kadar tersânede, Aydın, İzmir, Cezâyir-i Baħr-i Sefîd, Hudâvendigâr eyâletlerinde mektupçuluk ve dîvân kâtipliği gibi hizmet-ı mühimmede istihdâm edilmiştir.

İzmir’de iken Fransızcaya heves ederek zekâ-yı fitrîsi sâyesinde az vaqt zarfında ke-mâ yenbağî ele geçirmege [182] muvaffak olduğdan başka Kemâl Paşa merhûm⁴⁹ Berlin sefâret-i seniyyesine me’mûr olduğu zamân def’aten sefâlet-i müşârun ileyhâ baş ser-kitâbetine ta’yîn olunmuşdur.

Üç sene imtidâd eden bu me’mûriyeti esnâsında hem ifâ-yı vazîfe-i me’mûriyete, hem Fransızca’dan mâ’adâ Alman lisânını taşşîle sa’y eyledi.

Halîl Rif’at Paşa’nıñ vukû’-ı irtihâliyle ber-â-ber ‘â’ilece ba’zı aħvâlin gösterdiği lüzûm üzerine me’zûnen ve muvaqqâten İstanbul’a gelmiş ise de müte’âkıben sefâretce tebeddül vukû’una mebnî maħall-i me’mûriyete ‘avdet etmeyerek Bâb-ı ‘Âlî terceme oţasına biraz soñra pasaport oţasına me’mûr olup bir sene soñra daħı politika me’mûriyeti ile Yanya’ya ‘azîmet ve bir sene mürûrunda me’mûriyet-i mezkûrenin lağv-ı cihetiyle hizmet-i sâbıkasına ‘avdet eyledi.

Ba’dehu Siroz’a, iki sene soñra daħı Drama’ya kâ’im-i maķâm oldu. Drama’dan munfaşilen ‘avdetinde sebķ eden hizmetine ve kifâyet ve şıdk u istikâmetine mükâfâten dîvân-ı muħasebât-ı mâliye a’zâlığına, mu’ahħeren rütbe-i mîr-i mîrâni ile Halep vilâyeti merkez mutaşarrıflığına, Şadr-ı esbak ‘Ali Paşa [183] merhûmuñ Girid’e ‘azîmeti zamânında Rûmili Begler Begliği pâyesiyle Kandıye mutaşarrıflığına ta’yîn

⁴⁹ Şürâ-yı devlet maħkeme-i bidâyet re’isi sa’âdetlü Seyyid Beg Efendi Hazretleri’niñ pederleridir.

edildi.

İki sene Kandıye mutaşarrıflığında kaldıktan sonra bi'l-infişâl rüsümât meclisi riyâsetine ve o esnâda hâriciye mektûbcusu bulunan müsteşâr Şadr-ı 'âlî Kâmil Paşa Merhûm'un⁵⁰ Kuds-i şerîf mutaşarrıflığına ta'yîn olunması üzerine rütbesi evveli şımf oluna bi't-tahvîl müşârun ileyhiñ yerine hâriciye mektûbculuğu maķâm ve'l-isnâ vâşıl ve bu vech ile ricâl-i Bâb-ı 'Âlî 'idâdına dâhil oldu [276.]

Me'hâzımız olan bir müsvedde de “üç sene kadar o mevķi' nezâketinde kemâl-i i'tinâ ile ifâ-yı levâzım-ı me'mûriyet ve bâ-huşuş mektûbî kalemîniñ tertîb-i şunûf ve ta'dîli uşûlüyle müsta'dân-ı küttâb u hulefâ-yı kirâmîniñ izdiyâd-ı feyz ve terbiyetlerine hîdmet eyledi” diniliyor. Ancaķ “tertîb-i şunûf ve ta'dîl-i uşûl” eden Pertev Paşa degil, selef-i bulunan Kâmil Paşa'dır.

El-hâşıl gerek 'Ali Paşa'nıñ gerek sâ'ir vükelâ ve küberânîniñ fevķa'l-'âde hüsni-tevcîh i'timâdlarını kazanmış olması hasebiyle ser-'asker müsteşârı Hamdi Beg Efendi'niñ [Şadr-ı [184] Esbak Hamdi Paşa] mâliye nezâretine geçmesi üzerine açık kalan maķâmına rütbe-i bâlâ ile ta'yîn edildigini müte'âķıb 'Ali Paşa'nıñ irtihâliyle ber-â-ber vükelâca vuķû' bulan tebeddül şırasında 'azl ü rütbesi tekrâr Rûmili Begler Begliğine tebdîl ve tenzîl edilerek Kaşamonu Valiliğine ta'yîn olundu.

Bir aralık me'zûnen ve muvaķķaten İstanbul'a geldiği hâlde yine maķall-i me'mûriyetine 'avdete isti'câl ve faķaţ aradan çok geçmeksizin -nezleli hunnâk marazıyla- 1289 senesi zî-ka'detü's-şerîfesiniñ on sekizinci günü kırķ toķuz yaşıında olduğu hâlde irtihâl eyledi.

Kaşamonu'da medfündür.

Merhûmuñ “edîb ve lebîb, sebük-rûh ve şadıķ olup nazar-ı kanâ'at ve istikâmetinde dünyâ ve ma-fihâ lâ-şey ve bî-i'tibâr bir merd-i rast-kâr olduğdan mâ'adâ hâlen ve kâlen ni'met-i velî-ni'mete şükr-güzâr olarak sağar-ı sünenden biri her kime muķârren olmuş ise cümlesi kendinden mennûn ve hoş-dil ve kendisi dağı her hâlde hayra kâ'il ve şunûf-ı akrabâ ve ehîbbâsıyla hemîşe hikmet ve şerî'at ve mürû'etle 'âmil ve mu'âmil idi. Hâl u maķâma münâşib nice reşķât-ı lisâniyye ve leţâ'if-i âşâr-ı kalemiyyesi dağı ekşeriya fevz u felâh [185] 'âmme vü hâşşa mecrâsında cârî idi. Nitekim fezleke-i aķvâl u efķârı olan (İtlâķü'l-efķâr) risâle-i maţbû'asıyla sâ'ir perâkende lâyiha ve laţîfe-nâmelerden müstebândır.”

Vaķtiyle neşr olunan, “Mecmû'a-ı Fünûn” nâmındaki risâle-i mevķûtede münderic

⁵⁰ Müzahib müdiri 'aţufetli Zebur Beg Efendi Hâzretleriñ büyük birâderleridir.

(*Beķā-yı Şahşî vü Nev'î*) 'unvānlı maķāle-i mütercemesiyle (*Av'ava-nāme*)si şāyān-ı müṭāla'a ve istifāde āsārındadır.

Müşārun ileyhe hem şā'ir, hem münşî idi. Üdebāmızdan bir zātın didigi gibi “eger istemiş olsaydı bu zamānda da maķbūl olabilecek şūretde şeyler yazabilirdi.” Müşārun ileyh tarz-ı ķudemāyı kendine maķşūş dinilecek ya'ni zamānına göre seve seve oķunabilecek üslūba taķvīl eylemiş ve ekser-i muħarrerātında şūḫī-i efķār u ğüftārda olan iķtidārını göstermiştir.

Merḫūmuñ fazīlet-i 'ilmiyyesi gibi ķuvve-i nāṭıķası da fevķa'l-āde bir derecede idi. Ḥāriciye mektūbculuğuna ibtidā-i me'mūriyetinde -ki muħarrir-i āciz-i mektūbī ķalemi ḫulefāsından idim- tebrīk-i ķudūm-i vazīfesiniñ icrāsını müte'ākib ḫasebū'n-nezāke i'āde-i ziyāretle ber-ā-ber ḫulefā efendileri ifā-yı vazīfeye tergīb ve taḫrīş maķşadıyla oķaya gelerek [186]

-Ķalem ve ehl-i ķalemiñ fazīlet ve ḫayşiyetine, vazīfe-şināslığa, vazīfe-şinās olanlarıñ maddī ve ma'nevī nā'il olacaķları mükāfata dā'ir bir ḫiṭābe-i belīğa īrād eylemişdi ki ğüyā evvelce ezberlemiş veya bir kāğıda yazmış da oķuyormuş gibi kemāl-i serbesti ve dūristī ile söylediği şū nuṭķuñ mü'eddāsındaki ḫikmet ve ḫaķīķatle edāsındaki ḫalāvet-i cümleye mebhūn etmişdi.

Cümle-i fezā'ilinden biri de bir müsvedde de şarfa, naḫve, belāğate ā'id bir ḫaṭā görecek olsa ya müseveddini çağırıp iḫṭār veya ayrıca bir puşula ile iş'ār eylemek, ğüzel ķaleme alınmış olan müsveddeleriñ kātibini de ya ṭoğrudan ṭoğruya veya ser-ḫalīfe vāsıtasıyla talṭīf eylemek idi. Ḥāşılı üç sene müddet-i ḫāriciyede mektūbculuķ zımnında ḫ'ācelik etmişdi. Mevlā ğarīk-i raḫmet eylesün.

Müşārun ileyhiñ fenn-i inşādaki iķtidārına yukarıda esāmisi ḫaber virilen eserleri bürhān olacağı gibi şı'rce olan mahāretine de ba'zı risā'il-i mevķūtede muħarrer manzūmeleri, ba-ḫuşuş “*tıfl-ı na'īm*” 'unvānyla meşhūr olan manzūme-i belīğası şāhid-i nāṭıķ olabilir. [187]

Sinân Paşa

[Sinânü'd-dîn Yūsuf]. “*Tazarru‘-nāme*” ‘unvānlı eṣer-i girān-ḳadriyle ‘ālem-i edebiyātda cāvidānī bir nām bıraḳmıṣ olan bu zāt-ı fāzıl terceme-i ḫālī [4] raḳamıyla yazılan Ḳāḏī-zāde Hızır Beg’in ferzend-i necībdir ki silsile-i nesebi H‘āce-zāde Naṣrū’d-dīn merḫūma ittiṣāl eder.

844 senesi Recebiniñ 16’ncı günü İstanbul’da gehvāre-zīb-i vücūd olmuṣdur.

Māder-zāt bir zekā-yı ḫāriḳü’l-‘ādeye mālīk idi. Sinni henüz yigirmiye varmamıṣ idi ki gerek ma‘lūmatı gerek ferāseti ile müṣārun bi’l-benān olmuṣdı. İbtidā-yı taḫṣīlinde felsefiyāt ile iṣtiḡālden pek ziyāde zevḳ almıṣdı. Ancaḳ gencligi tecrübessizligi ḫasebiyle zihnini dā’ire-i evhām ve zünūndan ḳurtaramadıḡından pederi bu iṣtiḡāline mānī‘ olmak ister ve ekṣeriyā kendisiyle vuḳū‘ bulan mübāheṣe de “sen vehmiyātına maḡlūb oluyorsun!” diye tevbīḫ ederdi. Ḥattā bir güne ta‘ām ederlerken “Sinān! Sen evhāma taḫī‘atde o ḳadar ileri vardıñ ki [188] Őu önündeki Őaḫanıñ baḳır olduḡuna bile Őübhe edersin.” Dimesine muḳābil “toḡru buyurduñuz ḡalaṫ-ı ḫis ihtimāliline binā’en bunuñ baḳır olduḡuna Őübhe itsem yeridir.” Cevābını alması üzerine ḡazaba gelerek Őaḫanı ḳapdıḡı gibi başına urmuṣdur.

Fātiḫ-i ḳiṣver-i ma‘rifet, ḫāmi-i erbāb-ı dāniṣ u fażīlet Sulṫān Meḫemmed Ḥan Ḓāzī Ḥāzretleri Sinān Paṣa’yı Maḫrūse-i Edirne medreselerinden bir medreseye ve Dārü’l-ḫadīs medresesine müderris naṣb edüp Őonra kendilerine ḫ‘āce ta‘yīn eylediler.

Riyāziyātta ‘aṣrınıñ ferīdi olan Mevlānā ‘Ali Ḳuṣcı [terceme-i ḫālī 33 raḳamındadır] İstanbul’a geldiḡi zamān Ḥāzret-i Fātiḫ Sinān Paṣa’yı müṣārun ileyhden ‘ulūm-ı riyāziye aḫzine terḡīb buyurmuṣdu. Sinān Paṣa ise telmīz-i ḫāṣṣ-ı Mevlānā Lütfi’yi me’mūr ederek anıñ zabṫ etdiḡi dersleri taḳrīr etdirip diñlemek Őuretiyle ‘ulūm-ı mezḳūreyi itḳān ve ḫattā emr-i pādiṣāhī ile Ḳāḏī-zāde Rūmī’nin (Ḓaḡmīnī)’ye yazdıḡı Őerḫ-i ḫavāṣī taḫrīriyle bu ‘ilmdeki mahāretini de iṣbāt ve i‘lān eylemiṣdir. [189]

Ḥāzret-i Pādiṣāha Őeref-i taḳarrūbi nihāyet-i rütbe-i vūzerātı iḫrāza vesīle oldu [875]. Bu münāsebetle kendisine “H‘āce Paṣa” dinilmiṣdir.

881 senesinde ḫasebü’l-‘icāb-ı vūzerātdan ‘azl edilmiṣ ise de ‘ulemānıñ Őefā‘ati üzerine ıtlāḳ ve faḳaṫ Sivriḫiṣār ḳāḏilḡı ve müderrisligi ile derḫāl İstanbul’dan iḫrāc edildi.

Sulṫān Bāyezīd Ḥan Ḥāzretleri cālis-i evreng-i ḫilāfet olduḡlarında Sinān Paṣa’ya yevmī yüz aḳça ile Edirne’de dārü’l-ḫadīs medresesine iḫsān buyurmuṣdur. Medrese-i mezḳūrede bulunduḡu müddet zarfında *Őerḫ-i Mevāḳıf* dan mebāḫiṣ cevāhire ḫavāṣī yazup Seyyid Őerīfe es’ile-i keṣire ve i‘tirāzāt-ı ḡarīze İrād eylemiṣ ve (*Hidāye*)den

ṭahâret-i evveline bir risâle yazmıştır.

Vefâtı 891 senesi Şaferinin 24'üncü günü -bir rivâyete göre Edirne'de, rivâyet-i uḥrâya göre İstanbul'da- vuḳû' bulmuştur. Ḥazret-i Ebū Eyyüb Enşârî civârında medfündür.

(Şakâyık)ıñ “tezyîl”inde okunduğuna göre Sulṭân Bâyezîd şânî zamânında dârü'l-ḥadîşde müderris iken vuḳû' [190] bulan ṭalebine mebnî teḳâ'üd edilmiş ise de bir sene soñra Gelibolu Sancağı tevcîh buyurulmuş ve üç sene devâm eden bu me'mûriyetinde o ḥavâlîniñ 'imâretini mücib te'sîsât-ı nâfi'aya bezl-i mechüd eylemiştir.

Sinân Paşa pek ziyâde bezl ü 'atâya mâ'il imiş. Ḥattâ ḥîñ-i vefâtında ğasli için lâzım gelen şuyı ısıtmağa evinde oṭun bulunamamış.

Aşḥâb-ı ṭarîḳata, 'ale'l-ḥuşûş Şeyḫ ibn-i Vefâ Ḥazretlerine kemâl-i meyl ü maḥabbeti olup gice gündüz anlara mülâzemet ve enfâs-ı mübârekelerinden tutmağa ğayret eder imiş.

“Tazarru'-nâme”si gerek edebiyât gerek ḫikmet-i İlâhiyedeki iḳtidârını gösterir bir eşer-i 'âlîdir. Bir miḳdârını ḥâvî olan mecelle maṭbû' ve herkesce ma'lûm ise de ittiḫâz eylemiş olduğumuz uşûli bozmamak için bir iki parçasınıñ olsun numûne olmak üzere ber vech-i âtî naklini lâzımeden gördük:

-Tazarru'-nâme'sinden:

Münâcât

Cihân pâdişâhâ Ḥudâ'lık seniñ

Ezel tâ ebed pâdişâhlık seniñ [191]

Sen olduñ Ḥudâvend-i bālâ vü pest

Vücûduñla oldu ne var ise hest

Verir vaḫdetiñden ḫaber kâ'inât

Revândır nesîmiñle âb-ı ḫayât

Ne saña 'adîl ü ne saña 'alel

Muğayyisü'l-verâ, Ḥâlîk-i lem-yezel

Hudâyâ sañadır bu şâhlık sezâ
Ki yanında cümle şehenşeh gedâ

Çapunda biter hâcet-i mūr u mār
Demiñle yanar şu'le-i nūr u nār

‘Anādil ruħuñla terennüm-serā
Güli lütfuñ eyler tebessüm-nümā

Çadīmī tüvānā ki cān ü cihān
Anıñla bulur cümle nām ü nişān

‘Aṭāsı firāvān ü bī-intihā
Lehü'l-ḥamd ve'l-mülk ve'l-Kibriyā

Muṭarrā-kün-i çehre-i gül odur
Girih-bend-i gīsū-yı sünbül odur [192]

Şarāb-ı cihān külbe-i şevkıdir
Hümā-yı ḥired ḫumri-i ṭavkıdır

Menāfi^c-güşā-yı şarāb-ı cihān
Verir bāğ-ı cisme ol āb-ı revān

Senā-güster ü mübdi^c-i kâ'ināt
Zebān-ı cemād ü revān-ı nebāt

[Kezâ]

— ‘Aşk —

‘Aşk bir cevher-i bî-miśl ü hemtâdır ki anıñ vaşfı emşâl ile dinilmez. ‘Aşk bir sırr-ı maḥfî-i nâ-peydâdır ki anıñ taşvîri mişâl ile gösterilmez. ‘Aşıkların dili altında sözleri vardır ki leb aña maḥrem olmaz. ‘Aşk ehliniñ sînesi içre nefesler vardır dem aña hem-dem olmaz. ‘Aşıkla ma‘şuk meyânında bir güft-i gū olur ki zebân-ı ḥâcibden gayrı aña tercemân olmaz, cân ile cânân arasında bir cüst ü cū bulunur ki gūşe-i çeşmden özge aña dîdebân olmaz.

‘Aşk bir zâhirdir ki örtülmez; ‘aşk bir sırdır ki açılmaz. ‘Aşıkın kimseyle kârı olmaz; âyîne-i aşk [193] jengârı olmaz. ‘Aşk ser-âzâdeleri bende eder; ‘aşk ser-efrâzları efkende eder.

‘Aşk efsâne ve efsûn degildir; ‘aşk şan‘at-ı her dūn degildir. Her ‘aşk da‘vâsı eden ‘aşık olmaz; her maḥabbetden dem uran şâdıķ olmaz.

İlâhî! her kişi merd-i ‘aşk olmaz ve degme ḳalbde derd-i ‘aşk bulunmaz. ‘Aşk bir kimyâdır anıñ ma‘deni cân olur; ‘aşk bir cevherdir anıñ mekânı kân olur. ‘Aşk bir zevķdir anıñ da başķa bir dili var; ‘aşk bir şevķdir anıñ da ayrı ehli var. Her dil ki ‘aşķa ḥâne ola tîr-i belâya nişâne olur; her göñül ki maḥabbete maķâm ola miḥnet anda müdâm olur. Her mertebe düşvârlıķla ḥâşıl olur; her ‘izzet ḥ‘ârlıķla ḥâşıl olur. Her kim bülbüle-i ‘aşķdan ser-mest olmaz, na‘ra-i bülbülâne hem-dest olmaz. ‘Aşk toḥumu gerçi dil kişt-zârında ekilir ve maḥabbet nihâli egerçi göñül gül-sitânında dikilir; ammâ âb-ı çeşm-i nemnâk ü harâret-i derûn-ı süznâk ile neşv ü nemâ bulur.

--

Sinân Paşa’nın, biri (Ya‘ķûb Paşa), digeri [194] (Müftü Aḥmed Paşa) nâmında iki büyük birâderi olduğu -terceme-i halleri ile ber-â-ber- (Şaķâyıķ)da mûndericidir.

Ya‘ķûb Paşa müteşerri‘, aḥlâķ-ı ḥasene şâhibi bir zât imiş. Burusa’da ḳâđî iken 891’de vefât eylemiş Şadrü’ş-şerî‘anıñ Viķâye’ye yazdığı şerḥe ḥavâşiyesi var imiş. Ḳabri Şeyḥ ibn-i Vefâ zâviyesi civârında ve şâ‘ir Necâtî’niñ mezârı muķâbilinde imiş. Müftü Aḥmed Paşa daḥı henüz yigirmi yaşında iken medâris-i Şemâniyye’den birine müderris olmuş. 927’de sinn-i ḫoksanı mütecâviz olduğu ḥâlde irtihâl eylemiş. Burusa’da câmi‘-i kebîr ḳurbunda (Müftü Medresesi) bu zâtın imiş. Kitâblarını oraya vaķf etmiş. Burusa’da Emîr Sulṫân merķadi yanında medfûn imiş.

Süleymân Sâlim Beg

Zamânımızda tarz-ı kudemâ üzere şi'r söylemekle iştihâr eden aşhâb-ı iktidârın serâmedlerinden Üsküdarlı Süleymân Sâlim Beg Efendi bundan bir buçuk ay mikd⁵¹ elli bir yaşında [195] olduğu hâlde, 'âlem-i fâniye vedâ' ederek bütün müntesibîn-i edeble ber-â-ber bu kem-bizâ'ayı da dâğ-dâr-ı hüzn ü mâtem eylemiştir. Mevlâ ğarîķ-i rahmet buyursun.

Ṭab'-ı nezâhat-perveri kıadr-i şîrîn ü câzibe-dâr olan haṭṭ-ı destiyle muḥarrer olup ihvânımızdan şâ'ir-i bedî'ü'l-mü'esser Ṭal'at Beg Efendi tarafından irâ'e olunan "sicill-i aḥvâl varakası" müṭâla'asından anlaşıldığına göre merḥûm-ı mümâ ileyh Sulṭân Meḥemmed Ḥan Râbi' ḥazretleri 'ahdinde mesned-i şadâreti ihrâz eden meşhûr Şüfî Meḥemmed Paşa'nın sülâlesindedir. Evķâf-ı hümâyûn binâemîni müteveffâ Sa'îd Efendi şulbünden 1260 sene-i hicriyesi Recebiniñ on sekizinci günü Üsküdar' da mehd-ârâ-yı vücûd olarak on yaşına kıadar şıbyân mektebinde, dört sene miķdârı Üsküdar Rüşdiyyesi'nde mu'tâd olan dersleri gördükden soñra ḥazîne-i mâliye-i evrâķ oṭasına girmiş ve bir taraftan cevâmi'-i şerîfede 'Arabiyyât ve ba'zı zevâtdan daḥı 'arûz ve meşnevî-i şerîf okumuşdur. Eñ soñ me'mûriyeti mektûbi-i Mâliye-i Duyûn-ı İdâre-i 'Umûmiyyesi şu'besinin birinci sınıf ḥulefâlığı idi. Bir aralık ḥazîne-i müşârun ileyhâda müteşekkil ıslâḥât-ı mâliye komisyonu kitâbetinde bulunarak ḥüsn-i ḥidmet [196] ve liyâķatına mükâfâten rütbe-i sâniye sınıf-ı sâniyesine nâ'îl olmuşdı.

Ṭarîķat-ı 'aliyye-i mevleviyyeye mensûb-ı ḥüsn-i ḥalk, ḥilm u tevâzu', ḥâlişat ve vicdân, 'uluvv-i himmet, beşâret-sîmâ, ṭalâķat-ı lisân gibi meziyâtıyla nezd-i aḥibbâda maḥbûb-ı kulûb idi.

Merḥûm mümâ ileyhi yigirmi yedi yigirmi sekiz seneden beri ṭanır idim. Ülfetimize ise o zamânlar kendisiniñ yeñi iştihâra başlaması, benim de henüz on beş yaşında bir "şüvey'ır" bulunuşum münâsebetiyle (ğazel) nâmına kıaralayabildiğim manzûmeleri taşḥîḥi ricâsıyla -bi'l-vâsiṭa- kendisine göndermekliğim sebep olmuşdı.

Bu manzûmeler hep 'acemîce şeyler iken Süleymân Beg -maḥzâ beni talṭîf ve teşvîķ maķşadiyla- taşḥîḥ degil tanzîr ve taḥmîs ederek i'âde ve ḥattâ ba'zen bunlara iltifâtı ḥâvî mektûblar daḥı ilâve eder idi.

Nazîre ve taḥmîsler ile mektûblar, ḥıfzına 'adem-i i'tinâ ve şadâmât-ı ḥavâdiş sebebiyle, zâyi' olup gitmiş ise de bir ḥaylisi ezberimdedir. Ancaķ bir şâ'iriñ bidâyet-i ḥâlinde söylediği sözleri bugün söylemiş gibi telaķķî ve anıñla o şâ'iriñ hüviyyet-i edebiyyesine

⁵¹ 1310 Ramazânından evvel.

hüküm etmek şahîh olamayacağından ve ihtimâl ki Süleymân Beg -hepimiziñ yaptığı gibi- vaqtiyle söylediği şeyleri mu'ahharen begenemeyerek mahv etmiş olduğundan bunlardan biriniñ dercine münâşib göremedim. [197]

Merhûmuñ nesirdeki iktidârı da şîrde olan iktidârından aşağı kalmazdı. Şu hâle göre kendisine “şâ'ir” dinildiği gibi “münşî” de dinilebilir.

Yedi sekiz sene evvel söylemiş olduğu gazellerden üç dânesini ber-vech-i âtî derc ederiz:

Dimem me'lûf-ı şirk ol mezhebin bilmez Müselmân ol
Velî çirk-i riyâ vü süm'adan pâkize dâmân ol

Ruvvîyetle zafer-i kâbilimi güneş-i hikmet-i Hakk'a
Sen ister ibn-i Sînâ, ister Eflâṭun-ı Yunân ol

Rüfû-yı ihtîşâş urmaksâ maḫşad fûrûh-ı vaşla
Kettan-veş çâk çâk tâb-ı aşḫ mah-ı rûyân ol

Seniñ teşrîfiñe vâbestedir germiyet-i meclis
Gel ey rûḫ-ı revânım neşve-baḫş-ı bezm-i rindân ol

Varup bir laḫzacık âyineye arz eyle endamîñ
Ne dil-cû kâmetiñ var serv-i nâzım baḫ da ḫayrân ol

Müşahḫardır şekve-i ṭab'ına ins ü perî el-Hakk
Serîr-i nazma bu icaz ile Sâlim-i Süleymân ol

Belâ-yı ibtilâ-yı ḡayra şorma mübtelâdan şor
Lisân-ı âşinâyı var lisan-ı âşinâdan şor [198]

Degil her müdde'â fehme müyesser mesned-i taḫkîk
Süleymân'ıñ şükûh ü şânın ibn ber-ḫayâdan şor

Şaķın evzâ'ına aldanma ol şūhuñ ki ca'līdir.
İnanmazsañ baña, 'uşşāk-ı zār u bī-nevadan şor

Nice bir böyle ħūn-rīz olmaķ ister ğamze-i cellād
Yürü ey seyl-i eşk-i çeşm-i ter bu mācerādan şor

Şafā-yı rūħa dā'ir lāf yoķdur Sālim anlarda
Ķadeĥ-kārān-ı iķbāle neşāt-ı māsivādan şor

Enīs-i bezmiñ olsun āşinā yād olmasun dirseñ
Ķamıñ fāş eyleme a'dā-yı dil-şād olmasun dirseñ

Müsāvīden çekinme, ħalkı incitmekden el çekme
Eger nāmıñ cihānda ħayr ile yād olmasun dirseñ

Gidüp ğafletle der ħ'āb ol ħuzūr-ı şeyĥ-i kāzibde
'Uyūnuñ intibāh ārā-yı irşād olmasun dirseñ

Muĝeylān zār-ı ħabb-ı şāmiyāne nā'il it gön'lüm
Ferah-yāb-ı riyāz-ı Ħaydar-ābād olmasun dirseñ

Libās-ı 'aķlı taḥhīr eyle ħavz-ı şer'-i ğarrādan
Leked-küb-ı ħurūş-ı seylü'l-ĥādd olmasun dirseñ

Diliñ esrār-ı 'aşķ-ı Allah'dan āĝāh edüp Sālim
Anı rām it Ħudā'ya nefse münķād olmasun dirseñ [199]

Şu manzūmelerin mü'tāla'asından daĥı ma'lūm olacaĝı vech ile Süleymān Sālim Beg'in
şī'ri ekşeriyyet üzere ĥikmet-nazarānedir.

- 50 -

Râşid

[Vaḳ‘a-nüvīs, yāḥūd müverriḥ.] Eslâf içinde -hem-‘aşrı bulunduḡu Nedīm, Nābī istiṣnā edilince- ṭabī‘at-ı şā‘irānece aḳrānı nādir görölür. ‘Ulemā-yı şu‘arādandır.

Râşid’iñ iḳtidār-ı şā‘irānesi mücemmelen ta‘rif için “Nābī gibi söyler” ḳavl-i meşhūrundan başḳa ḥāṭıra münāşib bir söz gelmez. Bunuñla ber-ā-ber “küllü miḳsāru miḥzār” muḳtezāsı üzere her çok söyleyenler, çok yazanlar gibi Nābī birçok yāveler söylemiş olduḡu ḥâlde Râşid -az söylediḡiçün- bir dereceye ḳadar bundan maşūn ḳalabilmişdir.

Āşār-ı mevcüdesiniñ delālet eylediḡi vech ile Râşid ‘ale’l-āde bir şā‘ir degil, kār-dān, şāḥib-i naẓar-ı ḥikem bir fāzıldır. Binā‘en ‘aleyh ekseriyeti i‘tibārıyla eṣ‘ār-ı ḥikemiyāne vāki‘ olmuşdur. [200]

Tārīḥ-i (Na‘imā)ya yazdıḡı zeyl ile ba‘zı tesvīdātı bir münş-i kāmil daḡı olduḡunu gösterir.

İsmi Meḥemmed’dir. Sulṭān Muṣṭafā Ḥan-ı s̄anī devri ‘ulemāsından olup ma‘zūlen Burusa’da 1100 tārīḥinde vefāt eden Malaṭıyyeli Muṣṭafā Efendi’niñ ferzend-i ercümendidir.

1116’da müderrislikle ikrām u fenn-i inşādaki mahāreti, tetebbu‘-ı iḥbār-ı selefte olan meyl ü raḡbeti cihetiyle, Ḥaleb ḳāḍısı olduḡu 135 tārīḥine ḳadar, vaḳ‘a-nüvīslik me’mūriyyet-i mühimmesinde istiḥdām olundu.

1141 tārīḥinde Devlet-i ‘Āliyye ile Īrān Devleti beyninde mün‘aḳid olan şulḥuñ teşyīdi için ṭarafından büyükelçiler irsālī lāzımeden olarak bu ḥuṣūş için Râşid Efendi münāşib görüldüḡüne ve faḳaṭ o zamāna ḳadar gönderilen elçiler hep şınf-ı küttābdan intiḥāb olunageldiḡine binā‘en müşārun ileyh Rūmeli Begler Begliḡi pāyesi tevcīhiyle i‘zām ve ba‘dehu edā-i sefāret ‘avdet eylediḡinde rütbesi yine rütbe-i ‘ilmiyyeye bi’t-taḥvīl 145 senesinde İstanbul ḳāḍılıḡına ta‘yīn edilmişdir.

Meḥāzırlarımızdan biri diyor ki: “Muḳaddemen [esnā-yı sefāretde] mühürdār ve divīddār olarak istiḥdām etdikleri ḥavāşş-ı ‘etbā‘ī meyanında “paşa” ta‘biri zeban-zed olmaḡla [201] ḥükümetleri [ḳāḍılıḡı] ḥālinde ba‘zı erbāb-ı müşālaḡa -paşa ḥazretlerini mi görmek istersiniz?- dedikleri şāyi‘ olmuşdı.”

Bir aralıḡ menfiyyen Burusa’da iḳāmet edüp 136’da itlāḳ olunmaḡla İstanbul’a gelmiş ve 147’de Şadr-ı Anaṭolı ile bülend-ḳadr olmuşdur.

Müddet-i ‘örfiyyesini ikmāl etmeden 148 Şaferiniñ on sekizinde mevt-i fecā‘i ile irtihāl

eyledi. (Zincirli Kuyu)da hānesi civārında medfūndur. Seng-i mezārında nüvişte olan tārīhdir:

“Ola Rāşid Efendi’niñ mekānı evc-i ‘illiyyīn”

Zıkr olunan Zeyl’i beş cildten ‘ibāret ve maṭbū‘ olarak 1071 senesinden 1134 senesine kadar ya‘ni altmış üç senelik veķāyi‘-i devlet-i ‘āliyyeyi muḥtevidir. Hūsn-i ḥaṭṭı olduđu daḥı mervīdir.

--

Eş‘ār-ı belīgasından numūne olmaķ üzere buraya birkaç parça şey derc eyledik:

Kār etdi āh nişter-i derd-i sūḥan baña

Bir zaḥm-ı nā-pezīr-devādır dehen baña [202]

Bir dīdede kim ‘aynıñ idrāk ola eyler

Āyīne-i imrūzda ferdā-yı temāşā

Muḥaddem kendiñi āmāde-i vaz‘ı mükāfāt it

Var andan şoñra dil-i ḥ‘āhiñ kadar terk-i mübālāt it

Ḥamūşān-ı edebdir ḥarf-gīrānı eden ilzām

Olup sākıt-ı zebān ta‘n-ı bed-güyā-yı iskāt it

Bütāne zāhidān dil virdigin inkār ederlerse

Bu da‘vāyı bir iki nāzenīn şāhidle işbāt it

Ġaflet-medār-ı ma‘zeret-i cürm olur mı hīç

Ma‘füvv olur mı eylese ferḍā günāh-ı mest

Olur beyān şadedde ḥicāb-ı nuṭḳ-ı ḥicāb

Ḥāmuşluķ iyidir etmeden ḥicāb ile baḥş

Teslîmdir kazāya eger var ise 'ilāc
Tedbîr yoksa māni'-i taqdîr olur mu hiç

İtdi beni hicrân o kadar fūrķate mu'tād
Kim kōrķum odur kim olamam vuşlata mu'tād [203]

Ṭaleb-i rāḥat tecrîde gerekdir olmaķ
Dil-i tehi-dest-i heves, ķalb-i sebķ-bār-ı ümîd

Olur telezzüze vābeste lezzet-i eşyā
'Aceb mi teşneye gelse şekkerden āb-ı lezîz

Zevāl-i 'āķile tefhîm-i ķadr-i ni'met eder
Bilirse pîr bilir olduķun şebāb-ı lezîz

Kelām-ı bî-me'āle rūḥsuz dirlere, anıñcündür
Ki ma'nā rūḥdur, lafz teḥî bir ķāleb olmuşdur

Burüdet vaķt-i sermādır, ḥarāret faşl-ı germāsı
Fuşûl-ı 'ömr-i erbāb-ı 'ilel gūyā teb olmuşdur

O deñli sırr-ı bi-mihr-i ḥarf maṭlabdır dehānım kim
Zebān-ı ārzūma āḥ ḥasret ḥasret olmuşdur

Yıķar bir günde neccār ettiķin bünyād bir yılda
Gücü ta'mir-i dildir, sehldir ḥāṭır-şikenlikler

Şuĥan-ı meĥekk-i meĥādîr-i zât iken Râşid
Tefâĥur-i ehl-i dile nâ-sezâ degilde nedir

Çıķınca adı mey-âşâmlıķla bir rindiñ
Elinde âb görölse şerâbdır dirler [204]

O âfetiñ ĥam-ı zülfünde nâle kıl Râşid
Du‘â-yı nîm-şebi müstecâbdır dirler

Feyz her ‘aşrda mevķûfdur isti‘dâda
Gül taşvîr-i bahâr olsa da ĥandân olmaz

Fikr-i encâmı ser-âġâz-ı umûr eyler ise
Kârdan şoñra ĥired-pîşe peşimân olmaz

Ĥod-fürüşâna hüner mâye-i iķbâl olmaz
Câme-i zer sebep-i ‘izzet-i delâl olmaz

Ĥâksâri-i hüner-pîşeyi zillet şanma
Pertev-i mihr yere düşse de pâ-mâl olmaz

Tekâpûsuz gelen ni‘metde vardır lezzet-i diger
Ne rûtbe-i mün‘im olsa âdem eyler ırmaġından ĥaz

Verir şıdķ-ı teveccüh nisbet-i şürîye istiĥkâm
Degildir ba‘d-i ĥâ’il ka‘be vü miĥrâb beyninde

Cihānıñ keffeteyn-i cevr ü lütfın şımdı vezn itdim
 ‘Aceb mîzān-ı merdüm senc etmiş aḥbāb beyninde

Degildir gizlik āzārından āsūde kişi olsa
 Kalemveş istiḳāmetle ‘ilm-i küttāb beyninde [205]

Fenā içre beḳāyı remz içündür ehl-i tevḥîde
 Şehādet sâbit olmaḳ selb ile ĩcāb beyninde

‘Aceb bir mā-cerādır kimse bilmez Rāşidā sırrın
 Benimle çarḫ-ı dūn, kettān ile meh-tāb beyninde

Şekveden ancak ğaraz teskîn-i sūz-ı sînedir
 Hāl-i dilden yoksa ol āfet-i ḥabîr olsun demem

Terāzū-yı nigāh-ı rast-sencān-ı ḥaḳîḳatde
 Neḳāvet eylemez dirhem ḳadar pîş ü kem ‘ālem

Nemekrîzî-i nāsūr etmedir zaḥm çeker rîşe
 Nevāziş-i kevne ḥarf-i teslîs-i āzārdan soñra

Muḥalleş olmaz dile teslîm-i ḳazādan ğayri
 Kār-ı taḳdîre nedir çāre rızādan ğayri

Kara Çelebi-zâde ‘Abdu’l-‘azîz Efendi

Sultân Mehemmed Han-ı sâlis ‘ahd-i şudûrundan olup mütekâ‘iden Burusa’da ikâmet üzere iken 1007’de vefât [206] eden Kara Çelebi-zâde Hüsâm Efendi’niñ maḥdûm-ı sâni-i fezâ’ilmendidir.

1000 târiḥinde dünyâya gelerek birâderi şudûrdan Mehemmed Efendi’niñ i’tinâyı maḥşûşuyla mukteseb-i eṣnâf-ı ‘ulûm u ma‘arif ve şeyḥü’l-İslâm Şun‘ullah Efendi’den mülâzım ve 1021 senesinde bed’ ile 1033 senesine kadar ba‘zı medârisde müderris olduğdan soñra 33’de Yeñişehir’e, 36’da Mekke-i Mükerrreme’ye, 43’de İstanbul’a kâdî, 58’de Rûmili Kâdî-‘askeri, 59’da -fıkh-ı şerîfe müte‘allık te’lif eylediği (Kâfi) nâmındaki kitâbi Huzûr-ı Hümâyûn’a ‘arz u taqdîm eylemesi üzerine - şeyḥü’l-islâm olmuş ve sene-i mezḳûre şevvâlinde ‘azl edilüp 61’de Bahâyî Efendi yerine tekrâr o maḳâm-ı celîli iḥrâz eylemiştir.

Kütüb-i târiḥiyede 1032 senesine vaḳâyî’i şırasında tafşîl olunan “Vaḳ‘â-i Câmî‘-i Ebû’l-feth”de zî müdḥal olmak töhmetiyle menfiyyen Burusa’ya gönderildi. Bir sene soñra mazhar-ı ‘afv-ı ‘âlî olarak İstanbul’a geldi. 43’de Kıbrıs’a nefy ve mu’ahḥaren itlâk edildiyse de me’lûf olduğu zebân-dırâz-ı lügatiñ ve maḳâm ve ḥaysiyyetine yakışmayacak şüretde izhâr eylediği ḥıffetin cezası olarak 61’de Saḳız’a nefy olındı.

Menfâ-yı âḥerinde istiḥşâl edebildiği me’zûniyyet [207] üzerine Burusa’ya çekilmiş ve orada maḡzûben ve menkûben güzârende-i eyyâm iken 68 senesi Rebi’ü’l-evveliniñ altıncı cum‘a gicesi irtihâli vuḳû‘ bulmuştur.

Ḳabri Burusa’da Deveciler maḳberesi karşısında ve’l-yevm “Aḳçali Mekteb” dinilen “Hüseyn Paşa Medresesi” ḥizâsındadır.

Na‘îmâ diyor ki: “Mevlânâ-yı müşârun ileyh mevḳur u muḥteşem ve ‘azamet-i bî-endâze şâhibi, ve vasaṭü’l-ḳâme-i mülâḥḥam, şadâsı ince, kelâmı serî‘, söz bilir, ilzâm u ifhâma kâdir, müte‘azzim, ḡazûb, ṭa‘n ve daḥl ile kesr-i ḥâṭıra mâ’il, ḥareketi nâdir, ‘ilmi ḳadar müşterek, ma‘rifeti aḳrânına ḡâlib, taḳrîr ve taḥrîrde selâmet-i ta‘bîre mâlik, sebk-i kelâm u inşâda mahâreti sâ’irden ziyâde”dir.

Kezâlik Na‘îmâ’niñ ḳavlince abâ ve ecdâdından mevrûs-ı vâfir mâla mâlik olup kendisi daḥı duyûndan ‘arî aḡniyâdan olmaḡla mesken ve libâs ve ṭa‘âmda ve terbiye-i ittibâ‘ ve ḥıdme vü dârât ve iḥtişâmda vezîrâne imiş. Vaḳt-i ṭa‘âm da müte‘addid ittibâ‘ı ve müsâfir bulunanlar âdâb ile ḥâzır olup ba‘de’ṭ-ṭa‘âm yanında oturmazlar imiş. Züvvâr u müsâfirin için başḳaca müzeyyen oṭası olup ṭaleb etdiği âdemi yanına da‘vet ederek resmîce şoḫbet edüp ekser [208] evḳâtda yalnızca kâşâne-i maḥşûşunda müṭâla‘a-i

kütüp ve taḥrîre meşgûl olur imiş.

Ḥayra mâ'il olduğundan Burusa'da Cāmi'-i Kebîr'in ḥāricinde iki cānibe ve say' u dilgüşā şofalar ve bir mu'allim-ḥāne ve bir çeşme binā eylediği gibi derûn-ı şehirde cā-be-cā şular icrâ etmiştir. Cāmi'-i Kebîr ḳurbundaki çeşme üzerindeki târîḥ, ki beyt-i āḫiri şudur:

Hātif-i ḳudsî didi târîḥin

“Yād rahmet burûc-ı vâḳıf-ı ü”

1065

Kendi zāde-i ḫabî'atıdır.

Şi'r ü inşā ile meşhûrdur. Faḳaḫ neşri nazmından daha ḳuvvetlidir. Cümle-i te'lîfâtından olan (*Ravzatü's-Şafā*), (*Ravzatü'l-Ebrār*), (*Süleymān-nāme*) nāmındaki târîḥleri okunacak, her cihetle istifāde olunacak āşār-ı ḳıymet-dārdandır. Bunlardan mâ-'adā (*Müntefî*) 'unvānlı bir *Siyer-i Nebî* tercemesi, (*Ḥilyetü'l-Enbiyā*) adlı bir risāle ile (*Gülşen-i Niyāz*) isminde manzûm bir eşeri ve müretteb dīvānı eş'arı vardır. [209]

- 52 -

Ahmed Paşa⁵²

Burusa'nın medâr-ı iftiḥâr-ı ebedîsidir. (Velîyü'd-dînoğlu) 'unvânıyla ma'rûf idi. Pederi Velîyüddîn bin İlyâs -ki sâdât-ı Hüseyniyye'dendir- Sulṭân Murâd-ı sâni devrinde kâdî-asker olmuşdur⁵³.

Pâdişâh-ı müşârun ileyhiñ Burusa'da binâ eylediği câmi'-i şerîf ile 'imâretin 830 târiḥli vaḳf-nâmesi Velîyüddîn'in eṣer-i ḥâmesi olup buña "ḥarreretü'l-fâkir Velîyüddîn bin İlyas el-kâdî bi'l-'akser" 'ibâresiyle vaẓ' imzâ etmiş olduğunu Nev'î-zâde "gördüm" diye naḳl eder. Velîyü'd-dînoğlu Burusa'da Murâdiye Medresesine müderris olarak ḥâ'iz olduğu 'ulûmdan aṣḥâb-ı taḥṣîli müstefîz etdikden sonra Edirne kâdîsı oldu. Tâli'-güşâyı erbâb-ı 'ilm u 'irfân Fâtiḥ Sulṭân Meḥammed Ḥan Ḥâzretleri kendisini zîver-i silk-i şudûr eyledi. [210]

Velîyü'd-dînoğlu dânişverân içinde "Ebû'l-'irfân" itlâḳına şâyân idi. Pâdişâh ḥâzretleri bir gün Ḥâfız-ı Şîrâzî'niñ belâgat-ı eṣ'ârını baḥs etdiği sırada:

Ânân ki ḥâk-râ be-naẓar kimyâ konend

Mıṣrâ'ını inşâd ile "alt ṭarafı nedir?" buyurduḳda bi'l-bedâhe:

Kühlü'l-Cevâhir ḳademet tütîyâ konend

Cevâbını virmek gibi ṣarâfet-perdâzlıklar sâyesinde mazḥar-ı teveccüh ola ola ḥ'âce-i şehriyârî oldu.

Bu üstâdâne teḳarrubiñ netîce-i fâḥiresi olmak üzere biraz sonra ḥ'âceniñ vezîr olduğu görüldü. Faḳaṭ çok geçmeden bir sebep-i meşrû'a mebnî 'azl u ḥabs ile dū-ḳâr ba'dehu ve cezâ edildi.

N'ola micmer gibi yaparsa içim

Bezm-i şâh-ı cihândan ayrıldım

⁵² Mu'allim Nâcî merḥûmuñ "Osmanlı Şâ'irleri" 'unvânlı eṣerinden muktebesdir.

⁵³ Ahmed Paşa bir mektûbuna 'unvân-ı ittiḥâz itdiği:

Selâm ke-enfâsî izâ kunte nâṭıḳan

Bi-medḥ-i rasûla'llah ceddî vü seyyidî

'Alâ ḥayri ebrârü'l-berîyyeti sîreti

Şâdıkî ḥamîmî müşfiḳî vü mü'eyyidî

Ḳıṭ'asında şeref-i nisbeti taṣrîḥ itmiştir.

Beyti hasb-i hâli oldu. Paşa:

Ey muhî̄t-i keremün kaṭresi ‘ummān-ı kerem

Mısrā‘ıyla başlayan meşhūr Kerem Ḳasīdesini maḥbesi olan ḳapucular oṭasında kemāl-i te’şīrle yazarak nazargāh-ı pādīşāhīye taḳdīm etdirmesi üzerine mazḥar-ı ‘afv olmuşdur. [211] Bu keyfiyyet daḥı Fātīh’iñ “raḥmet-i ḡazabınā ḡālib olmaḳ” ḥalk-ı ilāhisiyle müteḥallīḳ olduğuna delālet eder.

Zıkr olunan ḳasīde pek mü’esser beyitleri ḥāvīdir. Ez-cümle numūne-i belāḡat tavşīfine liyāḳat gösteren:

Beni ḥ‘ār eyleme çün ‘izzeti sen virmiş idin

Luṭfuñla olma peşīmān ki budur şān-ı kerem

Beyti Fātīh’iñ yüregindeki büyüklüğünden, velev cüz’ī olsun, ḥişşedār olan ‘Osmānlı yüreklerini te’şīr etmemek mümkün degildir. Paşa bu ḳasīdede:

Ḳul ḥaṭā itse n’ola ‘afv-i şehenşāh ḳanı

Ṭotalım iki elim ḳanda imiş ḳanı kerem

Gibi sözlerle i’tirāf-ı cürm eder.

Mu’ahḥaren daḥı nā’il-i elṭāf-ı pādīşāhī olmuş ise de evvelki mertebe-i ḳurba yaklaşmamışdır.

Ḥāricde birkaç me’mūriyetde bulunduḡdan soñra Bāyezīd s̄ānī devrinde Burusa’da “Mīr-livā” [mutaşarrıf] iken 902’de vefāt etmekle bina-kerdesi olan medresesiniñ ḳurbunda defnedilmişdir. Ba‘dehu ḳabri üzerine ḳubbe yapılmış. O vaḳt Burusa maḥkemesinde nā’ib ve kātib bulunan Eflāṭun [212] –zāde Meḥemmed Efendi tarafından söylenen tārīḡ-i ātī türbenin bālā-yı bābına yazılmış.

Hazihī meşkūh-ı envār limen

‘Addetü’r-rahman min memdūḥa

Fermen-i ednās şilk-i eddār-ez

Kān-i müştāfen ilā sebūḥa

Ḳāle rūḥu’l-ḳuds fī tārīḡa

İnne fi’l-cennāt me’vā rūḥa

Müverrihin iktidâr-ı nâzımânesi şâyân-ı diğkatdir.

Ahmed Paşa feth-i Kostantiniyye’de sâ’ir ba’zı ‘urefâ gibi Fâtih’in hidmetinde bulunmuştur.

İbn-i Kemâl merhûmuñ *Târih-i ‘Osmâniye* müta’allık bir kitâbında beyânına göre muhâşaranıñ soñ günlerinde Fâtih Ahmed Paşa’yı bi’l-intihâb “feth müyesser olacak mı?” su’âl-i istimdâd-kârânesiyle pîr-i hağâyık bin Akşemseddîn Hazretleri’niñ nezd-i münevverlerine göndermiş idi. Cenâb-ı mürşid buyurdular ki

-‘İnd-i İlahîde bütün ‘avâlim pek küçük kalır. Bu hişârcığın ne ehemmiyeti olabilir? Feyz-i ezeli ise nâ-mütenâhidir. Nâm-ı pâkini a’lâ mağşad-ı a’lâsıyla gice gündüz çalışmakta olan bunca aşhâb-ı îmânı me’yûz etmemek şân-ı Rabbânisi iktizâsındandır!

Paşa bu habere hazret-i pâdişâha îsâl itdi. Pâdişâh hazretleri paşayı “kendilerinden şâfi bir cevâb [213] all!” irâdesiyle tekrâr huzur-ı şeyhe gönderdi. Hazret-i şeyh bu def’a ba’de’l-murâkabe “fûlân yerden yürüyüş edilsün!” dedikten soñra irtesi şabâh bi-‘avnillahi Ta’âla feth müyesser olarak hişârîniñ içi gulgüle-i ezân-ı Muhammedî ile tolucağını hattâ şalât-ı şubhuñ içerde kılınacağını tebşîr eyledi. Paşa hemân bu müjdeyi pâdişâha götürdü. Fâtih mesrûr ve mutma’in oldı. Cenab-ı Şemseddîn nuğkuda ‘ayniyle yerini buldu.

Rivâyet-i meşhûreye göre Ahmed Paşa te’ehhül etmeyib ‘ömrünü tecerrüd hâlinde geçirmişdir.

Quvvet-i tabî’at ile ber-â-ber vüs’at-ı ma’lûmatı hâ’iz olan müşârun ileyh ‘Osmânlı şîrîniñ mü’esseselerinden ‘add olunur. Müretteb dîvânı esâtize-i kudemâdan olduğuna delîl-i kâfidir. (Bâki) devrine kadar devâm eden tarz-ı kadîm-i edebîniñ eşher-i mu’allimîni Ahmed Paşa’dır.

Terâcim-i ahvâl muharrirleri “kaşidelerinde şu’arâ-yı ‘Acem âsârından nakl-i mâ’il ederdi.” diye müşârun ileyhi ithâm etmek isterler. Biz de deriz ki: bu keyfiyet Paşa’nıñ yalnız kaşidelerinde değil gazellerinde dağı nazar-ı diğkate çarpar. Ez-cümle Hâfız-ı Şîrâzi’niñ:

Ateş ân nîst ki bir şu’le-i uhanded şem’

Ateş ân-est ki der-ğırmen pervâne zedend [214]

Beytini görmüş olanlar Paşa’nıñ bir gazelindeki:

Ol ne âteş ola kim şu’lesine şem’ güle

Âteş oldur ki yağa ğırmen-i pervânesini

Beytini görünce ne dirler? Ma‘mâ-fih îcâb-ı hâl ile azmâyiş-i tabî‘at kâbilinden olarak böyle iktibâsında bulunması tabî‘i olan müşârun ileyhi mu’âhazede ileri gitmek haksızlık olur.

Muhterî-i tarz-ı cedîd ‘add olunan üdebâ-yı ‘aşrîñ âsârında bile buña yakın şeyler görülüyor. Hele iktibâsât-ı ğarbiye günden güne revâc bulmaktadır. İktibâsa bir şey dinilemez; façağ bunu ketm edüpde kendi maşşülü qarîhası gibi göstermeğe elbette “intiḥâl” dinilir. Hâlbuki iktibâsı daḡı beceremeyüb de meydâna ma‘nâsız bir eşer çıkarmağa ne dinileceği bilinemez!

--

Ba‘zı eş‘arı

Qıldı ‘aşkıñ beni âvâre elimden ne gelir

Düşdüm ol zülf-i siyeh-kâra elimden ne gelir

Sevdâ-yı zülfü gönlümü dârâ-yı vaqt eder

Yârîñ hayâl-i turrası zıll-i hümâ mıdır [215]

Ey mâh ḡusne mihr-i ruḡundan bahâ viren

Olmaz iki cihân seni bir görmege bahâ

Ey kıyâmet gönlüme şorma ḡesâbın cevriñiñ

Elli biñ yıldan uzundur bir şeb-i hicrân aña

Bir dil mi qalmışdır o tîr-i ğamzeden qan olmamış

Bir cân mı vardır ol kemân-ebrûya qurbân olmamış

Lütf ile reyḡânları ğülşende ḡayrân etmege

Yâsemîne sâye salmış sünbülüñ vardır seniñ

Kūyunu görmekle dilde sākin olmaz şevk-i yār

Kāni^c olmaz Cennet-i Firdevs'e dīdār isteyen

Fer virdi gerçi çehrene nūr-ı Muḥammedī

Hicriñ cehennemindedir ümmet ne fā'ide

Ġam yemezdim dil sarāyın yıktığıyçün rūzgār

Ḥayl-i sulṭān-ı ḥayālīñ anda mihmān olmasa

Şor dil-i bī-çāremiñ hālin perīşān zülfüñe

Hālini bilmez perīşānıñ perīşān olmayan [216]

Men^c edermiş Aḥmed'i mihr-i ruḥuñdan müdde^ci

Göz göre ĩmāna kaçd eyler mi şeytān olmayan

Kārvān-ı dil ü cān oldu revān sen gideli

Ne ġarīb olmuşum ey mūnis-i cān sen gideli

Ey kemān-ebrūsuna peyveste ḳurbān olduğum

Zülf-i şūrīdeñ ġamındandır perīşān olduğum

Ḳıldım belā-yı 'aşḳ ile ben mübtelā sefer

Meşhūrdur ki 'āşıḳa ya şabr, ya sefer

Muḥammed ki maḥlūḳuñ a'lāsıdır

Cihān nūr-ı ḥüsnü tecellāsıdır

Buluğ yemîniñe beñzerdi olmasaydı ‘abūs

Güneş zamîriñe beñzerdi görmeseydi zevāl

Ĥaddiñiñ cennet gibi yüz gülşen-i ĥandānı var

Cennet’in ĥadden gibi bir lāle-i ĥamrāsı yok

Yārsız ĥalmıñ cihānda ‘āybsız yār isteyen [217]

Diyār-ı yārı terk etmekde nā-çār olmasın kimse

Zehī taşavvur-ı bāṭıl, zehī ĥayāl-i muḥāl

- 53 -

Bâkî

993 sâl-i hicrîsinde İstanbul'da tevellüd etmişdir. 973'de ʔarîk-i Hicâz'da irtihâl eden pederi hoş-âvâzî Fâtih Câmî'î Şerîfi'nde mü'ezzin idi.

Bâkî gecliğinde sarrâclık şan'atına sülûk etmiş iken isti'dâd-ı mâder-zâd kendisini ʔarîk-i taşşîle irşâd eylemişdir.

Bu yeñi meslekde az vaqt içinde beyne'l-akrân temeyyüz itdi. Fazl u 'irfân ile ma'rûf oldı. Meşhûr (Sünbül) kasîdesini nazm etmesi üzerine iştiyhârı ʔatmerlendi. Hem 'ulemâ hem şu'arâ için medâr-ı iftiyhâr olacağ bir mevki' tutdı. Bir ʔarafdan da ʔať'-ı merâtib-i 'ilmiyye etmekde idi. İki def'a İstanbul ʔâđîsı olduğdan soñra Anaťolı şadâretine irtihâ eyledi.

1006'da Rûmili şadâretine revnağ virmekde [218] idi. Sinni yetmiş geťmiş olduğundan 1007'de isti'fâ eyledi. 1008 Ramazânınıñ 24üncü cum'a irtesi günü na'ş-ı Bâkî'yi hâmil olan tabut Fâtih Meydânı'nda seng-i muşallâ üzerinde görüldi. Bir cemâ'at-i keşîre ʔarafından namâzı ʔılındı.

Bu namâzda imâmet eden Şeyhü'l-İslâm Şun'ullah Efendi orada şâ'iriñ:

ʔadriñi seng-i muşallâda bilüp ey Bâkî

Turup el bağlayalar ʔarşuña yârân şaf şaf

Beyt-i meşhûrını tekrâr eylemişdir.

Edirne ʔapusu hâricinde Ebü Eyyüb Enşârî reh-güzârı üzerinde defn olındı. Merĳadi ziyâretgâh-ı 'urefâdır. Ğarâ'ibdendir ki Ğoca Bâkî'niñ seng-i mezârına târih-i vefâtı yañlı yazılmışdır.

İsmi Maħmûd olduğ hâlde (Abdülbâkî) imzâsını ʔullanırdı. Hattâ hâteminde:

Fânîst cihân der ü fânîst

Bâkî heme üst, cümle fânîst

Beyti menĳuş idi.

Bâkî eñ mühim şâ'irlerimizden ma'düddur.

“Öğrendi ĳazel ʔarzını Rûm'uñ şu'arâsı” [219] mışra'ında kısmen gösterdiği vech ile millete lisân mu'allimliği etmişdir. ʔarz-ı ʔadîm-i nazmı zamân müsâ'id olduğ mertebe tecdîde ʔalışmışdır.

O 'aşrını eñ büyük şâ'iri 'add olduğ kendisine “melikü's-şu'arâ” diye verilen

‘unvândan dağı istidlâl olunabilir.

Müretteb *Divân*’ından başka (*Me‘âlimü’l-Yağın fî Sîretü Seyyidü’l-Mürselin*) tesmiye eylediği sekiz yüze qarīb büyük şahîfeden müteşekkil (*El-Mevâhibü’d-Dünye bi’l-Münhi’l-Muhammediyye*) tercemesiyle (*Fezâ’ilü’l-Cihād*) ve (*El-İ‘lāmü fî-Ahvâli Beledullahi’l-Harām*) tercemeleri gibi âsâr-ı mu‘tebere-i kâlemiyyesi mevcüddür.

Ebū Eyyüb Enşârî’de müderris bulunduğu sırada şahâbî-i müşârun ileyhiñ rivâyetkerdesi olan eĥâdîs-i şerîfeyi cem‘ ile terceme etmişdir.

Bâķî ĥayâtında -vücûdları tabî‘i olan ĥussâdı müstesnâ olmağ üzere- ‘umūmuñ mazhar-ı ihtirâmı olmuş bir zât-ı ‘âlîdir. Aşĥâb-ı ĥasediñ ĥuyûbetinden şöñra ise o istiṣnâ dağı ĥalmamışdır. Ĥâsidleri bir aralık şâ‘ir (Nāmî)niñ:

“Cihāniñ ni‘metinden kendi āb ü dānemiz yegdir

Eliñ kâşānesinden küşe-i vîrānemiz yegdir” [220]

Maṭla‘lı ĥazelini tağyîr-i yesîr ile kendisine isnād ederek ve bunuñ ba‘zı ebyâtından ĥilâf-ı maṭṣad-ı ma‘nâlar ĥıĥarmak isteyerek ĥuzûrunu ıztırāba taĥvîl edebilmişler ise de birkaç ĥün içinde zıkr olunan ĥazeliñ eski mecmû‘alarda (Nāmî) nāmına muĥayyed olduğu görüldüğünden Bâķî nefy edilmek üzere iken mazhar-ı ‘afv-ı pâdişāhî olmuşdur.

Şâ‘iriñ ba‘zı ta‘rîzât-ı muĥaĥkağasından dil-gîr olan Şeyĥü’l-İslām Būstan-zāde Meĥammed Efendi:

“Yūsuf’u bilmezem ammā seni ra‘nā bilirim”

Mes‘elesini ortaya atarağ kendisini ikfār etmek istediği vağt dağı ziyādece şıķılmış idi.

Bâķî Sulṭān Süleymān Kānūnî, Selîm ṣānî Murād ṣālîs, Meĥammed Ṣālîs devirlerinde bulunmuş ve cümlesini ĥasîdelerle medĥ ederek şāĥāne iĥsānlarına nā‘il olmuşdur.

Evā‘il-i iṣtiharında Sulṭān Süleymān tarafından kendisine bir (*Keşf-i keşşāf*), bir (*Hidāye*) bir de (*Ekmel*)-i nüṣṣa-i nefîsesi iĥsān buyurulduğundan kitāblarınıñ isimlerini ĩmā eden ebyāt-ı ātiyeyi ĥāvî kıt‘ayı tanzîm ve tağdîm eylemişdi:

İyledi Keşf ile izĥâr-ı kerāmet keremiñ

İtdi müşkillerimiz ĥvāce-i iĥsāniñ ĥal[221]

Kime kim reh-ber ola bedreka-i iĥsāniñ

Yoluna ĥarşu tutar şem‘-i hidāyet meş‘al

Gerçi kâmillere ‘âlemde nihâyet yokdur
Minnetullah’a, seni cümleden etmiş Ekmel

Şu kıt‘a dağı o pâdişâh-ı ehl-perverin bir lütf-i maşşûşuna mazhar olunduğunu i‘lân eder:

Lütf edüp ol şeh-i ferişte-ıhışâl

Çuzular eylemiş kuluna ‘atâ

Bâkıyâ gel du‘âya başlalım

Çuzuların bağışlasun Mevlâ

Öteden beri bi-hakkın üstâd tanıldığından müte’ahhirin-i şu‘arâ eserlerinde nâmını lisân-ı ta‘zîm ile yâd edegelmişlerdir. Ez-cümle (Nef‘î) bir kasîdesinde:

Haşre dek âb-ı hayât sühan-ı Bâkî’dir

Añdırup zinde kılan nâm-ı Süleymân Han’ı,

didigi gibi, Sâbit dağı:

N’ola nakkâd diseğ Bâkî’ye, inşâf budur

Ki bizim nuğre-i endişemiz anıñ yoludur

N’ola devşirse bağıyâsını mazmûnlarınıñ

Hâme taşşîl-i kemâlâtda Bâkî kuludur

kıt‘asını söylemiştir. [222]

Mesleginde münferid olan Nef‘î Bâkî’niñ bir mışrâ‘ıyla bir beytini:

Çavâfa Ka‘be-i küyuñ be-ğavl-i Bâkî-i merhûm

“Derûn-ı dilde niyyet âb-ı Zemzem’den muşaffâdır”

Ve:

Bu mağalde ‘aceb evşâfına çesbân görünür

N’ola bu beytini Bâkî’niñ edersen tazmîn

“Def-i Ye’cüc-i ğama işigidir sedd-i sedîd

Men’-i ceş-i ülüme dergehıdır hışn-ı haşîn”

Şüretlerinde tazmîn ederek iki şâhid-i takdîr-i dehâ ikâme eylemiştir. [Nef’î’niñ:

Bi-ğamdillah zamânında be-ğavl-i Şabrî-i Şâkir

Girbân-ı felek mehcür-ı dest-i âh-ı şekvâdır

Beytinde görüldüğü vech ile Şabrî’den başka bir şâ’ir hakkında böyle bir lutfda bulunduğunu bilemiyoruz.]

Nef’î ile Bâkî güzelce tetebbu’ edilse zannederiz ki Nef’î’de bir hayli Bâkî mazmûnlarına dağı teşâdüf olunabilir. Şimdilik numüne olarak hâtırımızda olan şu iki beyti ‘arz edebileceğiz:[223]

‘Arş-a-i medh ü senânıñ bulamaz pâyânıñ

Peyk-i endîşe eger biñ yıl olursa püyân

(Bâkî)

Arsa-i medh ü senânıñ haddi yok pâyânı yok

Peyk-i endîşe ‘aceb mi olsa bî-tâb ü tüvân

(Nef’î)

Nef’î’niñ:

Esdî nesîm-i nev-bahâr açıldı güller şubh-dem

Açsun bizim de gönümüz sâkî meded şuñ cām-ı Cem

Ķasîdesini Bâkî’niñ:

‘Âlem hayât-ı nev bulur cānlar bağışlar dem-be-dem

Enfās-ı rûhullahtır gūyā nesîm-i şubh-dem

Medhiyyesini peyrevlik yolunda yazdığı zâhirdir.

Bâkî’niñ eş‘ârında ziğâfdan ziyâde imâle görülür. Nâdîren ğalağ, hattâ rabtsızlık dağı bulunabilir. Şimdi köhne ‘add etmekde olduğumuz birtağım kelimât u ta‘bîrâtı isti‘mâl

etdiyiçün kendisi mu'âhazeye şâyân görülemez. Bi'l-akîs bunları zamânında mümkün olduğu kadar azaltmağa himmet etdiği için sezâvâr-ı şükrân görülmek lâzım gelir. Bir zamân gelebilir ki bizim bugün [224] isti'mâl etmekte olduğumuz kelîmât u ta'birâtdan ba'zıları da ahlâfımıza köhne görünmege başlar.

Ba'zı Eş'ârı

Kaşâ'id u kıta'âtından

Mesken şeh-i maḥabbetiñe taḥtgâh-ı dil

Menzil ḥayâl-i la'lüñe ḥalvet-sarây-ı cân

Ṭutdı cihânı pertev-i ḥüsniñ güneş gibi

Toldı şadâ-yı 'aşkıñ ile kâḥ-ı kün fe-kân

Eflâke çıkdı velvele-i 'arşa-i zemîn

İndi zemîne gülğule-i âsmâniyân

Şaçar bezme nûrı, döker rezme nârı

O tâc-ı muraşşâc o tîg-i mücevher

Ḥaṭṭ-ı nazm-ı pâki çemen-zâr-ı cennet

Elinde kalem-i çeşme-i âb-ı Kevser

(Pâdişâh-ı müşârun ileyhiñ bir gazeline dâ'ir)

Cihân-ı ma'celet, kân-ı mürüvvet

Penâh-ı mülk ü millet nuşratü'd-dîn [225]

Şeh-i 'âdil Süleymân Ḥan-ı Gâzî

Mu'izzü'd-devle Sulṭânü's-selâṭîn

Ne hoş kıldı görüñ āsar-ı lütfi
Cihān-ı şüret u ma‘nāyı tezyīn

Virüp fazl u kemāli Hüsrevāne
Ma‘ānī mülkine tertīb ü āyīn

Yine nazm eylemiş bir ‘akd-i gevher
İder biñ kerre Hāsān görse taḥsīn

Şeref virmez dürr ü gevher, kemāl olmaz zer ü zīver
Hüner kesb it hüner baḥr-ı fazīlet, kān-ı ‘irfān ol

Uyandur çeşm-i cānı ḥ‘āb-ı ğafletden seḥer-hīz ol
Çemen bülbülleriyle şubḥ-dem zıkr eyle Mevlāyı

Ne mümkün dest-res dāmān-ı vaşl-ı yāre ey Bākī⁵⁴
Felek nā-mihribān düşmen ḳavī dil-dār her-cāyī⁵⁵ [226]

Rūḥ-baḥş oldu Mesīḥā-şıfat enfās-ı bahār
Açdılar dīdelerin ḥ‘āb-ı ‘ademden ezḥār

⁵⁴ Burada (dest-res) el irme maḳāmında kullanılmışdır. H‘āce Hāfızıñ:

Merā be vaşl-ı to ger zān ki dest-res bāşed

Diger zi-ḫālī‘ ḥīşem çe mültemes bāşed

Beytinde görüldüğü üzere bu isti‘māl-i aşla muvāfıḳdır.

⁵⁵Fuzūlī’niñ:

Derd çok, hem-derd yok, düşmen ḳavi, ḫālī‘ zebün

Mışrā’ını añdıрмаḳda olan bu mışrā’da da başka bir leḫāfet vardır.

Döşedi mihr-i felek yolları dîbâlar ile
İtdi teşrîf çemen mülkünü Sulţân-ı bahâr⁵⁶

(Ġazeliyâtından)

Derûnuñ pür-ma‘arîf hem-nişîniñ merd-i ‘arîf kııl
Açılma ey yüzi gül şaḥş-ı nâ-dâna kitâb-âsâ

Zer-efşân ol kef-i iḥsân ile seyr eyle ‘âlemde
Cihân-gerd ü civân-merd-i cihân ol âfitâb-âsâ

Beni yâd eylediñ iḥyâ itdiñ
Öldiler gitdiler ammâ ḥuşşâd

Nâle-i ‘âşîka etmezseñ dâd
Hey elâ gözlüm eliñden feryâd

Ḥaramdan na‘ra-i Lebbeyk Lebbeyk irdi eflâke
Ser-i küyuñda gūyâ nâle-i ‘uşşâḳ-ı şeydâdur [227]

Menzilin bâg-ı İrem kılsalar etmez ârâm
Ehl-i dil cennet-i küyuñ gibi me’vâ gözedir

Cân la‘lin eyler ârzü, yâr içmek ister ḳanıımı
Yâ Rabb ne vâdîdir bu kim cân teşne, cânân teşnedir

⁵⁶ (Bahâr)ıñ tekrârı “redd-i maḥla‘” ḳabîlindedir.

Dil derdini gamıñla dil-i efkâr olan bilir

Bīmār hālını yine bīmār olan bilir

Belā ‘aşıklara rûz-ı ezelde kısmet olduĝda

Ṭabībim derd-i hicrānıñ dil-i bīmāre düşmüşdür

Ağyār diñler oldu pes perdeden bizi

‘Ālemde ehl-i ‘aşķa görünmez belā budur

Sen ṭarāvet bāğınıñ bir ĝonca-i ḥandānisıñ

Jāle düşmüş berg-i gül bir ağlamış şüretlidir

Ayağınıñ altına bak eyle nażar ben ḥāke

Şeh-süvārım yeter itdiñ beni pā-māl yeter

Göñül tekmiñ-i fenn-i ‘aşķ eden üstād-ı kāmildir

Anıñ yanında kimdür Kūh-ken Mecnūn ne cāhildir[228]

‘Āşıkı bī-şabr u ārām eyleyüp seyyāḥ eder

Memleket seyr itdürür ‘aşķıñ vilāyet gösterir

Aldılar ol şem‘i bezm-ārāyı ağyār ortaya

Zāhir oldu nükte-i “lā ḥayre illā fi’l-vasaṭ”

Ĝam-ı ‘aşķıñ cihān mülkinde buldum şād-mān oldum

Kişi ĝurbet diyārında edermiş āşinādan ḥaz

Eşkim gibi ğamuñla kırup terk-i hânümân

İtdüm yoluñda varumı çeşmim gibi telef

Jâleler tamlamak ister gül-i terden güya

Görinen dürr-i bina-güşı degildir yâriñ

Şâhib-cemâl ü ehl-i kemâliñ muhibbiyiz

Bâķi kul eyledi bizi ol hüsni ber-kemâl

Harem-i vaşla reh-i rast-ı maḥabbet yoludur

Râh-ı ‘uşşâkdan âheng-i hicâz eyleyelim

Şabâ ile harekâtın görüp nihâllerin

Tevâzu^c ehli birer nev-civâna beñzetdim [229]

Nev-bahâr oldu geliñ ‘azm-i gül-istân edelim

Açalım ğonca-i kalbi gül-i ḥandân edelim

Âlemiñ n’eyleyeyim bâğ u bahârın sensiz

Baña sen ruḥları gül-zâr ile hōşdur ‘âlem

Yüz sürmek umar pāyiñe üftâdeler ammâ

Nebet mi deger kimseye dāmāniñ ucundan

Ṭıfl iken dāyesi kucağında

Gül idi kıpmadı budâğında

Şarardı beñzi Һasedden benimle yāri görüp

Raķīb-i rū-siyehe bir ğarīb reng oldu

Āşinā olmasun aĝyār ile dirdüm olduñ

Çekdigim derd ü belālar hep o ğayretler idi [230]

Biz ħ^vāb-ı ğaflet içre ğayāl-i muĥālde

Geçdi nesīm-i şubĥ gibi ‘ömr-i nāzenīn

(Mışrā‘lar)

İrdi söz ğāyete Bāķī ne dimek lāzımdır

Gerdün-ı dūna ‘āķil isen kılma i‘timād

Һasret-i ‘ıyd ile māh-ı nevi dünyā gözedir

Zehī re’y-i bāṭıl zehī fikr-i fāsıd!

Һüb olan elbette kendin gösterir

Bu dünyādır gehī mātem gehī sūr

Bir selāmın alan selāmet olur

Çok olur yār velī yār vefādār olmaz [231]

Müddet-i devr-i felek bir demdir, âdem bir nefes

Bâķī kalan bu ķubbede bir hoş şadâ imiş

İnsân-ı kâmil olmaga sa'y eyle âdem ol

Sîr-âb olur mı teşne-i Kevşer ser-âbdan

İnâyet Hâzret-i Hâķķ'dan kerem Feyyâz-ı muṭlaķdan

Mu'ayyen kışşadır sevmek sevilmeķ mā-teķaddemden

Mufaşşal kışşa başlarsıñ ğarîb efsâne söylersıñ

Hâkden pertev-i hırşîd-i cihân-tâba ne şeyn

Üstâd-ı hikmet öyle buyurmuş kitâbda

Nâ-dân komaz ki merdüm-i dâna huzûr ede

İtmeyeydim derdimi bî-derde ifşâ kâşki! [232]

- 54 -

Bezmî

[İmām]. İsmi Halîl'dir. Kûm Kâpu civârında Çadircı Aḥmed Mescidi mü'ezzini 'İsâ Halîfe nāmında bir zâtıñ maḥdûmıdır.

Mâder-zâd olan isti'dâdı muḳtezâsınca henüz pek genc iken şi'r ve edeb ile iştiḥâr eylemişdi.

Bir aralık ârzü-yı siyâhatle ekser-i memâlik-i Rûm ve 'Acemi ṭolaşdığı şırada ziyâret-i Beytullah-ı Mu'azzam ile daḥı müşerref olarak ba'ḍehu Saḳız'a gelmiş ve müddet-i medîde orada ihtiyâr-ı ikâmet ve Şeyḫ İlyâs Efendi nāmında bir zât kerâmet-simâtdan aḥz-i yed-i inâbet etmişdir.

Şeyḫiniñ irtihâlinden soñra tekrâr İstanbul'a gelerek ba'zı kibâre imâm ve bu münâsebetle beyne'l-en'âm "İmâm Bezmî" diye be-nâm olmuşdur.

Bir müddetde bu ḥâl ile güzârende-i eyyâm ü leyâl iken 1136 senesi ḫilâlinde bir gice 'âlem-i menâmda şeyḫi ṭarafından vuḳû' bulan da'vet ve işâret üzerine Saḳız'a gitmiş ve birkaç gün zarfında ḫastalanarak bezm-i fânîye vedâ 'iylemiştir. Belde-i mezkûrede şeyḫ-i mümâ ileyh türbesi ḫurbunda medfûndur. [233]

Dâniş ü 'irfân ile 'aşrı şu'arâsı meyanında mümtâz ve dervîş-nihâd, pâk-i'tikâd, tevekkül-i ittîşâf, tekellüfden beri bir şâ'ir-i ser-efrâz imiş.

Ba'zı mecâmîc-i ḫuşûsiyede görüp buraya naḳl eylediğimiz iki parça eserinden daḥı fi'l-ḫaḳîḳa bir şâ'ir-i muḳtedir olduğu añaşılır.

Gazel

İrişdir sâḳiyâ peymânemi rindâne düşdükçe

Ayaḳlandır ḫarâbât ehlini mestâne düşdükçe

Olur her bergi bir keştî-i baḫr-i âteşin emvâc

O mâhiñ pertev-i ḫüsni gül-i ḫandâna düşdükçe

Beni pâ-bend-i sevdâ eyledi zencirveş sevdâ

Müselsel ḫalka ḫalka gerden-i cânâne düşdükçe

Olur her mûy-ı ten bir naḥl-i âteş-bâr-ı ‘aşk-efrûz
Fürûğ-ı berķ-ı nezzâram dil-i nâ-dâne düşdükçe

Cemâl-i şâhid-i ḥâli temâşâ kııl gel ey Bezmî
O şûḥuñ ‘aks-i rûyı sâğir-i raḥşâna düşdükçe

Rûbâ‘î

Düzdîde nigâh ile baña âl itdiñ
Ḥayretde koyup meşevveşü’l-ḥâl itdiñ
Takrîr edemem ḥâl-i derûnı zîrâ
Sen nazra-i evlâda beni lâl itdiñ [234]

- 55 -

Münîf

Anṭakiyye fuḫālāsından Meḫemmed Efendi nāmında bir zātın oğlu olan Muṣṭafā Efendi
– Ki mu’ahḫaren (Münîf) taḫalluṣ eylemiştir-

Cevāmi‘ü’r-raṣadında bu bağa bir bülbül

Gelir dimiş ‘ālī kuşu Hezārī nāmında

Beytinde īmā eylediği üzere (Hezārī) maḫlaşını ḫā’iz olduğu ḫâlde 1130 senesi nev-
bahārında Üsküdār’a gelerek müverriḫ-i meşhūr Rāşid Efendi’niñ sāḫil-ḫānesinde
mihmān ve:

Lā ta‘cebne inne yestenidi külle men

Yebra‘u bi’l-faḫl ilā Rāşid

Leyse ‘ale’l-lahi bi-müstenkir

En yecma‘a’l-‘ālem fī vāḫid⁵⁷

Ḳıṭ‘asını taḫdīm ile ser-nāme-nümā-yı ‘irfān olarak müşārun ileyhiñ ḫüsn-i
teveccühünü celb eylemiştir.

1141’de Rāşid Efendi Eşref Ḥan efgānı cānibine sefāretle me’mūr olarak ‘azīmetinde
Münîf’i de ber-ā-ber götürmüştür. [235]

‘Avdetde defterdār-ı evvel bulunan ‘Āṭif Efendi’ye intisāb eylediginden az vaḫt içinde
rütbe-i ḫācegānī ile kedḫudā-yı Şadr-ı ‘ālī kitābetine ve biraz şoñra küçük rüz-
nāmçecilik ḫidmetine nā’il oldu. Mu’ahḫaren māliye tezkirecilğine irtikā eyledi. Bir
aralıḫda sefāretle İnan’a gitdi. Kendisiniñ:

Bir zamān Rüm’da deryā-keş idik ey sāḫī

Şimdi İnan’da ḫanā‘at ederiz çāy ile biz

Beyti meşhūrdur.

Bir zamān şoñra yine māliye tezkirecilğine getirildi. 1164’de ‘Āṭif Efendi’niñ vuḫū‘-ı
vefātı Münîf’i bir ızṫırāb-ı me’yūsāneye düşürdü. Me’mūriyetinde ḫalāvet bulamamağa
başladı. Gitdikce te’essür artdı. Nihāyet iḫtiyār-ı inzivā eyledi.

Fürüg-i mihr-i mir’āt-ı dile jengārdır sensiz

Harīr-i pertevime meh dūş-ı cāne-i bārdır sensiz

Maṭla‘lı gāzeli o şıralarda söylemiştir.

⁵⁷ Beyt-i şānī (mütenebbi)niñdir

‘Âtîf Efendi’niñ irtihâline qarîb olan zamânlarda anıñ evsâfını hâvî olmak üzere Bâkî’niñ kaside-i [236]

Hâtemiyyesini taħmîs etmekte idi. Memdūhunuñ ğaybūbetiyle taħmîs:

Sāde-levhāna düşer kayd-ı gül ü mül çünkim

Ehl-i tecrīde ‘abes zīb ü tecemmül çünkim

Bî-hazāndır çemen bāğ-ı tevekkül çünkim

Bu gül-istānda yeter ‘arife bir gül çünkim

Ṭakınır farkına bir dāne gül-i ter hātem

Parçasında kaldı. Şā‘ir bir iki ay soñra velī-ni‘metine pey-rev oldu. Üsküdār Qabrîstānı’nda Haydar Paşa’ya giden deñiz cihetindeki cadde üzerinde medfūndur. Münîf hilm, sābir, sebķ-rūh, dervîş-meşreb bir zarîf idi. Zāde-i ṭab‘ı olan:

Yā Rab be-dilem pertevīneş be-nümā

Hem şemme-i dānişi kerāmet-fermā

Yā bīniş ü dāniş Be-yaķīnem ber sān

Rabb erini’l-Ḥaķķ ve zednī ‘ulemā

Rübā‘isiniñ soñ mısra‘ını naķş-ı hātem-i ittiḥāz eylemişdi.

Müşārun ileyh hā‘iz olduğu kâbiliyete nazaran birinci derecede bulunan şā‘irlerimizden ‘add olunamazsa da mütevassıtlarıñ mā fevķinde görünür. [237]

Bir edībimiz:

Nābî’ye Münîf iken muķallid

Andan iblāğ dimiş kaşā‘id

diyor. Taşdıķ olunur. Fi’l-haķīka Münîf’iñ (Ḥarābat)da mūnderic kaşāde-i nūniyyesiyle “devlet” kaşādesi gerek ṭumṭurāķ gerek insicām cihetiyle Nābî’niñ kaffe-i kaşā‘idine ğalebe etmişdir.

Sinn-i vuķūfda iken intiķāl eden Münîf’e Nābî gibi pīr olmak naşīb olsaydı bu ğalebeyi ikmāl edeceĝinde iştibāh edilmezdi.

Dīvānçesi maṭbū‘dur.

Eş‘arından buraya bir ğazel ile bir kıṭ‘anıñ derciyle iktifā edildi.

Ġazel

Ne mümkin istiķāmetle ola tezvīr bir yerde

Degildir ķābil-i ülfet kemān ü tīr bir yerde

Gören ol ğamze-i merdüm-şikār ü çeşm-i şūhun dir

‘Acebdir etmiş āmiziş ğazāl ü şīr bir yerde

Olur mı kārger-i ğaylūlet tebdīr-i ‘aql, olsa

Eger şūret-nümā āyine-i taķdīr bir yerde [238]

Gelir Allahu Ekber yādıma mihrāb-ı ebrūsu

Ne dem ğuş eylesem āvāze-i tekbīr bir yerde

Ma‘ānī-i tecelli nāme-i tekvīne im‘ān it

Nümāyān olmamışdır vesme-i tekrīr bir yerde

Olan remz-āşinā-yı şöhet Hızr ü kelīm añlar

Ki olmaz cem‘-i ‘aşķ ü ‘aql-ı pūr-tebdīr bir yerde

Münīfā ğāk-i pāk-i şehir-i İstanbul’dan ğayrı

Degil ebyāt nazm etmek revā ta‘mīr bir yerde

Ķıṭ‘a

Nice bir eşķ-i firāķınla pūr olsun gözümüz

Nice bir ğāk-i temennāda sürünsün yüzümüz

Kākülūñ aç, ruğ-ı pūr-tābıñı ‘arz it cānā

Bilemem bizde cihānda gicemiz gündüzümüz

[3]

ESLĀF
[İKİNCİ CİLD]

TAŞHĪH

Hata	Şavāb	Şahife	Satır
107	1007	113	7
993	933	217	3

Żarūrī el-vuḡu^ç olan nokta vü lafz yañlışlarının taşhīh aşhāb-ı müṭalla^çadan ricā ve ara yerde bir şıra raḡamının atlanılmış olmasında ṭolayı i^çtizār olunur.

ESLĀF

Müteḡaddimīn ^çulemā vü şu^çarā-yı ^çOsmāniyye'niñ terācim-i aḡvāliyle āşār-ı müntaḡabesini ḡāvī tezkire

Eser

Fā'ik Reşād

[İkinci Cild]

Ma‘arif Nezāret-i Celīlesiniñ ruḥṣatını ḥā’izdir.

İstanbul

(‘Ālem Matba‘ası – Aḥmed İḥsān ve Şüreḳāsı

1312

Şāhib ü nāşiri: ‘Asır Kitābhānesi şāhibi Kirḳor

‘Ālem Maṭba‘ası

Eslâf

[İkinci Cild]

- 56 -

Zâtî

Balıkeşîrlidir. İsmi (îvaz)dır ki târîh-i tevellüdü olan 876 senesini gösterir.

Evâ'il-i hâlinde müzedüz idi. Hem bu şan'atle iştiğâl eder, hem de şî'r söylerdi. Dikicilik ile şâ'irliğin ictimâ'ı biraz ğarîb görünürdü.

Bâķî'niñ sarrâclığı terk etmesi kâbilinden olarak bu da şoñradan dikiciligi terk ile Sultân Bâyezîd-i sâni devrinde İstanbul'a gelmişdir. Sultân Selîm-i Evvel ve Süleymân Kânûnî zamânlarına da yetişmişdir.

Bu üç pâdişâh-ı zî-şanı birtakım kaşâ'id ile medh ederek ihsânlarına nâ'il olmuşdur. Hattâ Huzûr-ı Selîmî'ye taķdîm eylediği kaşîdede vâki':

Serverâ bir bende-i bî-ķayddır ķapunda 'adl

Ṭutamazdı anı zencîre ķeküp Nüşîrevân [4]

Beytiniñ ṭaraf-ı eşref-i şâhânedan bi'l-hâşşa taķdîr buyurulduğunu şırası geldikçe naķl ile iftihâr ederdi.

İstanbul'a gelince ṭariķ-i każâya sülûk etmek istemiş ise de mübtelâ olduğu şamem cihetiyle bu yolda muvaffaķ olamayacağını añlayup başka bir işle iştiğâle lüzum görmüşdür:

Bâyezîd Câmî'-i Şerîfi ḥavlîsinde bir dükkânçe açdı ki orada arzu edenlere ders okudur idi.

Vefâtı 954 senesine müşâdifdir.

Kendinden mervî olduğu üzere 1600'den ziyâde ğazel, 400'den ziyâde kaşîde söylemişdir. Meşhûr "Şem' ü Pervâne" manzûmesi 4000 beyti ḥâvîdir. "Aḥmed ü Maḥmûd" nâmında diğeri bir manzûmesi daha vardır ki 2000 beytten müteşekkildir.

Zâtî'de gerek lafzan gerek ma'nen ķaba 'add olunacaķ bir ḥayli ta'birâta teşâdüf olunursa da kendisiniñ deķâyıķ-ı şî'riyyeye vâķıf bir merd-i ķavî-ṭabî'at olduğunu isbât edecek birçok ebyât da bulunur. Her hâlde esâtize-i edebden ma'ḍûd bir zâtdır. Kendisinden yarım 'aşr şoñra gelmiş olan Bâķî gibi sinn-i kemâlde [5] olsun zarûretten vâreste bulunabilmiş olsaydı bize daha kıymetdâr eserler biraķabilirdi.

Ba'zı eş'arı

Hızr-veş âb-ı hayât-ı lebiñe âh! beni

Niçün irdürmedin ey cân seven ölsün mü seni

Qâmetiñ ey bûstân-ı lâ-mekân pîrâyesi

Nürdan bir servdir düşmez zemîne sâyesi

Cânım al yâ Rabb benim mihr-i ruḡ-i cânân ile

‘Aḡıbet gönder bu dünyâdan beni îmân ile

Germ olup çâk-i girîbân itdi şadrı ordu-yı berḡ

Muştafa’niñ girdi gūyâ mâh-ı tâbân ḡoynuna

Lütf kılmışsiñ selâm etmişsiñ ey ḡûri-liḡâ

Oldı Zâtî’ye caḡîm fûrḡatiñ dârü’s-selâm

Gördi Zâtî leb-i nigârı didi

Meded ey ‘îsâ-yı zaman öldüm!

Dostlar, ben ‘andelîbi dem-be-dem giryân edüp

Güldürür düşmenleri ol verd-i ḡandânım benim [6]

Gözüm açtım bu seḡer bir ulu deryâ gördüm

Anda bir dâne-i ḡardal gibi dünyâ gördüm.

Zâhidâ aç gözüñi ‘aşḡ ile gir meydâne

‘Aşıḡiñ menzisini ‘Arş’dan a’lâ gördüm

- 57 -

Şeyhü'l-islâm Yahyâ Efendi

1001 sâl-i hicrîsinde şeyhü'l-islâm iken vefât eden Zekerîyyâ Efendi'niñ oğludur. Şâ'ir 'Abdurrahman 'Îmâdî tarafından nazm olunan:

Li-Mevlâ-yı Yahyâ manşibu'l-'ilm ve'l-fetvâ

Mısrâ'ında gösterildiği üzere ilk def'a olarak 1031'de maķâm-ı meşâyihte hayât-bahş oldu. Üç def'ada on toķuz yigirmi sene ķadar o mesned-i 'âlîde bulundu.

Ṭabî'atîñ pek nâdir yetişdirdiği zevâtdandır. Zamânında her cihetle bî-naẓîr 'add olunurdu. Şer'îâtta, edebiyâtda, siyâsiyâtda ķazandıđı birincilik şerefini irtihâline ķadar muhâfaza etmişdir. Ebüssu'ud'dan sonra gelen meşâyiḫ-i İslâm'ıñ ekmeli olduğu muttefeķun 'aleyhdir. Şâ'irlikce Ebüssu'ud'a hattâ ibn-i Kemâl'e fâ'ik olduğundan tereddüd edilmek lâzım gelmez. [7]

Hüsn-i ḫalk cihetiyle dağı bir mevķi'-i mümtâz tutmuşdur. İnsân çehresindeki beşâsete, ṭabî'iyetindeki leṭâfete şöḫbetindeki ḫalâvete meclüb olmamak ķâbil degildi. Anıñ için 'umûmun nazar-ı maḫabbet ve ihtirâmı üzerinden ayrılmadı.

Sultân Murâd-ı Râbi' Yahyâ Efendi'ye ziyâdesiyle müteveccih idi. Hattâ kendisini Bağdâd ve Revân seferlerine birlikde götürmüşdir.

Bağdâd seferinde efendiniñ tavşiyesi üzerine mevkib-i hümâyün ile ber-â-ber yigirmi kıṭ'a muhâşara toğı götürölmüş idi. Bu tođlarıñ istişhâbında ne ķadar işâbet buyurulmuş olduğu nehren gönderilmiş olan diğer tođlarıñ Bağdâd'a ordüdan yigirmi gün sonra vuşül bulmasıyla meydâna çıķmışdır.

Bu ķabîlden olan tedâbir-i şâ'ibesi nazar-ı ḫazret-i pâdişâh efendiniñ mevķi'ini a'lâ etmekte idi.

Yine bu seferde Akşehir'e nüzül-ı hümâyün vuķû'unuñ ferdâsı ķaşabanıñ cenûb cihetinde kâ'in "baş tekye" mesîresi şeref-yâb-ı kudüm-ı pâdişâhî olmuşdı. Akşâm üsti esnâ-yı tenezzühde zât-ı ḫazret-i şâhâne bir pencereniñ üzerine: [8]

Behiştten kıṭ'adır ḫaķķâ ki bu 'işretgeh-i zîbâ

Buña dâḫil olan merde olupdur zevķ ile ihyâ

Murâdı feth-i İnan'dan kaçan kim geldi Bağdâd'a

Tena'üm eyledi, içdi bu Kevser'den şarâbâsâ

Ḳıṭ'asını yazarak Yahyâ Efendi'ye tanẓirini fermân buyurmasıyla efendi dağı ķable'l-ğurûb zîr-i nazm-ı şehriyârîye ebyât-ı âtiyeyi yazmışdır:

Zehî cāy-ı feraḥ-baḥş ü şafā güster ḥayāt-efzā
Nebātından yese bir murğ ola ol tūṭī-i gūyā

Behişt'in kıṭ'ası derdim velī reşk-i Behişt olmuş
Ḳudūm-i pādişāhiyle bu nüzhetgāh-ı bī hemtā

Şuyun Kevser diye nazmında ögmüş ol şeh-i 'ādil
Ḥoşā pākīze-nazm-ı rūḥ-baḥş, āb-ı leṭāfet zā

Diye ihlāş ile yerde beşer, gökde melek āmīn
Du'ā etdikçe ol şāh-ı cihāna şıdk ile Yaḥyā.

Sinni seksānı mütecāviz olduğu ḥalde 1053 Zilhiccesiniñ on sekizinci gicesi irtihāl eylemiştir. Sulṭān Selīm civārında pederi Zekerıyyā Efendi'niñ yanında medfündür.

Nef'ī müşārun ileyhi "ma'nā" redīfli bir kıṭ'a ile [9] vaşf eylemiştir ki Ünsī'niñ Nef'ī vaşfındaki kıṭ'ası da buna taḳlīden yazılmışdır. Meşhūr Şabrī Şākir daḫı efendiniñ mādiḥlerindendir

Müşārun ileyhiñ (*Ferā'iz Manzūmesi Şerḫi*), (*Nigaristān Tercemesi*) gibi ba'zı te'līfātı ile müretteb ve ḡayr-ı maṭbū' *Dıvān*'ı vardır.

Ḥānesi civārında bir medrese binā etmiştir. Ḡazeliyātdan 'ibāret gibi olan eş'arı ḥükm-i zamān olmaḳ üzere imālātdan, köhne ta'bīrātdan ḥāli degilse de Bāḳī ṭarzında mezāmīn-i daḳīḳa-i ḥāvīdir.

Yaḥyā'nıñ eş'arı Nedīm'in eş'arındaki leṭāfeti ḥā'iz olmaḳla ber-ā-ber metānetçe andan a'lādır. Bunuñ için ba'zı erbāb-ı zevḳ Yaḥyā'yı Nedīm'e terciḥ ederler. Eş'arı bize o kadar laṭif görünür ki belāḡat-perverān-ı eslāfdan hiçbirini kendine mu'ādil ṭutmaḡa göñlümüz rāzi olmaz. Nedīm bile:

"Nef'ī vādī-i ḳaşā'idde sūḥan-perdāzdır

Olamaz ammā ḡazelde Bāḳī vü Yaḥyā gibi"

Beytiyle rütbe-i imtiyāzını i'tirāf etmiştir. [10]

Ba‘zı eş‘ârı

Kim kaçır yalvarmadan dil-dâre ammâ neylesün

‘Âşık-ı şeydâ niyâz etdikçe dilber nâz eder

Hudâ kerîmdir elbette eylemez maħrûm

Merâmına irişir her kişi Hudâ diyerek

Yâr Yahyâ’ya dimiş vaķt-i gül ü bülbüldür

Şubh-dem ‘azm edelim gülşene bir ben bir sen

Maķâm-ı hûbdur gülşen o gül-ruhsâr diñlensün

Nevâlar eylesün dil bülbül-i gül-zâr diñlensün

Dırâz olduķça efzün olmada dil-bestelik Yahyâ

Muħaşşal ķurtuluş yok kâkül-i cânâne ķaydından

Sevdâ-yı ser-i zülfüñi elden ķomam ey mâh

Ser-rişte-i ‘aşķ eldedir el minnetü lillah

Hem âh ederim kaçdığına benden o mâhıñ

Hem ħavf ederim kim anı Yahyâ tuta ol âh [11]

Eřiđin bekleyelim ey dil-i şeydâ yâriñ

Ķays yetmez mi bize, gitmeyelim yabâne

Def‘-i ğamda olmayız muħtâc câma Cem gibi

‘Âşıkız biz, ‘âşıkâ eğlence olmaz ğam gibi

Bir dile, Yaḥyā, tokunsa pertev-i feyz-i Hudā
Zerre-i nāçiz iken hürşid-i ‘ālem-tāb olur

Olmaz mı bir laṭife-i ğaybiye āşikār
Bezm-i belāda ‘āşık-ı giryānı güldürür

Evrāk-ı bahār-ı görelim şaḥn-ı çemende
Gül mevsimidir defter ü dīvāne baḫılmaz

Göstermedi ruḫun bize ol ğonca bir zamān
Şoñra açıldı vechini bildik ki āl imiş

Zülf-i siyehinden kesilir mi dil-i şeydā
Bir rābıṭadır cān ile cānān arasında

Yaḥyā beni mi buldu hemān kāfir-i zülfü
Bend eyleyecek bunca Müselmān arasında [12]

- 58 -

Hakani

Meşhür (*Hilye-i Şerife*) şâhibidir. Hem şâ'irâne, hem 'âşıkâne olan bu eser-i celîl-i meşkür ile ibkâ-yı nâm etmiştir.

Hilye-i Hakani Süleymân Çelebi'niñ *Mevled-i Şerifi* gibi 'âmmenin kabûl-i takdîsine mazhar olmuş âsâr-ı mübârekedendir.

Güzelce Rüstem Paşa'nıñ kerîme-zâdesi olup Şadr-ı A'zâm Ayaz Paşa'nıñ akrabâsından bulunan cenâb-ı Hakani'niñ ismi (Mehemmed)dir. "Mehemmed Beg" 'unvânıyla yâd olunurdu.

Edirne Kapusu Câmî'-i Şerîfi Kabristanı'nda mevdû'-ı hâk-i rahmet kılınmıştır.

Merkad-ı mübâreki vaqtiyle yapılmış köhne demir parmaklıkla muhâtdır. Kabriñ üzerinde mağrûs bulunan bir şecere-i cesîme – ki hemân üç yüz seneden beri hâk-i pâk-i Hakani ile perveriş bulmaqdadır – zâten harâb u tenhâ olan kabristanıñ üzerine pek hazîn bir şüretde sâye-endâz olmaqdadır.

Bu şecereye birden bire mün'atîf olan nazâr-ı zâ'ir güyâ oraya şâhib-i kabriñ heykeli dikilmiş gibi heybet alır. [13]

Baş taşınıñ üzerinde 'âdi bir kandîl mu'allakdır. Cum'a, pazar irtesi giceleri îkâd olunur. Etrâfa hüzn-engiz eşi'a-i hafîfe neşr eder. Bu taşdan mâ-'adâ kabristanda diger ağaçlarıñ altında bulunan sekiz on kadar seng-i mezârdan hiçbiri istikâmetini muhâfaza edememiştir. Ya ziyâdece egrilmiş, yâhud bütün bütün yıkılmışdır. Bunlar kandîliñ ziyâ-yı mün'akisiyle zulmet-âmez bir manzara-i garîbe teşkîl eder. Şoqağdan geçilirken kabristanıñ mekteb dîvârına muttaşıl olan eñ büyük penceresinden içeri bakılsa müdevver, yeşile boyanmış bir taş görülür ki cephesinde şu kelimeler muharrerdir:

"Hüve'l-Bâkî-hille-i Hakani hazretleri rûhiyçün el-fâtiha"

Añlaşıyor ya, "Hilye-i Hakani hazretleriniñ" dinilmek istenilmiş! Merhûmuñ nâmını seng-i mezârına yazmaq isteyen âdemiñ bu nâmı "Hilye-i Hakani" olmak üzere taşvîr etmesi şoñra da bunu toğru yazamaması istiğrâbdan ziyâde te'essüfe şâyân olan hâllerdendir. Şüpheden vârestedir ki bu yazı hazret-i şeyh 'Attar'ı (Pend-i 'Attar Hazretleri) 'unvânıyla yâd edenlerden biriniñ eser-i hâmesidir. [14]

Böyle şeyler güce gidiyor. İnsân bir kabriñ içindeki zâtıñ büyüklüğünü düşünüyor, birde tışındaki kitâbeye bakıyor. Bir de derûn-ı merkadde "ne kıymet bilmez âdemler imişsiñiz!" yollu bir nidâ işidiyormuşcasına utanıyor.

Bundan birkaç sene muqaddem yazdığımız bir maqâlede şâ'ir-i meşhür Nâbi'niñ

Üsküdâr'da Çaraca Aḥmed civârında kâ'in kabrindeki taşta -kendi âsârından olmak üzere yazılan bir kıt'a-i Fârsiyyeniñ ne olduğu añlaşılmayacak şürette tahrîf edilmiş olduğundan bahş etdigimiz şırada "hünerverân etmek ḥayât u memâtda mazhar-ı ihtirâm oldukları dâ'imâ görülmelidir ki herkes şevke gelsün de anlardan olmağa çalışsun" demiş idik. Toğru degil midir?

Nâbî'niñ taşında târîḥ-i vefâtı rakamla gösterilmiş ḥâlbuki Ḥaḳanî'niñkinde o da yok! Ḥilyeniñ maḳta'ı olan:

Olmadan biñ yedi târîḥi tamâm

Bu risâlemde tamâm oldı kelâm

Beytinden añlaşıldığı üzere Ḥaḳanî o ferḥunde eşeri (1007) sâli içinde ikmâl etmiştir. [15]

İrtihâli (iltifât-ı beḳâ) terkîbiniñ gösterdiği 1015 târîḥine müşâdifdir.

Târîḥce ma'lûm olduğu üzere evâ'ilde ḥ'âceġân-ı Dîvân-ı Hümâyün ve kibâr-ı aḳlâm Edirne Çapusu Câmî'-i Şerîfi civârındaki büyük caddede muḳîm olageldiklerinden -bir mecmû'ada müşâdif-i nazar-ı istifâdemiz olduğına göre- bu zâtlardan ma'dûd olan Ḥaḳanî daḥı o cihette iḳâmet edermiş. Ḥilye'niñ nazmını ikmâl idince şadr-ı a'zâm-ı vaḳte taḳdîm etmekle eşer sâ'ir-i eḳabir-i devletiñ daḥı manzûrı olarak cümlece bir şüret-i fâ'ıḳadan taḳdîr olunduğundan Ḥaḳanî'ye ne dürlü mükâfâta mazhar olmak ârzüsünde bulunduğu su'âl olunması üzerinesi "Artıḳ ihtiyâr oldım. Her gün Edirne Çapusu'ndan Paşa Çapusına piyâde olarak gidüp gelmeğe ḳudretim ḳalmadı. Müsâ'ade buyurulsa da ḥayvân ile gidüp gelsem. Dünyevî mükâfât istemem" cevâbı virmiş. Ḥâlbuki o vaḳtiñ uşûlüne göre Ḥaḳanî rütbesinde bulunan zevâtiñ resmen ḥayvâna binmeleri taḥt-ı memnû'iyette olduğundan nizâm-ı devleti muḥâfazaten bu istid'âsına müsâ'ade edilmemekle ber-â-ber maḥall-i me'mûriyetine suhûletle gidüp gelmekden 'ibâret olan ârzüsünüñ diğer şüretle ḥuşûliyiçün kendisine bâb-ı 'âlî civarında münâsib bir ḥâne iḥsân olunmuş. [16]

Müşârun ileyiñ târîḥ-i tevellüdi mazbûḫ degildir; faḳat ḥilyeyi ikmâl etdiği eḣnâda ya'ni 1007 târîḥinde ḥâ'iz-i ḥâl-i pîrî bulunduğu zîkr olunan fıḳradan istidlâl olunur. Kendisiniñ âsâr-ı sâ'iresi olduğu daḥı mervî ise de resîde-i nazar-ı istifâzamız olmamışdır. Ḥilye (Vâḥid-i Ke'l-elf) ḳabîlinden olarak 'uluvv-i ḫab'ına şehâdet etmektedir.

Ḥilye-i müşârun ileyhâdan ba'zı ebyât-ı şerîfe

Baḥr-ı efkâre ḫalup çekme emek

Nükte-i çün ü çirâdan el çek
 Kesmiş atmışdır anı etme cedel
 Tîğ “Lâ yüs’elü ‘ammâ yef’alü”

Lâyık oldur ki hemân sâlik-i rāh
 Diye “lā na‘bed illā eyyāh”

İktizā itdi münezzeh zātı
 Sebeb-i hilkat-ı mevcūdātı

İtdi ol demde hemân ‘aşq zuhūr
 Oldu el-kışşa hüveydā bir nūr [17]

Sevdi ol nūru Ḥabīb’im didi Ḥaḳ
 Oldı dīdārına ‘āşık-ı muḫlaḳ

Ṭoldu āvāze-i Aḥmed’le cihān
 İyledi ‘aşq-ı ilāhī ḡaleyān

Yā ilāhī keremiñ mebzül it
 ‘Özrin üftādeleriñ maḳbül it

Ḳılma derd ehlini ey ferd-i Şamed
 Heybet “sümme radednā” eyle red

Yine lüṭfuñdan umar ḡufrānı
 Mürdan kemter olan Ḥaḳanī

Eyledi muḳaddem ferruḥ-fâli
Pāye-i âl-i Ḳureyşi ‘ālî

Heybet-i debdebe-i ḳavs-i Nebî
Kesdi ‘ırḳ-ı nesebi Bū Leheb’i

Māsivā Allah’ı diliñden sülb it
Vādî-i naẓma bu üslûb ile git

Ol meh-i çârdeh “sümme denā”
Āfitâb-ı afaḳ “ev ednā” [18]

Rāfi‘-i rāyet-i dîn ü ĩmān
Nāẓım-ı silsile-i emn ü emān

Başına giydi “le-‘amrük” tācın
Aldı ma‘mûre-i ‘ilmiñ bācın

Oḳumazken o Ḥalîl’iñ ḫalefi
Etdi mülezzem ‘ulemāyı selesi

Ol zuhûr etmek için Rabb-ı ‘ibād
Ādemiñ itdi vücūdün ĩcād

Zātınıñ ḳuvvet-i isti‘dādı
Oldı iḫyāsına kevnîñ bādı

Yürüdü maḫmil-i meh kekkebesi

Ṭuttu ʿālemleri bāng-ı ceresi

Muttaşıl Ḥaḳḳ ile hem-rāz olsun

Ḳurb-ı vuşlatta ser-efrāz olsun

Ben ne ḥākim ki bisātiñda müdām

İdeyim nuṭṭa gelip başt-ı kelām

Mūr medḥ itdi Süleymān'ı, benim

Şerm-i cürmümden açılmaz dehenim

Bende ol mūr ḳadar ṭāḳat yoḳ

Ḥāşılı midḥatıña ḳudret yoḳ [19]

ʿĀlem-i maʿrifetiñ aʿlemisiñ

Rūsülüñ ekremisiñ, erḥamisiñ

Şeb-i miʿrācdaki vaḥdet için

Ne cihet gördiğiñ ol ṭalʿat için

Muṭlaḳā ḡuşşadān ıṭṭılāḳ buyur

Şaliḫā silkine el-Ḥaḳḳ buyur

Nice pākize süḥandan şoñra

Faḥr-iʿālem dedi: benden şoñra

Ḥilye-i pākimi kim görse benim

Ola görmüş gibi vech-i ḥasenim

Diyârbekirli Sa'îd Paşa

Zamânımızda az çok maṭbū'ât ile iştiğāl eden 'Osmānlılar beyninde Diyârbekirli Sa'îd Paşa nāmını bilmeyen kimse yok gibidir. Aşl-ı iştiğālına “*Mir'atü'l-İber*” nāmındaki târîḥ-i 'umūmiyyesiyle belāğata müte'allık “*Mizānü'l-Edeb*” 'unvānlı te'lîf-i laṭîfi 'ale'l-ḥuşûş birkaç sene evvel ba'zı resā'il-i edebiyeye derc edilen manzûmeleri sebeb olmuştur. [20]

[Sa'îd Paşa “aḥlāf”dan ma'dûd olmakla ber-â-ber meslek-i ḳudemāya sâlik, meslek-i ḳudemādan-perverde bir zāt olduğundan terceme-i ḥālî eslāf arasında yazılmak iktizā ediyor.]

Geçen 307 senesinde vukū'-ı irtihālî üzerine gazetelerden birine yazdığım bir fıkrada şöyle demişdim:

“Bu zāt-ı fāzıl müddet-i 'ömrünü aşla boş geçirmeyerek vezā'if-i mu'ayyene-i me'mūriyyetini ifā edtikden soñra kalan zamānlarını - eñ çok - târîḥ ve edebiyāta müte'allık mü'ellifāt-ı ḳabüle tetebbu' ve müṭāla'asıyla ba'zen te'lîf ü terceme ile imrār ederdi. Cümle-i fezā'ilinden biri de meslek-i ḳudemādan perverde bir zāt olduğu ḥâlde fikri pek müteyakḳız ve bir insān için mu'ayyen devr-i taḥşîl ve ta'allüm olmadığına ḳāni' bulunduğundan sinn ü ḥāliniñ müsā'adesizliğine baḳmayarak fūnūn-ı cedīdeden daḥı istihşāl-i ma'lūmata çalışması idi. Ḥattā muḥarrir-i 'āciz 98 ve 99 târîḥlerinde Diyârbakır ma'ārif müdürriyetinde bulunduğu zamān riyāziyātda behre-i kāmil aşḥābından olan ma'ārif müfettişiniñ mu'avenetiyle bir iki fende ki taḥşîlini ikmāl etmiş olduğu gibi aḥiren İstanbul'da bulunduğu iki sene müddeti bir ṭarafdan *Mir'atü'l-İber* nāmındaki târîḥ-i 'umūmiyyesiniñ te'lîfine bir ṭarafdan da Fransız lisānınıñ taḥşîline şarf etmiştir. Ḥāşılı merḥūm zamānımızın İbn-i Sīnā'sı [21] itlākına şāyān bir merd-i fāzıl olarak şalāḥ u istikāmet gibi meziyyāt ile de taḥlîse-i zāt u şifāt etmiş bir nādire-i devrān olmasıyla ḡaybūbet-i edebiyesi ḥaḳīḳaten zāyi'āt-ı 'azīmedendir.”

Sa'îd Paşa -'aşrınıñ meşāḥīr-i kitābından- Dīvān Efendisi-zāde Süleymān Naẓīf Efendi'niñ şulbünden 1248 sene-i hicriyyesinde Diyârbakır'da ḳadem-nihāde-i 'ālem-i vücūd olmuş ve bir sene soñra pederi vefāt etmekle yetīm ḳalmıştır.

Teşkil-i vilāyet sırasında “Diyârbekir vilāyeti” nāmını alan Kürdistān eyāletinin taḥrīrat ḳalemine 1265 senesinde mülāzemetle devāma başlayup 68 senesine ḳadar tedricen altı yüz ḡuruş ma'āşa, 73'de ḥ'ācelik rütbesine nā'il ve 77 Martında biñ beş yüz ḡuruş ma'āşla eyālet-i taḥrīrāt baş kitābetine me'mūr olmuş ve refāḳat ve baş kitābeti zamānında on üç sene müddet-i meclis-i kebīr eyāletiñ umūr-ı taḥrīriyesine ve on sene

kadâr dahı ‘Arabî kitâbetini fahrî olarak îfâ eylemiştir. 82 senesinde rütbe-i sâlişeye nâ’îl olup 83’de Diyârbekir vilâyeti mektûbcu mu‘âvinliğine ve 84 teşrîn-i sâniyesinde mektûbculuğa ta’yîn ve hâ’iz olduğu rütbe-i sâlişe sâniyen şımf-ı sâniyesine, iki sene soñra sâniyen şımf-ı mütemâyizîne terfî olunmuştur. [22]

88 Ağustosunda rütbe-i refî‘a-i mîr-i mîrânî ile Ma‘mûretü’l-‘azîz mutaşarrıflığına 90 senesi Ağustosunda Mar‘aş Mutaşarrıflığı’na 91 şubâtıında bi’l-isti‘fâ Diyârbakır’a ‘avdetle üç ay soñra Mardin mutaşarrıflığına ta’yîn ve 93 senesi Martında me’mûriyyeti Muş mutaşarrıflığına taḥvîl buyurulmuş ve 94’de yine bi’l-isti‘fâ Diyârbakır’a ‘avdet etmesini müte‘âkıb (Dersim) işlâhatına me’mûr olan rütbe-i bâlâ ricâinden ‘Ali Şefîk Beg merḥūmuñ mu‘âvinliğine ve bir ay soñra da (Cizre) ḥavâlisi işlâhına me’mûr Müşîr ‘İzzet Paşa merḥūmuñ mu‘âvinliğine me’mûr edilmiştir. Bu me’mûriyyet dört ay soñra pezîrâ-yı ḥüsn-i ḥitâm olmağla Si‘irt Mutaşarrıflığı’na ta’yîn ve 95 senesi Eylülünde me’mûriyyeti def‘a-i sâniyen olarak Mardin mutaşarrıflığı’na taḥvîl edildi.

98 senesi Temmûzunda taleb ve ihtiyârıyla teḳâ‘üdi icrâ olunmuştur. Teḳâ‘üd zamânı yedi sene imtidâd ederek bu müddet zarfında evḳâtını kâmilten te’lîfe ḥaşr eylemiştir. 304 Recebinde qarîḥa-i ilhâm-ı şabîḥa-i ḥazret-i pâdişâhiden Rûmili Beglerbegliği pâyesi ve 305 Teşrin-i Evvelinde def‘a-i sâniye olarak Muş Mutaşarrıflığı’na ta’yîn olunmakla ber-â-ber ikinci rütbeden Mecîdî nişân-i zî-şanı tevcîh ve iḥsân buyurulmuştur. [23]

Muş’da bulunduğu on ṭokuz ay müddet-i zarfında ve za’îf-i me’mûriyyetini kemal-i iḳdâm u istiḳâmetle îfâ etmekde iken şehriñ âb u havâsiyla ‘adem-i imtizâcı ḥasebiyle me’mûriyyetini Mardin’e taḥvîlini istid‘āya mecbûr olmuş ve istid‘āsı rehîn-i es‘âf-ı ‘âlî olarak Mardin mutaşarrıflığı üçüncü def‘a olmak üzere ‘uhdesine tefvîz buyurulmuş idi.

Ne çare ki me’mûriyyet-i âhiresiniñ üç aydan ziyâde devâmına ecel müsâ‘ade etmeyerek 1307 senesi teşrîn-i sâniyyesiniñ 18’inci bâzâertesini günü irtihâl eyledi.

Sa‘îd Paşa’nıñ Süleymân Nazîf, Aḥmed Fâ’îk isminde iki oğlu vardır. El-yevm Diyârbakır meclis-i idâresi kâtib-i sâniisi bulunan Süleymân Nazîf Beg’in “el-veledü sınv-ı ebîhi” sırrına mazḥar olduğuna ara şıra – el-yevm neşr edilmekde olan- resâ’il-i edebiyeye “Süleymân Nazîf” imzâsiyla derc edilen eş‘âr-ı pâkizesi şâhid-i nâṭık ḥükmündedir.

Sa‘îd Paşa’nıñ şi‘ri mütevassıṭ derecede, faḳaṭ ḥakîmânedir. Kendisi şi‘r ile pek az iştiğâl ederdi. Bu cihetle neşri nazmında aḳvâ ve binâ‘en ‘aleyh kendisine “şâ‘ir” dinilmekden ziyâde (münşî) dinilmek daha becâdır. Egerçi te’lîfatında meşelâ “didi” yerine söyledi gibi şîveye muḥâlif sözler görülürse de [24] kendisi müddet-i ‘ömrini Diyârbakır ve ḥavâlisinde geçirdiği cihetle ma‘zûr görülmelidir. Zıkr olunan “Mir‘atü’l-‘İber” ḥilḳat-i

beşerden zamânımıza kadar kâffe-i vaqâyi‘-i ‘umūmiyyeyi hāvī olmak üzere cem‘ ü telfîkına başlanılmış ve bir hayli miqdârı yazılmış ise de ancak dokuz cildi neşr edilmiştir.

Sâ‘ir maṭbū‘ āsârı şunlardır:

Mizânü’l-Edeb, Divânçe-i Eş‘âr, Tabşiratü’l-İnsân, Nuḥbetü’l-Emşâl, Mir‘ât-i Şihhat, Hulâşa-i Mantık.

Buraya bir gâzeli ve birkaç ebyât-ı müntaḥabesiyle, eñ soñ şi‘ri olmak üzere Muş‘da ḥastalığı hengâmında söylediği bir gâzeliñ ba‘zı ebyâtını derc eyledik:

Hâbiṭ olmazdı medârında seferden âfitâb

İnfikâk itseydi aḥkâm-ı kâdrden âfitâb

Cevheri ehl-i kemâliñ neş‘etinden bellidir

Neşre başlar nûrunu vâkt-i seherden âfitâb

Pâk-ṭıynet gözler ittibâ‘iñ bile ettibâ‘ını

Pertevin men‘ eylemez vech-i kâmerden âfitâb [25]

Dest-gîr olmak kibârıñ şânıdır üftâdeye

Ref‘ eder bir şeb-nem-i nâ-çizi yerden âfitâb

Tîre-i dildir dîdesi nemnâk olan ehl-i riyâ

Neşr-i envâr eylemez ebr-i maṭardan âfitâb

‘Arız-ı ḥoykerde-i cānânımı taḳlîd eder

Mün‘akis oldukça gülde jālelerden âfitâb

Ḥaḳḳ u bâṭıl nûr-ı ‘adl ile nümâyandır Sa‘îd

Fark olmaz nîk u bed gitse nazardan âfitâb

Nâ-ķābil için pend-i ĥakīmāne ne ĥācet
 Bir ĥasta ki nevmīd ola dermāna ne ĥācet

Taĥķīķ ile taķlīde müsāvi ise raĥbet
 Taĥşīli kemālāt ile ‘irfāna ne ĥācet

Dil-i bīmār mı yārin kelām-ı telĥi incitmez
 Devā-sāzıñ ‘ilāc-ı telĥī esbāb-ı şifādandır

Bu ‘ulvī şīveler kim gösterirseñ ey melek-sīmā
 Baña hep iltifāt-ı ma‘nevīdir kim semādandır [26]

Ķābiliyyet-i bī-tecellī şāmil-i eşyā degil
 Her ‘aşā-i ejder-nümā, her el yed-i beyzā degil

Gizli ķalmaz sü-i a‘mālin esā’it ehliniñ
 Dehrde her gūş-ı āşem her dīde nā-binā degil

Her tecellī ārife vech-i ĥaķīķat gösterir
 Bu şuā’nıñ cilvegāhı ‘ālem-i rü’yā degil

Bā‘ez-in her kākülüñ sevdāsına düşmez Sa‘īd
 Şimdi öğrendi cihāniñ ĥālını şeydā deĥil

- 60 -

Şāriḥ-i Meşnevî Surûrî

[Müşliḥi'd-dīn Muştafā]. Şāriḥ-i Meşnevî ve mü'ellif-i "Baḥrū'l-Ma'ārif" olmakla müştehîr olan bu zāt-ı fāzıl Gelibolulu Ḥ'āce Şa'bān nāmında bir tāciriñ oğludur.

897'de geh-vāre-zīb-i vücūd olmuştur. Mervîdir ki pederi oğlunuñ taḥşîl-i 'ilm ü kemāl etmesiyçün ve sa'y-ı mertebede şarf-ı naḳdine-i himmet eylemekden geri ṭurmayarak ḥattā metn-i kāfiyeyi ḥıfz u itḳān eylediği zamān kemāl-i [27] sürürundan gerek ḥ'ācesini gerek kendisini müstağraḳı'l-en'ām etmiş ve andan soñra her ne zamān oğlunda eser-i teraḳḳî müşāhade itse 'aṭāyā-yı cezile ile taltîfi i'tiyād idinmiştir.

Surûrî du'ā-yı pederle ṭarîḳ-i tedrîsi sülûk ederek şırasıyla müderrisinden Nihālî Ca'fer Çelebi, Burusa'da Kāsım Paşa müderrisi Kara Dāvūd Efendi, Ḳadrî Efendi, Ṭaşköprülü-zāde Muştafā Efendi, Abdü'l-vāsî' Efendi, dārü'l-ifādelerinde muktesib-i fezā'il-i bî-ḥisāb ve ba'dehu şudürdan Muḥyiddīn Fenārî 927'de İstanbul ḳāḳsı olduğda bāb maḥkemesine nā'ib-i menāb olmuştur. Mü'eḥḥizlerimizden biri diyor ki: "O zamāna ḳadar nüvvāb-ı maḥkeme muḥzır gibi müte'ayyin iken istiḥdām-ı tevābi' ibtidā bunlarda vāki' olmuştur.

Muhyiddīn Efendi 929 ḥilālinde Anaṭolı şadırlı olduğda Surûrî tezkireciliği ḥidmetiyle kām-yāb olmuşdu. Bi'l-āḥare ba'zı ḥuḣuşdan ṭolayı beyinlerinde vahşet ḥāşıl olmağla Surûrî terk-i ṭarîḳ ile Emîr Buḥārî Zāviyesi'nde seccāde-nişīn-i irşād olan Naḳşibendî Maḥmūd Efendi'den aḥz-i inābet ve farīza-i ḥacc-ı şerīfi ifā ile de iḥrāz-ı şerīf-i bî-nihāyet eylemişti. Ba'de'l-ḳufül i'āde-i zī-mu'tād eyledikten [28] başḳa Muhyiddīn Efendi'niñ evvelkinden ziyāde ḥüsn-i naẓīrini celb ederek ḥattā müsteşār-ı umūrı olmuşdır.

930 tārīḥinde Muḥaşşî Sinān Efendi yerine Gelibolu'da Şarıca Paşa müderrisi oldu. 33'de Pîrî Paşa Zāviyesi'nde şeyḥ olan Cemāl Efendi irtihāl etdikde şāḥib-i vaḳf ḥayātda olmağla zāviye-i mezkûre ta'yīn-i vāḳif ile medreseye bi't-taḥvīl müderisligi Surûrî'ye virildiği gibi 944 tārīḥinde Vezîr Kāsım Paşa Ḥalic-i Ḳoşantıniyye'de -el-yevm nāmına nisbetle yād olunan maḥaldeki medreseyi binā ve müderrisligi müşārun ileyhe şart u ta'yīn eyledi. On sene soñra ya'ni 954'de Muhyiddīn Efendi'niñ vuḳū'-ı vefātı Surûrî'yi ziyāde maḥzūn etmekle bu te'sīrle medreseden isti'fā ve Emîr Buḥārî Zāviyesi şeyḥi Abdullaṭîf Efendi'ye intisāb eyledi. Lākin o tārīḥde ber-vech-i tekā'üd Mora ceziresinde mutaşarrıf-ı livā olan Kāsım Paşa Surûrî'niñ ferāğından muṭtarib olarak bir iltimās-nāme taştīr ve bundan "biz o medreseyi maḥzā siziñ şerefiñize binā etmişdik. Eger maḳbūl olmazsa hedm etmek muḳarrer ve bizce maḳāminızda biğāne görmeğe taḥammül ḡayr-i mutaşavverdir" sözlerini derc-i taḥrīr etmesi üzerine faḳaṭ ba'de'l-'aşr

Câmi'î-i Kâsım Paşa'da meşnevî okutmak [29] şartıyla hizmet-i sâbıkasını tekrâr kabûle mecbûr olmuştur.

Bu eşnâda mesken-i kurbunda bir mescid binâ edüp 'ilm ü iba'detle meşgûl ve tekrâr edâ-yı hacc-ı şerîf ile nâ'il-i me'mûl oldu. 955'de mutaşarrıf-ı livâ-i Karaman olan Şehzâde Sultân Muştâfâ merhûma mu'allim ta'yîn buyuruldu. 960'da şehzâde-i müşârun ileyhiñ vuķû'-ı irtihâlinde Surûrî kemâl-i hüzn ile ihtiyâr-ı 'uzlet ve toķuz sene bu hâl üzre ķalup 969 cemadiye'l-ülâsınıñ yedinci günü intikâl etmekle Kâsım Paşa'da binâ eylediği mescidiñ mihrâbı öñünde ğunüde-i hâķ-i rahmet olmuştur. "mî-reved be-behişt" târiķ-i vefâtıdır.

Merhûm mazanne-i keramet pîr-i sâlih, ğasenü's-şüre-i süfre-ğuşâde, mekrümet-ğüster, tedrîse mâ'il, te'lîf ü tahrîre şifte-dil olup ğavâtır-ı 'ilmiyyesini tahrîrden hâlîķ almazdı. Sultân Muştâfâ h'âceliginden sonra müddet-i medîde boştâ ķalmışken kitâbeti ser-maye-i ma'îšet ve kimseye ser-fürü etmekden mücânebet edüp tevekkül-i taħammüli sâyesinde mescidine ta'yîn eylediği vezâ'if ü vâridât ü taşdikât ü iħrâcâtı ķať etmemiş ve tersâne erbâbı ile sefâ'in aşğâbınıñ şadaķât ve nuzûruyla ķanâ'at ederek deryâ-yı ķalbine zerre ķadar ıztırâb getirmemiştir. [30]

Zikr olunan "*Baħrû'l-ma'ârif*" fenn-i 'arûz u ķavâfî ile şanâyi'-i şî'riyye ve iştilâhât-ı edebiyeyi câmi' bir te'lîf-i nâfi' olarak lisânımızda bu yolda mevcûd eserlerin birincisi olmakla ber-â-ber eñ mükemmelidir. Te'essüf olunur ki Surûrî yalnız şu eseriyle edebiyâtımıza pek büyük bir hizmet etmiş olduğu ve "Surûrî-i müverriķ"iñ yazdığı şeyler şî'rden bile ma'dûd olmadığı hâlde Surûrî-i cedîdiñ nâmı Surûrî-i ķadîmiñ nâmına ğalebe etmiş ve işte şu hâl dağı âsâr-ı eslâfı tetebbu'daki ķuşûr u ihmâlimizi işbat edecek berâhînden biri bulunmuştur!

Surûrî şâ'irlikce ķudemâniñ mütevassıtılarındanır. Elsine-i şelâşede birçok eş'arı olduğu gibi tezâkir-i şu'arâda ve *Baħrû'l-Ma'ârif*'de de ba'zı şî'rleri vardır.

Şu beytler eş'arınıñ munteħablarındandır:

Büseñe cân virmiş iken virdi büseñ baña cân

Ma'nâda ey ğonca-leb öptüm dehâniñ râyegân

Gözlerim sevdâ-yı zülfüñle n'ola ķan ağlasa

Kimseyi bağt-ı siyâh 'âlemde ğandân istemez [31]

Yād eder misiñ göñül kūyunda mihmān olduġuñ
Eşiġinde ol mehiñ bī-çāre derbān olduġuñ

Geh beşer didim saña gāhī melek gāhī peri
Gördüğümce gāh peydā, gāh pinhān olduġuñ

Didiler te'sīr eder esmā müsem māda velī
Ey Surūrī görmedim 'ālemde ḥandān olduġuñ

Āşār-ı 'ilmiyyesi şunlardır:

(‘Arabī) *Hāşīye-i Tefsīr-i Beyzāvī*, *Şerḥ-i Buḥārī*, *Hāşīye-i Televvūḥ*, *Şerḥ-i Hidāye*, *Hāşīye-i Şerḥ-i Mevākıf*, *Şerḥ-i Mişbāh*, *Şerḥ-i Merāḥ*, *Şerḥ-i Mūcez Şerḥ-i Ḥüssām* – (Farsī) *Şerḥ-i Meşnevi-i Şerif*, *Şerḥ-i Gülistān*, *Şerḥ-i Dīvān-ı Hāfiz*, *Şerḥ-i Şebistān-ı Hayāl*, *Şerḥ-i Mu‘ammā-yı Cāmi*, *Şerḥ-i Mu‘ammiyāt-ı Mir Hüseyin*– (Türkçe) *Baḥrū'l-Ma‘ārif*, *Ravzü'l- Riyāzīn*, *Kitāb-ı Nücūm* ve sā'ire ki cem‘an otuz bir ‘aded te'līfi vardır. [32]

- 61 -

Naḥîfî

[Süleymân]. Evâ'il-i ḥālinde ḥattât-ı meşhûr Ḥâfız 'Osmân'dan şûls, nesh temeşşuk ederek icâzet almış ve şöñraları ta'likda daḥı kesb-i mahâret eylemişdi.

Ḥattâtlıkda devâm ile ber-â-ber bir müddet ḥidemât-i devletde istiḥdâm olundukdan şöñra 1100 târîḥinde Sefîr Meḥemmed Paşa ma'iyyetinde İnan'a, İnan'dan 'avdetle mühimce bir iki me'mûriyyetde bulunduḡdan şöñra daḥı 130'da Elçi İbrâhîm Aḡa refâkatinde Macaristan'a gitmiş idi.

Macaristan'dan 'avdetinde şıkk-ı şânî defterdârı oldu. Biraz şöñra vâki' olan istid'âsı üzerine teḡâ'üd-i icrâ edildi. 1151'de irtiḥâl itdi. Top Kapu ḥâricinde Şarı 'Abdullah Efendi merḡaḡı ḡurbunda medfûndur. Seng-i mezârında şu târîḡ görölür:

Bu Süleymân Naḥîfî ruḡuna el-fâtiḡa

Başlıca âşârı şunlardır: Mükemmel *Divân*, birçok nu'üt-i şerîfeyi ḡavî "*Ḥilyetü'l-Envâr*", *Mecelle*'si, manzûm *Meşnevi-i Şerif* tercemesi, mensûr *Risâle-i Hızıyye*.

Müşârun ileyh şehrîdir. Şimdiye ḡadar İstanbul'uñ [33] yetiştirdiḡi şâ'irleriñ ḡuvvet-i ḡabî'at cihetiyle eñ büyüḡi Naḥîfî'dir. Âşâr-ı manzûmesine ḡuşûsuyla meşnevi tercemesine baḡıldıkca bu şerefi kendisine virmekle muḡtarr ḡalınır.

Fâtiḡa-i *Meşnevi* olan on sekiz beytiñ üçüni şöyle terceme ede:

"Bişnev ez ney çün ḡikâyet mî koned

Ez cüdâyihâ şikâyet mî koned."

Diñle neyden kim ḡikâyet etmede

Ayrılıḡlardan şikâyet etmede

"Kez neyistân tâ merâ bübrîde end

Ez nefrem merd üzen nâlîde end"

Der: ḡamışlıḡdan ḡopardılar beni

Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni

“Der niyâbed hâl-i puhte hîç hām,
Pes sühan kütâh bâyed ve’s-selâm”

Puhte hâlin hîç fehm etmesün mi hām
İhtişâr üzre gerek söz ve’s-selâm

Ba‘zı eş‘ârı:

Kimse esîr-i keşmekeş-i miḥnet olmasun
Beyhüde gird-i bâdiye-i gurbet olmasun [34]

Öldürme gel Naḥîfî-i şeydâyı cevr ile
Ḥübân içinde ol daḥı bir ‘âdet olmasun

Merâm üzre saña tefhîm ededim miḥnet-i ‘aşkı
Seni kendiñ gibi bir bî-vefâya mübtelâ görsem

Kâse kâse zehr-i ğamı nüş eyledim ‘aşkın ile ben
Dest-i cevriñden neler çekdim şikâyet olmasun

Ğam yeme bir gün irerseñ vaşlıma dirseñ baña
Mev‘id-i vaşlıñ şaķın rûz-ı kıyâmet olmasın

Ḥükm-i kitâb-ı ‘aşk ile öldür şevâba gir
Ey bî-vefâ! eger seni sevmek günâh ise

Gitdikce kâr ede dil-i ‘uşşâķa miḥneti
‘Aşkıñ egerçi hoş görünür ibtidâları

Erbâb-ı aşkı mest-i ser-endâz-ı şevk eder

Faşl-ı bahâr neşvesi, bülbül şadaları

Ḥakīm-i kāmile kār-ı abes naķīşa verir

Ḥakīkat ehline terk-i mecâz lâzımdır [35]

Mir'âta bakma bir iki gün eyle tecrübe

Şabr eylemek firâkıña müşkil degil midir?

‘Aşıklığıma şâhid-i âdil mi degildir

Evzâ'-ı hazînimle garîbâne nigâhım

Ḥussâdıñ etme hiç nazâr güft-gūsuna

Şîr iltifât eder mi kilâbıñ gulūsuna

- 62 -

Sâbit

[‘Alâeddin]. “Uziçe”lidir⁵⁸.

Sâbit şi‘rde bir tarz-ı hâş şâhibidir. Şi‘rinde d̄ur̄b-ı emsâl veya ta‘bîrât-ı meşhûre îrâd etmekde birinci merâkîdır. Herkesiñ bildiği bir sözü öyle zarîfâne nazm eder ki okundukca şafâ-yâb ve mütebessim olmamağ kâbil olmaz. Mu‘aşırlarından olan meşhûr Nâbî:

Đarbü’l-meşel îrâdına bu ‘aşrda Nâbî
Kimse olamaz Sâbit Efendi’ye resîde [36]

Nâbî, olamaz Sâbit Efendi gibi herkes

Đarbü’l-meşel-i nükteverân đarb-ı meşelde

Ol güne zebân-zed sözü kim bulmağa kâdir

Mecmû‘a-ı erbâb-ı sūhan cümlesi elde

Beytleriyle bu huşūşu beyân etmişdir. Bunlar müşârun ileyhiñ Sâbit hakkında hūsn-i teveccūhi olduğunu gösterirse de yine kendisiniñ

Sözde đarbü’l-meşel îrâdına söz yok ammâ

Söz odur ‘âleme senden kala bir đarb-ı meşel

beyti, Sâbit’e ta‘riž olmak üzere telakki olunur.

Sâbit dahı şırası geldikçe, Nâbî hakkında izhâr-ı ihtirâm eder. Meşelâ anıñ

Saña beñzer felegiñ mihr-i dirahşanı mı var

“Derūnūmda keder var, ye’s ü ümmîde liyâkat yok”

Mısrâ‘ları ile başlayan gazellerini tanzîr etdiği şırada:

Đazret-i Nâbî-i üstâda nazîre dimege

Sâbitâsâ Haleb’iñ merd-i sūhan-dân mı var

⁵⁸ “Uziçe” el-hâletü hâzihi Sırpistân dâhilinde bir kazâdır.

Kumâş-ı nev-zuhûr-ı ma‘rifetde şimdilik Sâbit
Bulunmazsa Haleb tamğası İstanbul’da rağbet yok
beyitlerini şarf etmiştir. [37]

[İkinci beyt ile o zamân şîrde Nâbî tarzınının hâ‘iz-i revâc olduğunu gösteriyor.]

Sâbit vâdî-i maḥşûşunda yek-tâ olmakla ber-â-ber mazmûn-fürûşluk derdiyle birçok bî-nemek söz söylemiştir.

Tecellisi garîbdir: Eş‘ârınının nâdirce bulunan güzelleri fevka’l-‘âde şîrîndir; ‘âdileri ise şoñ derece tatsızdır. Güzelleri nazîre kabûl etmez; ‘âdîlerini tanzîre tenezzül edilmez.

Memleketinde oralarca fazl ile ma‘rûf olan Ḥalîl Efendi’den taḥşîl-i ma‘rifet etdikden şoñra İstanbul’a gelerek Seydi-zâde Meḥemmed Paşa’ya intisâb etmişti. Tedrîcen kaṭ‘-ı merâtib-i ‘ilmiyye ederek Bosna, Konya, Diyârbekr mevleviyyetlerine nâ‘il olduğdan şoñra 1124 târîhinde irtihâl itdi. Bosna’da iken orada vâlî bulunan Ḥalîl Paşa kendisine ramazânda kıymetdâr bir sâ‘at ihdâ idince kıṭ‘a-i âtiye ile muḳâbele etmiştir.

Rûze-dâr-ı ğama ol âşaftan

Ḥişşa-ḥ‘ân-ı ‘inâyet geldi

Vaḳt-i iftârda şimden şoñra

Şekkimiz ḳalmadı, sâ‘at geldi. [38]

Merḥûmuñ lisânında rekâket olduğundan pek de dürüst söz söyleyemezmiş. Bu cihetle münâset düşdükçe “ben söz söyleyemiyorum; bereket virsün ḳalemim biraz söylüyor. O da söyleyemese çatlardım!” dir imiş.

--

Müşârun ileyhiñ ba‘zı eş‘arı müntaḥabesi:

Nüşḥañ marâz-ı aşka ‘ilâc eylemedi hîç

Ey şeyḥ-i kerâmât-fürüş ez de şuyun iç!

Şiḥḥat gibi bîmâr-ı ğama geç geliyorlar

Öldürdü bizi nâz-ı eṭibbâ ne belâdır!

Efendi! faşl-ı bahâr oldu lâle-zâra buyur

Niğâh-ı lüṭf ile nergislere nezâre buyur

Freng-i zülfe esîr olduñ işte ey dil-i zâr
Seniñ ne kârîñ idi baħr-i gamda orşānlık

Sende ol püskürme beñler var iken, Sābit gibi
Saçmadır tertîbi yokdur güft ü gū-yı ‘āşıkıñ [39]

Nīm-bāz etmiş ruħuñ zîr-i nikāb-ı turreden
Rūyunu hem gördüm ol meh-pāreniñ hem görmedim

Eşkim şahîfe-i ruħ-i cānāne düşmesün
Hūn-ı şehîd Muşhaf-ı ‘Osmān’a düşmesün

Dām-ı belā-yı hicre düşürdüñ fütādeñi
Düşmenlerim seniñ gibi fettāne düşmesün

Civār-ı şahnede muṭrib-i terāne-senc olma
İşitmesin seni şeytān kulāğına urşūn

Sükkān-ı ħarābatda ögmüş bulunurdu
Ma‘mūr olaca da eṣer-i meymenet olsa

Zamānede ğazeli kimse almıyor Sābit
Güzellere verilen tuħfe-i selām gibi

[Sābit’in *Divān*’ı maṭbū‘ degildir. Yazma bir nüshasını Mu‘allim Nācī Efendi merħūm baña hediye etmişti. Gerçi alem-i nasīħ birçok yerlerini ma‘nā ıkmayaca derece yañlış, noşān yazmış ise de merħūmuñ yādigārı olduğuyçün ‘indimde ħayli kıymetdārdır.] [40]

Sünbül-zâde Vehbî

Mar‘aş’da ‘ilm ü ‘irfân ile ma‘rûf olan Sünbül-zâde hânedânından şâ‘ir Reşîd Efendi’niñ oğludur.

Beldesi ‘ulemâsından taḥşîl-i ‘ulûm ve ma‘ârif eyledikten soñra İstanbul’a gelmiş ve ricâl ü kibâra ‘arz-ı kaşâ’id ü tevâriḥ ile mülâzemet ederek ṭarîḳ-i każâya dâhil olmuşdur. Gitdikce âsârı meşhûr ve elsine-i enâmı fazl u ma‘ârif ile mezḳûr olduğı gibi ba‘zı taḥrîrât-ı mühimme ve birkaç def‘a nâme-i hümâyûn tesvîd etdirilmekle beyne’l-vükelâ kesb-i ma‘rûfiyet eylediginden Sulṭân Muştafâ-yı sâlis ‘aşırında e‘âzım-ı ricâl-i devletden Yeñişehirli ‘Osmân Efendi ve Re’isü’l-Küttâb İsmâ‘il Beg gibi ḳadr-şinâs zâtlar muḥarrerât-ı mühimmeye dâ‘ir olan tesvîdâd Vehbî’niñ eser-i ḫâmesi olduğunu ṭaraf-ı eşref-i pâdişâhiye ‘arz etmeleriyle ṭarîḳ-i ḫ‘âcegâniye idḫâl buyrulmuşdur.

Hâline münâsib-i menâsib ile ḳayralmaḳda olduğı şırada cennet-mekân ‘Abdü’l-ḫamîd Ḥan-ı Evvel ḫâzretleriniñ evâ’il-i ‘ahd-i hümâyûnlarında İran’a sefir ta‘yîn ve i‘zam edilmişdi. Ba‘de’l-‘avdet vuḳû‘ bulan iltimâsına mebnî tekrâr ṭarîḳ-i każâya girmiş ve Rodos każâsıyla be-kâm olduğı gibi [41] “Ṭayyâre” ‘unvânıyla inşâd eylediğı ḳasîdesini rikâb-ı hümâyûnda taḳdîm etmesi üzerine rütbesi terfi‘ buyurulmuşdur.

Salṭanat-ı Selîm Sâlis merḫûmuñ eş‘âra rağbetleri olmağla ‘aşrlarında şâhib-i terceme ser-levḫa-i şu‘arâ olarak ḫâḳan-ı müşarun ileyh ḫâzretleriniñ nâm-ı hümâyûnlarına tertîb-i dîvân edüp câ-be-câ taḳdîm-i kaşâ’id- u tevâriḥ ile maḫzar-ı iltifât ve ‘aṭâyâ-yı bî-ğâyât olurdu.

Zevḳ u neşât-ı şâ‘irâne ile ‘ömr geçirmeğı iltizâm eden Vehbî ṭül-i ‘ömri ile kâm-bîn ve sinni mütecâviz-i ḫadd-i tis‘în olmuşdi.

Evâḫir-i ‘ömründe nikrîs ‘illetine mübtelâ olmağla iki seneden ziyâde pister-nişîn-i inzivâ olduğdan soñra 1224 senesi Rebi‘ü’l-evveliniñ on dördüncü günü ‘âzım-i sünbül-zâr-ı beḳâ oldu.

“Gülşen-i cenneti me’vâ ḳıla Sünbül-zâde”

“Oldı nâ-bûd-ı re’sü’ş-şu‘arâ Vehbî-i pîr”

Târîḫ-i irtihâlini gösterir ki ikisi de Surûri’nindir.

Edirne Ḳapusu ḫâricinde medfündür.

Şâni-zâde târîḫindedir ki:

Merḫûmuñ Ebû’l-‘Aynâ ve Ebû Delâme ve İncili Çavuş [42] gibi muṭayyibât-ı dil-güşâları

ve Ferezdağ-ı cerîr-âsâ Surûrî ile meyânelerinde güzâr olan manzûr ve mensûr îzâhîñ ve leṭâ'if-i ihtivâları vâfir olup Naşreddîn H'âce dâstânları gibi elsine-i yârânda dâ'irdir. Müdevven dîvân-ı eş'ârıyla münşe'âtını huşûşan -Manzûme-i Şâhidî'ye nazîre - "Tuḥfe-i Vehbî" adlı te'lîfi ve -Ḥayriyye-i Nâbî'ye nazîre"- "Luṭfiyye"si ve "Şevḳ-engiz" nâmındaki eşeri cümle 'indinde mu'teber birer yâdigâr-ı kıymetdârdır."

Süleymân Fâ'îk Efendi mecmû'asında der ki:

"Vehbî merḥûm muhtelü's-şu'ûr ve a'mâ oldıktan ŝoñra hastalığı bir miḳdâr iyiliğe yüz tıttuḳda şu'arâdan 'Aynî ile Surûrî ve sâ'ir birkaç zât 'iyâdetine gitmişler. Vehbi bunların gelmesinden 'azîm memnûn olarak ağlamış ve Surûrî güzel müverriḳ olmaḳla aña ḫiṭâben "cânım Surûrî! Baña bir sûz-nâk vefât târîḫi söyle de ŝaḳlıḳımda biraz ağlayım." demekle Surûrî laṭife ḳaşdıyla bi'l-bedâhe:

"İmrü'l-Ḳays ile ḫaşr olsun ilâhî Vehbî"

Didiginde Vehbî merḥûm" bunda ne mâni'? İmrü'l-Ḳays'da az âdem degildi!" demiş. Lâkin Mışrâ' 1219 çıkup Vehbî ise yedi sene daha mu'ammer olmuşdur. [43]

Yine Süleymân Fâ'îk Efendi dir ki:

Vehbî Efendi merḥûm sinni seksâni mütecâviz olduḳu ḫâlde 'aḳlına ḫıffet ve gözlerine 'amâ ṭârî olup yedi sene miḳdârı 'alîlen esîr-i firâş olarak ŝoñra biraz 'aḳlı başına gelmiş ve o ḫâlde vefât etmiştir. Bu 'illete uğramazdan üç gün evvel bir ziyâfet tertîb ile civârında bulunan ba'zı zevâtı ve sâ'ir aşdıḳâ ve eḫibbâsını da'vet edüp ba'de't-ṭa'am eḫibbâsına şöyle ḫiṭâb eder ki:

"Sinnüm seksâni mütecâviz olmaḳla benim için mevt ḳarîbdir; bâ-ḫuşuş bu günlerde ya baḳteten vefât ederim, yâḫûd ölmezsem bir 'azîm ü ŝedîd, belki cünun-i 'amâ gibi 'illetlere uğrarım. Hangisi muḳadder ise âḫiret ḫaḳḳını ḫelâl idiñiz. Pek fâsıḳ u 'âŝî olduḳumdan ḫaḳḳımda dürlü dürlü sözler söylerler. Ben de cümleye ḫelâl itdim. Lâkin Müslümân-ı ḳavî Mezheb-i Ḥanefiyye üzre olduḳuma Ḥaḳ ḫuzûrunda şehâdet idiñiz" didikde aḫbâbîñ kimi tesliyet ve kimi "izḫâr-ı kerâmet" idiyorsunuz gibi sözlerde bulunduḳda "benim gibi günâhkârda kerâmet mi olur? Lâkin vaḳtiyle güzelce tıb oḳuduḳumdan bilirim. Vücûdumda bir ḫâlet var. Andan muḳtezâ-yı fenn-i tıbb üzre bu ḫâlimi [44] teferrüs eyledim. Hele ricâmı işḳâ idiñiz." diye meclise ḫitâm virmiş ve vâkı'an didigi gibi zuhûr etmiştir.

Vehbî'niñ şâ'irliğine gelince temyîzi müselle-i 'âlem olan Mu'allim Yaḫyâ Efendi şöyle yazıyor:

"Merḥûmuñ (Tuḥfe)si ve (Nuḫbe)si, ve (Lütfiyye)si ḫaḳîḳaten âşâr-ı müfideden ise de

şî'rinde zevk-i hakîki aşhâbınıñ arayacağı halâvet bulunamaz.

Harâbâtıñ:

“Beñzer kokusuz güle cildi”

Teşbîh becâdır; faqat:

“Söyler sözü ‘ilm kuvvetiyle”

Hükmi biraz söz götürür. Ba‘zı erbâb-ı tetkîkiñ zannına göre Vehbî “şî'r söylemekte tabaka-i âhire ricâli meyânında görünmüş ise de “mevzûn söz söylemek” de hemân birincilerden ‘add olunmağa istiḥkâk göstermiştir. Kendisi bu görünüşde ma‘zûrdur; çünkü mevhibe-i ṭabî‘at olan ḥissiyât-ı şâ‘irânenen ḥaşşasına pek az bir şey işâbet etmiştir. Elbette ḥissiyât başka ma‘lûmat yine başka, ikisi birleşirse bir kâmil [45] şâ‘ir teşkîl eder. Vehbî ḥilkâtında olan zevât her sözü mevzûn söyleyecek kadar kuvvet-i ṭab‘a mâlik olsalar da Fuzûlî gibi bir beyt söylemeğe muvaffak olamazlar. Böyle yerlerde (zâlike fazlullah ye‘tiyehü men yeşâ’) nazm-ı celîli pek ṭabî‘i olarak ḥâṭırlara gelir.

Vehbî’niñ muṭmaḥ-ı nazarı – ekşer-i şu‘arâ gibi- şanâyi‘-i bedî‘iyyedir. Meşelâ sevdiğiniñ perçemine ehemmiyet virmek ister:

“Feslegen perçemi dilden süpürür gam yoğsa

Ne çiçektir bu gülistânda siperğam biliriz

Dir, begenir; çünkü “süpürür gam ile “süpür-gam” beyninde (cinâs) bulur. Feslegen, perçem, çiçek, gülistân, süpür-gam gâlebeliginden ḥuşûle gelen (murâ‘ât-ı nazîr)e de başkaca iltifât eder. Ma‘nâdaki ḥâşşasiyete bakmaz...

Nef‘î’niñ faḥriyeleri lezzetle okunur; Vehbî’niñ faḥriyeleri okunacak olsa şoğukluktan başka bir şey his olunmaz. İnsanıñ ba‘zen güleceği de gelebilir. Meşelâ:

“Nef‘î-i tîğ-ı zebânım ki zamânımda benim

Şaff-ı şikâf-ı şu‘arâ-yı süḥan-ârâ-yı benâm[46]

İderim kuvve-i kudsiyye-i efkârımla

Cünd-i ervâḥ-ı ricâl-i süḥani istiḥdâm”

Gibi sözlere karşı Vehbî'niñ:

“Sühenverâna şalâ cāmi^c-i kemālâtım

O rütbelerde ki ṭab^c-ı bülendim oldu menār

Görüp deḳâyıḳ-i efkār-ı zihnimi Sā'ib

Ḥaṭāsın itdi Şıfāhān'da mū-be-mū iḳrār

Ḥicāb edüp beni Şîrāz'da görünce hemān

Derūn-ı ḥāke nihān oldu ‘Örfî-i faḥḥār”

Beytleri naşıl işbāt-ı vücūd edebilsün?

Kendini Cāmi^c, ṭab^cını mināre yapmak; İşfahān'da Sā'ib'e “daḳâyıḳ-ı efkār-ı zihn”i gösterüp ḥaṭā iḳrār itdürmek; Şiraz'da Örfî'ye görünüp merḥūmu ḥicābından yeriñ dibine geçirmek gibi sözler hiçbir vaḳt efkār-ı şā'irāneden ma'dūd olamaz.

Vehbî'niñ dīvānı maṭbū^c olmaḡla faḳaṭ bura bir iki beytin derciyle iktifā eyledik:

La'liñ ḥayāli dilde şafā-yı müdāmdir

Bezm-i cihānda mey baña sensiz ḥarāmdır [47]

Aḡyār ile mey içtiḡin etmezse de izḥār

Keyfiyyeti rānā biliriz, rind-i ḥabīriz

İden her kārını mīzān-ı insāf ile sencīde

Bu bāzār-ı cihānda sūd görmezse, ziyān çekmez

Ḥ'ābda gördi gözüm 'ālem-i vaşlı, uyanup

O ḳadar ağladı kim ḳābil-i ta'bīr degil

Sirḳat-i şî'r edene ḳaṭ^c-ı zebān lāzımdır

Böyledir şer^c belāgatde fetāvā-yı sūḥan

Gelenbevî İsmâ'îl Efendi

Vilâdeti 1143 târîhindedir. Abâ ve ecdâdı (Gelenbe) kaşabasında müfti ve müderris olarak neşr-i 'ulûm edegelmışler iken pederi Maḥmûd Efendi'niñ vefâtında kendisi ma'nend-i dürr-i yektâ-yı âgûş-ı mâder de yetim ḳalmağla taḥşîli 'ulûma mübâ'deret edemeyüp bir gün aḳrânıyla şoḳâḳda ceviz oyarken [48] pederiniñ aşdıḳâsından beri gördükde “ḥayf, saña ki abâ vü ecdâdıñ faẓl u kemâlat ile mevşûf iken sen böyle şoḳâḳlarda ḥâ'ib ve ḥâsir lehv ü lu'ḳ ile meşḡûl olasın!” dimesinde kendisine ziyâde 'âr-i lâḥiḳ olarak hemân lu'ḳ-ı tufûliyyeti terk ile taḥşîl-i 'ulûma ḥaşr-ı himmet ve ba'ḁehu İstanbul'a gelerek Yabsancı Aḥmed Efendi ve Ayaklı Kütüb-ḥâne gibi nice fuẓalâdan ta'allûm ile itmâmı kemâlât-ı insâniyyeye bezl-i maḳderet edüp 1177 târîhinde müderris olmuşdur.

Eyyâm-ı ḥayâtını taḥşîl ü neşr-i 'ulûma ḥaşr edüp ḥattâ kâmil ü mükemmel olduğdan soñra Ayaklı Kütüb-ḥâne'niñ ḥânesinde yalnızca olarak müzâkere ve mübâheṣe tarzında muḥaḳḳıḳâne ve müdeḳḳıḳâne (*Muṭavvel*) oḳumağla mübâderetle nişfına ḳadar gelmişler ise de itmâm olamamışdır.

İsmâ'îl Efendi mantıḳdan (*Burhân*) nâmındaki risâle-i meşhûresini te'lîf ile ḥ'âce-i müşârun ileyhe 'arz eyledikde “pek a'lâ! Ancaḳ *Muṭavvel*'i itmâm etmiş olaydıñ daha güzel olurdu” didiği ve şâkirdânı içinde İsmâ'îl Efendi'niñ teferrüd ü imtiyâzını i'tirâf etmekle ber-â-ber *Eslâf* mü'ellifiniñ âşârını tefehhüm ve tafatṭun-ı lâzimesini terk ile te'lîf-i kütüb ü resâ'il sevdâsına düştüğü için i'tirâz eylediği mervîdir. [49]

Gerçi ḥ'âcesiniñ şöhret ü şânı kendi ḥayṣiyetini başdırup vefatı daḥı ḥ'âcesinden muḳaddem olmağla - ḥ'âcesinden soñraya ḳalıb da -'aşrında teferrüd edememiş ise de te'lîfât-ı keşîre ile ḳaderiniñ i'lân ve derece-i faẓl u kemâlini beyân etmekle naẓar-ı aḥlâfda şît ve şöhretçe ḥ'âcesine ḡâlib olmuşdur. Ma'a-hazâ ḥ'âcesi ber-ḥayât iken daḥı fûnûn-ı şitâda keşb-i şöhret ve imtiyâz edüp ḥattâ o 'aşrda bir Fransız mühendis “loḡaritma” cedvelini İstanbul'a getirüp Bâb-ı 'Âlî'ye bi't-taḳdîm bu fenni İstanbul'da bilir kimse olmamaḳ şüretini iş'âr etdiğine mebnî İsmâ'îl Efendi'niñ ḥânesine gönderildikde mühendis gerek ḥ'âce efendiniñ, gerek ḥânesiniñ perişânlığına naẓaran hîç yerine ḳoyarak “fûlân vaḳte ḳadar cevâbını isterim” diye 'avdet ve eyyâm-ı mev'üdeniñ inḳızasında tekrâr ḥ'âce efendiniñ ḥânesine 'azîmet eylediğinde İsmâ'îl Efendi cevâb yerine bu müddet zarfında te'lîf etmiş olduğu loḡaritma risâlesini bi'l-i'ṭa ḥüsn-i muḳabele eylemişdir.

Risâle-i mezḳûre Türkçe selis ve müfîd olarak yazılmış bir eser olup loḡaritma cedâviliniñ keyfiyyet-i inşâ ve îcâdı ile ṭarḳ-ı a'mâli ḥaḳḳında iki maḳâleyi hâvîdir.

Logaritma cedveli Avrupa'da 'ulûm-ı riyâziye pek ziyâde ilerile [50] dikden sonra yakın vaktlerde bulunmuş bir fen olup o devirde ise kütüb-i hikmet-i efrenceye henüz İstanbul'da şâyi' ve münteşir olmamış olduğundan hikmetçe Avrupa'da vuşûle gelen terakkiyâta İsmâ'îl Efendi bi't-ṭab' vâkıf değil iken riyâziyât-ı kadîmiyyeye taṭbîkan böyle bir fenn-i nev-zuhûruñ esâs-ı vaz'ına ve keyfiyyet-i isti'mâline dâ'ir derhâl bir risâle te'lîfine iktidâr göstermesinden Fransalı mühendis mütteḥîr olarak Bâb-ı 'Âlî'ye geldiğinde İsmâ'îl Efendi'niñ zekâvet ü mahâretini senâda ittîrâ etmiş ve hattâ "Şu âdem Avrupa'da olsa ağırınca altun degerdi!" demiş olduğu ve ba'dehu İsmâ'îl Efendi'niñ taṣvîrini almak istediginden müşârun ileyh Bâb-ı 'Âlî'de Re'isü'l-Küttâb Râşid Efendi'niñ oṭasına celb olunmağla bir taḫrîb-i resmî alınmış faḫaḫ ḥ'âce efendiniñ şîretindeki nâfe görgi-i şakîl görilerek resmine o vakt ricâli devletiniñ tarz-ı muhteşemâne üzre giydiği samûr kürk giydirilmiştir. Hattâ ḥ'âce efendiniñ kendi resmini gördükde "Elḥamdülillah kendimi samûr kürk içinde gördüm!" didiği mervîdir. İsmâ'îl Efendi'niñ sâlifü'z-zikr logaritmasından başka lisân-ı Türkî üzerine bir kitâbı daha olup küsûrâtı ve sâ'ir a'mal-i mühimme-i hisâbiyye ve mesâ'il-i cebîriyyeyi câmi' mufaşşal [51] ve müfîd bir eşer-i cemîl ve kitâb-ı mezḫûr kendisiniñ riyâziyâtta yed-i ṭulâsı olduğuna delîldir.

'Arabî olarak muḫakkıḫâne te'lîf eylediği ketb ü resâ'il-i 'adîdesi herkesiñ ma'lûmu olduğundan beyâna ḥâcet görülmez.

İsmâ'îl Efendi'niñ böyle her fende yed-i ṭulâsı olduğu ḥâlde 'ömri muzâyâḫa üzre geçüp faḫaḫ mekteb-i bahriye güşâd olunduğda şehri' altmış ğuruş ma'âş ile mektebe riyâziyât ḥ'âcesi ta'yîn buyurulmuş olmağla bir miḫdâr nefesi genişlemiştir⁵⁹.

Evâ'il-i devr-i Selîm Ḥanî'de Kâğıd-ḥâne'de icrâ olunan bir mu'âyene resminde ba'zı şanâyî' icrâsından sonra birkaç def'a ḥumbara atıldığında nişângâha işâbet etmeyince Sultân Selîm Ḥan Ḥazretleri'niñ cânları şıḫılmağla ba'zı kurenâniñ 'arz u iḫtâriyla İsmâ'îl Efendi ḥuzûr-ı ḥümâyûna celb olunup nişângâha isâbet ḫariyyesini netîce-baḫş-ı merâm olması ḥuşûşu orada buyurulduğda ḥ'âce efendi derhâl hendese üzre ḥumbaraniñ şekl-i iḫâmet ü istikâmetini düzeltmekle üç def'a atılıp her def'asında işâbet-i hedef-i maḫşad eylediginden Sultân Selîm Ḥan Ḥazretleri [52] ḡâyet maḫzûz olarak ḥ'âce efendiye yevmiye dört kıyye pirinç ta'yîn buyurmuştur.

Şu ta'lîm-i keyfiyyetiniñ vuḫû'ı üzerine İsmâ'îl Efendi'ye tuğ-ı şâhâneye mazhar ise de 1204 târiḫinde Yeñişehir Fenâr Mevleviyyetiyle belde-i mezḫûreye gittiginden bir sene

⁵⁹ Şu vaktiñ râyic aḫçasi hisâbiyla altı yüz ğuruşdan ziyâde ider.

şoñra [1205]'de orada vefât eylemişdir.

İsmâ'îl Efendi Bahriye Mektebine h̄'âce ta'yîn olunduğı meşâhirden Palabıyık Efendi Re'is Efendi'ye gidüp “İsmâ'îl Efendi'niñ faẓl u kemâli müsellemdir. Ancak bu fenlerde benim aña tefevvukum vardır. Ben var iken başkasınıñ riyâziyât h̄'âcesi ta'yîn olunması nasıl olabilir?” didikde Re'is Efendi “evvelâ ikinizi imtiḥân idicek bir mümeyyiz buluñuz da sizi imtiḥân edelim! S̄āniyen İsmâ'îl Efendi kudemādan ve keşirü'l-ıyāl olmağla ancak medārı ta'ayyüşü olmak üzere ta'yîn edildi” cevābını virmiş ve bunuñ üzerine h̄'âce efendi “meger ki böyle cevāb virile!” diyüp 'avdet etmişdir.

[Müşārun ileyh İsmâ'îl Efendi'niñ terceme-i ḥālī “*Hazine-i Fünūn*”da neşr olunduktan şoñra Resimli Ğazete'de bir ifāde görüldüğünden ifāde-i mezkūre beşinci formaya derc edilecekdir.] [53]

Ayaklı Kütüb-hâne

[Müfti-zâde Es-Seyyid Mehemmed Efendi]. Firdevs-âşiyân Sulţân Hamîd Han-ı evvel devri ‘ulemâsınıñ ser-defteri olup “Ayaklı Kütüb-hâne” laķabıyla meşhûr olan bu zât-ı fâzil Anţalya müftisiniñ oğludur. 1112 senesinde tevellüd edüp ‘ulüm-ı ‘âliyye ve kemâlât-ı insâniyyeyi memleketinde taħşil ve tekmil etdikden soñra 1146 târihinde İstanbul’a gelmiş ve bir müddet A’rec ‘Osmân Paşa-zâde Aħmed Paşa ile taşralarda devr ü sefer ederek 67 tekrâr İstanbul’a gelüp istikrâr u kat‘-ı merâtib ile kâdî-‘asker olmuşdur.

Cevdet Târîhi’nde yazıldığına göre müşârun ileyh İstanbul’a ilk geldiğinde bir cihet-i imtiḥâna teşâdüf edüp ancak cihet-i mezķûreniñ mütteḥizân esâtize ve ķudemâ-yı müderrisinden birine tevciḥi müşemmem ve o ‘aşrda üstazü’l-kül ve ders vekili bulunan Kazâbâdî Aħmed Efendi’niñ ḥuzûrunda lediyyü’l-imtiḥân biriniñ terciḥi maṭlûb ve mültezem olduğundan bu imtiḥân bi’t-ṭab‘zevât-ı ma‘düdeye münḥaşır olarak talebe-i ‘ulüm şöyle tursun bayağı ders ḥ‘âceleriniñ bile bu imtiḥâna duḥûlları câ’iz değil iken Müfti-zâde [54] Mehemmed Efendi Kazâbâdî’ye giderek imtiḥâna yazılmak üzere kendisini ‘arz etdikde imtiḥâniñ bir vech-i meşrûḥ müderrisîn-i kirâmdan ve esâtize-i benâmdan ba’zı zevâta münḥaşır olduğunu Kazâbâdî i’tizâr yolunda beyân u tezkâr eylemiş ise de Mehemmed Efendi “benim ğarazım cihet degildir; belki işbât-i vücuddur” demiş ve Kazâbâdî ise şöhreti âfâķi tutmuş, “âlemde kendisinden başka “âlim” diyecek ferdiñ vücûdunu i’tirâf etmek istemez bir müte‘azzim zât olmağla ḥuzûrunda bir sūḥtenin böyle “isbât-ı vücûd” laķırdısını tefevvuha ictirâsı nefsine ğâyet ğirân gelerek Mücerred Mehemmed Efendi’ye ḥaddîni bildirmek için pek a’lâ, oğlum!” diye imtiḥâna girmesine ruḥşat virmişdir.

Yevm-i mu‘ayyende imtiḥâna gireceklerle ber-â-ber Mehemmed Efendi daḥı gelerek (Ekâne linnâsi ‘acebenn evḥaynâ ilâ raculin minhüm en enziri’n-nâse) âyet-i kerîmesinden ders gösterilib müṭâla‘aya oturduklarında çok geçmeksizin “ders yapmış kimse var mı?” dinildiği gibi Müfti-zâde meclisi imtiḥâna gelüp Kazâbâdî tarafından ilzâm ve âşiri diķkat ü ihtimâm ile der-miyân olunan bunca es’ile-i daķıķa ve ebḥâs-ı ‘amîķaya bi-lâ-teveffuk cevâb virince kâffe-i ḥaķâyık-ı ḥikemiyye ve daķâyık-ı ‘Arabiyye kendisiniñ müstaḥzarı ve bir mükemmel [55] “kütüb-hâne” gibi her ne aranılrsa mażbût ve mudahḥarı olduğunu görerek Kazâbâdî daḥı i’tirâf u inşâfa mecbûr olmağla maķâm-ı imtiḥândan mevķi‘-i ihtirâma ref‘ ile karşıasına alup i‘zâz ü ikrâmdan soñra sâ’ir imtiḥân olunacakları celb ile ‘umde-i mübḥaş olan (en) lafzınıñ rabṭına dâ’ir ba’zı es’ele îrâd eyledikde cümlesi dem-beste-i ‘acz u ḥayret olduğundan işte şü Mollâ

bu mebhâsı ħal u teşrîĥ eyledikden başka her ne su’âl itdimse bi-lâ tereddüd cevâb virdi ne dirsiniz?” ve cümle tarafından “Ayaklı Kütüb-ĥâne”nin fazlı i’tirâf edilmiştir.

Ķazâbâdî keyfiyyeti şeyĥü’l-İslâm-ı ‘aşr olan zâta ‘arz u inhâ ile müfti-zâde ĥaĥkında ĥürmet ve ri’âyet olunmasını istid’â eylemiştir.

Ķazâbâdî’niñ vefâtından soñra bütün bütün meydân kendine ĥalup üstâd-ı kül ü ferîd-i ‘aşr olarak “Menem diger-nîst” dâ’iyesiyle dehre istigna eden nice fûĥûl-ı fużalâ vü ‘allâme-i ‘aşr geĥinen nice efâĥim-i ‘ulemâ ĥalka-i ders-i feyzinde zânû-zede-i istifâde olagelmıştır.

Şâm ‘ulemâsından olup mu’ahĥaren İstanbul’a gelerek ta’lîm ve tadrîs-i ‘ulûm ile meşĥûl olan meşĥûr (Sefer Celânî) ĥâyet ezkiyâdan ĥakîm-meşreb bir zât-ı [56] fezâ’il-i semât olarak ancak “Rûm’da ‘ulemâ yokdur” da’vâsında bulunması şadr-ı esbak Râĥîb Paşa merĥûma ĥîran gelmekle İstanbul’da anıñla mübâĥase etdirecek ve bu da’vâyı müte’azzimânesinden geĥirecek bir zât-ı taĥrîsinde bulunmuş ise de mevcûdlara güvenemeyüp faĥat Ayaklı Kütüb-ĥâne’yi gözine kestirerek mâ fi’l-bâlini aña keşf ü iĥtâr eyledikden soñra bir gece maĥşûşen ikisini daĥı da’vetle bir âyet-i kerîmeden baĥş açarak biribiriyle ĥutuşturduĥda üç sâ’at kadar mübâĥese-mümteğ olarak Sefer Celânî her ne tarafa sevĥ-i semend-i mübâĥase itdiyse Ayaklı Kütüb-ĥâne’den muĥâbele-i şaĥîĥa görmekle “ĥazâ vâĥid mine’l-‘ulemâ!” diye müşârun ileyiñ ĥadrini i’tirâf ile ber-â-ber Rûm’da ‘âlim var olduĥunu daĥı i’tirâfa mecbûr olmuştur.

Ecille-i ‘ulemâdan meşĥûr Tatarcık ‘Abdullah Efendi ile Gelenbevî İsmâ’îl Efendi müşârun ileyiñ temyîz eden şâkirdânındandır. İsmâ’îl Efendi’niñ terceme-i ĥâlinde yazıldıĥı vechile Gelenbevî’ye mü’ellifin-i eslâfın âsârını lâyıķıyla tefehhüm-i lâzimesini terk ile hemân te’lîf sevdâsına düştüĥi için i’tirâz etdiĥi mervîdir.

Cevdet Paşa ĥazretleri bu fıķrayı târîĥlerinde zikrettikden soñra buyuruyorlar ki: “O ‘aşrdan soñra [57] ‘ulemâ-yı a’lâm ĥazarâtına inķırâz gelmekle eger İsmâ’îl Efendi’niñ te’lîfat u taĥrîrâtı olmasa o ‘aşrın ma’lûmatına muĥtali’ olamaz idik. Kâşķî ĥû’âce-i müşârun ileyh [Müfti-zâde] ĥazretleri daĥı bârî sâlifü’z-zikr-i imtiĥâna dâ’ir bir risâlecik yazmış olsaydı Ķazâbâdî’niñ öyle fikri daĥîĥ ve iltizâm-ı ‘amîĥ ile ne vâdîlerde âsâre-i ĥubâr-ı taĥķîĥ ve tetķîĥ eyledigine ma’reke-ârâ-yı redd ü irâdı olan “en” mebhâsı (en ev-ĥaynâ) de ki “en” miydi yoksa (en ender)deki “en” miydi ĥiĥ olmazsa burasına kesb-i vuĥûf ederdik!”

Müşârun ileyiñ vefâtı 1212 Şaferiniñ evâsıtındadır ki tamâm yüz sene mu’ammer olmuştur.

- 66 -

Baş-ḥ'âce İshâk Efendi

‘Osmānlı e‘āzım-ı ḥukemāsında olup Eslāf meyānında bulundurmak istediğim “Baş-ḥ'âce” İshâk Efendi merḥūmda terceme-i ḥālī mazbūṭ olmayan zevāt-ı meşhūreden biridir. Müşārun ileyh cennet-mekān Sulṭān Maḥmūd Ḥan-ı s̄anī ‘aşrı ricālinden iken ḥaḳḳında *Tārīḥ-i Cevdet*’de faḳaṭ iki kelimededen ve anıñ zeyli olan *Tārīḥ-i Latif*’de bir iki saṭırdan [58] ziyāde ma‘lūmat virilmemiş olduğundan bir ḥayli müddetden beri müşārun ileyhiñ terceme-i ḥālīne ıttılā‘ı merāk idindigim ve taḥḳīk-i keyfiyyet içün birçoḳ zevāta mürāca‘āt eyledigim ḥālde ḥuşūl-i emele muvaffaḳ olamadığımdan ṭoḡrusu mükedder idim. Āḥiren Mekteb-i Ḥarbiye-i Şāhāne İ‘dādiyesi kitābet mu‘allimi Ḳul Ağası Meḥemmed Es‘ad Efendi ile bi’t-teşādūf ilk def‘a olarak vukū‘ bulan mülākātımızda münāsebet-i kelām ile bu merākı açdığımda, -meger kendileri (*Mir‘āt-ı Mekteb-i Ḥarbiye*) ve (*Mir‘āt-ı Mühendis-ḥāne*) nāmındaki te‘līf-i bihīnin cāmī‘ ve mü‘ellifi imişler-, (*Mir‘āt-ı Mühendis-ḥāne*)niñ üçüncü cüz‘ünde Ḥ'âce İshâk Efendi’ye dā‘ir cem‘ edebildikleri ma‘lūmatı derc eylemiş olduklarını beyān ile derḥāl cüz‘-i mezḳūrdan bir nüşḥa celb ederek ‘abd-i ‘ācize ihdā buyurdular. Artık ne ḳadar memnūn ve müteşekkiri olduğumu ta‘rīf edemem. Es‘ad Efendi’niñ müsā‘ade-i maḥşūşalarıyla ma‘lūmāt-ı mezḳūreyi ber vech-i ātī *Eslāf*ımız meyānına derc eyledim.

--

Merḥūm ‘Aṭā Efendi⁶⁰ tārīḥinde “Sulṭān Selīm Sālīs Ḥazretleri Rāmīz Paşa’yı mekteb-i [Mühendis-ḥāne-i Berr-i Hümāyūn] [59] nazāretine ta‘yīn eylediği zamān İshâk Efendi’yi de ‘Arabī mu‘allimliğine ta‘yīn etmiştir.” diyor. Āḥiren ba‘zı mesmū‘ānıma ḡöre mektebe ta‘yīni Sulṭān Maḥmūd Ḥan-ı s̄anī Ḥazretleri’niñ zamān-ı hümāyūnlarında vukū‘ bulmuşdur. Her ne ḥāl ise bu zāt-ı ‘ālī ḡayret ü feṭānet-i fevḳā’l-‘ādesi cihetiyle mühendis-ḥāneye me‘mūr olan ḥ'âceḡanıñ vesā‘ir füzālā-yı ‘uṭārid-nişānıñ ser-bülendi idi. Eşerden mü‘essire istidlāl ḳā‘idesince müte‘addid te‘līflerini müṭālā‘a edenleriñ faṣl u kemāline taṣdīḳ-ḥ'ān u ḳūvve-i zihniyye ve ‘irfānına ḥayrān olmamaḳ ḳābil degildir.

1232 tārīḥinde ve daha şoñraları mu‘allimlik vazīfesi üzerinde olduğu ḥālde ḥudūd-ı ḥaḳaniyyedeki istiḥkām ve sā‘ireniñ inşā ve ta‘mīrine me‘mūren birḳaç kere Rūmili ve Anāṭoli cihetlerine gitmiştir.

1239 tārīḥinde yine mu‘allimlik ḥidmeti ‘uhde-i kemālātında ḳalmaḳ üzere 750 ḡuruş zamm-ı ma‘āş ile Dīvān-ı Hümāyūn tercümānı ta‘yīn olundu. Bir aralık Atina maşlahat-güzāriyla me‘mūr olduğu mükalemeniñ ne şüretle cerayān etdigine ve menāfi‘-i mülk-

⁶⁰Ricālden “Tārīḥ-i Enderūn” şāḥibi ‘Aṭā Beg Efendi.

i devlete dâ'ir Re'is [El-küttâb]-ı vakte taqdîm için mufaşşal bir lâyiha kaleme almıştır. Mez-kür lâyiha ba'zı arkadaşlarımızın yigirmi sene evvel manzûrı olmuştur. [60]

Balkân ve sevâhil taraflarında inşası der-dest olan iskihkâmâta nezâret etmek me'mûriyetiyle Rûmili'ye gönderildi Vaç'a-nüvîs Lütfî Efendi Hâzretleri'niñ târîh-i mu'teberinde muharrerdir.

İşhak Efendi mektebde ders olmadığı günleri Sultân Selîm'deki hânesinde oturur ve salât-ı mefrûzayı Sultân Selîm Câmî'inde edâ ederdi.

Fi'l-aşl İşhak Efendi Yanya dâhilinde (Narda) kaşabasında Celâl Paşa mahallesinde bir Müsevî-i mühtedînin mahdûmudur. Bunlar iki kardeş olup ikisi de hadîsü's-sin iken pederleri irtihâl eyledikten sonra taşşil ve tefeyyüz edüp iki şu'beye ayrılmıştır.:

Birinci şu'be İşhak Efendi'dir ki mahdûmları Sâmi ve Bahâ'i Efendi'dirler.

Sâmi Efendi mühendis-hânedan mahrec olup pederine mu'aveneten ba'zı dersler tadrîs eylemiş ve pederiniñ vefâtından sonra irtihâl etmiştir. Bahâ'i Efendi de hüs ü cemâlde bî-bahâ bir nev-civân-ı feţânet-pîrâ iken 'âzim-i bekâ olmuştur.

İşhak Efendi'niñ birâderi olup diger şu'beyi teşkil eden Es'ad Efendi de Rûmili Ordû-yı Hümâyûn'ı defterdârı iken irtihâl etmekle Karaca Ahmed Kabristanı'nda Miskinler [61] Tekyesi civârında sebîl yanında tehiyye edilen mahall-i mahşûşuna defnedilmiştir.

Es'ad Efendi'niñ mahdûmu mühendis-hânedan mahrec Mîr Livâ Üsküdarlı Râşid Paşa da 1293 târîhinde vefât edüp pederiniñ yanına defn olunmuştur.

İşhak Efendi ve Es'ad Efendi Sultân Selîm'de Çukur Bostân'daki konaqlarında birlikde imrâr-ı hayât etmişler ve taşşil-i ma'ârifce yek-digere zahîr olmuştur.

İşhak Efendi hânesinde ekseriya terceme te'lîf ile meşgûl idi. İçmesini mu'tâd idindiği nargileniñ marpuçî dehânında olduğu ve dizlerini dikib arkasını yaşığa tayamış ve terceme olacak kitâbı dizine koymuş bulunduğu hâlde bir şahîfe-yi tekmi'l gözden geçirir ve ba'dehu bi-lâ tevakkuf şaldır şaldır yazmağa başlardı. Kavâ'idiyle ber-â-ber pek çok lisâna âşinâ idi. Mu'teberân-ı Müsevî'den birini görse anıñla Yahûdîce görüşür, ve'l-eclil-meşâlih bir râhibe mülâkî olsa Latince söyleşir idi. İķâmetgâhına bir 'Arab ve bir İranlı veya bir Fransız gelse faşîh 'Arabî, Fârsî, Fransızca tekellüm ederdi.

Ahâli-i 'İseviyece, yâhûd patrik-hânece kırâ'ati müşekkel ve tercemesi muğlak zuhûr eden atîk-i sened vesâ'ir evrâkıñ [62] halli için çok kere mühendis-hâneye ahâlîden ve patrikhânedan âdemler gelüp mürâca'at ederler idi. Mühendis-hâne veya tophânedan mermiyât vesâ'ir ıslâhaya dâ'ir muhtâc-ı hâl ü tedkîk bir bahş cereyân itse anıñ hakkında bir iki sâ'at zarfında bir risâle yaziverip i'tâ ederdi.

Mecmû'a-i 'ulûm-ı riyâziyyesini ki külliyyât u fevâ'idi cihetiyle meşhûrdur, Latinceden

terceme etmiştir. İlk cildini kıadr-dân-ı ma‘ârif Sulţân Maĥmûd Ĥan-ı şânî Ĥazretleri’ne bi’t-takdîm o zamân üçer ġuruşluk olmak üzere biñ ‘aded rebî‘iyye altını iĥsân buyurulmuştur⁶¹. Ģayret ü ikdâmı añlamalı ki ĥasbü’l-îcâb gitdiği mesîrelerde bile boş turtmayup boynunda taşıdığı Ķur‘ân -ı Kerîm’i ezber ederek üç ay zarfında bilâ-ĥaţâ ĥıfzını dinletmiştir.

Şamsun’da inşâsına me’mûr olduġu zaĥîre anbârınının takşîmâtı ġüyâ yolunda olmadığı söylenmiş ise de bu isnâdın rekâbetden ileri geldiği mevşûķu’l-kilem zâtlardan mesmû‘dur.

İşĥâķ Efendi te’lîfât-ı keşîresi ve talebeye baĥş etdiği fâ’idesi cihetleriyle akrânını fersaĥ fersaĥ geçmiştir. 1246 senesinde baş ĥ‘âce olduġu zamân ba‘zı ġayretsiz [63] ve bıdâ‘asız mu‘allimleri tebdîl ederek yerlerine ehl ü dirâyetlilerini ta‘yîn etmiştir. Ĥattâ ‘uhdesinden ĥisâb mu‘allimliğini nez‘ etdiği bir kimseyi ricâ için İşĥâķ Efendi mektebde ta‘âm ederken sofrada birlikde oturan ĥ‘âcelerden biri “Efendim! Ĥasan Efendi dâ‘iñiziñ dersini alarak rızķına mâni‘ olduñuz!” dimesi üzerine yerde turtan yemek ttablasınının içindeki saĥana gözlerini dikerek beklemekde olan kedileri ġöstererek “Öyle ise şu saĥanının kapaklarını kıaldırınız da kedilerin rızķına mâni‘ olmayınız” diyen mücemel bir cevâb virmiştir.

İşĥâķ Efendi’niñ fażl u dirâyeti o vaķtiniñ ricâl-i devletiñ de ma‘lûmı idiyse de baş ĥ‘âceliġi daha ziyâde ârzü eden ‘Ali Paşa nüfûzlu olduġundan Medîne-i Münevvere enbiye-i ‘âliyyesi için bir muķtediriñ ġönderilmesi îcâb etdiginden 1249 târîĥinde baş ĥ‘âcelik vazîfeni vekâleten ‘Abdulĥalîm Efendi îfâ eylemiştir.

Ĥacı İşĥâķ Efendi ĥidmet-i meżķûreyi ba‘de’l-edâ farîza-i ĥacc-ı şerîfi de îfâya nâ’il ve esnâ-yı ‘avdetinde Süveyş’de vefât ederek raĥmet-i raĥmana vâşıl olmuştur. Târîĥ-i vefâtı 1251 senesine müşâdifdir.

Bu ġüzergâh-ı fenâda mümkün mertebe nâm-ı bā-iĥtirâmı ferâmüş [64] olmamak ve celb-i du‘â-yı ĥayra sebeb olmak için mühendis-ĥâneniñ birâz üstündeki kıabristânda müşârun ileyiñ seng-i kıabri olmak üzere mekteb tarafından bir taş dikilmiştir ki “Dîvân-ı Ĥümâyûn şabık ser-ĥalîfesi ve Mühendis-ĥâne-yi Ĥümâyûn baş ĥ‘âcesi el-Ĥâc Ĥâfîz İşĥâķ Efendi” diye muĥarrerdir.

--

İşĥâķ Efendi’niñ Te’lîfâtı

1- Fenn-i ĥarbden (*Naşbü’l-Ĥiyâm*) nâmındaki risâledir ki 1242’de terceme ve te’lîf olunup Ser-‘asker Ĥusrev Paşa’niñ emriyle tab‘ etdirilerek zâbiţân ‘askeriyle mühendis-

⁶¹ El-yevm bir rebî‘a altını on üç ġuruştur.

hâne mu'allimlerine i'ṭā olunmuştur.

2- Dörd cild üzerine müretteb (*Mecmū'a-i 'ulūm-ı Riyāziyye*) nāmındaki eṣeri nefsidir ki birinci cildi 'ilm-i ḥisāb, cebir-i muḳābele, uşūl-i hendeseden 'ibāretdir.

İkinci cildi müşelleşāt-ı müsteviye, 'ameliyāt-ı hendesiye, cebiriñ hendeseye taṭbīḳi, maḥrūṭiyāt, ḥisāb tamāmı ve tefāzılı baḥşlerini şāmildir. Üçüncü cildi ḥikmet-i ṭabī'iyeye, cerr-i eşkāl, naḳl ü ḳuvvet-i miyāh, baḥş-i kürre-i nesīm, 'ilm-i münazara. Dördüncü cildi elektrik, müşelleşāt-ı kerviye, 'ilm-i hey'et, terkīb-i ecsām mübāḥişini ḥāvīdir. [65]

Bunlardan cild-i evvel ü şānī 1247 senesinde, cild-i şālis 49'da cild-i rābi' 50'de ṭab' olunmuştur.

"Mevlidü'l-mā" ve "Mevlidü'l-ḥamūza" gibi ta'birāt-ı münāsebe-i kimyeviyeyi ilk evvel İşāḳ Efendi vaz' eylemiştir. Şoñradan gelen kimya gerān andan iḳtabās etmişlerdir.

3- (*Tuḥfetü'l-Ümerā*) nāmındaki eṣer-i güzindir ki maṭbū'dur. Muḥteviyatı ise ordu ḳumandanlarınıñ beyān ve vazā'ifinden ve gūzāt-ı teşci' için maḳālāt-ı müfideden 'ibāretdir. Nüşası enderdir.

4- (*Uşūl-i İstihkāmāt*)dır ki bu kitābı İşāḳ Efendi esāsen Fransalı (Belvan) ismindeki mühendis-i şehīriñ eṣerinden terceme ve tehḳīḥ edüp ma'lūmāt-ı zātiyesini daḥı 'ilāve ederek üç maḳāle üzerine vücuda getirmiştir. Maḳāle-i evveli muḳaddimesiyle ma'lūmāt-ı ḥarbiye-yi ḥāvī, maḳāle-i şāniye istihkāmāt-ı ḥāfife, maḳāle-i şālise istihkāmāt-ı cesīme mesā'ilini muḥtevidir.

5- ('*Akse'l-Merāye fi'l-Aḥzez-Zevāye*) risālesidir ki münderecātı "oḳtānd" ve "sektānd" gibi ālet ile irtifā'-ı şems ü sā'at ve muvāḳıfeye taṭbīḳ uşūlünden 'ibāretdir. 1249 senesinde ba-irāde-i seniyye ṭab' olunmuştur. [66]

6- (*Uşūl-i İşāğa*) risālesidir ki terceme ve te'līf olup ṭop dökme uşūlün bildirir.

7- *Küre Risālesi'*dir

8- (*Ḥikmet*) nāmındaki eseridir ki lisān-ı 'Arabī üzerine yazılmışdır.

9- (*Deñiz Laḳımı Risālesi*) dir ki 1249'da yazmıştır.

10- (*Ālāt-i Kimyeviyye*) risāle-i müfidesidir.

11- (*Ḳavā'id-i Ressāmiye*)dir ki pek nefsidir ve zamānımızñ taḥṭiṭ arazisi dimekdir; faḳaṭ ḡayr-ı maṭbū' ve kütüb-hāne [Mühendis-hāne Küttāb-hānesi]'de mevcüddür. Perakende birkaç eṣeri daha olduḡu mervīdir.

- 67 -

Belîğ

On birinci ʿaşr-ı hicrî şuʿarâsınıñ ser-âmedânından biri de şâhib-i dîvân şâʿir-i belâgat-ârâ (Belîğ)dir.

İsmi Mehemmed, maḥlaşı Emîn'dir. Rûmili'de kâ'in ve ekser-i büleğâ-yı şuʿarâniñ maskat-ı re'isi olmaḥ cihetiyle reşk-endâz-ı medâyin olan Yeñişehir Fenâr'da mehd-ârâ-yı vüçüd olmuşdur. Fünûn-ı lâzıme-yi ʿulemâ-yı ʿaşrından, ʿulûm-ı edebiyeyi Aḳovalı-zâde Aḥmed Hâtem Efendi'den taḥşîl eyledikden [67] soñra tarîḳ-i kazâyâ dâhil ve Eski Zağra ve emsâli manâşıba nâ'il olmuş ve eñ soñ mansıbı olan Eski Zağra'da 1172 târiḫinde irtihâl eylemişdir.

Dîvân'ı maḥbû'dur. Ba'zı ebyât-ı müntaḥabesi:

Giyüp bir al eteklik hâleden meydâna ʿazm itdi
Semâda Mevlevî âyinini taşvîr eder meh-tâb

Elinde hâme-i zerrîni Mevlânâ Rûmî-veş

Gice âsâr-ı şemsi şevḳ ile tanzîr eder meh-tâb

(*Kefşger-nâme*)sinden:

İşve vü nâzda ol keş-ger mû-yı şikâf

Pîşe-gerdir bu şanâyi'de degildir ḥaffâf

Mest-i ḥayrân eder ʿaşıḳları ol gerdân-ı şâf

Görmedi tâze vü terlikde nazîrin eslâf

Ḥançer-i ḡamzeye ebrûsu anıñ tîre-ḡılâf

Hele yokdur sözüml ol şaḡrıya ḥaḳḳ el-inşâf

Müje çeşmimde güyâ âteşin mismârdır sensiz

Reh-i nazzâreye mevc-i nigâhım ḥârdır sensiz

Hayālîñ düşde görmek arzū-yı dīde-i cāndır
Göz açmak h̄'ābdan her şubḥ-dem düş-vārdır sensiz [68]

Havāşşa āb u tābı nūkhet-i rūyuñ verir yoksa
Şemīm bū-yı gül düş-i dimağa bārdır sensiz

Belīg'e nūş-ı cāmı dest-i lūţfuñ hoş-güvār eyler
Güzergāh-ı gelüye mevc-i bade h̄ārdır sensiz

Qālib-i her şahn-ı dil-keşe cāndır ma'na
Lafızda anun için böyle nihāndır ma'na

Ağyāra hāk-i rāhını vaşf eylemez gönül
A'māya şerḥ-i hāşşiyet tūtiyā 'abes

Yazarken kilk-i kudret levḥa-ı naqş-ı maṭla'-ı hüsñ
Bulundı kāmētiñ bir mışra'-ı s̄ānisi yok müfred

- 68 -

Burusalı Belîğ

[Es-Seyyid İsmâ'îl bin İbrâhîm], Emîr-i Şâh-zâde lakabıyla şöhret-şî'ârdır. Pederi İbrâhîm Efendi Burusa'da Emânetci Maħallesi mescidinde imâm idi.

Belîğ Efendi 1079 senesinde maħalle-i mezķûrede, 'alâ-rivâyeten uħrâ Na'l-bend Maħallesi'nde dünyâya gelmiş ve pederiniñ [69] vefâtında yerine imâm ve Ĥazret-i Emîr ħuddise sirrehunuñ 'imâreti meşîħatiyle mukteziyyü'l-merâm olmuşdur.

Bir ħarafdan da Burusa'da Ĥaremeynü'ş-şerîfeyn evķâfı ħıdmet kitâbetini îfâ eder imiş. Vefâtı 1142 veyâ 43'dedir. Burusa'da "Yeñiyer" maķberesinde medfûndur.

Âşâr-ı şî'riyesinden mâ 'adâ, Ĥanîf-zâde'niñ "Keşfü'z-zünûn" zeyli olarak te'lîf eylediği "Âşâr-ı Nev" 'unvânlı eşerinde beyân eyledigine göre, yüz 'aded hadîs-i şerîfiñ şerħini ħâvî (Gül-i Şad-berg) nâmında bir manzûmesi ve (Seb'a-i Seyyâre) isminde yedi 'aded na't-ı şerîfi ve Ķaf-zâde Fâ'izî merħumuñ "Zübdetü'l-Eş'âr"ına zeyl olarak (Nuħbetü'l-Âşâr) 'unvânlı bir tezķire-i şu'arâsı ve bir manzûm (Ser-güzeşt-nâme)si, 'ale'l-ħuşûş -"Eslâf" ser-nâmesi altında yazmaķda olduğumuz şü eşer-i nâçiziñ me'ħazlarından- biri olan (Güldeste-i Riyâz-ı İrfân) 'unvânlı te'lîf-i biħîne vardır. Bu güldeste selâtîn-i 'ızâm-ı 'Osmâniyye nevarallahü merâķadehu ħazarâtınıñ ba'zı menâķıb-ı 'âliyyeleriyle şâ'iriñ zamânına ħadar Burusa'da zuhûr veyâ bir şüretle orada iķâmet eylemiş olan 'ulemâ vü üdebâ vü hünerverânıñ terâcim-i aħvâlini ħâvîdir. ["Ķâfile-i Şu'arâ" mü'ellifi Tevfîķ Efendi merħûm, "Belîğ-i [70] Fenârî" ile "Belîğ-i Burüsevî" biribirine karışdırmışdı.]

Burusalı Belîğ'iñ zıkr olunan "Güldeste"sinden mâ-'adâ bir eşerini ve anda münderic ba'zı manzûmelerinden başķa eş'arını göremedim ise de kitâb-ı mezķûr mü'tâlâ'asından kendisiniñ - zamânına göre - güzel bir münşî ve câ-be-câ münderic olan ufaķ tefek manzûmâtından da oldukça ħavî-ťab'îat bir şâ'ir olduğu anlaşıyor. Eslâf'ıñ şâ'ir olanları ħaķķında ittihâz eyledigimiz uşûli bozmamak için manzûmât-ı mezķûreden bir iki parçanıñ numûne olarak buraya naķline lüzûm görülmüşdür:

Eyyâm-ı bahâr oldu yine seyr-i çemendir

Her cânibi şehriñ bedel-i bâğ-ı 'adendir

Pür itse n'ola şemme ile şahn-ı cihânı
Sünbülleri bir nâfçe olmasın hotendir

Yek-reng olup güller ile gönca-dehenler
Bülbülleri hem-nâle-i erbâb-ı sühandır

Ruḥuñ şevkiyle şad-çāk oldu her gül yâ Rasûlallah
Dil-i zârım 'aceb mi olsa bülbül yâ Rasûlallah [71]

Ne hoşdur eylese nezzâre-i lütfuñla maşşerde
Ruḥ-ı cürmi hicâb-ı 'afv-ı gül gül yâ Rasûlallah

Meger der-yüze-i bû eylemişdür hâk-i pâyiñden
Ki etmiş kesb-i nükhet böyle sünbül yâ Rasûlallah

Girbânıñ ḥalâs itse ne var dest-i keşâkeşden
İden dâmân-ı lütfuña tevessül yâ Rasûlallah

Şefâ'at kıl Belîğ-i nâ-tüvânı görme şâyeste
'Azâb-ı düzaḥa etmez taḥammül yâ Rasûlallah

-69-

Vişne-zâde 'İzzetî

İsmi Meḥemmed'dir. Şeyḥü'l-İslâm Zekerıyyâ Efendi'niñ ikinci oğlu ve şâ'ir-i meşhûr Yahyâ Efendi'niñ küçük birâderi olup "Vişne Efendi" laḳabıyla be-nâm olan mevâliden Lütfullah Efendi'niñ maḥdûmudur.

1073'de İstanbul kâḍısı, 79'da Anaḫolı kâḍî-'askeri, 80'de Rümili kâḍî-'askeri olmuş ve ikinci def'a kâḍî-'askerliginden ma'zûl iken 1092'de irtiḫâl eylemişdir.

Büyük pederi Zekerıyyâ Efendi'niñ türbesinde medfündür. [72]

Beşiktaş semtinde bir mescidi ve nāmına mensüb bir de maħallesi olduğu “*Hadıķatü'l-Cevāmi'*” de muħarrerdir.

Müretteb *Dıvān'ı* var imiş. Ba'zı mecmū'alarda manzūrumuz olan ğazaliyāt u kıta'ātından 'aşrıññ güzīde şā'irlerinden olduğu müstedildir.

Eş'arından birkaç parça:

Baķılmaz ey gül-i hod-rū-yı āfitāb saña

Furūĝ-ı nūr-ı cemāliñ yeter niķāb saña

** *

Vādī-i emn-i dīdāra güzer virmezler

'Aşıķa ħavşala-i tāb-ı nażar virmezler

Nev-rüz irişdi oldı hevā-yı çemen laţif

Gül-i nāzük ü benefşe muţarra-i semen laţif

Gör lüţfunu havā-yı bahārıñ k'olur bu dem

Olduķca cū-yı mevc-zen ü pür-şiken laţif

Endām-ı nāzüĝi olur azürde olsa da

Tār-ı şuā'-ı mihr ile bir pīrehen laţif

Yāre sezā ķabā olamaz 'ızzetī yine

Olsa ne rütbe berg-i gül ü yāsemen laţif

Reftāre gelse serv-i ħırāmān şanır gören

Ĝüftāre gelse tūţi-i ħoş-ħ'ān şanır gören [73]

Cüş eyledikce şevk-i vişâl-i cemâl-i dost
Nâ-çiz kaṭre-i dili ʿummân şanır gören

Küh-ı belâda mihr-i giyâ-yı maḥabbetim
Bir şekl ile beni yine insân şanır gören

Müstağrak fûruğ-ı cemâlim çü naḥl-i Ṭūr
Çeşmi sipend-i âteş-i hicrân şanır gören

Ben çāk-i sîne eylemişem dest-i şevk ile
Gör bî-gamânı çāk-ı girībân şanır gören

Rübâʿî

Her dīde-i ter ḥūn ile cüşan olmaz
Her dil ğam-ı ʿuşşāk ile ḥuruşân olmaz
Her ḥūn-ı ciger terbiyet-i laʿl etmez
Her seng-i siyeh laʿl-i Bedaḥşân olmaz

Gelenbevi İsmâ'îl Efendi [Zeyl]

Müşârun ileyhiñ terceme-i hâlini hâvî olup *Târih-i Cevdet*'iñ dördüncü cildinde bi'l-iktibâs (*Eslâf*)ımız meyânına derc edilen şu maqâleniñ "*Hazîne-i Fünûn*" da neşr olunmasını müte'âkıb ihvânımızdan riyâzi-i şehîr izzetlü Şâlih Zeki Beg Efendi tarafından "*Resimli Gazete*"ye bir maqâle derc edilmiş ve maqâle-i mezkûre loğaritma kâşifiniñ Gelenbevi İsmâ'îl Efendi [74] olduğuna dâ'ir mevcûd olan zannıñ buğlânını müşbet ve ba'zı ma'lûmat-ı zâ'ideyi hâvî bulunmuş olduğundan ber-vech-i âtî zeyl edildi:

Fıkarât-ı mesrûde me'âline nazaran Gelenbevi merhûmuñ "loğaritma"yı riyâziyât-ı kadîmeye ta'tbiken keşf eylediği anlaşılıyor ise de kendisiniñ te'lif eylediği "loğaritma" kitabında buña dâ'ir bir şarâhat görülememektedir. Merhûmuñ cümle-i mü'ellifâtından olan ve a'mâl-i hisâbiyye ile mesâ'il-i cebiriyyeyi câmi' bulunan "*Hisâb-ı Kûsûrât*" nâmındaki diger bir kitabınıñ maqşad-ı evveline loğaritma hakkında:

"Lâkin müte'ahhîrîniñ 'ahd-i karîbde işbu ecnâs-ı mertebe-i ahkâmına mebnî a'dâd-ı şihâh içinde meşelâ on 'adedini bir şey [birinci kuvvet] farz edüp muktezâsınca me'âlî [ikinci kuvvet] olan yüz 'adedi ve ka'bî [üçüncü kuvveti] olan biñ adedi ve mâl-ı mâlî [dördüncü kuvvet] on biñ 'adedi ve sâ'ir merâtib-i müteşâ'idesini a'dâd-ı şihâh içinde ta'yîn ü ta'hîr ve isimlerini birer câniblerine merfû'-ı minhü olmak üzere terkîm eylediklerinden soñra 'aded-i mertebesiyile şey mertebesi ve şeyle mâl ve sâ'ir merâtib-i müteşâ'ide-i mütevâliyyeden her iki mertebe beynlerinde olan a'dâd-ı şihâhıñ dağı ol üsûs-ı mu'ayyeneden olan [75] hisşelerin risâle-i müsta'kilimizde tafşîl ü beyân olunduğu vech üzere selâse-i mütenâşibe ka'idesiyile istihrâc edüp iki 'adedden on biñ yâhûd yüz biñ 'adede kadar cemi' a'dad-ı şihâhıñ üsûs-i müsteħircesini merfû' ve derecât u sâdiseye kadar kûsûr ile kendi cedvellerine terkîm ve ol üsûsa "ensâb" tesmiyesiyile ihtirâ 'eyledikleri ensâb cedveli dimekle meşhûr cedvel-i ecnâs-ı mezkûreniñ darb u taqsîm ve terfî' ve teczîr ve sâ'ir izlâ'-ı bâkiye istihrâcı bâblarından olan cemi'-i havâşşını cedvel-i merkûm-ı cemi'-i a'dâd i'tibârıyla müstemil olmağla..."

'İbâresi muharrer bulunmuşdur. Bu hâlde Gelenbevi merhûmuñ müte'ahhîrînden ğarazi 'acabâ Avrupa riyâziyyûn mudur? Yoksa kendinden evvel gelen sâ'ir zevât mıdır? Vâkı'an "loğaritma"nın keşfi veya daha doğrusu ihtirâ'ı şerefi İskoçya baronlarından ve meşâhîr riyâziyyûnundan (Jağ Napiyer) veya (Neper)e 'â'id olduğu ve mümâ ileyhiñ buña dâ'ir olan ilk eşeri de 1614 sene-i milâdiye veya 1023 sene-i hicriyyesinde mevku' intişâre vaz' edildiği müşbet ise de loğaritmanıñ o zamâna kadar memâlik-i şahâneye

şüret-i duhülü meçhül bulunmasına mebnî bu cihetiñ taħrîsine lüzüm görülmüş ve bu bâbda ber-vech-i âtî ma'lûmâta dest-res olunmuşdur: [76]

Cennet-mekân Sulţân Aħmed Ĥan-ı şâliş Ĥazretleri'niñ zamân-ı salţanatlarında ve 1123 senesi evâhîrinde Fransa Devleti nezdine sefâretle gönderilen Yigirmisekiz Çelebi dimekle ma'rûf Meħemmed Efendi'niñ *Sefâret-nâme*'sinde de muħarrer olduğu üzere müşârun ileyh Meħemmed Efendi Paris Raşad-ħânesini temâşâ eylediği ve teleskop ile raşadât icrâ etdiği şırada raşad-ħâne-i mezķūr müdürî bulunan [Jan Ķasini] ile meyânlarında 'ilm-i hey'ete ve Memâlik-i Şâhâne'de müsta'mel zîclere dâ'ir baħş açılmış ve bu münâsebetle (Ķasini) müteveffâ pederi meşhûr büyük (Ķasini)niñ te'lîfatından olup henüz tab' edilmemiş olan zîc'den bir nüşha-i muħarreresini hediye olmak üzere Meħemmed Efendi'ye verilmiş olduğunu cennet-mekân Sulţân Ĥamîd Ĥan-ı evvel 'aşrında Der-sa'âdet'de Venedik sefâreti nezdinde bulunan Râhip (Toderini)niñ edebiyât-ı Türkiyye nâmıyla 1203 târîħ-i hicrîsinde neşr etmiş olduğu bir eşerde manzûr-ı 'âcizi olmuş idi.

Âhîren Fransa'da bu şüretle Yigirmisekiz Çelebi Meħemmed Efendi vâsıtasıyla Memâlik-i Şâhâne'ye girmiş olan zîc-i cedîdiñ o ana kadar memâlik-i İslâmiyye'de ve ez cümle Der-sa'âdet'de mevcûd zîclerce ne gibi bir te'sîr ĥâşıl eylediği taħarrî edildiği şırada Şeyħü'l-islâm-ı esbak merħûm 'Âşir [77] Efendi Kütüb-ħânesi'niñ Ĥafîd Efendi kısmında 178 numarası tahtında:

"Tuħfe-i behîç-i Raşin'i, terceme-i zîc-i Ķasini" nâmıyla bir nüşha-i muħarrereye teşâdüf olunmuşdur ki bu kitâb medħhalinde de mestûr olduğu üzere on ikinci Ķarn-ı ĥicrîde Fransa'da ber-ħayât bulunan râşid-i şehîr (Ķasini)niñ te'lîf eylediği zîc kitâbınıñ [tables Astronomiques] şüret-i mütercimesinden 'ibâretidir. Zîc-i mezķūr cennet-mekân Sulţân Muştafâ Ĥan-ı şâliş Ĥazretleri'niñ emrleriyle 1184 sene-i hicriyyesinde Ķalfazâde İsmâ'îl Efendi tarafından zebân-ı Fransevî'den lisân-ı Türkî'ye naql edilmiş olup mütercim-i kitâb İsmâ'îl Efendi ifâde-i merâmında şu şüretle baş-ı maķâl etmişdir:

"Râşid-i mesfûr [Ķasini] işbu zîc-i cedîdiñ ta'dîlâtı arasına vaz' eylediği eb'âdı i'sârî olarak raķam-ı Hindî ile edâ vü a'mâlini loğaritma cedveline icrâ edüp lâkin şöhretine binâ'en zeynice taħrîr eylemediği cedvel-i mezķûru ve a'mâl-i ĥisâbî işbu tercemeye zamm u ilħâķ bulunduğundan fazla..."

Kitâb-ı mezķūr bir muķaddime, on dört maţlab, bir ĥâtîme üzerine müretteb olup loğaritma ve a'mâl ü isti'mâlınden bâħiş [78] olan muķaddime mütercim tarafından kitâba zamm u ilħâķ edilmişdir.

Fî'l-ħaķîķa mütecim muķaddime-i kitâbda:

“Ma‘lûm ola ki t̄a‘ife-i Efrenc teshîl-i a‘mâl için “loğaritm” nâmıyla bir ‘adedden on biñ ‘adede reşîde olunca bir cedvel îcād ve ihtirā‘ eylemişlerdir ki kaçan bir ‘adedi ‘aded-i āḥere darb etmek kaçd eylediklerinde maḍrûb ile maḍrûbun fihiñ muḥāzîlerinde loğaritmalarını cem‘ eyleyüp ḥāşıl olan ‘adediñ cedvel-i mezḳûre de ḳavsî ḥāşıl olur” ve biraz aşığısında da:

“İmdi rāşid-i mesfûr a‘mâlini cedāvil-i nisbiyye⁶² ile icrā edüp lâkin ‘indlerinde ma‘rûf ve meşhûr olmağla zîcine taḥrîr eylemediği ecluden bu ‘abd-i faḳîr⁶³ cedāvil-i merḳûmeyi ba‘de’t-terceme şadr-ı zeyce taḥrîr ve bu maḥalde ṭarîḳ-i a‘mal ve ḥisābı icmālen îrād olundu.” demişdir.

Mütercim-i kitāb-ı evvelā “loğaritm” kelimesiyle “loğaritm-i sinüs” ve “loğaritm-i tenebbiḥat” ta‘bîrlerini ‘ayniyle isti‘māl etdikden soñra mu‘aḥḥaren bunlardan loğaritm-i sinüsün “niseb-i ceybiyye” ve loğaritm-i tenebbiḥatın “niseb-i zılliye” ile ve loğaritm kelimesinin de “ensāb ile tercemesini münāşib [79] görmüş ve çünkü loğaritm lafzı Yunanî olup ma‘nā-yı lügavîsi muṭlaḳā nisbet dimekdir. Ammā ma‘nā-yı ıṣṭilāḥiyyesi erba‘a-i mütenāşibeden lâzım gelen küsürdan ‘ibāretidir.” diye beyān-ı müṭāla‘a eylemişdir.

Mütercimiñ yukarıki ifādesinden de müstebān olacağı üzere terceme eylediği zîce birden on biñe kadar bi‘l-cümle a‘dād-ı şıḥāḥiñ enşābı [loğaritmaları] ile sıfırdan 44 dereceye kadar ḳavslerin daḳîḳa-be-daḳîḳa ceyb ü mümāslarınıñ loğaritmalarını ḥāvî bir cetvel ‘ilāve eylemişdir.

İşte mevādd-ı meşrûḥadan müstebān olacağı üzere 1186 tārîhinde Ḳalfa-zāde İsmā‘îl Efendi tarafından terceme olunan ve bir nüşḥa-i muḥarreresi ‘Āşir Efendi Kütüb-ḥānesinde bulunan şu kitāb loğaritmaniñ memālik-i ecnebiyyeden geldiğine ve riyāziyāt-ı ḳadîmeye taṭbîken burada keşf edilmediğine bir şāhid-i ḥaḳîḳi ve delîl-i kāfidir.

Bundan mā-‘adā eser-i mezḳûr lisān-ı Türki üzere loğaritmaya dā‘ir yazılmış āşarıñ da eñ ḳadîmidir; çünkü bugüne kadar loğaritmaya dā‘ir mevcūd ve mütedāvil olan āşarıñ eñ ḳadîmi Gelenbevî merḥūmuñ Loğaritma *Risālesi* olduğu müsbet olup ḥālbuki risāle-i mezḳûreniñ tārîḥ-i te‘lîfi “*Tuḥfe-i Behîc Raşini, Terceme-i Zîc-i Ḳasini*” niñ tārîḥ-i neşri olan 1186 sene-i hicriyesinde mu‘aḥḥardır. [80]

Bir de mütercimiñ:

⁶² Loğaritma cedvelleri dimekdir.

⁶³ Şāḥib-i terceme İsmā‘îl Efendi

“İmdi bu cedâvil-i şülüşeden loğaritm-i sinüs cedveli “nisb-i ceybiyye” loğaritm-i tencent cedveli “nisb-i zılliye” ve loğaritm cedveli “ensâb” ile terceme olundu.”

Dimesi bu kelimelerin evvelce başka bir kimse tarafından lisân-ı Türki'ye terceme olunmadığına delildir.

Loğaritma ta'birine muqâbil mütercim (Kasini)niñ kabûl eylediği “ensâb” kelimesi mu'ahharen sâ'ir erbâb-ı 'ulûm tarafından kabûl edilmiş ve hattâ Gelenbevî merhûm da te'lîfât-ı riyâziyesinde loğaritma yerine “ensâb” ta'birini isti'mâl etmiş ise de Mühendis-hâne-yi Berr-i Hümâyûn ve Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne'niñ güşâdiyla fûnûn-ı riyâziye uşûl-i cedîdeye tevfiқан tadrîseye devâm olunalıdan beri “ensâb” ta'birini isti'malden hemân külliye sâkıţ ve yerine yine “loğaritma” kelimesi kı'ım olmuştur⁶⁴

Kalfa-zâde merhûm İsmâ'îl Efendi'niñ kendiniñ terceme eylediği zîcin vaqtıyla Paris'de (Kasini) tarafından Yirmisekiz Çelebi [81] Mehemmed Efendi'ye verilen “tabl-i astronomik” olması ihtimâli de eser-i mezķûruñ cennet-mekân Sulţân Muştafâ Han-ı Sâlis Hazretleri tarafından şüret-i mahşûşada terceme etdirilmesinden müstedildir. Vaqtıyla Fransa Akademesi a'zâsından ve riyâziyûndan Montuqlan'ın 1180 sene-i hicriyesinde neşr eylediği “Târîh-i Riyâziyat” nâmındaki kitâbınıñ cild-i evvelinde meştûr olduğı üzere Sulţân Muştafâ Han-ı sâlis hazretleri ol vaqtlerde hıdmet-i salţanat-ı seniyyede bulunan ve tophâneniñ ıslâhât ve nizâmâtına dâ'ir lâyiğalarıyla ile meşhûr olan (Baron Tot)uñ tavsiyesi üzerine Fransa Devleti Akademesi'nden resmen mükemmel bir hey'et kitâbı taleb etmiş ve akademi tarafından da birçok hey'et kitâbı gönderildiği ve bu kitâblar meyânında o zamânlar mütedâvil ü meşhûr olan (Laland)ın (Astronomi) ya'ni hey'et kitâbıyla zîci bulunduğı kuyûduyla müşbet bulunmuş ve 'Osmanlı târiğlerince de bu bâbda ba'zı emârelere teşâdüf olunmuştur⁶⁵. [82]

⁶⁴ Mühendis-hâne-i Berr-i Hümâyûn esbak Baş H'âcesi merhûm Hâfız İshak Efendi 1246 sene-i hicriyesinde te'lîf eylediği *Mecmû'a-i 'Ulûm ve Riyâziye*'niñ cild-i evvelinde evvelâ loğaritma ile insâbi müterâdif olarak kullandıktan sonra “insâb” ta'birini terk ile yerine “loğaritma” kelimesini kullanmış ve o zamândan beri mu'allim-i merhûmuñ yazdığı gibi “loğaritma” şüretinde isti'mâl idilmekte bulunmuştur.

⁶⁵ Târîh-i Vâşif'ın cild-i şânisinde 280'inci şâhîfesinde cennet-mekân Sultan Mustafa Han sâlis hazretleri hakkında meştûr olan:

“Cüz'iyât-ı 'ulûma meyl-i şâhâneleri der-kâr ve bu vesîle ile nice güm-şodegân-ı rûzgâr-ı zamân-ı bâ-emânlarında reşide-hîz-i i'tibâr olub hattâ mağrib halkı bu fende mâhîr olmak cihetiyle Fas hâkimine mahşûş nâme tahrîr ve bu mazmûnuñ da cemî'i muğayyibâtın 'ilmi zât-ı ecill [82] ü a'lâya mahşûş olub ancak evkât-ı sâ'at-i leyl ü nehârî tesvîğ-i şer' derecesinde ahâli-i İstanbul'a neşr için ber şahş irsâlini tezâkir buyurdıkları fenn-i mezķürda kemâl-i rağbetlerini mü'eyyedir.” ‘İbâresi Fransa Akademesi'nden kütüb-i hey'et-i celbine dâ'ir olan fikirden gâlaţ olsa gerekdir.

İşte Sulţān Muşţafā Ĥan-ı sālīs Ĥazretlerine Fransa Akademi tarafından gönderilen kütüb ü zīcler meyānında ĥisābāt-ı felekiyyede eşedd-i lüzūmuna mebni bir de loğaritma cedveli bulunması pek ṭabī'î görülmüş ve ihtimāl ki Yirmisekiz Çelebi'niñ 1132 senesinde getirmiş olduğu zīc kitābınıñ tercemesiniñ o ana kadar te'hīrine sebep de münderecātınıñ mütevaĥĥıf olduğu ensāb cedveliniñ elde edilememesi olmuşdur.

Mütercim İsmā'īl Efendi'niñ zīce 'ilāve ilĥāk eylediği loğaritma cedvelleri münderecātına nazaran bunlar o zamān olan meşhūr (Ķāle)niñ loğaritma cedvellerinden istinsāĥ olunduğunuñ taĥĥīĥ etmesi de gönderilen ketb-i hey'et meyānında bir de (Ķāle) loğaritması bulunduğunu te'yīd eder.

Ĥulāşa, loğaritma cedvelleri ve cennet-mekān Sulţān Muşţafā [83] Ĥan-ı Sālīs Ĥazretleri'niñ zamān-ı salţanatlarında ve belki daha evvel memālik-i şāhāneye duĥūl etmiş ve ilk def'a olarak 1176 sene-i hicriyesinde Türkçeye naĥl ü terceme edildiği mertebe-i şübūta vāşıl olmuşdur.

Gelenbevī merĥūm gibi müdeĥĥīĥ bir ĥakīm-i zū-fünūnuñ Memālik-i Şāhāne'de şūret-i resmiyyede terceme ve te'līf ittirilen ve "Ķasini" nāmıyla ekşer Kütüb-ĥānelere şūret-i müstensiĥası vaz' edilen bir eşeri müṭāla'a ve tetĥīĥ etmesi der-kār olmağla artık bu bābda kendisiniñ buña vuĥūfı olmamasını ed'ā etmek ĥadar ĥaṭā taşavvur olunamaz.

Devr-i Hamid Ĥan-ı Evvelde [1061: 1187] Der-sa'ādet'e gelen Fransız mühendisiniñ loğaritma cedvelini Bāb-ı 'Ālī'ye taĥdīm ile bu fenni Der-sa'ādet'de bilir kimse olmamak şūretini iş'ār etmesi mümā ileyhiñ vuĥūfsuzluğunda neş'et etmiş ve ma' mā-fih Gelenbevī merĥūmuñ ensāba dā'ir te'līf eylediği kitābı görerek müşārun ileyĥ ĥaĥĥında "şu ādem Avrupa'da olsa idi ağırınca altun degerdi" dimesi ĥadar da ĥiçbir zamān ṭoğru söz söylememişdir.

Gelenbevī merĥūm için loğaritma įcādı şerefine lüzūm yokdur. Yalnız evāĥir-i ĥayātında te'līf eylediği sālifü'z-zīkr "Ĥisāb-ı Kūsūrāt" nāmındaki cebir kitābıyla "Müşelleşāt" [84] Risālesi şān u 'āzametine ma'a-ziyāde kāfīdir. Kitāb-ı mezĥūr "Kūsūrāt u a'māl-i mühimme-i ĥisābiyye ve mesā'il-i cebiriyeyi cāmi' mufaşşal u müfīd bir eşeri cemīl ve kendisiniñ fūnūn-ı riyāziyātta yed-i ṭūlāsı olduğuna delīldir."

Bir de Fas'dan böyle bir muvaĥĥıtıñ Dersa'ādet'e geldigine dā'ir mu'ahĥaren bir ma'lūmāta dest-res olunmaması da bu ĥaberiñ kizbini taşdīk ider. 'Ale'l-ĥuşuş Baron (Ṭot) vāsıtasıyla yazdırılacak mektūbuñ ĥükumāt-ı ĥarbiye meyānında Fas'dan ziyāde Fransa'ya gideceğinden şübhe idilemez.

- 70 -

Hâce Neş'et

İsmi Süleymân'dır. Sultân Ahmed Han-ı sâlis ve Sultân Muştafâ Han-ı evvel hazretleriniñ müsahebelerleriyle şeref-yâb ve şi'r ve müsikî ile meşhûr olan el-Hâc Ahmed Refîc Efendi Edirne'de ikâmet üzere iken 1148 senesinde orada zînet-bahş-ı 'âlem-i vücûd olmuşdur.

Târîh-i tevellüdi olarak pederi tarafından söylenen;

“Hudâyâ iki 'âlemde 'azîz eyle Süleymân'ı” mısırâ'ınıñ naş-ı hâtemi olduğu mervîdir.

Refîc Efendi Edirne'den 'avdetinde haftân ağalığıyla Hicâz'a gittiği zamân oğlunu da ber-â-ber götürmüş idi.

Ba'dehu edâ'î'l-hâc gelirken Konya'ya uğradıklarında Hâce Neş'et orada Çelebi Efendi'den teberrüken sikke-püş olduğu gibi, *Tezkire-i Fatî'n*'de muharrer olduğu üzere, tarîk-i [85] Naşibendî meşâyihinden Burusalı Şeyh Emîn Efendi'den dağı ağız-i inâbet eylemiştir.

Darül-hilâfeye vuşullardan biraz soñra Refîc Efendi'niñ irtihâli vuķûc bulmuş ve Neş'et Efendi ise bu iftirâkdan hâşil eylediği te'essürle ber-â-ber taşşîl-i 'ilme huşuşuyla Dâye-zâde Cüdî Efendi'den Fârsî ta'allümüne gayret ve ikmâl-i taşşîlden soñra (Mollâ Gürânî) semtinde kâ'in hânesinde ihtiyâr-ı ikâmetle heves-kârân-ı ma'rifete Fârsî ve *Meşnevî-i Şerif* okutmağa haşr-ı himmet etmiştir.

Müşârun ileyhe “Neş'et” mağlaşını Dâye-zâde Efendi virmiş ve bunuñ için de şu kıt'ayı nazm eylemiştir:

Çünkü 'ilm ü edebe itdiñ edeble rağbet

Dâ'imâ şâhib-i 'irfân ile eyle şöhet

Gayret-i tıyneti şarf it eser-i eslâfa

Mağlaş-ı ma'rifetiñ ola cihânda “Neş'et”

Neş'et az zamânda *Meşnevî-hü'ân*lıkla şöhet bularak İstanbul'uñ müşârun bi'l-benân bir Fârsî mu'allimi oldu. O vaқtiñ eñ ileri gelen erbâb-ı kalemî hep bu mu'allimiñ şakirdleriyle. Şakirdânından şi'r söylemeğe kabiliyyeti olanlara birer mağlaş virmek de'b-i üstâdânesi idi. Bunlardan eñ ziyâde teveccühini kazananlara birer de mağlaş-nâme yazup ihdâ ederdi. [86] Dîvânında yigirmiye qarîb mağlaş-nâme vardır ki eñ ziyâde i'tinâ ile yazılanları Şeyh Gâlib, Re'îs Pertev Efendi, Beglikci 'îzzet Beg, Hâce Vahyî nâmlarına olanlarıdır. Hazret-i Şeyhe “Es'ad” mağlaşını Hâce Neş'et virmiş idi.

Maḥlaş-nāmesinde:

Neş'et dedi pîrân zebânından edüp gūş

Maḥlaş aña “Es'ad” ne sa'adet bu, ne şandır

Dimiş de Ḥ'āce Neş'et ilā āḥiri'l-ömr tedrīs ile iştiğāl ve nihayet Surūrî'niñ:

“Neş'et Efendi göçtü Cinān ola menzili”

Tārīḥinde gösterdiği üzre 1222 senesinde irtihāl eyledi.

Top Kapu ḥāricindeki kabristanda şuffe-i maḥşūşasında günūde-i hāk-i raḥmetdir.

Müretteb *Dīvān*'i ile edebiyāta müte'allık Fārsiyyül-'ibāre “*Tūfān-ı Ma'rifet*” nāmında bir eseri vardır.

Müşārun ileyh erbāb-ı za'āmetden olmağla 1182'de açılan Rusya muḥārebesinde bulunarak ḥayli yararlıklar gösdermiş ve seferden 'avdet idince tedrīs ile iştiğāle başlamışdır.

Ḥ'āce Kemāl seḥā ile müştehir olarak ḥānesi mülāz-ı [87] müsāfirīn 'add olunur idi. Aşḥāb-ı ihtiyāca mu'āvenetden geri ṭurmaz ve iktizāsına göre bu yolda āb-ı rūlar dökerdi. Ḥattā kendisine “Efendim, şunuñ bunuñ işi için bu kadar āb-ı rū dökmek revā mıdır?” i'tirāzında bulunanlara āb-ı rū ile değirmen çevrilmez ya, böyle işler görülür.” yollu muḳābele etmişdir.

Ḥ'āceniñ şā'irliğine gelince: Mu'allim Nācī merḥūm şöyle diyor:

Dīvān-ı Lütflī, ma'nevī neḳā'ış mecmū'asıdır dinilebilir. Ṭabī'atı rekīkdir. Ba'zen oldukça güzel söz söylerse de teşādüfī olarak söyler. Şākirdānından pek çoğu şā'irlikde kendisini geçmiştir. Ez-cümle Şeyḥ Ğālib ile müşārun ileyh beynindeki mesāfe-i ma'nevīyeniñ ta'yīni ḥaḳīqaten müşkildir. Ḥ'ācelik başḳa, şā'irlik yine başḳadır. Bir edībiñ didiği gibi “her edebiyāt oḳuyan veya oḳudan edīb olmaḳ lāzım gelmiyor.”

“Ḥ'āce Neş'et iyi bir şā'ir veya edīb olamamaḳla ber-ā-ber iyi bir üstād olabilmişdir. Bu da büyük bir şerefdir. Erbāb-ı kalemī teḳşīre çalışdığı için 'Osmānlılar dā'imā raḥmet-ḥ'āni olmaḳ lāzım gelir.”

Nācī Efendi sözüne devām ile diyor ki:

“Mücib-i intibāh olacaḳ mevāddandır ki şākirdānı [88] arasında kendisiniñ iktidār-ı edebīsini ḥaḳḳıyla taḳdīr edenler ya'ni edebiyātca öyle fevḳa'l-'āde bir zāt olmadığını bilenler bulunduḡu ḥālde sā'iḳa-i ḥod-pesendī ile 'aleyhinde söz söyleyen olmazdı. Burası cālib-i naẓar-ı diḳḳat olmaḳ ṭabī'iidir. Çünkü mühim bir aḥlāḳ dersidir.

İnsaniyyetiñ eñ büyük medâr-ı kemâli ahlâk degil midir?

Müşârun ileyhiñ ba‘zı ebyât-ı müntaḥabesi:

Germ ülfet olan Neş’et ile şimdi teb ancak

Âmed şüid eden dergehine şubḥ u meşâdır

Telâş-ı va‘d-i vişâle sebep nedir bilmem

Yalan mı yok güzelim, ‘özü-i ârifâne mi yok!

Ne hevâ vü ne kemân ü ne kemân-keş ancak

İrdiren menziline tîri nidâ-yı “Yâ Ḥaḳḳ”

Gice deryâda şinâverligin itdim, ḥulyâ

Gördüm ‘aks-i mehi zan eyledim ey mâh seni! [89]

Âdâb-ı ‘aşḳ ‘âşıkâ ancak niyâz imiş

Âyîn-i şevḳ dilber-i ṭannâza nâz imiş

- 71 -

‘Aşık Çelebi

[Es-Seyyid Pîr Mehemmed bin Ali] “‘Aşık Çelebi Tezkiresi” diye zebân-zed olan “Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ” nâmındaki tezkiretü’ş-şu‘arâ’nıñ mü’ellifidir.

Büyük pederi Seyyid Mehemmed fi’l-aşl şurefâdan ve Bağdâd ahalîşinden olarak na‘t-düzlükla ta‘ayyüş eylediği için “Seyyid Naṭṭâ” demekle meşhûr olmuştur.

Burusa’da medfûn Emîr Buḥārî Ḥazretleri Yıldızım Bāyezîd Ḥan Ḥazretleri’niñ ‘ahd-i saltanatlarında Dārü’l-ḥilāfe’ye gelmek kaşdıyla Buḥāra’dan kılçup devr-i memālik eylediği sırada Bağdâd’da Seyyid-i mümā ileyhe müsāfir olduğundan anı daḥı birlikde alup Burusa’ya gelmiş idi. Mu’ahḥaren Seyyid Naṭṭâ Emîr Buḥārî’yi kendine dāmād eylediği gibi kendi de vüzerādan İshāk Paşa’ya dāmād olmuştur. Yıldırım Ḥan Ḥazretleri [90] Ebū İshāk Zāviyesini Seyyid Naṭṭâ nāmına binā ve tevelliyetini kendisine ve evlādına şart eylediği gibi sādāt-ı kirāma nāzır ta’yîn etmiştir.

Åhir-i ‘ömrüne kadar mazhar-ı nazar-ı ‘atıfet-i ḥazret-i pâdişāhî idi. Ba‘dehu vefāta iki evlādı kalmışdır ki büyüğü olan Zeyne’l-Ābidîn Ḥazret-i Fātiḥ ve Sultān Bāyezîd-ı şānî zamān-ı ‘ālilerinde nakībü’l-eşrāf olmuştur. Küçüğü Seyyid ‘Ali ki Filibe’de kâdî iken 941’de vefāt etmiştir. Şāhib-i terceme ‘Aşık Paşa’nıñ pederidir.

‘Aşık Paşa, pederiniñ Üsküb’de kâdî bulunduğu hengāmda 924’de Pirizren kaşabasında mehd-ārā-yı vücūd olmuştur.

Muḥaddimāt-ı ‘ulūmu ba‘de’t-taḥşîl Şāriḥ-i Meşnevî Surūrî, Taşköprülü-zāde, ‘Arab-zāde, Şaçlı Emîr, Ḥasan Çelebi, Ebüssu‘ūd Efendi ile eniştesi Muhyiddîn Fenārî gibi fuḥûle intisāb ya‘ni tarîḫ-i tadrîse sülûk için tehiyye-i esbāb ile eylemiş iken ibtidā bir müddet eṭrāf-ı ‘ālemi geşt ü güzār, ba‘dehu Burusa’da Ḥazret-i Emîr evkāfi mütevelliligini ihtiyār eyledi.

953 tārîḥinde Burusa evkāfınıñ teftîşi eşnāda vukū‘ bulan taziyik üzerine İstanbul’a geldi ve o eşnāda Dārü’l-ḥilāfe kâdîsı bulunan Şaçlı Emîr’iñ himmetiyle maḥkemeye kâtib oldu. [91]

Bir sene soñra Bostan Efendi’ye mülāzım ve bu sâyede tarîḫ-i kazāya sālîk olarak sırasıyla Silivri’ye, Piriştine’ye Serfiçe’ye, Narda’ya kâdî oldu.

Soñ me’mūriyetinde ḥaḳḳında şikāyet vukū‘ bulması cihetiyle ‘Alā’iyye’ye gönderilmiş ise de orada Sultān Süleymān Ḥazretleri’niñ:

“Halk içinde mu‘teber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihānda bir nefes şihḥat gibi”

Matla‘lı gāzel-i bî-bedel-i ‘āliyelerini taḥmîs ile rikāb-ı hümāyūna ‘arz eylemesi üzerine

Nigbolu kazâsı ihsân buyurulmuştur.

Burada iken dağı bir vaz‘-ı nâ-becâsı üzerine ‘azl u tekdîr edilmişken Sulţân Selîm Han Hazretlerine bir Lâmiyye ğazel taqđîm etmiş ve bunuñ üzerine Kıraţova kazâsı ‘inâyet buyurulmuştur.

76 senesinde cem‘ eyledigi tezkiretü’ş-şu‘arâyı pâdişâh-ı ‘atâ-bahşâyâ, ‘Arabî Zeyl-i Şakâyık’ı dağı Şadr-ı a‘zâm Mehemmed Paşa’ya taqđîm u ihdâ eyledikde kayd-ı hayât ile Üsküb’e kâğî oldu.

Bu hâl üzere varağ-gerdân-ı mecmû‘a-i eyyâm u leyâl iken 979 Şa‘bânınıñ evâhîrinde zâtü’l-cenbden vefât eyledi.

Burusalı Cinânî vefâtına şu târihi söylemiştir:

“‘Āşık sefer eyledi cihândan”[92]

Mervîdir ki ‘Āşık Çelebi Üsküb’e ta‘yîn olunup da li-ecli’t-teşekkür şeyhü’l-islâm-ı vaqt Ebüssü‘ud Efendi merhûmuñ huzûruna gitdiginde efendi hazretleri -İşhak Çelebi’niñ:

“Bir yer var imiş dilberi ‘āşık-küş olurmuş

İşhak meger var ise Üsküb olacaktır”

beytini irād eyledikten soñra- “Mevlânâ! Siz oraya mı kâđî olduñuz?” demişler imiş. Hazret-i müftiniñ bu sözü taqđîre muvâfık gelmiş; zîrâ ‘Āşık Çelebi tafşîli Şakâyık’da münderic olduğı üzere Üsküb’de bir nâzenîniñ derd-i aşkına mübtelâ ve o yüzden târik-i ‘âlem-fenâ olmuştur.

Meşâ‘irü’ş-şu‘arâ’sından başka iki kıt‘a-i Ehadîs-i Erba‘in’i “Ravzâtü’ş-Şühedâ”ya, “İlteberü’l-Mesbûk fî Neşâ‘ihî’l-Mülûk”a, Haţîb-zâde’niñ“Ravza”sına tercemesi ile Şakâyık’a ‘Arabî Zeyli, “Sigetvar-nâme” isminde Sigetvar muhârebisine dâ‘ir bir manzûmesi vardır.

Zikrolunan tezkire-i şu‘arâyı Sulţân Selîm Hazretleri’niñ nâm-ı şerîfleriyle taħliye ve tezyîn etmiştir. El-Hakğ müdekkikâne yazılmış, câmi‘-i nevâdir bir eşerdir.

Müretteb Dîvân’ı ve kâbil-i kabûl eş‘arı vardır. Numûne olarak fağat şu beyitleri alabildik: [93]

Libâsın şanmayıñ ol gül-‘izârîñ çeşm-i bülbüldür

Hezârân çeşm-i bülbülde tecellî eyleyen güldür

Jâledir dirmiş dürr-i dendânîñ ey gonca-dehen

Ġoncaya incinme, oldur ağzına anîñ düşen

- 72 -

Nazîm

Edîb-i kıdsî-zamîr, na‘t-gû-yı rasûl-i bî-naẓîr olan bu şâ‘ir-i şehîriñ ismi (Yaḥyâ)dir. Mevlidi İstanbul, maḥall-i ikâmeti – Vaḳ‘a-nüvîs Es‘ad Efendi’niñ kavlince- Kıum Kıapu,- “*Târîḫ-i Enderûn*” şâḫibi Aḫmed ‘Aṭâ Beg’iñ beyânına göre – Kıasım Paşa’dır.

Zamân-ı iştihârı devr-i Sultân Meḫemmed Ḥan Râbi‘den devr-i Sultân Aḫmed Ḥan-ı sâliṣe kadardır.

Enderûn-ı Hümâyûn’dan Neş’et etmiş şu‘arâdan olarak oradan bâzâr-başılıkla çerağ buyurulmuşdur.

‘Aṭâ Beg diyor ki:

“Enderûn-ı Hümâyûn’da lalası ya‘ni mürebbiyesi olan zâtıñ [94] teşvîḳ ü himmetiyle taḫşîle verziş ederek az zamânda ‘Arabiyâtdan me‘zûn olduḡu gibi Fârsî daḫı ta‘allüm etmiş ve bu eṣnâda bulunduḡu kilâr ağalarına maḫşûş olup erbâb-ı isti‘dâd ve kıâbiliyete ihâle olunagelen “mertebe taḫımı” me‘mûriyetlerinden birini ve nevbetçibaşılıḳ gedimini iḫrâz ve bu vech ile iktisâb-ı ḫayṣiyyet ve imtiyâz eyledikten ṣoñra talebine mebnî müstevfî [nân-pâre] ile çıraḡ olmuşdur.”

Es‘ad Efendi de “*Aṭrâbü’l-Âsârı*”nda⁶⁶ diyor ki:

“Sultân Muṣṭafâ Ḥan-ı sâni ‘aşrıñda Şadr-ı ‘Ali ‘Ümmi-zâde Ḥüseyn Paşa tarafından “meyve-i ter” bâzâr başılıḡı tevcîh olunup bir müddet o ḫidmetde imrâr-ı zamân eylemişdir.”

Nazîm muḫibbân-ı ṭarîḳat-ı ‘âliyye-i Mevleviyye’den idi. Şi‘r ve mûsikî fenlerini menba‘-ı ma‘ârif olan zevâyâ-yı Mevleviyye’den aḫz eylemişdir.

Şi‘rde üstâdı –o ‘aşrıñ re‘is-i şu‘arâsı olan-Şeyḫ Neşâṭi-i Mevlevî’dir. Ḥattâ şeyḫ müşârun ileyhiñ sitâyiş zımında bir kıasidesiyle bir iki neşidesi dîvân-ı maṭbû‘unda mündericdir⁶⁷. [95]

Üstâdân-i fenn-i edebden biri defter-i eş‘arı için “o dîvân degil bir berât-ı gufrândır” demişdir ki pek ṭoḡrudur. Cenâb-ı faḫr-i risâlet efendimiz anı na‘t-gülüḳ ḫidmet-i mübeccelesiyle talṭif buyurmalarıyla sāye-i te‘yîd ve ilhâm-ı risâlet-penâhîde nâ-kâbil-i tanẓîr kıasideler vücûda getirmiş ve şi‘riñ her vâdisinde na‘t-serâ olmuşdur. El-ḫâşıl,

⁶⁶ Bu eser ‘urefâ-yı ihvânımızdan Veled Bahâ‘î Efendi tarafından ıṣlâḫ ve teḫzîb ile resâ‘il-i mevḫütadan birine derc edilmişdir.

⁶⁷ Neşâṭî merḫumuñ terceme-i ḫâli ile beraber bu medḫiyyelerden bir iki dânesi (*Eslâf*) meyânında yazılmışdır.

‘âlem-i İslâmiyet’de nev‘i şahşına münhaşır bir şâ‘ir-i bî-naẓîrdır.

Fenn-i mûsikîde dahı derece-i îcâda vâşıl bir üstâd-ı kâmilidir.

Es‘ad Efendi merhûm müşârun ileyhiñ “meyve-i ter” me‘mûrluğunu şarf-ı mezâmîne ser-rişte ederek diyor ki:

“Fî’l-ḥaḳîḳa vādî-i fenn-i edvârda neşr-i toḥm-ı âşâr edüp selefde ser-zede-i zuhûr olmayan izhâr-ı rengârenk-i nağmâtı terbiyet-i feyz-i tâb‘-ı pür-nikât ile inbât edüp nihâde-i şîşe-i îḳâ‘ ve îcâd eyledikce fen-şinâsânı kemâl-i istiḥsânlarından ḥayrân ederdi.”

Şadâsı tîz, edâsı tarab-engiz olmağla ḥuzûr-ı hümâyûnda kerrât ile faşillar inşâ ederek pek çok ‘aṭâyâ-yı seniyyeye nâ‘il olmuştur. Maḳâm-ı ‘Acem’de, uşûl-i muḥammedde bir bestesiyle maḳâm-ı muḥayyerde, uşûl-i zencîrde bir bestesi ve beş yüzden mütecâviz murabba‘ât ve naḳş-ı şarkîsi vardır ki her biri [96] ber-muḳtezâ-yı edvâr-ı metîn ve leṭâfet-i nişâr olmağla bi’l-cümle esâtize tarafından mazhar-ı taḥsîn-i bî-şumâr olmuştur. Naẓîm’iñ beş yüz büyük şahîfeden ‘ibâret *Divân*’ınıñ hemân selaşânı na‘vet-i şerîfeden ‘ibâretdir. Eş‘âr-ı sâ‘iresinden ba‘zı ebyâtıñ derciyle iktifâ eyledik:

--

Müşg-i Çin yazdım yañıldım neyleyim kıldım ḥaṭâ

Ey ğazâl-ı nâzenîn yazmaz yañılmaz bir Ḥudâ

Olsam ‘aceb mi rûyına bakdıkca ḥîre-çeşm

Zira fûrûğ-ı mihre getirmez nigâh tâb

Ĝam ‘âlem-i ezelden var ise âdemle tev’emdir

Añın içün meclis-i ‘âlemde âdem ğamla tev’emdir

Yâriñ baña her vech ile ḥüsn-i naẓarı var

Kalbinde yer itsem n’ola kalbimde yeri var

Vech-i münîri olmasa yâriñ nikâb-dâr

Nûr-ı nigâhı maḥv eder ol rûy-ı tâb-dâr [97]

Piyâle elde ne dem bezmime habîb gelir

Ayağıma ayağıyle benim naşîb gelir⁶⁸

Tarrāca virdi kıāfile-i şabr u hūşumı

Dizdi de ğamzelere, o ħarāmī nezzāreler

Ne zilletden ne miĥnetden ne ğamdan iĥtirāz eyler

Umūrın ol ki tefvîz-i cenāb-ı kār-sāz eyler

‘Uşşāka ĥüsnü deñli eder cevri dilberān

Elbette bāde keyfi kıadar derd-i ser verir

Ser-engüşt-i mu‘ārızdan olur azāde

Bend eden mühr-i sükūt ile leb-i ĥāmūşın

Gelmedi bir ĥaber müjde ile yāre giden

Ƙaldı göñlüm gibi ĥavfım bu ki dildāre giden [98]

‘Aks-i ĥüsnüñ girye maĥv etmez derūn-ı sīneden

Şüst ü şū kılmaz izāle şüreti āyineden

Bir dil ki ola mehbiţ-ı envār-ı seĥer-ĝāh

Feyz-i ezeli anda tecelli ede her ĝāh

Tevfik-i refik olmayıcaķ menzil alınmaz

⁶⁸ Bu maţla‘lı ĝazelini Nāzım kendisi bestelemiştir.

Çokdur reh-i şahrâ-yı maḥabbetde ḥatır-gâh

Elbette mecâziñ yoludur semt-i ḥaḳîḳat

Mādâm ola ḳanṭara-i ‘aşḳ güzer gâh

Sözüñ zehr-âbe nüşân-ı gama tiryâḳ-ı şevḳ ile

Zebâniñ niş-âzâr eyleme yârâna mârâne

N’ola mektûbuna ḳat ḳat maḥabbet eylesem yâriñ

Derûn-ı nâmede nâmım añılmış hem kenârında

Elbette olur ḥâtime-i muşḥaf-ı ümmîd

İhlâs ki var fâtiḥa-i niyyetimizde [99]

Çıḳınca pîreheninden o sîne deryâda

Şadef ḥarâm ola dürr-i şimîne deryâda

Leb-â-leb itdi dili şevḳ-i bûse-i la‘li

Velî ne fâ‘ide olmuş defîne deryâda

İḥâṭa eyledi gözyaşı cismimi, didiler:

Sefîne de ola deryâ, sefîne deryâda

Giryânım o ḥâletle ki dîdem bilebilmez

Dîdemden aḳan eşḳ dem-â-dem bilebilmez

Ḳumaş-ı nazm-ı kâmilde bulunmaz târ u pûd-ı ḥuşû

Olur hem-vâre minvâl-i hayâli bir sıyâk üzre

Dehenim çeşme-i cândır deheniñ vaşfinda

Sühanım rûh-i revândır sühaniñ vaşfinda

Tenime lerze düşer fikr-i derâgüşuñ ile

Dilimi ra‘şe tutar pîreheniñ vaşfinda

Bileydi virdiği derd-i ser-i humârı eger

İderdi şîre-i engûr tevbe bâdelige [100]

Yâriñ bu leţâfetle teni pîrehen içre

Güyâ ki hemân rûh-i revândır beden içre

Yâķût-ı müferreḥ lebi, dendân-ı laţîfi

Şan bir dizi lü’lûdür o dürc-i dehen içre

Destine aldıķça ol şûḥ-ı cihân âyineyi

‘Aks-i ruḥsârı eder âyîne-dân âyineyi

Sevdiğiñ kimdir baña göster dise ol mâh-rû

Destine şad şerm ile şunsam hemân âyineyi

- 73 -

Seyyid Vehbî

İsmi Hüseyn'dir. Yeñişehr kazâsından ma'zûlen intikâl eden İmâm-zâde'niñ kedhudası Hâcî Aḥmed'in oğludur.

Pederi cihetinden nesebi siyâdet ü zehâdet aşḥâbından cenab-ı Hüsâmeddîn'e müntehî olmasıyla evâ'il-i hâlinde teberrüken "Hüsâmî" maḥlaşını ittiḥâz etmişdi. Mu'ahḥaren Şâ'ir Aḥmed Neylî Efendi – ki Seyyid'in ḥâ'iz olduğu isti'dâd-ı Hudâ-dâdı ḥaḳḳıyla taḳdîr ederdi – bir gün kendisine niçün Hüsâmî taḥalluş idiyorsunuz? Şimdiye kadar Hüsâmeddîn sülalesinden [101] gelmiş bir şâ'ir olmadığı hâlde o sülâleniñ yegâne mâ-bihî'l-iftihârı olan şân-ı siyâdete bir de şeref-i şâ'iriyet ilâve etmek üzere siz geldiñiz, bu sözüñ için bir mevhibe-i maḥşûşa-i ilâhiyyedir. Şu hâlde (Vehbî) taḥalluş etmeñiz elbette enseb olur." didiginden o günden itibaren "Hüsâmî"yi terk ile "Vehbî"yi ihtiyâr eylemiştir.

Vehbî 1123'de tarîḳ-i tedrîse duḥûl ü tedrîcen teraḳḳî ederek Haleb Mevleviyyetine nâ'ıl olduğdan soñra Hicâz'a gitmiş idi. 1149'da İstanbul'a 'avdetinde vefât etmiştir. Sülûs yazmaḳda mahâretle ma'rûf olan Şu Yolcî-zâde Meḥemmed Necîb Efendi irtihâline:

"Âh Vehbî-i hüner-pîşe cihândan gitti"

târîḳini söylemiştir.

Cerrâḥ Paşa kurbunda "Cânbazıyye" Mescidi ḥazîresinde medfündür.

Vehbî'niñ müretteb *Diyân*'ından başka bir de o zamân pek tañtanalı bir şüretde icrâ olunan sūr-ı hümâyūnuñ ârâyişini taşvîr eden (*Sur-nâme*)si vardır.

Rivâyet-i meşhûreye göre Sulṭân Aḥmed Ḥan-ı sâliḡ Ḥazretleri Bâb-ı Hümâyūn ḥâricindeki çeşme-i nefisi için târiḳ olmak üzere: [102]

Besmeyle iç şuyu Hân Aḥmed'e eyle du'â

Mısrâ'ını tanzîm buyurmuş olduğu hâlde dört eksik gelmiş idi. Vehbî bunu.

Aç besmeyle iç şuyu Hân Aḥmed'e eyle du'â

Şüretine ifrâḡ ile ḥisâbı ikmâl etdikden soñra bu vezin ve ḳâfiyede şâhib-i mısrâ' ḥazretleriniñ evşâf-ı şâhânesini ḥavî bir de ḳasîde yazmıştır. Şâ'iriñ enfes-i ḳaşâ'idi 'add olunan bu eşer-i târiḳ ile ber-â-ber çeşmeniñ eṭrâfında menḳûşdur.

Târîḳi Sulṭân Aḥmed'in cârî zebân-ı lüleden

Mısrâ'ıyla keyfiyyet-i ikmâli zarîfâne îmâ etmiştir.

Vehbî'niñ âşârı şâyân-ı müṭâla'adır.

“Vehbî-i Qadîm nükte-dândır”

Sözü taṣdîk edilir. Faqat

“‘Aşrında re'is-i şâ'irândır”

Hükümünde tereddüd olunur.

Seyyid'iñ:

Meh şanma müşterisi çıkup h̄yāce-i felek

Kālā-yı vaşl-ı dilbere 'arz-ı gurūş eder

Gibi 'adi sözleri yok degil ise de Sünbül-zāde Vehbî ile [103] karşılaştırılınca derece-i vusṭāda bulunan şā'irlerimiziñ büyüklerinden 'add olunmasına lüzüm görünür.

Sünbül-zāde Seyyid'e yalnız keşret-i âşār cihetiyle galebe edebilmiştir.

Ba'zı eş'arı:

Eşerin görmez idik cān gibi cānānımızıñ

Geldi gördük yerine geldiğini cānımızıñ

Miṣāl-i baḥr-i derūnunda şaklayup güheriñ

Hüner-nümālīga meyl etme var ise hüneriñ

Zanneyleirim ki leyle-i qadr içre nürdur

Gördükce zīr-i zülf-i mu'anberde gerdeniñ

Ṭāqdan eyledi ben h̄āke tenezzül dildār

Buldum ol māh veşi gökde ararken yerde

Sen de 'aklıñ var ise bir neş'e taḥşil it yürü

'Aleminiñ ta'n etme tiryākisine, 'ayyāşına [104]

Müstağni-i irşād olur erbāb-ı ḥaḳīḳat
Sükkān-ı ḥarem neyler imiş ḳible-nümāyı

Tiğ-ı nigāha bāde-i nāz ile āb vir
Ben ölmek isterim baña ḳaṭ'ī cevāb vir

- 74 -

Celâl Beg

Sultân Selîm Han Hazretleri'niñ havâşş-ı bendegânından olan bu zâtıñ ismi (Hüseyn), mevlidi (Manastır)dir. Şâ'irlikde iştihârı derecesinde hoş-nüvîslikde dağı hüsn-i şîti var idi.

Evâ'il-i hâlinde erbâb-ı tımârdan iken İstanbul'a gelüp bir müddet karar eyledikten sonra taleb-i rızq-ı maksûm ile Haleb'de, Şam'da geşt ü güzâr eyledigi şırada Hama mutaşarrıfı Ca'fer Paşa'ya intisâb ve nihâyet müşârun ileyhe dâmâd olmuştur.

Sultân Selîm merhûmuñ şeh-zâdeliklerinde Ca'fer Paşa Sultân müşârun ileyh hazretlerine lala ta'yîn buyurulduğda dâmâdını dağı birlikde götürmüş, taqdîm etmiş idi. [105] Sultân Selîm Hazretleri bunuñ nâşiye-i hâlinde eşer-i kâbiliyyet müşâhade buyurmaları üzerine hidmet-i kitâbet-i huşûşiyelerinde istihdâm ve ba'dehu şeref-i müşâhabet ve münâdemetleriyle be-kâm buyurdıkları câlis-i evreng-i saltanat olduklarında mîr-i 'alemlikle⁶⁹ çerâğ buyurdular.

Müddet-i medîde bu hâl-i sa'âdet-iştimâl ile mağbût-ı akrân u emsâl olduğu hâlde ihtiyâr-ı tekâ'üd ederek maskât-ı re'si olan Manastır'a 'avdet ve faķat aradan çok geçmeksizin irtihâl-i dâr-ı âhîret eyledi.

Tezâkir-i şu'arâda görülp bi'l-intihâb buraya derc edilen ebyâtından – zamânına göre – güzel bir şâ'ir olduğu aňlaşıyor:

Bir bir işin bitirdiñ küyuñda ehl-i 'aşkıñ

Âgâh ol ey gül-i ter cân büstânda bitmez

Müdde'î yoluña olmaz dir imiş bendeñ için

Meded öldür beni bu sözleri güş etmeyeyim [106]

Hallâk-ı cihân 'âleme kılduğda tecellî

Her şahşı birer hâl ile etmiş mütesellî

⁶⁹ Vüzerânıñ eñ kıdemlisine “Şeyhül-vüzerâ” “ulemânıñ eñ kıdemlisine “Re'isül-'ulemâ” dinildiği gibi o zamânlar Kapucıbaşılık rütbesini hâ'iz olanlarıñ kıdemlisine de “Mîr-i 'alem” dinilir idi.

Ḥazret-i cānānıma bende-i nā-çizden
Naql-i kelām eylemiş varmış o gün muğun⁷⁰

Ben ise ḥod dimedim, farz edelim ki didim
Nükte-i meşhūredir: sebbeke min bellegeke

Sen şāha bende itdi beni ḥākim-i ezel
Alur göz ile baḫ kölesi olduğum güzel

Ād-i vaşla tek irişmeklige imkān olsun
Bir başum var o daḫı yoluña ḫurbān olsun

Göñül ḫalsun begim yol ḫalmasun dirler meşeldir bu

⁷⁰ Muğ-beçe ma'nāsına

- 75 -

Şānī-zāde

Müşārūn ileyhiñ ism ü maḥlaşı (Meḥammed ‘Aṭāullah)dır. Mevālīden Medīne-i Münevvere kâdīsı Şānī-zāde Şādiḳ Efendi’niñ şulbünden İstanbul’da tevellüd etmişdir. [107]

1200’de müderris, 31’de ḥavāşşı refī‘a [Kaşaba-i Eyyüb Enşārī] kâdīsı, 35’de mütercim-i Ḳāmūs ‘Aşım Efendi’niñ maṭ‘ūnen [ya‘ni ṭā‘un ‘illetiyle muşāb olarak] irtihālī vuḳū‘unda yerine vaḳ‘a-nüvīs, 37’de Mekke-i Mükerreml Mollāsı olmuşdur.

42’de Aydın Vilāyeti dāḥilinde (Tire) kazāsına nefy olunmuşdur. Bir gün itlākı ḥaberini teblīḡ için ḥānesine gelenleriñ münāsebitsiz telāş ile ḳoşuşmalarından ziyāde ḳorḳmaḡla bu ḳorḳu ile sene-i mezḳūre evāḥirinde terk-i ḥayāt eylemişdir.

Edebiyātda, mūsikīde, fenn-i he’yet ve nücūmda ‘aşrıñıñ yegānesi, ‘ale’l-ḥuşuş ‘ilm-i ṭıbdā o zamāniñ şahīḥen re’isü’l-eṭṭibāsı idi. Faḳaṭ ḥekīmbaşılık mesnedine ki münāşib-i mühimmeden idi nā’il olamamış ve vaḳ‘a-nüvīslik me’mūriyeti daḥı şöhret-i şāyi‘asına mebnī maḥżan ḳarīḥa-i ḥümāyūndan olarak tevcīḥ buyurulmuşdur.

Tārīḥ-i ‘Aşım’a zeyl olmak üzere yazdığı tārīḥ meşhūrdur. İbtidā bir muḳaddime yazup Sultān Maḥmūd Ḥan-ı ‘Adlī Ḥazretleri’ne taḳdīm etdikde maḳbūl-ı ḥümāyūn olarak istid‘āsı vech ile cülūs-ı ḥümāyūndan ya‘ni 1223 senesi veḳāyi‘inden bed’ eylemesine müsā‘id buyurulmuşdur.

‘ilm-i ṭıbdā te’līf eylediği (Mi‘yārü’l-Eṭṭibā)’yı ‘arz etmek [108] istediği ḥāldde, ḳünki o zamānlar mü’ellefāt-ı cedīde ḥuzūr-ı ḥümāyūn-ı pādişāḥīye ‘arz ile irāde-i seniyyesi istiḥşāl olunmadıḳca neşr olunamadığından, kendisi ise ‘ulemādan bulunduğundan Şeyḫü’l-İslām Dürrī-zāde ‘Abdullah Efendi’ye taḳdīm etmiş ise de birḳoḳ zamān ḥuşūl-ı emele muvaffaḳ olamamış ve nihāyet bu kitābiñ mevḳūf-ı ‘aleyhi olan (Mir’ātü’l-ābdan fi Teşriḥ-i A‘zā’ü’l-İnsān)ı bi’t-te’līf Şadr-ı A‘zām Ra’ūf Paşa ma‘rifetiyle ‘arz etdiği gibi muḳaddimesinde daḥı (Mi‘yārü’l-Eṭṭibā)dan baḥş etmiş olmasıyla her ikisiniñ ṭab‘ ve neşriyḳün müsā‘ade-i seniyye istiḥşāl eylemişdir.

Cevdet Paşa Ḥazretleri tārīḥlerinde bunu yazdıkları şırada -maḥż-ı şavāb ve ‘ayn-ı ḥikmet olmak üzere- buyuruyorlar ki:

“Şimdi o zamān ile bu zamānı muḳāyese edelim. O zamān Şānī-zāde gibi ma‘lūmāt-ı şahīḥe aşḥābından bir zāt -henüz lisānımızda iştilāḥatı mevzū‘ olmayan- ‘ilm-i ṭıbdan bir güzel kitāb yapar idi de anı ḥuzūr-ı ḥümāyūna ‘arz için yol bulamaz idi. ‘Aşrımızda ise ‘arz u taḳdīmde müşkilāt görülmek şöyle ṭursun ṭaraf-ı eşref-i ḥazret-i pādişāḥiden [bu bābda her dürlü teshīlāt gösterilmekde ve envā‘-ı teşvīḳāt icrā buyurulmaḳdadır. Şu

hâle nazaran Şânî-zâde o kadar [109] müşkilat içinde hasebî olarak çalışup çabalaması ne kadar câlib-i sitâyîş olursa bizim neşr-i ‘ulûm ve ma‘ârif hakkındaki tembelliğimiz dağı o kadar mücib-i ser-zeniş olur.”

--

Zikr olunan te’lîfâtından başka (*Müfredât*), (*Mürekkabât*), (*İştîlâh-ı Eṭibbâ*) nâmında tıbbî müte‘allık âsâr-ı mu‘teberesi ve riyâziyâta dâ’ir birçok resâ’ili vardır.

Şânî-zâde’niñ fenn-i inşâdaki iktidârına târîhi şâhid-i nâṭıkdır. İnşâdda dağı bizâ‘ası olduğunu ba‘zı tezâkir-i şu‘arâda görölerek buraya naḳl olunan birkaç beyit gösterir:

Mahbûb-ı kulûb olduğıçün ol meh-i enver

Âvâze-i hüsni gibi dilden dile düşdü

Sâ’ik-i kudrete teslîm-i ‘inân ile yürü

Olma pâ-beste-i zencîr-i melâl ol ser-best

Bâdeyi şevkiñle zâhid kalbe seylân etmede

Zannım anı koymak ister mâ-i cârî hükümüne

Bulunmayanlar o rûḥ-ı mücesseme hem-dem

Sezâ degil midir âdemde olmasa ma‘dûd [110]

Hele bu bâbda senden su’âle geldi ‘Aṭâ

Efendi yok mu kerem ben gedâya bir pâre

Ba‘zı zevât lisânımızda iştîlâḥât-ı tıbbiyeniñ vâzi‘ı müşârun ileyh olduğunu söylerler. Vâkı‘an Cevdet Paşa Hazretleri’niñ “henüz lisânımızda iştîlâḥâtı mevzû’ olmayan ‘ilm-i tıbbdan” dimelerinden dağı istidlâl olunacağı ve vech ile Şânî-zâde’niñ iştîlâḥât-ı tıbbiyye huşuşunda büyük hidmeti sebḳ etmiş ise de gerek ‘Arablardan bize toğrudan toğruya intikâl eden gerek Devlet-i ‘Âliyye-yi ‘Osmaniyye’niñ ibtidâ-i teşekkülünden Şânî-zâde zamânına kadar elsine-i selâse üzerine yazılan kütüb-i metenevvi‘a-i fenniyede her fenniñ iştîlâḥât-ı maḥşuşası mevcûd u ma‘lûm olmasına ve şu kadar ki o

zamân görülen lüzüm üzerine kütüb-i cedîde-i fenniye'nin ecnebî lisânlarında bi'l-hâşşa Fransızca'dan nakl ve terceme edildiği sırada yeñiden yeñiye teşâdüf edilen ıştılâhat ve ta'bîrât-ı fenniyyeden tıbbî 'â'id olanlarının Şânî-zâde tarafından "terceme" ve ta'bîr-i âhîrle, "vaz" edilmiş olduğuna nazaran Şânî-zâde'nin vâzı'lığını "ıştılâhat-ı cedîde-i tıbbiyye"ye münhasır olmaqla ber-â-ber "müvellidü'l-ḥumûza, müvellidü'l-mâ" gibi kimyevî ta'bîrat ile fûn-ı riyâziyeniñ birçoğu -yine [111] o 'aşrda bulunan ḥukemâdan- Baş Ḥ'âce İshâk Efendi tarafından bi't-terceme vaz' edildiği muḥakkak olmaqla müşârun ileyh bu ḥuşûsda yalnız olmadığı der-kârdır. Binâ'en 'aleyh re'y-i 'âcizânemizce Şânî-zâde'nin "ıştılâhat-ı tıbbiyye" vaz'ı olduğu tamâmiyla qabûl edilmek için buna bir de cedîde lafzının 'ilâvesi lâzım geleceği gibi ma'lûm olduğu üzere 'ilm-i tıbb sâ'ir bir takım 'ulûm ve fûnunuñ ictimâ'ından tereküb etmiş bir şey olduğu ve fûn-ı mezkûreniñ ıştılâhat ve ta'bîrât-ı cedîdesi ise müşârun ileyh Ḥ'âce İshâk Efendi ile Kedḥudâ-zâde 'Ârif Efendi, Müneccim Baş 'Osmân Efendi gibi mu'âşır bulunan zevât-ı fâzıla tarafından vaz' edildiği cihetle bu zâtların dahı müşâreketleri olmaqla iktizâ eder.

Az çok şi'ire intişabı olup da “Nâ'îlî-i Qadîm” nâmını işitmemiş kimse yok gibidir.

Nâ'îlî-i Qadîm esâtize-i şu'arâdan ma'düddur. Rıkkat-i hiss, nezâket-i hayâl ile temeyyüz etmiştir. Tarz-ı beyânı gâyet ahenklidir; [112] Fağat Nef'î'niñ âheng-i şâ'iranesi gibi celâdet-âver degil, bir mukevkeb gicede bir meşcereniñ sâye-i rûhânîsi altında âhester-evân olan bir cüy-bâr-ı bî-ğarârıñ zümre-i hazîni gibi sevdâ-perverdir. Bütün yazdığı eserlerinde âlâm-ı şevk ü garâm ile dem-sâz olmak ister; sânihâtını gâyet laţif ve kendine maşşûş bir vâdide yazar; öyle dil-nişin ta'birler ihtirâ' eyler ki insânıñ okudukça meftûniyyeti artar. Ba'zı eş'arı fevka'l-âde laţifdir. Tanzîriniñ ihtimâli yokdur. Ba'zıları da o kadar fenâ şeylerdir ki insân bir anlara bir bunlara bakar da ikisi bir şâ'iriñ maşşûl-i efkârı olduğuna inanmayacağı gelir; fağat üslûbdaki 'ayniyyet inandırmağa mecbûr eder. Bereket virsün ki müşârun ileyh digerleri gibi şanâyî'-i lafziyyeye o kadar ehemmiyet virenlerden degildir; iyi kötü bir mazmûnu üstâdâne lisân ile ifâde etmek merâkındadır. İktidâr ve kemâl-i tab'ını gâzel vâdisinde izhâr etmiştir. Binâ'en 'aleyh Nâ'îlî'de aranacak bedâyi'îñ gâzeliyâtında aranılması lâzımdır.

Ğazel ne dimekdir? Ne demek olduğu edib-i fâzil Veled-i Bahâyî Efendi Hazretleri tarafından yazılıp “*Hazine-i Fünûn*”a ba'de'd-derc “*Mekteb*”iñ on beş numaralı nüshasına dahı nakl olunmuş olan mağale-i müfidede bi'l-etrâf ta'rîf olunmuşdı. Fi'l-haķîka, Edebiyât-ı İrâniyye ve 'Osmâniyye'niñ me'hâzı olan [113] Lisân-ı 'Arab'da gâzel *Hüsni ü 'Aşk*'a ta'alluğ eden ahkâm ve şu'ûnuñ envâ'-ı hayâlat ve mezâmîn-i edebiyeye ve şanâyî'-i bedâyi'-i şi'riyye ile tezyîninden 'ibâret olduğu hâlde a'sâr-ı mütevâliyenîñ Türkiyât fikriyesiyle mütenaşib bir şüretde mevzû'-ı aşliyesinde tevessu' ve tekemmül etmek lâzım gelirken bi'l-'akis andan dür çalaraq dürlü dürlü renklere girmiş ve hattâ bir zamânlar lisânımızda birtakım türrehât-ı 'acibe gâzel nâmı altında yazılmış olduğundan bunlarıñ vücûdu bugün gâzel vâdisiniñ mensiyyet ve metrûkiyyetine sebep olmuşdur. Hâlbuki bunlar bugün gâzel 'add olunamayacağı gibi geçmiş zamâna göre de 'add olunamamak lâzım gelir; çünkü gâzeliñ mevzû'-ı aşliyyesinden hâricdir.

Qavâfiyi kâğıda dizdikden soñra anlarıñ hâtıra ilkâ edebileceği efkâr ve mezâmîni tanzîm ile -mağla'-ı muşarra'- beyt vücûda getiren hiçbir zamânda şâ'ir add olunamaz!. Zamânen lâzım gelen ma'lûmatı câmi' olup da haķîki bir isti'dâd-ı şâ'irâne ile meftûr olan zât hissiyât u te'essürât-ı rûhâniyyesini menâzır 'ulviyye-i tabî'ata taţbîk etmek şüretiyle bu vâdide izhâr-ı kemâl edebilir ve etmelidir. Aqsâm-ı eş'âr içinde didigim yolda gâzeldeki meziyyet-i mümtâzeden biri de rûha olan te'sîr-i fevka'l-âdesidir. Vâkı'an gâzel vâdisi tengdir; vâkı'an gâzele nisbetle manzûme yazmakdaki suhûlet

ķābil-i inkār [114] degildir; faķaķ tabī'î ve ĥissî yazılmış ġazeliyyâtda yoķdur dinilemez. 'Ale'l-ĥuᡥuᡥ manzûme tanzîminde de fikir, vezin ve ķāfiye maĥkûmiyyetinden kurtulamaz.

Nev-resîde ġān-ı heves-perverān edîbimizden ba'zıları Ői'r-i 'Oᡥmāniyye'de vezniñ 'adem-i lüzûmuna dā'ir müᡥāla'a beyānına ķalkıᡥıyorlar! Bu dürlü müᡥāla'anıñ fıķdan zevķ ve vuķûfdan neᡥ'et eylediġi meydānda ise de öyle devr-i Őabāvetde āheng-i Ői'r-i 'Oᡥmānî'niñ medār-ı kıyāmı olan vezni 'adem-i lüzûmundan baĥᡥ-i cür'et etmek zevķ āᡥināyān-ı erbāb-ı edebi mecbûr-ı tebessüm edecek ĥālâtdan olduġu gibi bi'l-āĥire ķā'ili için cālib-i Őerm-sārı olacaķ ĥadd-i nā-ᡥināslıķlardan olduġu cihetle üdebāmız böylelerini uzun uzun taķdîr-nāmeler ile teşcî'den vazgeçseler fenā etmiş olmazlar; çünkü böyle Őeyleriñ ezhān-ı nev-resîde-ġāna sū-i te'ᡥîratı görûlüyor. Āᡥinā-yı vezn olsa mevzûn söylemekden vazgeçemeyeceġi tabī'î olan eᡥfāl-i edebimiz (!) böyle mühim mesā'il-i edebiyeye dā'ir beyān-ı müᡥāla'aya ķalkıᡥır ve müᡥāla'atını dürüst bir yolda ifade etmek Őöyle ᡥursun ĥattā toġru yazmaķdan 'āciz bulunur da bu da maᡥzar-ı taķdîri üdebā olursa artık düşünmeli! İnsan böyle Őeyleri görûkce "ķa'ānî" ile hem-zebān olarak tebessüm kunān:

Ez Şi'r me-zen lāf u be rev Şi'r heme bāf [115]

Mazmûnunu tekrār mecbûr oluyor.

Gelelim yine ġazele:

Bizde ġazel vādîsi eñ ziyāde ezmine-i müte'āĥĥirede fenālaşmışdır. Eslāfda gerçekten ĥāᡥᡥas, Őā'ir yaradılmış olanlar İnan Edebiyatı'ndan iķtibās ile ber-ā-ber – zamānlarına göre- ĥüsn-i tabī'ata delālet edecek birçoķ ġüzel eᡥerler vücûda getirmişler; faķaķ iş gitdikce çığırından çıkaracaķ bir zamānlar bu iķtibāsāt pek fenā Őeylere ĥaᡥr edilmiş ve 'ādetā İrancada maķbûl olmayan birᡥaķım münāsebetsizlikler alınarak edebiyātımız fenā ĥâlde bozulmuşdur. Yoksa edebiyāt-ı İrāniyye dinilen ĥazîne-i ma'rifet içinde fevķa'l-'āde Şeyler vardır. Őā'irlikle nām alanlarımızdan meᡥelā "Ĥaᡥmet" -her beyti bir telden çalar" mevzûn u muķaffa söz söylemeġi, "Vehbî" sözü cināsa boġmaġı Şi'r zan edermiş. Nedir o:

Sevdiğim gencim diye vîrāne etdin sen beni

Gibi sözler? Bunlar çekilir belalardan mıdır? ġaribi Őurası ki bu dürlü tirrehāt ġazel nāmı altında yazılmışdır. ġazel dinildi mi elfāzı selîs ü āhenkli, ma'nāsı raķîķ ve rûᡥ-ı istiynāsı olmalıdır. Meᡥelā sūĥan-verān-ı 'Acem'den "ᡥehîdî"niñ:

Çü ebr-i men be-hevâ-yı to ez-cihân reftem

Gülî ne-çîdem ü giryân-ı zi-gül-sitân reftem [116]

Matla‘ıyla muşaddar olan ğazel-i ‘âşıkânesi ne kadar laţîfdir! İnsan böyle nevhât-ı ğarîbâneyi işitdikce:

Yek beyt-i ‘âşıkâne be-ez şad kasîde est

Hükmini taşdîkde meslûbü’l-ihtiyâr olur.

Zamânımızda ğazeliyyât haqqındaki i‘tirâzâtıñ çoğı -velev ki bir ğazel-i fevka’l-‘âde mehîc ve vecd-âver bir şüretde yazılmış olsun- üslûbuna ‘â’id bulunuyor; yoksa o ğazeliñ muhtevî olduğı hissiyât-ı raķîka ve sânihât-ı laţîfeye baķan bulunmuyor. Āşâr-ı eslâfıñ bu derece nazâr-ı i‘tibârdan sükûţuna sebep olan şeylerden biri de anlarıñ zamânına göre kasîde, ğazel vâdîlerinde yazılmış bulunması ve bunlarıñ ‘aleyhindeki efķarıñ ise herkesi müţâla‘asından tenfîr edecek bir şüretde ta‘ammüm etmiş olmasıdır. Fi’l-haķîka müteķaddimîn şu‘arâ öyle maħdûd vâdîlerde terâne-perdâz olmuşlardır; faķat bu maħdüdiyyet ahlâfa yâdigâr bıraķdıkları devâvîniñ kâffe-i münderecâtı şâyân-ı müţâla‘a olamayacağına sebep ‘add olunamaz. Edebiyât, taħavvül-i edvâr ve teceddüd-i a‘şâr ile başka bir reng-i tecellîye mazhar olduğıyün müşârun ileyiñ öyle maħdûd ve ileride erbâb-ı hüsn-i tabî‘ati münceżib edecek birtaķım bedâyi‘-i fikriyye vücûda getirmiş olmaları kendilerince bir şeref ve meziyyetdir.

Bize lâyiķ olan āşâr-ı eslâfî tedķîķ ederek zamânımızda [117] maķbûl olabilecek birtaķım bedâyi‘ intihâb etmek ve yazılan müţâla‘a-nâmelerle anlarıñ şahşiyet-i rûhaniyyelerini teşriħ etmektir. Yoksa āşâr-ı eslâfdan bir şey görür görmez “Aman efendim, atıñız şunları! Oķunur şeyler degildir! Biñ senelik mazmûnlardan bıķdık, uşandık!” demek söz degildir. Bunlarıñ içlerinde pek fenâ şeyler bulunduğı gibi fevka’l-‘âde şeyler de bulunabilir. Bir gül niħâlî üzerinde sekiz on dâne gonca, bir milyon diken bulunur; bu ħâliyle gül fidânı fena olmaķ şöyle tursun bir hıyâbânı tezyîñ eden izħâr-ı laţîfeniñ eñ nazâr-rübâsıdır.

Müţâla‘ât-ı mesrûdeden maķşad şi‘r yazmak için her huşûşda isr-i ķudemâya iktifâ edelim, muţlakâ ğazel vâdisini ihtiyâr edelim demek degildir; belki bugünkü terakkiyât-ı fikriyye ile mütenâsib her yolda eşerler vücûda getirmeğe çalışmaķla ber-â-ber muhtevâ olduğı sânihât-ı ‘âşıkâne ile her ħâlde ervâha başka te’sîr-i laţîfi olan ğazel vâdisini de terk etmeyelim, teğazzül edelim; ammâ yâve söylemeyelim demek isteriz.

Şurasını da ‘arz edeyim: her şeyi erbâbı yazarsa güzel olur; yoksa ne ma‘lûmatı, ne isti‘dâdı olmayupda mücerred şuña buña taķlîd ile dem-güzâr olanların yazdıkları

aķvāl-i mevzūne ğazelde olsa oķunmaz, manzūme de! Onlar Ői'r [118] yazmađı zevāhīr-i eŐyāya 'ā'id rūhsuz evŐāf u taŐvīrāt ile imlā-yı Őahā'if ve buħūr-ı evzān iēinde Őināverlikle cem'-i zehārif etmekden 'ibāret Őan ederler Őā'iriñ -ħissiyāt u taŐavvurātı meħāsin ve leŐā'if-i Őabī'ate taŐbīķ ile vücūda getirdiđi- neŐā'id-i 'āliyyeyi oķuyanlar telezzūzāt-ı rūħāniyyeye müstađraķ olmalı; el-ħāŐıl bu ħüsn-i lisān ile ķābil-i ta'rif olmamalıdır; yoksa öyle mübtezel Őeyler dā'imā ħande-i istihzāya hedef olur.

Biz bugün -ne öyle mücerred nūkte-perdāzlık ħāŐrıyēün yazılmıŐ olan- zūlf-i mārđan, ŐemŐir-i ebrūdan, mū-miyāndan, ma'dūm-ı dehenden; ne de bī-vuķūfāne ve saŐħ-ı nazarāne yazılan ēiēekli, semālı, bulutlu, deryālı, -ħaŐi'et- ile mālī- manzūmāt-ı bī-ma'nādan ħoŐlanıruz. İnŐāf olunsun! Ői'r bu dimek midir? Ğarb üdebāŐı Őabī'atdan böyle mi baħŐ idiyorlar?

İn -ķadr-i herze ēep ü rāst devīden 'aybest

Čāk kon sīne-i ħod-rā ser-i rāhī der-yāb

Gelelim yine Nā'ilī-i Ķadīm'e: Nā'ilī-i Ķadīm eŐ'ārınıñ müŐāla'asından añlaŐıldığına göre- Edebiyāt-ı Īrāniyyeye eñ ziyāde vuķūfu olan Őā'irlerimizden olduğu ħālde Őiddet-i taŐavvur, iħtiŐām ve Őa'Őa'-i ifāde ile temeyyüz etmiŐ olan Nef'ī gibi bir ķasīde tanzīmine [119] muvaffaķ olamamıŐdır. ĶaŐā'idi ser-ā-pā Őođukdur. Nef'ī'niñ ķaŐā'idine nisbetle iēinde Őāyān-ı intiħāb bir beyt bulunmaz. İnsān Nef'ī'niñ elfāzındaki o sāħirāne insicām ve āhenge baķar da ħayrān olur. Hele ħamāsiyāt vādīsinde yazdığı Őeyleri oķurken nefesinde bir eŐer-i celādet-i ħasen eder. Tārīħ-i Edebiyāt-ı 'OŐmāniyyemizde müŐārun ileyhe mu'ādil bir ķasīde-perdāz daha Őuhūr etmemiŐ olduğunu ve binā'en 'aleyh kendisiniñ dehhāt-ı edebden bulunduğunu i'tirāf eyler. Mu'aħħaren Nā'ili *Dīvān*'ını ele alup da ķasīdelerini gözden geçirmek istese müŐāla'asından rūħı Őıkılır. Bu vādī Nef'ī'ye maħŐūŐdur. Ĥālbuki o ķoca Őā'iriñ ķaŐā'idine nisbetle ğazeliyyātı öyle fevķa'l-āde Őeyler degildir. Nef'ī de ğazel yazar; faķaŐ ğazeline sūziŐden eŐer bulunmaz. Ser-ā-pā rindānedir. Nā'ilī-i Ķadīm ise kendine maħŐūŐ bir edā-yı ħazīn ile inŐād etdiği ğazellerinde ekŐeriyen ālām u eŐvāķ-ı rūħaniyyesini ta'rifē çalıŐır. Binā'en 'aleyh ğazeliyyātı sūz-efken ķalup erbāb-ı hevādır. MeŐelā Nef'ī'niñ ğazeliyyātı meyānında Nā'ilī'niñ:

Nāyıñ ki çıķar zemzeme sūrāħlarından

Būlbūller öter Őañki ğülūñ Őāħlarından

Huld içre şehîdân-ı maḥabbet ser-i kûyuñ
Seyr etmege revzenler açar kâḥlarından [120]

Bezm-i edebîñ baña mu‘âşirleri yegdir
Bî-rû-yı riyâ şavma‘a küstâḥlarından

Te’sîri yürekler deler ey Nâ’ilî-i zâr
Nâyîñ ki çıkar zemzeme sūrâḥlarından

Ġazeli gibi raķîķ bir ġazel gösterilemez. Dikķat buyurulur mu? Ķoca üstâd bu ġazelinde pek teng-i kavâfî ihtiyâr etmiş olduġu ḥâlde sâmi‘a-i vicdâna o kadar laţîf bir şüretde te’sîr idiyor ki insânîñ okudukça okuyacaġı geliyor. Zâten o kendi sunûḥât-ı ḥayâlîyesiniñ ceyâdet ü leţâfetine meftûn olarak yine kendi ḥaķķında bi-lâ ihtiyâr:

Eş‘ârı böyle söyler üstâd söyleyince

dermiş. Şâ‘iriñ böyle muhayyec-i ḥissiyât olan ġarâmiyâtını ġuş edenleriñ kendisiyle hem-zebân-ı ikrâr olmaları ṭabî‘idir.

Nef‘î’niñ lisânımızda ta‘bîrât-ı cîde ihtirâ‘ı ḥuşûşunda ḥâ‘iz-i kaşabü’s-sebķ infirâd olduġu ‘umûmen müsellemlerle ber-â-ber ikinci derecede olmak üzere Nâ’ilî-i Ķadîm gösterilebilir. Fi’l-ḥaķîķa müşârun ileyhiñ tenķîḥ-i elfâz ve ihtirâ‘-ı ta‘bîrat ḥuşûşunda gösterdiği mahâret-i edîbâne degme bir şâ‘ire naşîb olmamışdır. Ba‘zı erbâb-ı tedķîķ Nâ’ilî’niñ eş‘ârı maḥşûl-i tekellûf olduġunu beyân etmişler ise de bizce bu müṭâla‘a müşârun ileyhiñ kaşâ‘idi ḥaķķında vârid olabilir. [121] Her şâ‘iriñ bir vâdî-i maḥşûşı vardır. Bi’l-farz fevķa’l-‘âde ġazeller tanzîm eden bir şâ‘ir bir ġüzel kaşîde tanzîmine muvaffaķ olamayacaġı gibi bir kaşîde-perdâz-ı şehîrde öyle fevķa’l-‘âde bir ġazel vücûda getiremez. İşte buña Nef‘î ile Nâ’ilî bir mişâldir. Bu ḥuşûşda:

Her kesî râ behr-i çîzi sâḥtend

Meyl-i ân-râ der-dileş endâhtend

Buyurmuş olan şâḥib-i Meşnevî Ḥazret-i Mollâ-yı Rûm bir ḥaķîķat beyân etmişdir.

Nâi’lî-i Ķadîm İstanbulludur. Adı Muştafâ’dır. Evâ’il-i ḥâlinde taḥşîl-i ‘ulûm etdikden soñra aķlâm-ı muķâṭa‘âtından ma‘den kalemine intisâb etmiş ve tedricen teraķķı ederek kalemde ser-ḥalîfe olmuşdur.

Maṭbû‘ *Djvân*’ında “Ṭarzî” nâmına bir iki parça şey vardır. Kendisinin evvelce bu nâm

ile taḥalluṣ edip de mu'ahḥaren terk etmiş olması vârid-i ḥâṭır olabilir. Leṭâ'if-i rivâyât-ı edebiyedendir ki müṣârun ileyhiñ mu'âşırîninden şâ'ir-i şehîr Neşâṭî evvelce "Semendî" taḥalluṣ edermiş. Bu nâm ile 'aşrîñ şeyḥü'l-islâmına bir ḳasîde taḳdîm etmiş. Şeyḥü'l-islâm efendi Neşâṭî'niñ ḳuvvet-i ṭab'ını taḥsîn ile ber-â-ber kendisine "Çelebi! Müsta'id bir âdeme beñziyorsuñ; Lâkin semendî at [122] cân-bâzı dimekdir. Bundan soñra maḥlaşîñ Neşâṭî olsun" demiş ve şâ'ir bu maḥlaşî ḳabûl etmişdir⁷¹. Hüzẓâl-ı şehîr Surûrî'niñ de evvelki maḥlaşî Hüzñî idi.

Nâ'îlî-i Ḳadîm'iñ bulunduḡu 'aşr-ı edebiyât-ı atîḳa-i 'Osmâniyye'niñ devr-i kemâli 'add olunur. O zamân Şeyḥü'l-İslâm Yahyâ, Şeyḥü'l-İslâm Vaşşâf, Nef'î, Cevrî, Vecdî, 'Azmi-zâde Hâletî, 'İşmetî, Neşâṭî, Şabri Şâkir, Nev'î-zâde 'Aṭâyî, Nazmî, Nişârî ve daha pek çok efâzil ve sūḥan verân zuhûr etmişdir. Nâ'îlî-i Ḳadîm'iñ bunlardan bi'l-ḥâşşa -Şadr-ı Rûm olup 1070 târîḫinde irtiḥâl etmiş olan 'İşmetî ile şâ'ir-i meşhûr Vecdî'ye maḥabbet ve muḥâlešet-i şamîmiyyesi olduḡu *Divân*'ından añlaşılır.

Nâ'îlî-i Ḳadîm 1077 târîḫinde 'âzim-i dâr-ı beḳâ olmuşdur. Vefâtına şu târîḫler söylenmiştir:

Didiler ḫalk-ı cihân fevtine aniñ târîḫ

Nâ'îl-i cennet ola Nâ'îlî-i nâdire-fen

Güş edip Fevzî dedi târîḫini

Nâ'îlî ola şefâ'at nâ'îli [123]

Didim du'â ile târîḫ-i fevtini Nazmî

Behiştî Nâ'îlî'ye eyleye mekân Mevlâ

Nâ'îl-i Firdevs bâda Nâ'îlî El-fâtiḫâ

1077

⁷¹ Bu Neşâṭî şâ'ir-i Mevlevî Neşâṭî'den başka olsa gerek. Fâ'ik

Müşârun ileyhiñ ba‘zı ebyât-ı müntahabesi:

Bir dil-i bî-tâb ile biñ gamzeye âmâdeyim

Ey diyen hüküm-i kazâdan ihtirâz eyler baña

Düşerdi manzara-i çâr-ṭâk-ı nahvetden

Bu hüsn ile nazâr etseydi âfitâb saña

Hüsünüñ ki ola cilve-nümâ-yı Harem-i Kuds

Ervâha düşer gülgüle-i hayret-i dîdâr

Ne gamzeden ne gam-ı yâr-i pür cefâdandır

Bizim şikâyetimiz baht-ı bî-vefâdandır

Ârâyiş-i bihişt-i leṭâfet degil midir

Ol tâze gülbün-i çemen-i itidâli gör [124]

Garîb neşve-i idrâkdir maḥabbet-i ‘aşk

Ki hayretinde bile intibâh lâzımdır

Pür-cüş-ı ‘aks-i la‘l-i tebḥâle-dârıñ olsun

Her şunduğuñ kadehde sâkî ḥabâb göster

Gör secde-i peresteş sen baña ḥüblarda

Şâyeste-i peresteş bir âfitâb göster

Ey dil dime tağıtdı siyeh sünbülün şabâ

Senden tağılmasun bu ḥaber kim siyâhtır

Şahşın isti'dādı lütf-i peykerinden bellidir
Kîmyâ-yı kâbiliyyet cevherinden bellidir

Eylemez her kem-ayâr-ı hüsne rağbet Nâ'ilî
Kadr-i aşık dilber-i sîmîn-berinden bellidir

Küyuñda nâle kim dil-i müştâkdan kopar
Bir nağmedir hicâzda uşşâkdan kopar

Hâmûşi-i edeb ki güşâyış-pezîr olur
Bir göncedir hadîka-i ahlâkdan kopar [125]

Derkâr olur talâtum-ı deryâ-yı iştiyâk
Bir mevce kim o cebhe-i berrâkdan kopar

Bîgânelerle cünbiş ol nañl-i nev-resiñ
Âha havâle eyler idim âh-ı tâzedir

Nâ-sezâ gayra nigâh eyledigin az şanır
Bize cevr eylese ol gönca-dehen nâz şanır

Nâzdan çeşmini hâmûş gören her müjesin
Tercemân-ı nigeñ-i nâdire-perdâz şanır

Ġavgâ-yı rustâ-hîzi harâmı unutturur
Ol dem ki şahñ-ı maşşer ola cilvegâh-ı nâz

Hevâ-yı ʿaşka uyup kûy-ı yâre dek gideriz
Nesîm-i şubha refîkiz bahâra dek gideriz

Palâs-pâre-i rindî be-düş, kâse be-kef
Zekât-ı mey verilir bir diyâra dek gideriz

Felek girerse kef-i Nâʿilîʿye dâmânîñ
Seniñle maḥkeme-i Gird-gâra dek gideriz [126]

Yakar ey Nâʿilî Cibrîlʿi dâğ-ı reşg-i kıssîsi
Maḥabbet sūmenât-ı fitnedir ḥüsn-i bütân-i âteş

Mihr-i ʿişmetden bile ʿâr eyler olsa jâle-pâş
Ol ḥayâ gül-berginiñ pākî-i dâmânîñ görüñ

Hûn oldu bağrı reşk-i ʿizârınla ʿâkıbet
Düşdü çemende ḥancer-i ser-tîz-i ḥâra gül

Bir al perde çekdi ʿarağ-rîz-i şerm olup
Gül-berg-i âfitâb-ı ruḥuñdan ʿizâra gül

Pāk-dâmen bir gül-i tersiñ gubârımdan şakın
Şuʿlesiñ âb-ı dü çeşm-i eşk-bârımdan şakın

Yağma hezârîñ ey gül-i ter nâleden şakın
Gözyaşın alma âteş-i seyyâleden şakın

Olma o hüsni-cilve-furûşa firîfte
Cân hürmeniñ o şu'le-i cevvaleden şağın [127]

Efsûs ki yok 'âkıbet-i kâra şu'ûruñ
Ey mürçe! hasret-keş-i bâl-i tayarânsın⁷²

Varağ-şumâr-ı gül-i 'işret ol gel ey vâ'iz
Zamân-ı 'ayş ü tarabdır kitâbı n'eylersiñ?

Fenn-i ihyâda Mesîh'e nice nâz eylesün
'Âlemi nergis-i maħmûru gibi haste gören

Hâtırda zevk, dilde şafâ, tende yok mecâl
Erbâb-ı gam irişse de nevrûza neylesün

'Azm-i bağ it ki çemen bülbüle zindân olsun
Gül için etdiği feryâda peşîmân olsun

Seni görse ederdi perde dâmân-ı Züleyhâ'yı
Meh-i Ken'ân gibi mahbûb-ı şehr-âşûb şerminden

Ne nağş-ı bü'l-'aceb giryânıyız ey Nâ'ilî bilse
Olur garğ-âb-ı haclet dîde-i Ya'kûb şerminden [128]

⁷² İzâ mâ erâda'llahu ihlâke nemletin
Semet bi-cenâhîhâ ilâ'l-cev-i taşa'udu

Ġamzeñ gibi hem nükte-i rāz-ı dile maḥrem
Nizāre-i ‘āşık gibi hem rāz-güşāsıñ

Tāb-ı ruḥuñ olduḡça füzün şu‘le-i meyden
Bir lem‘ası dünyāyı yakar berḡ-i belāsıñ

Peymāneden döküldü mül-i nāb bir yere
Nūr indi şandılar gören aḥbāb bir yere

Ārāyişi bahār iledir gülşeniñ daḡı
Ey ġonce inbisātıñ o demdir seniñ daḡı

Gülberg-i cān imiş ıturalīm yine bārdır
Cism-i laṡıf ü pākiñe pīrāheniñ daḡı

Bahārı neyleriz ol gül-‘izār-ı ġonca-femiñ
Gülüp açılması biñ nev-bahāra degmez mi

Gāret-i ḡyāb için ki dest şunar
Dāmen-i zülfüne nesīm-i seḡer
Maşrıḡ-ı cāme ḡyābdan o perī
Āfitāba ya toḡ ya toḡdum der [129]

- 77 -

Hâmî-i Âmidî

Nâbî ile mu‘âşır bir şâ‘ir-i mâhirdir. İkisinin de yek-digeri hakkında medhiyeleri vardır. Ba‘zılar Hâmî’yi, zamânen olduğu gibi, şâ‘iriyetce dağı Nâbî’ye müsâvî ‘add etmek gayretinde bulunurlarsa da beynlerindeki tefâvüt mâ-şadak

“Be beyn-i-tefâvüt-i reh ez kücâst tâ be-gücâ”

Olduğı erbâbına hafî degildir.

Maskat-ı re’si olan (Âmid) ya‘ni Diyârbekir beldesinde ‘ulûm-ı lâzıme yi taḥşîl ve tekmi l eyledikten soñra meslek-i kitâbete sülûk ederek ba‘zı vüzerânıñ dîvân efendiligi ḥidmetinde istiḥdâm olunmuş ve 1160 târiḥinde Diyârbekir’de irtiḥâl eylemiştir.

“Mardin Kapusu” ḥâricinde ve şehre yarım sâ‘at mesâfede kâ’in bir mevki‘-i dil-güşâda bir köşk binâ etmiştir ki el-ân bakıyye-i âsârı meşhûd ve Diyârbekir’iñ eñ güzel mütenezzihâtından ma‘düddür.

Müşarun ileyhiñ dîvânı maṭbû‘ ve Nâci Efendi’niñ dediğı gibi şâyân-ı müṭâla‘adır. Ebyât-ı âtiye intiḥâb-kerde-i ‘âcizânemizdir. [130]

Ġazeliyândan

Kemâlin nakşı, noḡşanıñ kemâli olduğı der-pey

Lisân-ı ḥâl ile kâmillere taḫrîr eder meh-tâb

Ona ḥaleflere dâğım ki ebcedi bilmez

Tefâḥur etdiğı dâ’im dilinde ebceddir

Egerçi ḥ‘âbdır esbâb-ı ḥüsni ser-tâ-pâ

Oña gül siyehi cümleden ser-âmeddir

‘Aceb mi itse ḥired mend itse reşk-i nâ-dâna

Ki ehl-i ḥüşuñ olur rencî intibâhı ḳadar

Şu‘ūd-ı bām-ı kemāle heveslenir herkes
Sütür-ı şi‘r-i teri nerdübān kıyās eyler

Beni görenler o gül-çehrelerle ey Hāmī
Meyān-ı goncada berg-i hazān kıyās eyler

Kerīme mücrīmiñ kārı cürm-i digerdır
Olur mı tevbe güneş-kāra i‘tizārı kadar [131]

Māni‘ olur mu pūşış-i müjgān sirişkime
Beñzer şu hār zāre ki tūfān yolundadır

Sāķī-i bezmüñ helāk-ı vaz‘-ı nā-bercāsıyım
Baña öpdürmez ayağın gayra ol meh-rū verir

Pāk-tıynet kūşe-i gurbetde h‘ār olsun mu hīc
Gevher āgūş-ı şadefte dūr olur kıymetlenir

Muķīm-i şavma‘a-ı Allah için ‘uzlet-güzīn olmaz
Dil-i nā-dānı şayda bundan a‘lā bir kemīn olmaz

Baña hīc nefsi emmārem gibi sū-i qarīn olmaz
Bu düzd-i hānegīniñ kimse mekrinden emīn olmaz

Hırāş-ı sīneden olsa ‘aceb mi bed-güher-i sālīm
Ki her bir rīze seniñ nā-tırāşīde-nigīn olmaz

Ne kadar dâfi^c-i endüh ise, hoş-meşreb ise
Yârsız bâde-i gül-fâmı tabî^cat çekmez [132]

‘Âkıll bu bâğa hâristân-ı fenâ dimiş
Gül-rû güşâde, gonca hezâr âşinâ dimiş

Ruğundan buse-çîn ol sâye-i zülfünde ârâm it
Ma‘âş etmiş nehârı Hâkķ bize leyli libâs etmiş

Mey-âşâmâne virmiş leblerinden buserler sâķi
Yaķışdırmış o rummânî meyiñ nuķliñ kirâs etmiş

Nergis gibi tekeffür edüp aşl-ı merci‘iñ
Aç çeşm-i i‘tibârını dâ‘im zemîne bak

Ṭutardı şem^c-şıfat gülşeni ziyâsı gülüñ
Olaydı şu^cle-i rüyuñdan iķtibâsı gülüñ

Baķup ismi müsemmasında cümle müttehid buldum
Añınçün Hâmiyâ ben ķâni‘i anķâya beñzetdim

Ķalb olsa mużtarib gider âşâyış-i beden
Olmaz vasaṭ mükedder olunca ṭaraf emîn [133]

‘Aceb mi lükneti olsa sūhan o gonca-femiñ
Ne pîç u tâba düşer ol dehân-ı tenginden

Tügme-i zertârîñi çöz, sîne-i sîmîniñ aç
 Çāk çāk olsun şadef, dür-dâneler reşk eylesün

Kâviş-i hakkâ ki şabr etmek gerekdir eyleyen
 Sîm ü zer taḥşîline iḳdâm mânend-i nigîn

Halka-i lütf it sühân-ı serd ile nefret verme
 Dil-i germ-i ülfet-i aḥbâba burüdet verme

Şâ'iriñ meşrebine etme muḥâlif hareket
 Çeşme-i feyzi karışdırma küdüret verme

Fesâd-ı kevne muḳârin, 'adem vücûda redîf
 Cihân yok olmada, mânend-i şem' var olalı

Ḳuvâya geldi ḥalel çün göründü müy-ı sefid
 Güm oldu râḫatımız leylimiz nehâr olalı [134]

Gerdiş-i cām-ı mey-i gülfâma ḥâcet koymadıñ
 Kūşe-i çeşmiñle ey sâķî ḥarâb itdin beni

Mısrâ'lar:

Kişi ayâğın uzatmaḳ gerek liḫâfı kadar

Su'âle kâni' olur mu gedâ kifâfı kadar

Gâh olur ğurbet vaṭan gâhi vaṭan ğurbetlenir

Ķıţā'atından:

Zinden remīde Şöyle Refī'ā Efendi kim
Ķatm itse MuşĶafı oĶumaz sūre-i Nisā

Nām-ı nisāyı itdi ferāmūş o rütbe kim
Nisyān ile nisā dise dir fetĶ eyle nisā

Esmā-i meyde duĶter-rez nāmı var diye
Menfūr-ı ŧabī'īdir mey-i gül-gūn-ı Ķam-zidā

Ney-zen dimez ki zāĶir olur āĶirinde zen
EvrāĶa ney demīde yazar itse iĶtizā [135]

- 78 -

İki Bayraklı-zāde

[Seyyid Mehemmed Naşib]. Maṭbūc *Dīvānçe*-i eş‘ārına muḳaddime maḳāmında yazılan terceme-i ḥālī nāṭık olduğu üzere Sulṭān Muşṭafā Ḥan-ı şālīş Ḥazretleri’niñ ‘ahd-i hümāyūnlarında ba‘zı münāşib-i dīvāniyyede istiḥdām olunmuş olan Seyyid Süleymān Ağa nāmında bir zātın oğludur. 1153 tārīḥinde İstanbul’da tevellüd etmiştir.

Yigirmi yaşına ḳadar taḥşile verziş ile her fende ḥā’iz-i nişāb-ı kemāl olduğdan soñra Ḥaleb Vālisi Vezīr Bekir Paşa’nın mühürdarlığında, mu’ahḫaren mektübī-i şadr-ı ‘ālī ḫulefālığı silkine bi’l-iltihāk ehliyet ve dirāyeti Nişāncı Mehemmed Emīn Paşa’nın dil-ḥ‘āhına muvāfiḳ kelimesiyle müşārun ileyhiñ dīvān kitābetinde istiḥdām ve bir müddet soñra vezīr müşārun ileyhiñ nā’il-i mühr-i şadāret olması üzerine mektübī ser-ḫalīfesi, bir iki ay soñra mektūbcı, müte‘ākıben küçük tezkirecelik vekāletine ta‘yīn olunarak silk-i ricāl-i devlete dāḫil olmuştur.

Faḳaṭ bir muḳtezā-yı meşreb bir müddet me’münü’l-gā’ile yaşamak ārzūsunda bulunduğundan bir aralık ḳazā’en atdan düşmesini vesile-i ittiḫāz ederek me’mūriyetinden isti‘fā etmiştir. [136]

Bir gün Bāb-ı ‘Ālī’de şūret-i maḫşūşada ādem gönderilüp celb ü da‘vetle cānib-i İran’dan gelen Fārsī bir mektūbuñ tercemesiyle ber-ā-ber cevāb-nāmesi tesvīd etdirilmiş ve derḫāl maṭlūb-ı vech ile edā-yı ḫidmete muvaffaḳ olmasına mükāfāten ba‘zı menāşib-i ‘āliyye ile tekrīm edilmiştir.

1204 senesinde māliye tezkireciligi vekāletinden ma‘zūl iken dū-çār olduğ marāz-ı istiskādan rehā-yāb olamayarak “ırcı’ı” emr-i celīline lebbeyk-zen-i icābet ve Rūmili Ḥişārında kā’in “Şehīdler” Ḳabristānında mütevāri-i laḫd-i maḡfıret olmuştur.

Muḳaddime-i mezkūrede yazıldığına göre müşārun ileyh dervīş-nihād bir zāt olup cem‘-i māl ü menāl ḳaydında olmadığı gibi ḫıfz-ı āşār fikrinde daḫı bulunmadığı cihetle maṭbūc dīvānçesi mu’ahḫaren ba‘zı eḫibbasının mecmū‘alarından toplanılabilen eş‘ār u āşār-ı münşiyānesinden vücūda getirilmiştir.

Esef olunur ki bu dīvānçe hemān ser-ā-pā yanlış olarak ṭab‘ olunmuştur.

Ba‘zı ebyât-ı müntahabesi:

İdermiş her biri taqlîd kıadd ü kıadd-i cânâne

Şabâ! serv ile şem‘a söyle kıursunlar otursunlar [137]

Degil hemân yüzüne cân-ı nâ-tüvân ‘âşık

Saňa felekte melek, yerde ins ü cân ‘âşık

Ne gülşeniñ gülisiñ hangi burcuñ aķterisiñ

Ne mihrsiñ saňa biñ cân ile cihân ‘âşık

Pür itdi vü lü’le-i tâb-ı kıüsünüñ âfâkı

Zemîn cemâline kıayrân u âsumân ‘âşık

Şabâ varır iseñ ol naķl-i ‘işveye söyle

Saňa selâmlar eyler cihân cihân ‘âşık

Kerem vâreste terdir kıayd-i istiķķâķ mükerrermeden

Terâzû-yı dü-dest-i aşkıyâ dirhem kıabül etmez

Güftâr-ı ehl-i dânişedir i‘tirâzımız

Ħod-ra’yı vü kıod pesende mümâşât edenlerüz

Sermest-i mey-i ‘âşkız peymâneye ‘âşķ olsun

Ħayrân-ı cemâliz biz cânâneye ‘âşķ olsun

Bülbül gül-i ra‘nâniñ fâş eyledi esrârın

Meydân-ı maķabbetde pervâneye ‘âşķ olsun

Vîrâne şanup girdim dil ‘âlemini gezdim
Şad genc ile māl-ā-māl vîrâneye ‘aşq olsun [138]

Mest itdi Nasîbâ’yı bu mışra‘ı bir merdiñ:

“Her sâza kulağ tutdum alayına ‘aşq olsun

O ħumret ki ‘ayandır gerdeninde buseden yâriñ

Hemân bir verd-i ra‘nâdır açılmış yâsemenlikde

‘Aţâ-yı ‘âlem-i bālâya kef-güşâde olan

Mukâreminden olur behrever giyâh gibi

Leţâfet-i ħaţţ u ħüsnünde kaldı çeşm-i ümîd

Kenâr-ı nüşhada a‘câm-ı iştibâh gibi

Nûr-ı Kevser’le edüp şüşte adın cân kodular

Câna da virdiler ân ismine cânân kodular

İderse buse dehenden n’ola ħaķîre kerem

Kerîm olanda nihânî olur faķîre kerem

Her şikencinden temâşâ eyleyüp ruĥsârını

Sâyesinde zülfünüñ bir mâh-tâb itdim bu şeb [139]

Budur ârâyiş-i bezm-i çemenzâr-ı maĥabbet kim

Ola gülden tegâfûl, bûlbûl-i mehcûrdan feryâd

Şafâ-yı ‘aşk budur: tîr-i ğamze cāna geçe
Derûna gelmeye ammâ ki zerre deñli ğubâr

Ħalk eder dād u sited, biz pür-telâş u bî-nişâb
Çârsû-yı ‘âlemiñ biz oñmadık dellâlıyız

Yerde gökde mihr-i dilberle qarârı kalmadı
Zerre şây seb-nem tut ey nâsih dil-i âvâreyi

Birdir Ħudâ bu sözdeyim olsa benim dü çāk
Söz bir, Cenâb-ı Ħâlîk kevn ü mekân bir

- 79 -

Râgıb Mehemmed Paşa

“Koca Râgıb” ‘unvânıyla şöhre-i afak olan bu zât-ı ‘âlî kadar defter-hâne ketebesinden Mehemmed Şevkî Efendi’niñ oğludur. 1110 târîhinde tevellüd etmiştir. Evâ’il-i şebâbında bir yandan [140] taḥşîl-i ma‘ârife ihtimâm, bir yandan defter-hâneye devâm ederd. Semere-i temeyyüz olarak evvelâ Revân Vâlisi Aḥmed ‘Ârifî Paşa’nıñ mektûbcılığî ḥidmetinde sâniyen Tebrîz ciheti ser-‘askeri ‘Ali Paşa’nıñ ma‘iyyetinde defteremîni vekâletinde bulduğdan soñra 1140’da Revân Defter-dârı oldu.

Bir sene soñra İstanbul’a ‘avdetinde re’isü’l-küttâb vekâletiyile ve tımar ve ze‘âmet tevzi‘i ḥidmetiyile hem-dâne-i a‘zâm edildi. 43’de Bağdâd Defterdârlığına ta‘yîn olundu. 46’da İstanbul’a ‘avdetinde mâliye tezkireciligine revnaḥ virdi.

48’de ‘uhdesine Erzurüm ser-‘askerligi tefvîz olunan sâbıka Bağdâd Vâlisi Aḥmed Paşa ma‘iyyetinde yine riyâset vekâletiyile ordu defterdârlığına naşb olundu.

Tekrâr Der-sa‘âdet’e gelerek ba‘zı mükâleme me’mûriyetinde bulduğdan soñra 49’da şadâret mektûbcılığına naklolunmaḥla ber-â-ber Re’isü’l-küttâb Muştafâ Efendi ile yine ba‘zı mükâlemeye me’mûr edildi.

Mektûbculukda hidemât-ı sâbıkasını tenvîr edecek şüretde idâre-i umûr eyledikten 53’de Muştafâ Efendi’niñ yerine re’isü’l-küttâb oldu.

57’de rütbe-i vezâretle Mısr Vâlîliğine ta‘yîn kılındı.

Orada dört beş sene gâyet müdebbirâne îfâ-yı vazîfe [141] eyledikten soñra 60’da Aydın muḥaşşalı oldu. 63’de oradan Şayda manşıbına nakl olunmuşken Raḥka eyâletine taḥvîl olundu.

68’de Şadr-ı sâbıḥ ‘Abdullah Paşa’ya ḥalef olmaḥ üzere valilikle Raḥka’dan Haleb’e gitdi. 70’de Şâm eyâleti ve Emîrû’l-Ḥaçlık ile mübeşşer olduḥu ḥâlde Muştafâ Paşa’nıñ yerine maḥâm-ı şadârete da‘vet buyuruldu. Dârü’l-ḥilâfe’ye muvâşalatında öteden beri işbât-ı liyâḫat edegeldiḥi o maḥâm-ı sâmiye şeref-baḥş oldu.

Sultân Muştafâ Ḥan-ı sâliḥ devrinde şeref-i şihriyyet-i seniyyeye daḥı nâ’il olmuşdur.

Târîhiñ şehâdetiyile sâbit olduḥu üzere beş altı sene devâm eden müddet-i şadâretinde devlete pek büyük ḥidmetler etmiştir.

76 Ramazânı evâ’ilinde ağır şüretde ḥastalandığından umûr-ı dîvânı Nişancı Ḥamza Paşa’ya tefvîz etmişdi. Şehr-i maḥfiretiñ 24’üncü günü irtihâl eyledi.

Müddet-i ‘ömründe cem‘ etmiş olduḥu kütüb-i nefîse için Ḳoska’da inşâ etdirdiḥi

Kütüb-hâne ile çeşme ve sebîlîñ yanında âmâde eylediği merķade defn edildi. Vefâtı hitâm-ı inşâatı ta'ķīb etmiştir. [142]

Müretteb *Divân* ve *Münşe'âtıyla* (*Sefînetü'r-Râġıb*) nâmında mübâhiş-i şitâyı müstemil mecelle-i celîlesi mütedâvildir.

(*Raġıp Paşa Mecmû'ası*) 'unvânıyla yâd olunan yazma mecmû'a-i nefîsesi Bağçe Kapusunda kâ'in Hamîdiyye Kütüb-hânesi'nde maḥfûzdur. Bir de *Risâle-i 'Arûzu* var imiş.

Ma'lûm Nâcî Efendi merḥûm diyor ki:

“Râġıb Paşa siyâsiyâtca “Vezîr-i Ḥakîm” nâmını almış olduğu gibi edebiyâtca daḥı “Şâ'ir-i Ḥakîm” 'unvânını kazanmıştır. Eski Şadr-ı a'zamlar içinde kendine maḥşûş bir mevķi' tutmuş olan Râġıb üdebâmız, şu'arâmız arasında daḥı bir maḥâm-ı 'âlî iḥrâz etmiştir.

“*Münşe'ât*'ı bi't-tab' ehemmiyetini muḥâfaẓa edememiş ise de eş'âr-ı ḥakîmânesi kıymetden düşmek muḥâḥarasından maşûn bulunmaḥdadır. Bir ḥaylî sâniḥâtı emşâl-i 'Osmâniyye şirasına geçmiştir. Meşelâ maḥz-ı ḥikmet olduğu müsellemler olan:

“Şecâ'at 'arz ederken merd-i kıbtî sirķatin söyler”

Mıṣrâ'ını şirası geldikçe herkes îrâd eder.

“Râġıb'ın ekser-i eş'ârı müntaḥabesi ḥâfıza-i şâyân-ı ḥakîmâne sözlerdir. Hîçbir şâ'irimiz bu yolda kendisi kadar eşer-i muvaffakiyyet gösterememiştir dinilebilir. Tab'ı me'lûf-ı ḥikmet olduğundan 'aşıķâne, rindâne ebyâtı bi'n-nisbe azdır. Şi'ri [143] tekellüfle söyler faķaṭ (Sâmî) gibi leṭâfetden ḥâlî bırakmaz. (Nâbî) gibi irsâl-i meşele mâ'ildir. Bu da âşâr-ı İran ile iştigâlınden ḥuşûşuyla (Şâ'ib)e imtişâlınden ileri gelir. Şâ'ib'i taḥdîr ve taḥlîd idişine bir şey dinilememesi bile (Şevket) gibi şarf-ı ḥayâlat ile uğraşanlara gösterdiği temâyül-i câlib-i tekellümdür. *Divân*'ında sevimsiz ba'zı taşavvurâta teşâdüf olunması bu temâyülün netâyicindedir. Râġıb ma'anîde taḥlîdden, elfâzda müsâmaḥadan biraz daha müteḥâşî bulunsaydı Türkî eş'ârının kısm-ı a'zamı intihâba şâyân görülürdü. Şimdiki ḥâlde daḥı munaḥaḥiyyetden *Divân*'ına mu'âdil tutulabilecek bir divân hemân yokdur. Müşârun ileyhiñ 'uluvv-i ḥadri divânının devâvîn-i sâ'ire ile taḥbîķinde meydâna çıkar. Her sözü lafz-ı ma'nevî 'uyubdan 'ârî olarak söylemek kime müyesser olmuş”

Müşârun ileyhiñ *Divân*'ından intihâb olunan parçalar:

Tevazu'dur dem-i rîzişde çün kim meşreb-i mînâ
 Degil hâli sa'âdetden anıñçün kevkeb-i mînâ

İfâza eyledikce kendi de pür feyz olur Râğıb
 Degildir sâğıra bûş-ı ser-furûdan maḥlab-ı mînâ [144]

Reh-nümâ lâzım degildir olmasun reh-zen baña
 Hızır'a muhtâc olmamaḥ maḥz-ı hidâyetdir baña

Dâğ-ı hecriñ ben vişâle virmem ammâ, vaşlı sen
 Naḥd-i câna virseñ ey meh-pâre minnetdir baña

Sevâd-ı rû 'arâḫ-ı şerm ile olur şüşte
 Lisân-ı hâl-i ḥayâ i'tizârdır gūyâ

Güzeşte demlerini âb ile eder işrâb
 Gelir ḫulağıma neyden şadâ-yı 'âlem-âb

Kemâlınden degildir dâğ ber-dil kimseye kimse
 Medâr-ı ḫıḫd u kîn gavgâ-yı dînâr diremdir hep

Râğıbâ dil eğlenir fikr-i vişâl-i yâr ile
 'Âşık-ı gam-dîde olmaz ḫalsa da tenhâ garîb

Görmedik ḫiç peşimân olup 'avdet edeni [145]
 Añlanır kim var imiş mülk-i 'ademde râḫat

Kendi ‘aybından olur rûy-nümâ ‘ayb-ı kesân
Olsa âyîne şikeste olur endâm şikest

Ehl-i feyziñ eşeri kalmasa da nâmı kalır
Zikr-i Cem dâ’ir-i bezm olmadır cām-ı şikest

Şafāya bā’is olur imtizāc-ı şaf-dilān
Şarāba āb iledir i’tidāl-i sū’-i mizāc

Müjde-i merg raķīb ile peyām-ı vaşlıñ
Gelse ger teve’üm olur āşıkā ‘ıyd üstüne ‘ıyd

Güzār-ı bāş-tāb-ı ‘ömri eşrāba gelir dā’im
Leb-i cūda şimāḥ-ı cāna cūş-ābdan feryād

Şarīr-i ḥāme şanma ıştılāḥāta boğulmaķla
İder bī-çāre dā’im şīve- küttābdan feryād

Dil-i mecrūḥa zaḥm-ı tāzedir her ta’zīb Rāğıb
Teselli-i şemātet-güne-i aḥbābdan feryād [146]

Nādir bulunur tıynet-i kāmilde kuşūr
Kem-māyeden eyler ne kim eylerse zuhūr

Āzāde-gān-ı kayd-ı emel ser-firāz olur
Nāz eylesün sipihre o kim bī-niyāz olur

Yeksân bilen bahâr u hazânın bu gülşeniñ

Mânend-i serv-ķâmet ‘ömri dirâz olur

Ĥaķîķat ehline tevfiķ-i reh-nümâ yetişir

Bu yolda sâlike Ĥıẓr istemez Ĥudâ yetişir

Hüner-verâna göre fetĥ-i bâb genc-i ümmîd

Güşâdı haşre kalan zaĥme-i muķalsamdır

Pest fıtratlarâ zînet ile rif‘at gelmez

Olsa her tarz ile ķâliķe münakķaş başılır [147]

Bu fûrû‘ât-ı teĥâlûf ki şû’ nâ-tekdir

Aşla ‘avdetde bu ġavġâ, bu keş-â-keş başılır

Dile mir‘ât-ı emelden nice şüret görünür

Bilmez ammâ ki verâsetde veĥâmet görünür

Ĥayrıda ma‘nâ-i mevĥûm iken ol âfetde

Eylemiş şöyle teccsüm ki leķâfet görünür

Ṭûṭi vü âyine şâhiddir bu ķuluñ şıdķına

Nuṭķuna şüret verir ġüyâlarıñ ĥâmûşlar

Tâc-ı ķafġûra deġişmezler seffâl-i köhneyi

Câm-ı meyden ġeķmeyüp serden geķer ser-ĥoşlar

Şüh-ı endek-sâle rüsvâ olur dil-dâdesi
Oynadır ‘uşşâkıını eţfâl-i bâzî-güşlar

Hatır-ı aĥbâbdan Râğıb ferâmüş oldu hep
Bezm-i üns-â-üns-i ülfet, zevk-i nüş-â-nüşlar

Nâķış olmaz feyz-i zâtı telaĥĥi-i eyyâmdan
Bâde telĥ olduķca artar neş’esi kuvvetlenir [148]

Lâl olur elbet zebân-ı ĥâme-i pîçde-müy
Ķılca ĥamdan ĥab’-ı erbâb-ı sühân ‘illetlenir

Kâse leb-rîz-i Fağfûr olsa da virmez şadâ
Servet efzâyiş bulunca aĥniyâ ĥastalanır

Maĥbûb ararsa tünd edâsın arar bulur
Müşkil-pesend ‘aşķ belâsın arar bulur

Geh deyr ü gâĥ Ka’be, gehî Sûmenât’da
Ĥaķ-cüyî nerde olsa Ĥudâsın arar bulur

Baĥt olmayınca ĥüsn-i ĥabî’at ney-i müfid
Şâ’ib de olsa ĥalk ĥaĥâsın arar bulur

İmtiyâz-ı sâbit ü seyyârı müşkildir ĥâl
Zan eder sükkân-ı keştî sâĥil-i deryâ yürür

Geçse de zemmi rakibi hoş geçer ta'birde
 'Aşıkñ hakkında ammā āh-ı bī-pervā yürür

Çekmez evzā'-ı felek bār-ı girānñ ol kim
 Pāyini dāmenine, hırkasını dūşa çeker [149]

Tekellūf bilmez ašlā havf u zišt izhār-ı 'aks eyler
 O dil k'āyīneveş sırr-ı şafāya mazhar olmuşdur

Lebiñ melāhatini bilmeyen nemek-i Behrām
 Halāvet sahtında ne bī-nemeklik eder

Izırāb-ı nā-be-hengām istemez taḥaşşül-i kām
 Mevki'inde bī-tekellūf-kār kendin gösterir

Kimseyi maḥrūm-ı feyz etmez tecelli zār-ı ḥüsn
 Cünbiş-i kühsārdan dīdār kendin gösterir

Böyledir Rāğīb mükāfāt-ı 'amel kim fi'l-meşel
 Şorsalar mağdūrını ğaddār kendin gösterir

Feyz-i tıynet başkadır, şūḥī-i şüret başkadır
 Her ğazāli şanma kim deşt-i Ḥotan āhūsıdır

Virmese ruḥşat n'ola çāk-ı girībāna o şūḥ
 Şabr-ı 'aşık dilberānñ perde-i nāmūsıdır [150]

Çünkü yokdur enîs-i hücre-i ğam

Rāġibā şoĥbetim kitāb iledir

Cihānda kaṭre-rîz-i zehr-i ĥirmān olmadır kārı

Bu nîlî kāse-i ma'kūs lar kim āsumāndır

Ĥarābātı görenler her biri bir ĥāletın söyler

Şafāsın naḳl eder rindān u zāhid şıḳletın söyler

Miyān güft-gūda bed-meniş ĩhām eder ḳubḥun

Şecā'at 'arz ederken merd-i ḳıbtî sirḳatın söyler

Muvāfıkdır yine elbet mîzāca şîve-i ĥikmet

Ṭabîbiñ olsa da kızbi marîziñ şıḳḥatıñ söyler

Emelden olduĝumuz böyle dūr bizdendir

Degil felekde rehāvet ḳuşūr bizdendir

Baḳılsa rencişe dā'ir ne vaż'ı var felekde

Nuḳūş-ı nîk ü bed şerr ü şūr bizdendir

Hüsni bālāter eder cāma düşünce çesbān [151]

Nev-'arūs-ı süḥana revnaḳ-ı ta'bir verir

Kāh olur lāzım dūrüş-āne zarūrî ser-fürü

Seng-i ĥarā merd-i ḥ'āb-ālūdeye bālîn olur

Derd ü ğamdan ıztırâb-hevâ-yı meşrebân

Küştiye bār-ı girānı bā'is-i temkîn olur

Zamân olmaz müsâ'id, yâ mekân, yâ sâķi-i devrân

Bu 'işret-gehde dil-ķ'âh üzre Râġıb 'ıyş u nüş olmaz

Bir tecellî idi Mūsâ'ya da kim el virdi

Şecer-i Tūr hemîşe yed-i beyzâ virmez

Feyzi yokdur ne ķadar olsa da zibâ taķlîd

Gülbün-i bāġ muşavver degil boya virmez

Zahm-ı tîġ u tîre görmese göġüs miġfer

Başı üzre yeri şec'an aña bî-câ virmez

Biz haţţ-ı dil-keş-i ķalem-i şun'î görmüşüz [152]

Ĥayrân-ı naķş-ı ĥâme-i Behzâd olur muyuz

Ol neşve-i talebdedir olmaz ĥuşülde

Lezzet-çeş-i taĥassür olan vuşlat istemez

Yek temennîden müyesser olsa da kām-ı dü-kevn

Külfet-i ĥavf u recâyı ŧab'-ı mevzûn istemez

Feyz-i Ĥaķķ'dır eşeriñ bā'isi esbâb degil

Dest-i cinnîde nigîn mühr-i Süleymân olmaz

Merâma olmadı reh-berde cüst-cûlarımız

Döküldü yerlere beyhüde âb-rûlarımız

Bir güne bizi eylediñ ey şüh ferâmûş

Güyâ ki hayâliñde seniñ harf-i vefâyız

İhlâşımızıñ görmedik âsarını aşlâ

Âgûş-ı tereddüdde meğer hayr-du'âyız [153]

Rızâya hük-m-i kazâda muvâfıkız ammâ

Birâz da müzehheb-i inşâfda mesâğ ararız

Biz ki tab^c-ı pāk ü kalb-i pür cefâya mâlikiz

Güyyâ âyine-i 'âlem-nümâyâ mâlikiz

Muzaffer vaqt-i fırsatda 'adûdan intikâm almaz

Mürüvvetmend olan nâ-kâmi-i düşmenle kâm almaz

Libâs-ı nev-be-nevle ey olan ârâyişe mâ'il

Kâmiliñden haber vir kimse senden ihtişâm almaz

İtdi ten-i nizârımı feryâd u nâle nâl

Çaldım o rütbe za'f ile yoç irtiḥâle ḥâl

Hem seversiñ hem taḥammül eylemeziñ cevrine

Kim didi Râğıb saña ol bî-vefâya mâ'il ol

Çâşni-i vuşlatdan şöyle oldum zerķ-yāb
Telhî-i eyyām-ı hicrāniñ ferāmūş eyledim [154]

Bulur benim gibi biñ mübtelā o şūh ammā
Çerāğ-ı mihr ile ben öyle meh-liķā bulamam

Dil ki mecrūh ola memnūn-ı nevāziş olmaz
Zahmı āyineniñ eyler mi ķabūl-i merhem

Bir varan bir daha iķbāl-i ķufūl eylemiyor
‘Ālem rāhata beñzer gibi iķlīm-i ‘adem

Lezzet-i eṭ‘amede, rāhatı cisminden arar
Ne bilir neş’e-i idrāki nedir ehl-i şikem

Zevr-i yek-ħamle-i endūha ṭayanmaz sākī
Olsa bünyān-ı ṭarab her ne ķadar müstaħkem

Pākī-i dāmeniniñ ‘illeti kūtehligidir
‘ıyşdan şanma ki perhīz ile dāmen çekerim

Ümmīd-i neşvedir bize hep derd-i ser viren
Fikr-i şafāda olduğumuzdır keder viren [155]

Baħr-i ğamdan yine taħlīş-i vücūd eylemez
Görmüşüz bezm-i meyiñ biz nice deryā-nūşun

Ṭıynetinde her kimin olmaz ḥamîr-i ma‘rifet
Olsa da şüretde âdem farkı yok nesnâdan

Hevâ-yı nefsdan ser-mâye-i ‘izzetdir istiğnâ
‘Azîz olmazdı Yûsuf çekmese dâmen-Zeliḥâ’dan

Leb-i cân baḥşınıñ i‘câzına söz yok leṭâfetde
Tekellüm eyledikce fark olunmaz lafzı ma‘nâdan

Ârzû-yı vuşlatıñ gitmez dil-i mehcûrdan
Devr olur mu fikr-i şahbâ ḥâṭır-ı maḥmûrdan

Ser-geştedir mülâzımı bâb-ı tevekkülün
Rabṭ etmedikçe bir yere ḥabl-i tevessülün [156]

- 80 -

Hüdâyi

[Şeyhü'l-İslâm Âhi-zâde Hüseyn Efendi]. Sulţân Selîm Han-ı şânî devrinde şudûr-ı 'ulemâdan bulunan Âhi-zâde Mehemmed Efendi'niñ necl-i necîbidir. 980 Cemâdiye'l-evvelâsında tevellüd etmişdir. Sinni mertebe-i temyîze bâliğ olduĝda Şeyhü'l-İslâm H'âce Sa'deddîn Efendi'niñ meclis-i ifâdesine dâhil ve cevher-i isti'dâdı nazaran kesîr eşer-i üstâd-kâmile vâşıl olmaĝla 97'de mülâzım, 98'den bed' ile 1020 senesine kadar ba'zı medârisde müderris olduĝtan soñra Kâf-zâde Fâ'izî Efendi yerine Anaţolı Kâdî-askeri ve 22 Ramazânında 'Azmi-zâde Hâletî Efendi yerine İstanbul ve 24'de Ğalaţa Kâdîsı, 15'de tekrâr Anaţolı Kâdî-askeri, 32'de Rûmili Kâdî-askeri ba'dehu zamânin Şeyhü'l-İslâm Yahyâ Efendi yerine mesned-i celîl-i fetvâ ile mübeccel olmuşdur.

Meşîhati arasından iki ay kadar zamân geçdigi hâlde Küçükçekmece civârında (Filorya) kıaryesinde irtihâl etmekle orada sâhile qarîb bir maĝalde defn edilmişdir. [1043]⁷³. [157] "Çukur Medrese"niñ bânîsi, Balat semtinde kâ'in "Şühedâ Mescidi"niñ vâkıfidir.

Tezâkir-i şu'arâda görülen eş'arından münteĝab parçalar:

Şâyed vefâ eder diye ol yâr-ı pür-cefâ

Şabr eyler idim eylese 'ömrüm eger vefâ

Gerçi zahm-ı tîri ol kaşı kemânıñ bendedir

Yâresi 'uşşâk-ı nâlânıñ bilinmez kandedir

Lütf u ihsânı ne miĝdâr eyleyem dirseñ begim

Çok ümîd etmez dil-i bî-çâre miĝdârın bilir

Şaldım bu zevraĝ-ı dili deryâ-yı 'aşka ben

Gird-âb-ı ĝamda kaldı ĝöñül niçe rûzigâr

Zülfüñle 'arızınıñ göreli dilberâ seniñ

Bir yerde etmez oldu dil-i mübtelâ qarâr

⁷³ Tafsîl-i ahvâli Târîĝ-i Na'ımâ'nıñ 3'üncü cildindiniñ 191'inci şâhifesindedir.

- 81 -

Hüdâyî Mü'ezzin

Sultân Aḥmed Ḥan-ı evvel ʿaşrı şuʿarāsından olan bu zātın ismi (Muştafâ), mevlidi İstanbul'dur. Şi'rde olduğu kadar fenn-i edvârda daḥı ḥayli ma'lumât u iştiḥârı var imiş. [158] Terceme-i ḥâli hakkında "Ḥasan Çelebi"niñ -mü'ezzinliği ve mûsikî-şinâslığı münâsebetiyle- "Şadâ-yı iştiḥâr u i'tibârı kûbbe-i felek-devrâ-yı pür-gûlgulle vü âvâz etmişdi", ḥalk-ı cihân mecâmîʿ-i dünyâ ve maḥâfil-i ʿulyâda medḥ ü senâsını zâkir ve tâlî olur idi" yolunda yazdığı maẓmûnlardan başka ma'lumâta dest-res olmadık.

Gerek *Ḥasan Çelebi Tezkiresi*'nde gerek baʿzı mecmûʿalarda gördüğümüz eşʿârından kendisiniñ o ʿaşrıñ ser-âmed şâʿirlerinden olduğu anlaşılıyor. Şu birkaç beytiniñ derciyle iktifâ olundu:

Gitdi ʿaqlım gibi ol rûh-ı revânım gelmez

Yine ḥaşr olmayıcaḥ sîneye cânım gelmez

Bir mâhı çeker sîneye şol kim gicelerde

Rûşen-dil ola hâle gibi devr-i kâmerde

Mişâl-i Kaʿbe eyâ nûr-ı dîde-i ʿuşşâḥ

Gören cemâliñi müştâḥ, görmeyen müştâḥ

Naẓar kıl ḥâline eşkini revân eyleyeniñ

Dem gelir ʿafv olunur suçları ḫan eyleyeniñ

Nihâyet